

สัมภารวิบาก

ชื่อรอง

กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า

สัมภารวิบาก

สัมภารวิบาก

ชื่อรอง

(กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า)

สัมภารวิบาก (ชื่อรอง กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า)
ISBN : 978 - 974 - 235 - 650 - 7

พิมพ์ครั้งที่ ๕	:	๕ ธันวาคม ๒๕๕๒
		จำนวน ๒๖,๔๘๔ เล่ม
ผู้ตรวจสอบชำระพิมพ์ ครั้งที่ ๕	:	พระมหาสมปอง มุทิโต และ อาจารย์สุรพงศ์ เทพสุธา
จัดพิมพ์โดย	:	คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร และ พุทธศาสนิกชนทั่วไป
ภาพปก	:	นายสำเภาหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร (เป็นชาติแรกของพระพุทธเจ้าที่ตั้งจิตปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า)
วาดและลงสี	:	คุณอดุลย์ รามแก้ว
ภาพประกอบเนื้อเรื่อง	:	คุณอดุลย์ รามแก้ว
ออกแบบปก	:	คุณชลธิต ฉลองสัพพัญญู
ออกแบบรูปเล่มและพิมพ์	:	บริษัท ธนาเพรส จำกัด โทร. ๐-๒๒๑๖-๙๑๒๒-๔

ประวัติการพิมพ์หนังสือสัมภารวิบากที่ผ่านมา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ไม่ระบุจำนวน
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไท (เจ้าของโรงพิมพ์ขุนโสภิตอักษรการ)
ตุลาคม ๒๔๗๑
ผู้ตรวจสอบครั้งที่ ๑ นาคะประทีป

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓ : ๒,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดี
นายสม พ่วงภักดี เจ้าของโรงพิมพ์
วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๔
ผู้ที่ตรวจสอบชำระพิมพ์ครั้งที่ ๒ - ๓ - ๔
พระธรรมมหาวีรานุวัตร วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร

เนื่องในวโรกาส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๒ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒
คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร และพุทธศาสนิกชนทั่วไป
จัดพิมพ์หนังสือ “สัมภารวิบาก” (ชื่อรอง กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า)
เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลเป็นธรรมบรรณาการ

คำอนุโมทนา

สัมภารวิบาก เป็นหนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเล่มหนึ่ง เพียงชื่อก็น่าสนใจแล้วว่า แปลว่าอะไร ? ถ้าแยกศัพท์ก็มี ๒ บท คือ สัมภาระ + วิบาก, สัมภาระ แปลว่า การสะสม หมายถึงการสะสมบารมี ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมีเป็นต้น ทั้งสิบทัศ หรือสิบประการ เมื่อกล่าวโดยพิศดาร ก็จำแนกเป็นบารมีอย่างธรรมดา ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ เรียกว่าบารมี ๓๐ และยังมีชื่อที่มีเนื้อความอย่างเดียวกันอีก เช่นบุญญสัมภาระคือการสะสมบุญ ญาณสัมภาระคือการสะสมปัญญา โพธิสัมภาระคือการสะสมบารมีเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณ. ส่วน คำว่า วิบาก แปลว่า ผล ฉะนั้น สัมภารวิบาก จึงแปลความได้ว่า การสะสมเหตุคือบารมีจนเต็มบริบูรณ์เพื่อผลคือสัมมาสัมโพธิ.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงถึงพร้อม ด้วยสัมปทาคือการถึงพร้อม ๓ อย่างมี **เหตุสัมปทา**คือการถึงพร้อมด้วยเหตุ ได้แก่เหตุคือพระมหากรุณาที่ตั้งไว้แต่เริ่มแรกว่า ถ้าเราพ้นทุกข์แล้ว จะช่วยให้สัตว์ทั้งหลายพ้นทุกข์ด้วยเป็นต้น และการสั่งสมเหตุ เพื่อโพธิจนเต็มบริบูรณ์, **ผลสัมปทา**คือการถึงพร้อมด้วยผล ๔ อย่าง มีความถึงพร้อมแห่งมรรคญาณ ๑ ความถึงพร้อมแห่งการประหารกิเลสทั้งปวงพร้อมทั้งวาสนา ๑ ความถึงพร้อมแห่งอานุภาพในการทำสิ่งที่ทรงปรารถนาให้สำเร็จ ๑ และความถึงพร้อมแห่งรูปกายที่ประดับแล้วด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐ อันเป็นที่เจริญนัยน์ตาของชาวโลก ๑ , และ**สัตตูปการสัมปทา**คือความถึงพร้อมแห่ง การอุปการสัตว์ได้แก่ทรงมีพระอัธยาศัยเกื้อกูล เป็นนิตย์แม้ในสัตว์มีพระเทวทัตเป็นต้น.

การศึกษาเรียนรู้ประวัติของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนใหญ่เรียนรู้กันเพียงชาติเดียวคือ ชาติที่เกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ มีพระราชชนกชนนีนามว่าอะไร มีวงศ์ศาคณาญาติอย่างไร อยู่ที่ไหน เมืองอะไร ดำเนินชีวิตอย่างไร จนถึงปรินิพพาน ชาวพุทธบางส่วน รู้ตามหลักสูตรที่เรียนรู้กันโดยทั่วไป เมื่อไม่รู้เรื่องของพระพุทธเจ้า โดยตลอดสาย คือตั้งแต่จิตปรารถนาสัมมาสัมโพธิญาณย้อนอดีตไปหลายโกฏิกัปกว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ได้สร้างบารมีเต็มบริบูรณ์ การที่เราได้มารู้จักพระธรรมคำสอนมีมากถึงแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ พระธรรมอันมีปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ล้วนเกิดจากเหตุ คือบารมีของพระพุทธเจ้า ที่ทรงบำเพ็ญมาทั้งสิ้น จากหนังสือสัมภารวิบากนี้ ทำให้ผู้อ่านรู้จักพระพุทธเจ้าดี จะเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลของพระรัตนตรัย ฉะนั้น เมื่อเข้าใจดีแล้ว สัทธรรมปฏิรูปก็ดี การกล่าวตู่ การทำลาย ด้วยความหวังดี ก็จะเบาบางลดลงไปได้ ถ้าเข้าใจรัตนะที่หนึ่งดี ก็จะช่วยให้รักษารัตนะที่สองและที่สามไว้ ให้สืบต่อไปชั่วกาลนาน เพราะว่า รัตนะทั้งสองเป็นผลของรัตนะที่หนึ่ง.

เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ มหากรุณาสมาปัตติญาณได้เกิดขึ้นกับพระองค์ว่าเราได้ตรัสรู้แล้ว จะช่วยให้สัตว์ทั้งหลายได้ตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจะช่วยให้สัตว์ทั้งหลายพ้นด้วย และเมื่อจะแสดงธรรม ดังข้อความในที.ปาฏิก. ความว่า **พุทฺโธ โส ภควา สมโพธาย** - พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสรู้แล้ว ย่อมแสดงธรรม เพื่อความตรัสรู้, **ทนฺโต โส ภควา ทมถาย ธมฺมํ เทเสติ** - พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงฝึกแล้ว ย่อมแสดงธรรม เพื่อฝึกสัตว์ทั้งหลายด้วย เป็นต้น.

หนังสือโบราณที่มีชื่อว่า " สัมภารวิบาก " เล่มนี้ ทำให้ผู้อ่านผู้ศึกษาแล้ว เกิดศรัทธา เกิดปัญญา เข้าใจพระพุทธประวัติอย่างถูกต้องว่า พระพุทธองค์นั้น ทรงเป็นอัจฉริยบุคคล หาผู้เปรียบปานมิได้จริง เพราะกว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องด้วยระยะกาลเวลาที่ทรงบำเพ็ญบารมีมานั้นมีเหตุและผลที่ปรากฏโดยสมบูรณ์พร้อม ก็ในพระชาติสุดท้าย พอประสูติก็เสด็จพระดำเนิน (เดินได้) แล้วทรงเปล่งพระวาจาว่า

อัคโคหมัสฺมิ โลกัสสะ เชฏโฐหมัสฺมิ โลกัสสะ เสฏโฐหมัสฺมิ โลกัสสะ อยมันติมา ชาติ นัตถิทานิ ปุนัพภโว.

เราเป็นผู้เลิศในโลก เราเป็นผู้เป็นใหญ่ในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภพใหม่อีกมิได้มี.

ถ้าเข้าใจเรื่องของสัมภารวิบาก หรือกว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ก็จะหมดสงสัย เกิดศรัทธา ปัญญารู้คุณของพระรัตนตรัยยิ่งขึ้น.

จึงขออนุโมทนา ต่อคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครที่ได้นำสิ่งอันมีชื่อว่า รัตนานุตตริยะ อันมีค่าสูงยิ่ง มาแจกจ่ายให้ญาติมิตรในธรรมได้รับธรรมมรดก ส่วนนี้โดยทั่วถึงกัน.

พระครูธรรมธรสุมนต์ นนฺทิโก
วัดป่าธารน้ำทิพย์

คำอนุโมทนา

ตามที่คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ได้มีกุศลเจตนาจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๒ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ และได้พิจารณาเห็นว่าหนังสือเรื่อง "สัมภารวิบาก" ซึ่งพระธรรมมหาวีรานุวัตร ได้เรียบเรียงและจัดพิมพ์ไว้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๔ โดยเป็นลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี และยังมิได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นมาอีกเป็นเวลานานเกือบ ๕๐ ปี ในการนี้ ทางคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครจึงได้ขอความอนุเคราะห์จากสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี เพื่อขออนุญาตดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "สัมภารวิบาก" ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเจตนาเพื่อเผยแผ่เป็นธรรมทาน ซึ่งก็ได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดียิ่งจากคุณสุรพันธ์ พ่วงภักดี เจ้าของสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี คนปัจจุบัน ที่อนุญาตให้ทางคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครดำเนินการจัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร จึงขอขอบคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาของสำนักพิมพ์ ในการบำเพ็ญมหากุศลร่วมกัน และทางคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครก็จักได้จัดส่งหนังสือเรื่อง "สัมภารวิบาก" ไปตามสถานศึกษา ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ สำหรับประชาชนผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาสมดังกุศลเจตนาในโอกาสต่อไป

ขออนุโมทนาขอบคุณ

(พระธรรมสุธี)

เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

คำปรารภ

หนังสือสัมภารวิบากเล่มนี้ เป็นหนังสือที่มีคุณค่ายิ่ง ว่าด้วยข้อปฏิบัติอันเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่ทรงตั้งปณิธานครั้งแรก จวบจนตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเป็นแบบอย่างและแนวทางที่ดี แก่บุคคลผู้หวังประโยชน์สุขต่อบุคคลอื่นและตนเอง ในคราวคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครจัดงานนิทรรศการพุทธกิจ ๔๕ พรรษา วันอาสาฬหบูชา ธรรมยาตราคุ้มครองโลก ปี ๒๕๕๒ ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง ทางคณะผู้จัดงานได้จัดพิมพ์หนังสือสัมภารวิบากฉบับย่อ เพื่อแจกจ่ายแก่สาธุชน ผู้มาร่วมชมงาน ดังนั้น คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร จึงเห็นว่าบัดนี้ สมควรที่จะจัดพิมพ์ฉบับเต็ม เพื่อบูชาคุณพระรัตนตรัย อันประเสริฐ อันหาสิ่งเปรียบเสมอมิได้ และเพื่อน้อมถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๘๒ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒

อนึ่ง เพื่อให้บุญกุศลที่จะเกิดจากการพิมพ์หนังสือเล่มนี้แผ่ไปอย่างกว้างขวาง คณะผู้จัดงาน จึงเปิดโอกาส ให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เพื่อให้ท่านได้มีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังมีรายนามปรากฏท้ายหนังสือนี้

ในนามคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร ขออนุโมทนาต่อกุศลเจตนาของสาธุชนทุกท่าน ที่มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไป เพราะเมื่อพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้า

ยังปรากฏอยู่ พระธรรมและพระสงฆ์ก็ย่อมปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน ด้วยว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบ่อเกิดของพระธรรมและพระสงฆ์ ขอให้ทุกท่านที่อ่านหนังสือเล่มนี้ จงเป็นผู้มีความอิ่มเอิบรื่นเริงบันเทิงในธรรม ดุจดังแมลงผึ้งได้สัมผัสรสแห่งเกสรดอกไม้ พึงประสบกับอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการ ประกอบด้วยศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา อันเป็นธรรมเครื่องอุปการะต่อความดับสนิทแห่งกองทุกข์ทั้งมวล มีชาติทุกข์เป็นต้น ตลอดกาลเป็นนิตย์ เทอญ.

ขอเจริญพร

พระธรรมสุธี

(พระธรรมสุธี)

เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

คำนำ
ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

"ธรรมวินัยที่เราบัญญัติแล้ว จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย" นี้ เป็นพระพุทธพจน์ตรัสในมหาปรินิพพานสมัย แสดงว่า แม้พระศาสดาเจ้า ทรงดับขันธปรินิพพานมาแล้ว ๒๔๗๑ ปี ส่วนสาวกหาชื่อว่าศาสดาอันดับแล้วไม่ เพราะพระธรรมวินัยยังดำรงอยู่ ก็นับว่ามีศาสดาอยู่เสมอ ฉะนี้ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อดำรงอยู่ก็เป็นศาสดาเพื่อให้บริษัทปฏิบัติถูก อันการปฏิบัติให้ถูกนั้น ย่อมอาศัยปริยัติเป็นมูล ผู้อ่านปริยัติแล้ว ทราบทางดีทางเสีย จึงดำเนินตนให้ถูกทางได้ แล้วก็ประกาศความที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ดี ความที่พระธรรมเป็นธรรมที่สมควร และความที่พระสงฆ์ปฏิบัติถูก

เพราะเหตุนี้ ที่ขุนโสภิตอักษรการ เจ้าของโรงพิมพ์ไท ทำอุปการแก่ปริยัติ จัดพิมพ์พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่หลาย ย่อมเป็นกิจที่มีผลอานิสงส์งดงามเจริญใหญ่ยิ่ง เท่ากับหว่านพืชลงในที่ดินอุดมฉะนั้น อันผู้ใคร่ให้พระศาสนาดำรงนานจะต้องดำเนินวิธีนี้แล อาศัยข้อนั้นเป็นปัจจัย ชนนิกรจะพึงประสบบุญยสมบัติ ซึ่งอำนวยประโยชน์ใหญ่ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในมหากุศลจรรยานี้

นาคะประทีป

จังหวัดพระนคร

ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

คำนำ
ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕

หนังสือ ชื่อว่า สัมภารวิบาก หรือในอีกชื่อหนึ่งว่า กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าเล่มนี้ เป็นหนังสือที่อธิบายพุทธประวัตินับตั้งแต่เริ่มปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าครั้งแรก จวบจนถึงกาลตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยเว้นเรื่องชาดก ฉะนั้น สาธุชนท่านใดปรารถนาจะรู้พุทธประวัติโดยละเอียด หนังสือเล่มนี้สามารถยังความปรารถนาเช่นนั้น ให้สำเร็จได้.

หนังสือเล่มนี้ ได้จัดแบ่งออกเป็น ๖ ตอน ดังปรากฏในสารบัญ ซึ่งในแต่ละตอน ก็จะทำศรัทธาและปัญญา ในพระรัตนตรัยที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเจริญไพบูลย์ยิ่งๆ ขึ้นไป. อนึ่ง แม้ภาษาที่ใช้ ก็มีความไพเราะ สละสลวย สามารถทำจิตให้สงบเย็นได้ เมื่ออ่านซ้ำ ๆ ก็ยิ่งทำให้จิตผ่องใสเยือกเย็น ได้แนวทางของชีวิตที่เป็นไปโดยชอบ โดยสมควร.

สัมภารวิบากเล่มนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ก็ว่าด้วยเรื่องในคราวที่พระโลกนาถ ครั้งยังทรงเป็นนายสำเภาหนุ่มผู้ช่วยมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร เพราะกุศลเช่นนั้น จึงเป็นเหตุให้ได้ปรารถนาพุทธภูมิครั้งแรก จนมาถึงทรงได้รับพุทธพยากรณ์ ณ บาทมูล ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ทีปังกร แล้วทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศอันมีประเภท เป็นบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ ที่สมควร แก่อภินิหารของพระองค์ ทรงยังสัมภารบารมี ที่สะสมมา เพื่อพระสัพพัญญุตญาณให้ถึงที่สุด ตลอดระยะเวลาสิ้น ๔ อสงไขยยิ่ง

แสนกัป อันจะประมาณนับภพชาติที่ทรงอุบัติขึ้นมิได้. ก็ ในกาลนานอย่างนี้ ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พระองค์อื่น จากพระทศพลทีปังกร ทรงอุบัติขึ้นอีก ในกัปต่างๆกัน ตามลำดับ มีพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า โกณฑัญญะเป็นต้น จนถึงพระทศพล พระนามว่ากัสสปะ เป็นที่สุด ที่ทรงพยากรณ์พระมหาสัตว์ว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าฉะนั้น เมื่อรวมแล้ว ที่ทรงพยากรณ์ นับได้ ๒๔ พระองค์ ตลอดระยะเวลา ๔ อสงไขยยิ่งแสนกัป.

ก็ พระบรมโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งหลาย ตลอดระยะเวลาสิ้น ๔ อสงไขยยิ่งแสนกัป จนกระทั่งถึงพระชาติเป็นพระเวสสันดร อันเป็นการบำเพ็ญพระบารมีเป็นชาติสุดท้าย และเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตจากชาติพระเวสสันดรแล้ว เสด็จอุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ชื่อว่า เสตเกตุเทพบุตร รอคอย กาลอุบัติ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า ทรงดำรงอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดุสิตนั้น ตราบเท่าถึงอายุขัย.

ก็ ในกาลใกล้จุตินั้น เทวดาแม้ทั้งปวง และพรหมในแต่ละจักรวาล พากันไปยังสำนักของพระบรมโพธิสัตว์ ในภพชั้นดุสิต ได้กราบทูลอาราธนา พระโพธิสัตว์ให้มาตรัสรู้. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังมิได้ให้ปฏิญญา แก่เทวดาทั้งหลาย แต่ทรงตรวจดูมหาวิโลกนะ ๕ ประการ มี กาล ได้แก่อายุของมนุษย์ต้องไม่เกิน ๑ แสนปี ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี. ทวีป ได้แก่ ชมพูทวีปเท่านั้น. ภูมิประเทศ ได้แก่มัชฌิมประเทศ ในที่นี้คือ นครกบิลพัสดุ์. ตระกูล ได้แก่ ตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์เท่านั้น ที่ในเวลานั้น โลกยกย่องว่าประเสริฐกว่า. พระชนมายุของพระมารดา ทรงเห็นว่า จักมีพระชนมายุอีก ๑๐ เดือน

กับ ๗ วัน. ทรงเห็นว่า กาลนี้ เป็นกาลอันสมควร เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงถูกแวดล้อมแล้วด้วยเหล่าเทวดาชั้นดุสิต เสด็จไปสู่สวนนันทวัน อันเหล่าเทวดาคอยเตือนให้ระลึกถึงกุศลอยู่อย่างนี้ ได้เสด็จจุติ แล้วทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ ของพระนางมหามายาเทวี ตระกูลศากยราช หมื่นโลกธาตุ ได้สะเทือนสะท้านหวั่นไหวขึ้นพร้อมกัน.

พระองค์ทรงได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ทรงเจริญด้วยสิริโสภาคอันยิ่งใหญ่ ถึงความเป็นหนุ่มโดยลำดับ เมื่อพระชนม์ ๒๙ พรรษา เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงเริ่มทำความเพียรใหญ่อยู่ถึง ๖ ปี ประทับนั่ง ณ โคนต้นโพธิ ในวันวิสาขปุณณมี เมื่อดวงอาทิตย์ตก ทรงกำจัดมารและพลมาร ในปฐมยาม

ทรงได้บุพเพนิวาสญาณ ในมัชฌิมยาม ทรงได้ทิพยจักษุ ในปัจฉิมยาม ทรงยังกิเลสพันห้าร้อยให้สิ้นไป ทรงบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิ.

แต่นั้น ทรงประทับอยู่ ณ บริเวณนั้น ๆ ล่วงไป ๗ สัปดาห์ แล้วจึงเสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ในวันอาสาฬหปุณณมี ยังพรหม ๑๘ โกฏิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ดื่มอมตธรรม ทรงยังพระธรรมจักร ให้เป็นไป ยังเวไนยสัตว์มีพระยสะเป็นต้นให้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล แล้วทรงมอบให้พระอรหันต์ ๖๐ รูป ทั้งหมดเหล่านั้น จาริกไปเพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก พระองค์เองเมื่อจะเสด็จไปยังอุรุเวลา ได้ยังภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลเป็นต้น ณ ไร่ฝ้าย ครั้นเสด็จถึงอุรุเวลาแล้ว ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๑,๕๐๐ ครั้ง ทรงแนะนำชฎิลสามพี่น้อง มีอุรุ

เวลกัสสปะเป็นต้น กับชฎิลบริวารอีกหนึ่งพัน อันชฎิลเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ประทับนั่ง ณ สวนลัฏฐิวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ ทรงยังพราหมณ์ และคฤหบดี แสนสองหมื่นมีพระเจ้าพิมพิสาร เป็นประมุขให้หยั่งลงในพระศาสนา ประทับอยู่ ณ เวฬุวันวิหาร อันพระราชามคธทรงสร้างถวาย. ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ ก็ได้ทรงกระทำพระพุทธกิจ ๕ ประการ ตลอดพระชนม์ชีพ จวบจนกระทั่งดับขันธปรินิพพาน.

สุดท้ายนี้ ขอพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงประดิษฐานตั้งมั่นอยู่ในโลก ตลอดกาลนานเป็นนิตย์

ขอสัตว์โลกแม้ทั้งปวง จงหยั่งลงสู่ศาสนพรหมจรรย์ ของพระศาสดาผู้ทรงบรรลุแล้ว ซึ่งความอัศจรรย์ทั้งปวง เพื่อการปฏิบัติในศีลเป็นต้น อันบริสุทธิ์ดี แล้วจงมีส่วนแห่งวิมุตติรสนั้น โดยทั่วกัน

ขอสัตว์แม้ทั้งปวง จงมีความเคารพ ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นนิตย์ และความสวัสดี ความปรารถนาความสุขทั้งปวง โดยธรรม จงมีแก่สรรพสัตว์ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ

อนึ่ง แม้เทพผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน จงทำให้ ฝนตกตามฤดูกาลโดยชอบ, จงเป็นผู้ยินดีในพระสัทธรรมของพระศาสดา และจงคุ้มครองโลก โดยธรรมเถิด ด้วยประการฉะนี้.

ด้วยความปรารถนาดี
ชมรมใฝ่ธรรมวันพุธ
อาจารย์สุรพงศ์ เทพสุธา

สิ่งที่อยากจะบอก

ด้วยข้าพเจ้าได้มีโอกาสอ่านหนังสือชื่อเรื่อง สัมภารวิบาก โดยได้รับความเมตตาจาก ท่านพระครูธรรมธรสุมนต์ นันทิโก เจ้าอาวาสวัดจากแดง

เรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงเรื่องราวอันกาลไกลก่อนยี่สิบอสงไขยแสนกัปป์ โดยเป็นเรื่องของนายสำเภาหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร และน้อมเอากุศลที่เกิดขึ้นตั้งความปรารถนาว่า

" เราตรัสรู้แล้ว จะให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย
เราหลุดพ้นแล้ว จะให้ผู้อื่นพ้นด้วย
เราข้ามได้แล้ว จะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย "

อันเป็นชาติแรกของพระโพธิสัตว์ (อนิยตโพธิสัตว์) และดำเนินเรื่องจวบจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ โพธิบัลลังค์ เมืองพุทธคยา

หนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีคิด วิธีการสร้างบารมีทั้งสิบ อย่างหนักแน่น อดทน มั่นคง ไม่หวั่นไหว เพื่อการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่จะขนสัตว์โลกออกจากวัฏฏะทุกข์ มหากรุณายิ่งใหญ่จริงหนอ แม้ปรินิพพานไปแล้ว แต่พระธรรมคำสอนที่ยังอยู่ครบถ้วนเป็นสิ่งที่เราทั้งหลายได้น้อมนำพระธรรมคำสอนตลอดจนแนวทางที่ได้เป็นตัวอย่างผ่านเรื่องราวจากหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนที่ได้ปรากฏในชาดก ๕๔๗ ชาติเป็นต้น ให้เราได้น้อมนำ

มาปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ทั้งปวงตามทางที่พระองค์ได้เสด็จไปแล้ว และมีพระอรหันตสาวกที่ได้เสด็จตามไป

สิ่งที่ได้รับจากการอ่านหนังสือเล่มนี้ คือ ศรัทธาที่มีอยู่ตั้งมั่น มั่นคงมากขึ้นและได้เห็นแนวทางที่ปฏิบัติที่สามารถน้อมนำมาเป็นแบบอย่าง แม้เพียงน้อยนิดที่จะกระทำตามได้ก็มีคุณค่ามากยิ่งที่จะเป็นเสบียงเดินทางตามที่พระพุทธองค์เสด็จไปดีแล้ว

ข้าพเจ้าใคร่ขออนุมานถึงความยาวนานของการสร้างบารมีมายาวนานกว่ายี่สิบอสงไขยแสนกัปป์ คือระยะเวลาที่โลกแตกดับไปเป็นจำนวน = ๒๐x๑ และตามด้วยเลขศูนย์อีกหนึ่งร้อยสี่สิบศูนย์ กับอีก แสนกัปป์ คือการแตกดับของโลกแสนใบ จะพอให้เราเทียบเคียงได้ว่า สิ่งที่เรารับทราบนั้นน้อยมาก อันอุปมาได้ว่าเรื่องราวการสร้างบารมีเปรียบกับดินที่ปกคลุมโลกทั้งหมด แต่สิ่งที่เรารับทราบเทียบได้แค่ปลายนิ้วก้อยที่จุ่มน้ำแล้วแตะดินเท่านั้น ยิ่งคิด ยิ่งพิจารณาก็ยิ่งได้ความซาบซึ้ง ในพระมหากรุณาที่ยิ่งใหญ่ที่เราเหลียวไปในทิศใดทั่วทุกทิศก็หาใครที่จะรักและกรุณาต่อสัตว์โลกเช่นพวกเราได้เพียงนี้ หาไม่พบเลย

ด้วยเหตุดังกล่าวข้าพเจ้าจึงเห็นประโยชน์อย่างยิ่งในการที่ทางคณะสงฆ์กรุงเทพมหานครฯ ที่ได้นำเรื่องราวอันกาลไกลของพระพุทธองค์มาจัดในนิทรรศการพุทธกิจ ๔๕ พรรษา และได้ขยายผลปรากฏเป็นหนังสือเล่มนี้

ขอน้อมบุญกุศลที่จะเกิดขึ้นของพวกเราในครั้งนี้และบุญกุศลจากการอ่านตลอดจนการเผยแผ่ถวายเป็นพุทธบูชาแด่มหาบุรุษเอกของโลกคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และน้อมถวายบูชาแด่พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่พระชนม์มายุ ๘๒ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒ ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุก ๆ ท่านและบุญกุศลที่ได้ทำมาโดยตลอดและอันจะกระทำต่อไปพร้อมทั้งน้อมนำคำสอนมาปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากวัฏฏะทุกข์ทั้งปวง

ด้วยความปรารถนาดี
กิ่งกาญจน์ อารักษ์พุทธนันท์
ชมรมใฝ่ธรรมวันพุธ

คาถาชินาลังการะ

คำนอบน้อมสรรเสริญ

คาถาที่ ๑.

สุขญฺจ ทุกฺขํ สมตายุเปกฺขํ
เนวิจฺฉิ โย กาม'มกามนีตํ
อสงฺขตํ สงฺขตสมฺภวํ ภวํ
หิตฺวา คโต ตํ สุคตํ นมามิ.

พระสุคตเจ้าพระองค์ใด ไม่ทรงปรารถนาแล้วซึ่งสุขทุกข์และอุเบกขาด้วยปฏิปทาที่มีความเหมาะสม ไม่ทรงปรารถนาแล้วซึ่งสมบัติที่กามชักจูง และซึ่งสมบัติที่กามชักจูงไม่ได้ ไม่ทรงปรารถนาแล้วซึ่งภพที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งและซึ่งภพที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ทรงละไปแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อม ซึ่งพระสุคตเจ้าพระองค์นั้น.

คาถาที่ ๔.

โย โลกตฺถาย พุทฺโธ ธนสุตภริยาองฺคชีวํ จชิตฺวา
ปูเรตฺวา ปารมิโย ติทส'มนุปเม โพธิปกฺขิยธมฺเม
ปตฺวา โพธึ วิสุทฺธํ สกลคุณททํ เสฏฺฐภูโต ติโลเก
กตฺวา ทุกฺขสฺส อนฺตํ กตสุภชนตํ ทุกฺขโต โมจยิตฺถ.

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงสละทรัพย์ บุตร ชายา อวัยวะและชีวิต เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก แล้วทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วนและโพธิปักขิยธรรมอันหาข้อเปรียบเทียบมิได้บริบูรณ์แล้ว ทรงบรรลุพระโพธิญาณอันบริสุทธิ์ที่ให้พระคุณทั้งสิ้น ทรงเป็นผู้ประเสริฐในโลกทั้ง ๓ ทรงกระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว ทรงเปลื้องหมู่ชนผู้กระทำกรรมงามไว้ออกจากทุกข์แล้ว.

คาถาที่ ๒๕.

โย สํสาเร สุทกฺขํ อมต'มิว ภชํ สพฺพสตฺเต ทยาย
เตสํ โทสคฺคิชาลํ ขมนสลิลโต สาธุนิพฺพาปยนฺโต
พุทฺโธ โพธิญฺจ ปตฺโต สกล'มติวสิปฺปตฺตสพฺพญฺญุภาวํ
ตญฺจาหํ ตสฺส โพธึ ปมุทิตมนสา สพฺพกาลํ นมามิ.

พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงประสบทุกข์เข็ญในสังสารวัฏ เพราะสงสารเหล่าสัตว์ ทรงดับไฟโทสะของสัตว์เหล่านั้นอย่างสนิท ด้วยน้ำแห่งขันติ ทรงบรรลุโพธิญาณและความเป็นผู้รู้ถึงความชำนาญทุกอย่าง ข้าพเจ้ามีใจชื่นบานแล้วขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นและโพธิญาณของพระองค์เสมอ.

คาถาที่ ๓๕.

หตฺถปฺปตฺตํ โพธึ หิตฺวา
อญฺเญ สตฺเต สนฺตาเรตุํ
วายาเมนฺโต สํสาเร โย
ทุกฺขปฺปตฺโต วนฺเทหํ ตํ.

พระโพธิสัตว์ใด ยอมสละโพธิญาณที่มาถึงมือแล้วเพียรช่วยให้เหล่าสัตว์อื่นข้ามพ้น ประสบทุกข์ในสงสาร ข้าพเจ้าขอนมัสการพระโพธิสัตว์นั้น.

คาถาที่ ๓๖.

อุปฺปนฺนุปฺปนฺนเก โส ชินวรมตุเล ปูชยิตฺวา อเสสํ
พุทฺโธ เอโส หิ โปโส ภวติ นิยมโต พฺยากโต เตหิ เตหิ
เตสํ เตสํ ชินานํ วจนมนุปมํ ปูชยิตฺวา สิเรน
ตํ ตํ ทุกฺขํ สหิตฺวา สกลคุณททํ ปารมึ ปูรยิตฺถ.

พระโพธิสัตว์นั้นได้บูชาพระชินวรที่ไม่มีผู้ใดทัดเทียมซึ่งเสด็จอุบัติขึ้นแล้วๆ ทั้งสิ้น ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าเหล่านั้นๆ ว่า บุรุษนี้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้บูชาพระวาจาอันสูงส่งของพระชินเจ้าเหล่านั้นๆ ด้วยเศียรเกล้า อดกลั้น ต่อทุกข์นั้นๆ แล้วบำเพ็ญบารมีที่ประทานคุณทั้งสิ้นให้.

คาถาที่ ๓๘.

โส ทุกฺขินฺนชนทสฺสนทุกฺขินฺโน
การุณฺเณ’เมว ชนตาย อกาสิ นิจฺจํ
เตสํ หิ โมจน’มุปาย’มิทนฺติ ญตฺวา
ตาที’ปราธ’มปิ อตฺตนิ โรปยี โส.

มหาบุรุษนั้น ร้อนใจด้วยความทุกข์เพราะเห็นประชาชนระทมทุกข์ ได้กระทำความกรุณาในหมู่ชนเป็นนิจ มหาบุรุษนั้นได้ทราบว่าวิธีนี้ เป็นอุบายปลดเปลื้องประชาชนนั้น เป็นผู้คงที่ รับความผิดไว้ในตน.

คาถาที่ ๓๙.

ทานาทิเนกวรปารมิสาคเรสุ
โอคาฬฺหตายปิ ปทุฏฺฐชเนน ทินฺนํ
ทุกฺขํ ตถา อติมหนฺตตรํปิ กิญฺจิ
นาญฺญาสิ สตฺตหิตเมว คเวสยนฺโต.

พระองค์ทรงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่เหล่าสัตว์อย่างเดียว มิได้คำนึงถึงทุกข์ใดๆ แม้จะใหญ่หลวงยิ่งที่ชนผู้ประทุษร้ายมอบให้ เพราะพระองค์ได้จมลงในสาครแห่งบารมีอันสูงส่ง มีทานบารมีเป็นต้นมากเป็นอเนก

คาถาที่ ๔๐.

เฉตฺวาน สีสํ หิ สกํ ททนฺโต
มํสํ ปจิตฺวาน สยํ ททนฺโต
โส จตฺตคตฺโต ปณิธานกาเล
ทุฏฺฐสฺส กึ ทุสฺสติ เฉทเนน.

พระมหาบุรุษนั้นทรงสละร่างกายแล้วในคราวปรารถนาพุทธภูมิ
จึงตัดศีรษะของตนมอบให้ ย่างเนื้อของตนให้เอง
พระองค์จะประทุษร้าย
ด้วยการเชือดเฉือนคนใจร้ายได้อย่างไร

คาถาที่ ๔๖.

โส สาคเร ชลธิกํ รุธิรํ อทาสิ
ภูมึ ปราชิย สมํสมทาสิ ทานํ
เมรุปฺปมาณมธิกญฺจ สโมฬิสีสํ
เข ตารกาธิกตรํ นยนํ อทาสิ.

พระโพธิสัตว์นั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งโลหิตเป็นทาน
มากกว่าน้ำ ในมหาสมุทร
ได้ให้แล้ว ซึ่งเนื้อของตน เป็นทาน จนชนะแผ่นดิน
ได้ให้แล้ว ซึ่งศีรษะที่อภิเษกแล้ว ยิ่งกว่าประมาณแห่งขุนเขาสุเมรุ
และได้ให้แล้ว ซึ่งนัยน์ตา มากยิ่งกว่าดวงดาวในท้องฟ้า.

คาถาที่ ๗๒.

อาทิตฺตมุยฺยาตปยาตมูนํ
อตาณเลณาสรเณ ชเนเต
ทิสฺวาน ทิสฺวาน สิวํ มยา เต
กาเมน กาเมน กถํ วิเนยฺยา.

เราผู้ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลเห็นชนเหล่านั้นถูกไฟกิเลสแผดเผา ผู้เตรียมไปสู่มรณะ ผู้ถูกห้วงกิเลสพัดไป ผู้พร่องอยู่ไม่มีที่กำบัง ไม่มีที่เร้น ไม่มีที่พึ่ง เมื่อเรายังไม่เห็นแดนเกษมแล้วจะพึงแนะนำชนเหล่านั้นด้วยกามได้อย่างไร

คาถาที่ ๘๔.

ทีเป มหา จ จตุราธิกเทฺวสหสฺเส
ตตฺราปิ เสฏฺฐภชิตํ วรชมฺพุทีปํ
ภูนาภิกํ กปิลวตฺถุปุรํ สุรมฺมํ
หิตฺวา กถํ นุ ปท'มุทฺธริ โส นิราโส.

พระมหาบุรุษนั้นทรงละเมินทวีปใหญ่ทั้งสี่ ทวีปบริวารสองพัน ชมพูทวีปที่ผู้ประเสริฐอาศัยอยู่ในทวีปเหล่านั้น และกรุงกบิลพัสดุ์อันน่ารื่นรมย์ซึ่งเป็นแดนศูนย์กลางแห่งปฐพี จะทรงปราศจากเยื่อใยยกพระบาทละวางไปได้อย่างไรหนอ

หมายเหตุ

คาถาที่ ๑ ที่ ๔ และที่ ๓๘ ฉบับแปลมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ส่วน คาถาที่ ๒๕ ที่ ๓๕ ที่ ๓๖ ที่ ๓๙ ที่ ๔๐ ที่ ๔๖ ที่ ๗๒ และที่ ๘๔ ฉบับแปลของพระคันธสาราภิวงศ์.

สารบัญ

ติณฺโณ ตาเรยฺยํ

มุตฺโต โมเจยฺยํ

พุทฺโธ โพเธยฺยํ

แปลว่า

เราข้ามได้แล้วจะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย

เราพ้นแล้วจะให้ผู้อื่นพ้นด้วย

เราตรัสรู้แล้วจะให้ผู้อื่นรู้ด้วย

(ปรมตถทีปนี จริยาปิฎกวณณนา มหาจุฬา . ๓๒๙)

สัมภารวิบาก

ชื่อรอง

(กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า)

พระสัมภารวิบาก

(กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า)

ปณามคาถา

นมตฺถุ สุคตสฺส
การุญฺญสญฺโจทิตมานสนฺตํ
ปญฺญปทีปํ วิหตนฺธการํ
สุราสุราทฺยาภรมาทิตพฺพํ
นมามิ ชินํ สุคตํ วิมุตฺตํ
ภวนฺตการํ ปรมํ วรธมฺมํ
คมฺภีรทุทฺทสฺสปณีตอาณํ
ทุราวโพธํ อตกฺกาวิจารํ
วนฺเท ปุณํ ปณฺฑิตเวทเนยฺยนฺติ

ข้าพระพุทธเจ้า พระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งพระคัมภีร์นี้ ขอถวายไตรประณามนมัสการ แด่พระพุทธรตนะ คือพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามพระพิชิตมาร เพราะรานรอนเสียแล้วซึ่งเบญจพิธมารทั้ง ๕ คือขันธมาร กิเลสมาร มัจจุมาร เทวปุตตมาร อภิสังขารมาร และมีพระกมลหฤทัย อันพระกรุณาหากเตือนแล้วด้วยดี และอุดมด้วยอดุลยรังสีประทีปแก้ว กล่าวแล้วคือพระญาณปรีชาแจ่มจรัส ขจัดมืด

โมหันธการ องค์สมเด็จพระพิชิตมารเจ้านั้น เป็นที่สรรพสัตว์สุราสุรเทพนิกรเป็นอาทิทั่วหมื่นโลกธาตุ หากมาประชุมกันจัดสรรซึ่งอุตมาดิเรกสักการบูชา พระองค์ดำรงพระนามพระศรีสุคตทสพลญาณ โดยอรรถว่ามีพระนิพพานธรรมเป็นสิวสถาน ที่ทรงพระดำเนินพ้นสรรพกิเลสธรรมโดยพิเศษ

ข้าพระพุทธเจ้า ขอโอนอุดมเกศอภิวาทพระนพโลกุตตรธรรม กับทั้งพระปริยัติธรรมอันประเสริฐ สามารถจะกระทำที่สุดภพและหลีกหลบ ล่วงสรรพสิ่งอื่นอันลึกซึ้ง สุดปัญญาสามัญสัตว์จะเห็นได้โดยยาก และแพร่หลาย ด้วยความประณีตสุขุมโดยความจะตรัสรู้ยาก และหากไม่ประพฤติเป็นไปในวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้น ย่อมโสภณไพบูลย์ถ้วนควรที่บัณฑิตชนผู้สนใจจะพึงรู้แจ้งโดยธรรมดา

ข้าพระพุทธเจ้า ขอน้อมนมัสการชุลีกรประณมแด่พระอริยสงฆ์อัษฎางคิกะ ผู้อุดมด้วยอเนกคุณ คือจะมีความโสกาดูรภาพหามิได้ ย่อมเป็นเนื้อนาบุญเกษตรวิสิฏฐวิสัยของพุทธศาสนิกบริษัท และเป็นผู้ซื่อตรงดำรงอินทรียสังวรเป็นอันดี ด้วยสรรพกิเลสราสี คือ มานะทิฏฐิอันยิ่งให้เสื่อมสูญสิ้นเศษจากกมลสันดานแล้วนั้น

เมื่อข้าพระพุทธเจ้า ถวายนมัสการแด่พระรัตนตรัยทั้ง ๓ ที่ควรพุทธบริษัททั้ง ๔ พึงมีกมลศรัทธาถือมั่นหมั่นทำอภิวาทนกรรมน้อมกาย ถวายสักการบูชาโดยเชื่อแท้ ด้วยอย่างนี้หากได้แล้วซึ่งสุภิฏฐไพบูลยผลอันล้นไหลหลั่งมาแต่นาบุญพิเศษ จงเป็นเหตุป้องกันสรรพภยุปัทวันตราย อันมักมาบีฑาต่อคันถรจนากิจด้วยเดชอำนาจที่ข้าพระพุทธเจ้าถวายอภิวาทแด่พระไตรรตนะเจ้านั้นเถิด.

ตอนที่ ๑
กัปปกถา

๑. กัปปกถา

ครั้นจบประณามด้วยประการฉะนี้แล้ว ลำดับนั้นท่านจึงกล่าวมาติกาบทไว้โดยความว่า พระสัพพัญญูโพธิสัตว์เจ้าของเราท่านทั้งปวงนี้ เมื่อเริ่มความปรารถนาพุทธภูมินั้น แต่คิดอยู่ในพระหฤทัยอย่างเดียว ยังออกพระวาจามิได้นั้น ก็นานนับได้ถึง ๗ อสงไขยกัป จึงเปล่งอุทานวาจาออกปรารถนาพุทธภูมิได้ กำหนดแต่ออกพระวาจาปรารถนาเฉพาะต่อพุทธภูมิได้แล้วนั้น ก็นานนับได้ ๙ อสงไขยกัป จึงปรารถนาพร้อมทั้งกายวาจาและใจได้ กำหนดแต่พระองค์ปรารถนาพร้อมด้วยกายวาจาและใจดังนั้นได้แล้ว ก็นานนับได้ถึง ๔ อสงไขยเศษแสนกัปอีก จึงได้ตรัสเป็นองค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งปวง ท่านตั้งมาติกาบทไว้สำหรับกำหนดเนื้อความสามสถานด้วยประการฉะนี้ จึงมีคำรับเข้ามาว่า จริงอยู่ สมเด็จพระสัพพัญญูโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ จำเดิมแต่พระองค์ตั้งพระหฤทัยสร้างสมพระบารมีมานั้น ถ้าจะกำหนดรวบรวมนับทั้งสิ้นด้วยกัน ก็คณานานได้ ๒๐ อสงไขยเศษแสนกัป จึงได้ตรัสเป็นพระสรรเพชญพุทธเจ้า ทรงนามพระศรีศากยมุนีโคดมบรมไตรโลกุตตมาจารย์ นักปราชญ์พึงสันนิษฐานข้อความที่กำหนดนับด้วยกัปกัลป์นั้นด้วยสามารถแห่งสุญญกัปและอสุญญกัป ซึ่งนิยมนับในระหว่างกาลประมาณ ๒๐ อสงไขยเท่านี้

นี่แลสัตบุรุษพุทธศาสนิกชน ผู้ไพบูลย์ด้วยวิจารณปรีชาในการตรึก พึงรำพึงคำนึงนึกนอบน้อมในพระมหากรุณาธิคุณ ของสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าของเราจงมากเถิด ว่าบรรดาเราท่าน

สรรพสัตว์ทั้งปวงซึ่งเอากำเนิดเวียนว่ายตายเกิด วุ่นอยู่ในห้วงมหรรณพ เป็นอเนกจะนับประมาณมิได้ ถ้าหากไม่มีสมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระมหุตสาหะ สามารถมาช่วยรื้อขนพาข้ามเขตวัฏฏสงสารแล้ว คือผู้ใดเล่าจะพาตนให้ล่วงพ้นเตภูมิกวัฏได้ น่าที่จะพากันวนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์ทั้ง ๔ มีชาติทุกข์เป็นปฐมเหตุ ย่อมจะได้เสวยเวทนาอยู่โดยยิ่งกว่านี้หาที่สุดมิได้ นี่หากอาศัยสมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงพระเมตตาแก่เราท่านทั้งปวง เป็นอเนกปริยายมากกว่ามากนัก พระองค์สู้ทรงพระอุตสาหทรมานตนสร้างสมอบรมพระบารมีมาช้านาน นับเท่าถึง ๒๐ อสงไขยเศษแสนกัปฉะนี้ ก็และเราท่านทั้งปวงก็ยากอยู่ที่จะหยั่งรู้หยั่งเห็นได้โดยเที่ยงตรงเว้นไว้แต่ท่านที่เป็นบัณฑิตชนผู้มีญาณปรีชา ย่อมได้สดับฟังตั้งจิตจำมาจึงกำหนดรู้ว่าซึ่งกำหนดนับด้วยกัปกัลป์ ๑ และ ๑ นั้นนานเท่านั้นเท่านี้แล้ว นั้นแลจึงจะระลึกรู้ไปในพระพุทธคุณว่ามีมากได้ ท่านที่ยังเยาว์ปัญญาเหมือนพาลชนนั้นถึงพระธรรมกถึก ท่านจักแสดงแคะไค้เฉพาะข้อขอดซึ่งบัณฑิตจะชี้แจงออกมาให้รู้มีอยู่ ก็มิอยากเอาใจใส่โดยจะฟังก็ฟังไปแต่ตามประสาพาลจิต จะได้กำหนดจดจำคำข้อหนึ่งข้อใดไว้บ้างก็หามิได้ เพราะฉะนั้นไซร้จึงเห็นว่ายากที่จะรู้ในพระพุทธคุณได้ว่า น้อยหรือมากเป็นประการใด.

กำหนดกาลว่านานกัปหนึ่ง

ก็คำที่ท่านกำหนดกาลว่านานกัป ๑ นั้น ให้เราท่านพึงรู้ด้วยอุปมาประมาณนานดังนี้ว่า มีจอมผากว้างใหญ่สูงโยชน์ ๑ ถึง ๑๐๐ ปี

มีเทพยดาเอาผ้าทิพย์เนื้อละเอียด ลงมาเช็ดถูบนยอดภูผานั้นหนหนึ่ง แล้วก็ต่อไปถึง ๑๐๐ ปีเข้าใหม่ จึงเอาผ้าลงมาเช็ดถูเหมือนเช่นนั้นอีกหนหนึ่ง นิยมอย่างนี้นานมาจนตราบเท่าภูเขานั้นสึกเกรียนเหี้ยนลงมาราบเสมอพื้นพสุธาแล้วเมื่อใด จึงกำหนดได้ว่ากัปกัลป์ ๑ เมื่อนั้น.

ประมาณุประมาณกำหนด

อีกอย่างหนึ่ง กำหนดด้วยประมาณุประมาณว่ามีประการเป็น ๔ เหลี่ยมจตุรัส โดยกว้างและลึกกำหนดโยชน์ ๑ ถึง ๑๐๐ ปี มีเทพยดานำเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาใส่เมล็ด ๑ โดยนิยมนี้ตราบเท่าจนเมล็ดพันธุ์ผักกาดเต็มเสมอปากกำแพงนั้น นานเท่าใดจึงกำหนดว่ากัปกัลป์หนึ่งได้โดยกาลนานเท่านั้น **ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพํ** นักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยธัมโมชปัญญาพึงมนสิการกำหนดรู้ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นพระคันถรจนาจารย์เจ้า ปรารถนาจะพรรณนาแนะสำเนาความให้เห็นชัดแก่หมู่พุทธศาสนิกบริษัท ผู้เลื่อมใสในพระพุทธคุณว่า มีมากนั้นให้จะแจ้ง จึงแสดงความไว้โดยปุจฉาวิสัชนาดังนี้ว่า ดังเราถาม ความซึ่งกำหนดนับกัปว่า เป็นกาลนานได้ ๒๐ อสงไขยเศษแสนมหากัปนั้นกำหนดอย่างไร ?

จึงวิสัชนาแก้ไขฉะนี้ว่า ให้กำหนดแต่เริ่มกาลเมื่อพุทธังกูรโพธิสัตว์เจ้า นึกปณิธานว่าจะขอตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าดังนี้ นึกอยู่แต่ในพระหฤทัยมีขึ้น ณ กาลอันเป็นส่วนภายใน กำหนดเบื้องต้นแต่พระศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระพรหมเทวะ

นั้นมา ตลอดกาลตราบเท่าถึงพระพุทธศาสนาพระปุราณศากยมุณีนั้น นับได้ ๗ อสงไขย กาลระหว่างนั้นแลนับได้นานว่าอสงไขยอสุญญกัป กำหนดเป็นส่วนหนึ่งแต่ออกพระวาจาได้ว่าจะปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้ามีขึ้น ณ กาลเป็นส่วนภายใน เบื้องต้นกำหนดแต่พระปุราณศากยมุนีตถาคตนั้นมา ตลอดกาลตราบเท่าถึงศาสนาพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า นับได้ ๙ อสงไขย กาลระหว่างนั้นได้นามว่าอสงไขยอสุญญกัป กำหนดเป็นส่วนที่ ๒ แต่ปรารถนาพร้อมทั้งกายวาจาและใจแล้วก็ได้บำเพ็ญพระบารมีมา ณ กาลอันเป็นส่วนภายในเบื้องต้น กำหนดแต่พระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้ามา ตลอดกาลตราบเท่าถึงศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็นับได้ ๔ อสงไขย กาลระหว่างนั้นได้นามว่าอสงไขยสุญญกัป กำหนดเป็นส่วนที่ ๓ รวมนับทั้ง ๓ ระหว่างกาลนี้ จึงเป็นกาลนานได้ถึง ๒๐ อสงไขยด้วยกัน ก็ที่ว่ามีเศษอีกแสนกัปนั้น คือกาลอันมี ณ ภายในเบื้องต้น แต่ศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมา ตลอดกาลตราบเท่าถึงพระกกุสันธะอันได้อุบัติตรัส ณ กาลเบื้องต้นแห่งภัททกัปนี้ กาลระหว่างนี้แลนับได้แสนกัปกาลที่มีกำหนดเบื้องต้น ๗ อสงไขย และท่ามกลาง ๙ อสงไขยนั้น รวมเข้าด้วยกันจึงเป็น ๑๖ อสงไขย รวมเข้ากับกาลเบื้องหน้าอีก ๔ อสงไขย จึงเป็น ๒๐ อสงไขย ประมวลเศษแสนกัปเข้าทั้งสิ้นด้วยกัน จึงเป็นอันนับได้ ๒๐ อสงไขยแสนกัปด้วยประการฉะนี้.

เตน วุตฺตํ เพราะเหตุดังนั้น พระคันถรจนาจารย์จึงสาธกพระพุทธภาษิตมาประพันธ์เป็น ๒ คาถาว่า :-

สุญฺญา วา ทุวิธา กปฺปา อสงฺเขยฺยา ปกาสิตา
อสุญฺญา วาติ วีสติ พุทฺธุปฺปาเทหิ ปณฺฑิตา

เป็นอาทิ ความว่า อสงไขยกัปมีประการ ๒ คือ สุญญกัป ๑ อสุญญกัป ๑ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย หากประกาศแจ้งแสดงไว้ ก็ในอสงไขยกัปทั้ง ๒๐ อสงไขยเศษแสนกัปนั้น ประกอบไปด้วย พระพุทธุปบาท คือ กาลมีพระพุทธเจ้าบังเกิด สมเด็จพระผู้ทรง พระภาคหากประกาศว่า ชื่อว่าอสุญญอสงไขยกัป ๆ นี้ ย่อมเป็น กาลที่บังเกิดแห่งผู้มีมหิทธิมเหศักดามาก คือ สมเด็จพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธสาวก และพระบรมจักรพัตราธิราช ทั้ง ๔ จำพวกนี้ ย่อมเกิดแต่ในอสุญญกัปสิ้น ซึ่งจะได้บังเกิด ในสุญญกัปทั้งปวงนั้นหามิได้.

วิธีกำหนดนับอสงไขย

กถเมเกโก อสงฺเขยฺโย มีคำปุจฉาว่า ก็ซึ่งกำหนดนับว่า อสงไขย ๑ และ ๑ นั้น ๆ พระอาจารย์เจ้านับอย่างไร.

วิสัชชนาว่า พระอาจารย์หากนับดังนี้ว่า สิบ, สิบหนเป็นร้อย, สิบร้อยเป็นพัน, สิบพันเป็นหมื่น, สิบหมื่นเป็นแสน, สิบแสนเป็นล้าน, ร้อยแสนเป็นโกฏิ, ร้อยแสนโกฏิเป็นปโกฏิ, ร้อยแสนปโกฏิเป็น โกฏิปโกฏิ, ร้อยแสนโกฏิปโกฏิเป็นนหุต ๑, ร้อยแสนนหุตเป็น นินนหุต ๑, ร้อยแสนนินนหุตเป็นอักโขภินี ๑, ร้อยแสนอักโขภินีเป็น พินทุ ๑, ร้อยแสนพินทุเป็นอัพพุทะ ๑, ร้อยแสนอัพพุทะเป็น

นิรพุทะ ๑, ร้อยแสนนิรพุทะเป็นอหหะ ๑, ร้อยแสนอหหะเป็น อพพะ ๑, ร้อยแสนอพพะเป็นอฏฏะ ๑, ร้อยแสนอฏฏะเป็น โสคันธิกะ ๑, ร้อยแสนโสคันธิกะเป็นอุปละ ๑, ร้อยแสนอุปละเป็น กุมุทะ ๑, ร้อยแสนกุมุทะเป็นปุณฑริกะ ๑, ร้อยแสนปุณฑริกะเป็น ปทุมะ ๑, ร้อยแสนปทุมะเป็นกถาน ๑, ร้อยแสนกถานเป็น มหากถาน ๑, ร้อยแสนมหากถานเป็นอสงไขย ๑, **คณยนฺติ วิจกฺขณา** นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมคณนานับกำหนด โดยบทนามบัญญัติ ๒๖ สถานด้วยประการฉะนี้ ก็และอสงไขยเหล่านั้น แม้ว่าจะโดยชื่อนั้นก็ มีประการเป็นอันมาก.

อสุญญอสงไขยกัป ๗

อมฺหากํ หิ ภควา แท้จริง สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้านั้น เมื่อเริ่มปรารถนาพุทธภูมิมา ได้ประสบพบพระพุทธองค์อันทรง พระนามพระพรหมเทวะตถาคตเจ้า เป็นปฐมที่บังเกิดต้น ๗ ในนันทอสงไขยนั้นก่อน ในลำดับนั้นลงมาจึงถึงสุนันทอสงไขย ในลำดับแห่งสุนันทอสงไขยลงมาจึงถึงปฐวีอสงไขย ในลำดับแห่ง ปฐวีอสงไขยมาจึงถึงมัณฑอสงไขย ในลำดับแห่งมัณฑอสงไขยมา จึงถึงธรณีอสงไขย ในลำดับแห่งธรณีอสงไขยมาจึงถึงสาครอสงไขย ในลำดับแห่งสาครอสงไขยนั้นมาจึงถึงปุณฑริกอสงไขยครบ ๗ ดังนี้

เตน วุตฺตํ เพราะเหตุนั้น พระคันถรจนาจารย์ จึงได้รับ จำลองสนองพระพุทธวจนประพันธคาถานิคมไว้ว่า

นนฺโท สุนนฺโท ปฐวี มณฺโฑ ธรณิ สาคโร
ปุณฺฑริโกติเม สตฺต อสงฺเขยฺยา ปกาสิตา
มนสา ปตฺถนา มยฺหํ นิฏฺฐิฏฺฐาสงฺเขยฺยา อิเม.

ความว่า อสงไขยทั้งหลาย ๗ คือ นันทอสงไขย สุนันทอสงไขย ปฐวีอสงไขย มัณฑะอสงไขย ธรณีอสงไขย สาครอสงไขย และปุณฑริกอสงไขย ทั้ง ๗ นี้เราตถาคตได้ประกาศแล้ว คือเราต้องการด้วยพุทธภูมิอันเกิดขึ้น ณ จิตของเรา เมื่อเป็นพุทธังกูรก่อนนั้นเราแสดงว่าได้สำเร็จแล้วโดยไม่เหลือ แต่ ณ ภายใน ๗ อสงไขยกัปนั้นด้วยประการฉะนี้.

อสุญญอสงไขยกัป ๙

ในสัมภารกถาว่า **ตโต ปรํ วจีปณิธาเน กเต** เบื้องหน้าแต่นั้นมา พระสัพพัญญูโพธิสัตว์เจ้าของเราได้ทำพุทธภูมิปณิธานด้วยพระวาจามาแต่สัพพภัททอสงไขยกัปเป็นที่กำหนด กาลอุบัติพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระนามพระปุราณศากยมุณี เป็นปฐมทีแรกออกพระวาจาต้นเค้า ในลำดับนั้นมาจึงถึงสัพพผุลลอสงไขยกัปเป็นที่ครบ ๒ สัพพรตนอสงไขยเป็นที่ครบ ๓ อุสภขันธอสงไขยเป็นที่ครบ ๔ มานิภัททอสงไขยเป็นที่ครบ ๕ ปทุมอสงไขยเป็นที่ครบ ๖ อุสภอสงไขยเป็นที่ครบ ๗ ขันธัคคมอสงไขยเป็นที่ครบ ๘ สัพพผาลอสงไขยกัปเป็นที่ครบ ๙.

เหตุดังนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณแล้ว จึงดำเนินพุทธนิพนธคาถาเทศนาว่า :-

สพฺพภทฺโท สพฺพผุลฺโล สพฺพรตโนสภกฺขนฺโธ
มานิภทฺโท จ ปทุโม อุสภกฺขนฺธคฺคเมว จ
สพฺพผาลอสงฺเขยฺโย นวโมติ ปวุจฺจติ
วจีเภทปตฺถนา มยฺหํ ปูริตา นวสงฺเขยฺยา.

ความว่า อสงไขยกัปทั้ง ๙ คือ สัพพภัททะอสงไขยกัป ๑ สัพพผุลลอสงไขยกัป ๑ สัพพรตนอสงไขยกัป ๑ อุสภักขันธอสงไขยกัป ๑ มานิภัททอสงไขยกัป ๑ ปทุมอสงไขยกัป ๑ อุสภอสงไขยกัป ๑ ขันธัคคมอสงไขยกัป ๑ สัพพผาลอสงไขยกัป ๑

ทั้ง ๙ นี้ พระตถาคตเจ้าได้ตรัสอยู่ ณ บัดนี้ มีวจีเภทปณิธานปรารถนา ที่เราเมื่อเป็นพุทธังกูรโพธิสัตว์อยู่นั้น ได้ตั้งไว้เต็มแต่ใน ๙ อสงไขยกัปนั้น ด้วยประการฉะนี้.

สุญญอสงไขยกัป ๔

พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์เสด็จอุบัติ

ตโต ปรํ ตสฺสาวสาเน เบื้องหน้าแต่อวสานที่สุดแห่งสัพพผาลอสงไขยกัปเป็นที่ ๙ นั้นมาแล้ว จึงมีสารมัณฑกัป ๑ เป็นที่สุด บังเกิดมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระตัณหังกระ

พระองค์ ๑ พระเมธังกระพระองค์ ๑ พระสรณังกระพระองค์ ๑ พระทีปังกระพระองค์ ๑ ทั้ง ๔ พระองค์นี้ ได้มาอุบัติในสารมณฑกัปนั้น.

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้น พระสัพพัญญูโพธิสัตว์ ถึงพระองค์ได้ทรงกระทำอธิการยิ่งใหญ่ในโพธิญาณ ณ สำนักแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มีพระตัณหังกรสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ก็ยังมิได้ลัทธยาเทส เหตุธรรมสโมธานทั้ง ๘ ประการ มีความที่เป็นมนุสสัตตภาพเป็นต้น มีฉันทตาคือ ความรักใคร่ในกุศลธรรมเป็นที่สุดนั้น ๆ ยังมิได้บริบูรณ์โดยรอบก่อน คือ กาลเมื่อพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกในลำดับแห่งพระสรณังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ สมัยกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ณ อมรวดีมหานคร ทรงนามกรว่าสุเมธมาณพเป็นผู้มีวัยเจริญแล้วก็เรียนรู้จบเจนใจในทางไตรเพทางคศาสตรศิลปสิ้นทั้งปวง ครั้น ๒ ชนกชนนีถึงชีพิตักษัยแล้ว ก็แลดูบรรดามโหฬาริกสมบัติอดิเรก อเนกโกฏิธนสุวรรณรัตน์ จึงรำพึงในพระหฤทัยว่า โอหนอบรรดาคณาญาติของเรา มีท่านผู้เป็นเจ้าตระกูลเป็นอาทิ ตลอดมาถึงบิดาเรา ช่างกระไรเมื่อจะไปปรโลก จะมีท่านผู้ถือเอาทรัพย์เหล่านี้ไป แม้แต่กหาปณะหนึ่งได้ไม่มีเลย ก็และเรานี้จะเพิกเฉยอยู่เช่นหมู่ญาติหาควรไม่ จำจะผ่อนปรนขนเอาทรัพย์เหล่านี้ไปปรโลกด้วยให้จงได้ **รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา** คิดแล้วจึงไปสู่ที่เฝ้าสมเด็จบรมกษัตริย์ กราบทูลความนั้นแล้วทูลลากลับมาสั่งให้เปิดประตูห้องแห่งมหารัตนสมบัติอันประเสริฐทั้งสิ้นแล้ว ก็ทรงบริจาคทานแก่ยาจกวณิพกพวกเดินทางเป็นอาทิเสร็จแล้ว ก็สละเสียซึ่งสรรพบริวารญาติปริวัฏฏ์ทั้งสิ้นแล้ว ออกทรงบรรพชา

เป็นดาบส ทำบรรณศาลาอาศัยอยู่ใกล้ธรรมิกบรรพต ณ หิมวันต ประเทศ กอปร์ด้วยศิลปบริกรรมทำอภิญญาฌานสมาบัติให้บังเกิดแล้ว **ตโต นิกฺขมิตฺวา** วันหนึ่งออกจากหิมวันต์มาเมืองอมรวดี ได้ทราบความว่า พระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแล้ว ก็ได้ทรงกระทำปณิธาน แล้วทำอธิการยิ่งใหญ่ก็ได้ลัทธยาเทสทำนาย ณ สำนักพระทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้น แล้วกลับมาสู่ที่อยู่ ณ หิมวันต์ ทำฌานมิได้ให้เสื่อม สิ้นพระชนมายุแล้วก็ได้ไปบังเกิดยังพรหมโลก.

ครั้นพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว ในลำดับนั้นจึงเกิดเสลอสงไขยกัป ครั้นล่วงเสลอสงไขยกัปไปแล้ว ลำดับนั้นจึงเกิดสารกัปในที่สุดแห่งเสลกัปนั้น ก็ในสารกัปนี้มีพระโกณฑัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว ได้อุบัติในโลก ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็ได้มาบังเกิดในพระพุทธศาสนา และได้ลัทยาเทสทำนาย ณ สำนักพระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า ครั้นพระโกณฑัญญะดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว จึงบังเกิดอสงไขยกัปชื่อว่า พาสะ ๑ ครั้นพาสะอสงไขยกัปล่วงไปแล้ว สารมัณฑกัป ๑ จึงบังเกิดมีในที่สุดแห่งพาสะอสงไขยนั้น ก็ในสารมัณฑกัปนั้น มีพระพุทธเจ้าตรัส ๔ พระองค์ คือ พระสุมังคละพระองค์ ๑ พระสุมนะพระองค์ ๑ พระเรวตะพระองค์ ๑ พระโสภิตะพระองค์ ๑ ทั้ง ๕ พระองค์ได้ตรัสรู้ในโลก

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็ได้มาอุบัติในพระศาสนา พระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้นโดยลำดับ ๆ แล้วก็ได้พยากรณ์ทำนาย ณ สำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ โดยลำดับ ๆ ครั้นพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้น ดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้วโดยลำดับ

มือสงไขยกัป ๑ ชื่อว่าเชยยอสงไขย ครั้นล่วงเชยยอสงไขยกัปไปแล้ว วรกัป ๑ จึงบังเกิด ในวรกัปนั้นพระพุทธเจ้าได้มาตรัสรู้ ๓ พระองค์ คือพระอโนมทัสสีพระองค์ ๑ พระปทุมะพระองค์ ๑ พระนารทะพระองค์ ๑ ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็ได้มาอุบัติในพระพุทธศาสนาแล้ว และได้ลัทธยาเทสทำนาย ณ สำนักพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้นโดยลำดับกัน สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้นดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้วโดยลำดับ วรกัปนั้นก็ล่วงไป ในลำดับนั้น รุจิรอสงไขย ๑ จึงบังเกิดมี ในที่สุดรุจิรอสงไขยกัปนั้นมัณฑกัป ๑ จึงบังเกิด ในมัณฑกัปนั้นมี สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพระปทุมุตตระพระองค์เดียวมาอุบัติ ณ โลกในมัณฑกัปนั้น.

พระบรมโพธิสัตว์เสด็จอุบัติในศาสนา
พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ ก็ได้มาอุบัติในพระพุทธศาสนา และได้พยากรณ์ทำนาย ณ สำนักแห่งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น **เตนาห ภควา** เพราะความที่มีอสงไขยกัปบังเกิดในระหว่าง ๗ ดังนี้เป็นเหตุ สมเด็จพระอนันตชินโลกเชษฐ์สัมพุทธเจ้า จึงดำรัสประพันธคาถาว่า :-

ทีปงฺกรสฺส ภควโต
โกณฺฑญฺญสฺส จ สตฺถุโน
เตสํปิ อนฺตรา กปฺปา
คณนา เต อสงฺเขยฺยา

เป็นอาทิ มีความว่า ในระหว่างกาลกำหนดแต่พระทีปังกรสัมพุทธเจ้าล่วงมา ถึงพระโกณฑัญญศาสดา กาลระหว่างนั้น ก็บังเกิดมีอันตรกัปนับอสงไขย ๑ แต่พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้านั้นมา ถึงพระมังคลศาสดา กาลระหว่างนั้นก็บังเกิดมีอันตรกัปนับได้อสงไขย ๑ แต่พระมังคลสัมพุทธเจ้านั้น ถึงพระอโนมทัสสีบรมศาสดา กาลระหว่างนั้นก็บังเกิดมีอันตรกัปนับได้อสงไขย ๑ แต่พระอโนมทัสสีพุทธเจ้านั้นมาถึงพระปทุมุตตรศาสดา กาลระหว่างนั้นก็บังเกิดอันตรกัปนับได้อสงไขย ๑ บรรดาอสงไขยกัปทั้งสิ้นซึ่งบังเกิดขึ้นในระหว่างพุทธกาลทั้ง ๔ นั้น แต่ล้วนมีนามว่าสุญญกัปสิ้นทั้งนั้น ก็

ในสุญญกัปทั้ง ๔ นี้ จะได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวกพุทธเจ้า และพระจักรพัตราธิราช มาอุบัติหามิได้ **เอวํ อตฺถโต นามวเสน อเนกวิธา** ด้วยสามารถแห่งอันตรอสงไขยกัป มีชื่อเป็นอเนกโดยอรรถด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น เบื้องหน้าแต่นี้ ข้าพเจ้าพระคันถรจนาจารย์ จะกล่าวปรารภความกำกับคาถาสืบไป โดยความว่า อันตรกัปนั้นมีประการ ๒ โดยชื่อ คือ สุญญกัป และอสุญญกัป ก็ในสุญญกัปนั้น วิสิฏฐบุคคลทั้งหลายมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมไม่บังเกิดเลย ก็ด้วยว่ากัปนั้นปราศจากกุลวันตบุคคล สมเด็จพระทศพลเจ้าจึงตรัสว่ากัปนั้นชื่อว่าสุญญกัป ก็ฝ่ายอสุญญกัปนั้นมี ๕ ประการ คือ สารกัป ๑ มัณฑกัป ๑ วรกัป ๑ สารมัณฑกัป ๑ ภัททกัป ๑ ก็กัปอันใดมีสมเด็จพระพุทธเจ้า เป็นชนผู้มีคุณสารที่บุคคลจะพึงบูชาพระองค์ ๑ บังเกิดในกัปนั้น ๆ จึงได้ชื่อว่าสารกัป กัปอันใดสมเด็จพระพุทธเจ้าบังเกิด ๒ พระองค์ กัปนั้นชื่อว่ามัณฑกัป กัปอันใดมีสมเด็จพระพุทธเจ้าบังเกิด ๓ พระองค์ กัปนั้นชื่อว่า **วรกัป เตสุ ปฐโม ทุติยํ พฺยากโรติ** บรรดาพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น ย่อมพยากรณ์ซึ่งพระพุทธเจ้าที่ ๒ ย่อมพยากรณ์ซึ่งพระพุทธเจ้าที่ ๓ บรรดาพุทธศาสนิกบริษัท ซึ่งได้บังเกิดในศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ ๓ นั้น ย่อมมีประสาทศรัทธาโสมนัสบันเทิงหฤทัยตั้งปณิธานโดยสมควรแก่กมลสันดานแห่งตน ๆ เพราะฉะนั้น กัปนี้จึงได้ชื่อว่า วรกัป กัปอันใดมีสมเด็จพระพุทธเจ้าได้มาตรัสรู้ ๔ พระองค์ กัปนั้นได้ชื่อว่า สารมัณฑกัป เพราะว่าเป็นกัปมีคุณวุฑฒิพิเศษกว่าวรกัปที่มีแล้วในก่อน อนึ่ง กัปอันใดมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิด ๕ พระองค์ กัปนั้นเป็น

ของ ควรที่เราท่านสรรพสัตว์จะพึงได้โดยยากยิ่งนัก เพราะบรรดาประชาสัตว์ซึ่งได้มาอุบัติในกัปนั้น ย่อมจะได้เสพสุขอันงามโดยความดีมีมากกว่ามากหากที่มีจิตเป็นกุศลโสภณด้วยปฏิสนธิเป็นไตรเหตุ ย่อมกระทำกิเลสธรรมให้สูญสิ้นจากสันดานได้โดยชุกชุมถึงฝูงสัตว์ที่เป็นทุเหตุกปฏิสนธินั้นก็ย่อมจะชื่นชม อยู่ด้วยกามสุข หมู่สัตว์ที่เป็นอเหตุกปฏิสนธิ จะได้มามีมากในกัปนี้หามิได้ เพราะฉะนั้น กัปนี้จึงได้ชื่อว่า ภัททกัป **เตน วุตฺตํ** เหตุดังนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสพุทธฎีกาว่า ลักษณะกัปนี้มี ๒ ด้วยสามารถสุญญกัปและอสุญญกัปด้วยประการฉะนี้.

พระพุทธเจ้าซึ่งจะได้มาตรัสไม่ยิ่งไป กว่า ๕ พระองค์

มีแต่ ๕ ประการ ส่วนอสงไขยกัปทั้งหลายนอกนั้น ก็ล้วนแต่ชื่อว่าสุญญกัปทั้งสิ้น อสุญญกัปนั้น คือ สารกัป ๑ มัณฑกัป ๑ วรกัป ๑ สารมัณฑกัป ๑ ภัททกัป ๑ ทั้ง ๕ ประการนี้ พระตถาคตได้ประกาศแล้ว สมเด็จพระสัพพัญญูพุทธเจ้าพระองค์เดียว ย่อมบังเกิดในสารกัปที่ ๑ ในมัณฑกัปที่ ๒ บังเกิด ๒ พระองค์ ส่วนในวรกัปที่ ๓ พระพุทธเจ้าย่อมบังเกิด ๓ พระองค์ พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ย่อมบังเกิดในสารมัณฑกัปที่ ๔ ในภัททกัปที่ ๕ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมได้มาอุบัติในโลก ถ้วนถึง ๕ พระองค์เหมือนดังภัททกัปณะกาลบัดนี้ พระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งจะได้มาตรัสรู้ในโลกธาตุยิ่งกว่า ๕ พระองค์ขึ้นไปมิได้มี.

เอตฺตาวตา กปฺปกถา คำกล่าวปรารภกัปคือ ว่าด้วยลักษณะแห่งกัป ๒ สถานประมาณเท่านี้บริบูรณ์.

ตอนที่ ๒
นิทานกถา

๒. นิทานกถา
นิทาน ๒ อย่าง
(พาหิรนิทาน มหานิทาน)

พาหิรนิทานํ มหานิทานนฺติ ทุวิธา บัดนี้ จะแสดงนิทานกถา ความว่า นิทานมี ๒ อย่าง คือ พาหิรนิทานอย่าง ๑ มหานิทานอย่าง ๑ พาหิรนิทานนั้น คือเรื่องราวกล่าวความด้วยพระชาติของพระบรมโพธิสัตว์ แต่แรกยังมิได้ตั้งพระหฤทัยว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น เหตุยังมิได้ประสบพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลก่อนแต่กาลนั้น ดังนี้แล ได้ชื่อว่าพาหิรนิทาน อธิบายว่า ยังเป็นภายนอกกาลที่ปรารถนาพุทธภูมินั้นก่อน **ยถา หิ เอกํ อสงฺเขยฺยํ** ดังจะดำเนินนิทานให้พิสดารว่า ณ กาลใดเมื่อล่วงอสงไขยกัป ๑ ไปแล้วในระหว่างกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแม้แต่พระองค์เดียว ก็มิได้มีมาอุบัติในโลกนี้เลย ณ กาลนั้นเทพเจ้าทั้งหลายที่เป็นพุทธศาสนิกชนบริษัทได้ตรัสรู้มรรคผลธรรมวิเศษ คือพระโสดาบัน พระสกทาคามี มาแต่สำนักพระพุทธเจ้าในก่อน ต่างก็ได้ประกอบอนุโยคพยายามให้มรรคผลเบื้องบน คือพระอนาคามีบังเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในชั้นสุทธาวาสมหาพรหมทั้งหลาย พวกภายหลังได้ทัศนาหมู่มหาพรหมผู้ถึงซึ่งมรรคผลนั้น มีอยู่โดยน้อยแล้ว จึงปรึกษากันว่า กาลบัดนี้บรรดาสุทธาวาสเทวดาทั้งหลายในชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ นี้น้อยลง ๆ หนักหนาแล้ว เราทั้งหลายจักทำประการใด จึงพากันทัศนาไปในโลกธาตุ ก็ได้เห็นว่ากาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้านั้นแลมาก **มหาสํเวคํ อาปชฺชนฺติ** ต่างก็มีกมลสันดานเศร้าสลด หาที่พึ่งคุ้มครองป้องกันมิได้ โดย

แท้จริงแล้ว พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้มีมาบังเกิดในโลกนี้ ณ กาลนั้น เพราะเหตุนั้นหมู่มหาสุทธาวาสพรหมทั้งหลายนี้จึงน้อยไป ก็ในกาลนี้ใครเล่าหนอจักเป็นผู้มีพยายามใหญ่ หฤทัยมั่นคงดำรงอยู่ในทางกุศลโดยพุทธกรณธรรมได้ เมื่อท้าวสุทธาวาสมหาพรหมทั้งหลาย เล็งแลดูไปทั่วท้องจักรวาลและอนันตจักรวาลอันเศษก็ไม่เห็นว่า พระพุทธเจ้าจักได้มาอุบัติในกาลใดเลย แล้วจึงรำพึงว่า **ธเปตฺวา มงฺคลจกฺกวาลํ** เป็นธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะบังเกิดเว้นมงคลจักรวาลนี้เสียแล้ว จักมิได้มาบังเกิดในจักรวาลทั้งหลายอันเศษอื่น ๆ นั้นเลย ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงแสวงดู ครั้นเห็นว่าบุคคลใดมีกมลหฤทัยผูกพันกล้าหาญ เพื่อจะประกอบการเกื้อกูลให้เป็นคุณแก่สัตว์ทั้งหลายอื่นดังนี้แล้ว จึงเข้าบันดาลดลจิตของผู้นั้น ให้เกิดความรักใคร่ในทางที่จะปรารถนาพุทธภูมิ.

พาหิรนิทาน
พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น
มาณพหนุ่มน้อย

ตทา อกนิฏฺฐภวเน ในกาลนั้นจึงท้าวมหาพรหม ผู้มีอายุยืน ๖ หมื่นพันกัป สถิตชั้นอกนิฏฐภพพระองค์ ๑ ทราบความว่า พระพุทธเจ้าไม่มีมาบังเกิดในโลกเลย จึงเล็งแลดูในมงคลจักรวาลนี้ ก็ได้เห็นพระมหาบุรุษราชเจ้าแห่งเรา แท้จริง ณ กาลนั้น พระสัพพัญญูโพธิสัตว์เสวยพระชาติกำเนิดในทลิททตระกูลแห่ง ๑ ณ แคว้นคันธารราฐ ในที่นี้มีคำอุทานกถากำหนดนามพระมหาบุรุษราชเจ้าดังนี้ :-

คนฺธารวิสเย มาตุรุทฺธารกนาวิเก ยุวา
สตฺตุตาปนราธิโป หตฺถิปิโย
ตทา อกนิฏฺฐภวเน ตตฺริทํ อุทานํ
พยคฺฆิยา สกมทาสิ พฺรหฺมอิสิ
ราชปุตฺติ สิทฺธตฺถเตลมทาสิ

เป็นอาทิ ความว่า ในแคว้นคันธารชนบท มีนายสำเภาหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรคน ๑ บรมกษัตริย์ทรงพระนามว่าสัตตุตาปเป็นราชาธิบดีเป็นนักเลงช้างพระองค์ ๑ พระพรหมดาบสให้ทานตัวแก่เสือแม่ลูกอ่อนองค์ ๑ พระราชบุตรีได้ถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาดพระองค์ ๑ ทั้ง ๔ นี้เป็นข้อคำสำหรับแสดงความในนิทานภายนอกนั้น ความโดยพิสดารว่า

เรื่องนายสำเภาหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร

๑. เรื่องนายสำเภาหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร

อตีเต กิร โพธิสตฺโต ดังได้สดับ ณ อดีตกาลล่วงแล้วมา พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาณพหนุ่มน้อย ณ ตระกูลเข็ญใจ แขวงคันธารชนบทแห่ง ๑ มีชนมายุเจริญวัยแล้ว มารดาบิดาทั้ง ๒ จึงปรองดองด้วย เนื้อความว่าจะปลูกฝังตั้งแต่งให้ตามประเพณีพระองค์ก็มิได้มีความปรารถนา ครั้นชนกชนนีรบเร้าเฝ้ารำพันปลอบ จึงตอบว่า **อมฺมตาตา** ข้าแต่มารดาบิดาทั้ง ๒ ทุกวันนี้ ในเรือนท่าน คือสุวรรณหิรัญรัตนสาร หรือทรัพย์อัน ๑ ที่พึงใจอื่นสิ่งใด ๆ ก็มิได้มี เหตุดังนั้น ข้าพเจ้าจึงยังมิได้พอใจในการที่จะมีเหย้าเรือน เมื่อมารดาบิดาทั้ง ๒ ยังครองชีวิตอยู่ตราบใด ข้าพเจ้าก็จักอุปัฏฐากบำรุงเลี้ยงท่านทั้ง ๒ ไปจนกว่าข้าพเจ้าจะหาชีวิตไม่ **ตโต อปรภาเค** ครั้นจำเนียรกาลนานมา เมื่อบิดาของพระบรมโพธิสัตว์ถึงอนิจกรรมแล้ว ฝ่ายมารดาจึงรบเร้าเฝ้าวอนว่าพระบรมโพธิสัตว์จะให้มีเรือนดุจก่อนนั้นอีกเล่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็มิได้ให้ปฏิญญา.

ตโต ปฏฺฐาย จำเดิมแต่วันนั้นมา พระบรมโพธิสัตว์ก็มิได้ประมาท หมั่นระวังระไวเอาใจใส่อภิบาลมารดา **อรญฺญํ ปวิสิตฺวา** ครั้นเสร็จการเรือนแล้วก็เข้าสู่อรัญประเทศ เที่ยวแสวงหาหักไม้และใบผักพอตรัสการแล้วนำมาขาย ได้มูลค่าแล้วก็จ่ายจัดหาเครื่องภัตตาหารได้แล้วก็นำมาอุปัฏฐากมารดา ดังนี้ เป็นนิรันดร์มาทุกทิวา กาลวันหนึ่งพระบรมโพธิสัตว์นำมาซึ่งภาระคือฟืนและผักเหลือกำลังก็ให้เหนื่อยกายกระหายหิวน้ำนัก จึงแวะเข้าอาศัยพักนั่งริมฝั่งน้ำใต้ร่มไทรใบชิดแห่ง ๑ แทบใกล้ท่าสำเภา นึกในใจว่าเราจะเอนระงับ

กายพอคลายเหนื่อยสักหน่อยแล้วจะกลับไป แล้วก็จะเอนกายระงับหลับไปหน่อย ๑ ตื่นขึ้นมาจึงจะคำนึงว่า **อิทานาหํ ตรุโณ พลวา สมาโน** กาลนี้เราก็กำลังหนุ่มอยู่ในปฐมวัยอุดมดีด้วยกายพละยังมีมาก จึงอาจขนเอาซึ่งภาระอันหนักถึงเพียงนี้ได้ ก็เมื่อกายแก่กาลนานไปถอยกำลังลงก็ดี หรือเมื่อมีพยาธิเบียดเบียนกายวิการลงแล้วก็ดี จักประกอบการงานอันหนักถึงเพียงนี้ได้หรือ คิดแล้วพระบรมโพธิสัตว์จึงผันผายลงไปสู่สำนักแห่งพ่อค้าผู้ใหญ่นายสำเภา นายสำเภานั้นจึงถามว่า ดูกรพ่อ ท่านนี้มาสู่สำนักเราด้วยกิจสิ่งไร พระบรมโพธิสัตว์ตอบตามความคิดของตนว่า **สามิ อิทานาหํ ทลิทฺโท** ข้าแต่นาย การนี้ข้าพเจ้าถึงซึ่งความเข็ญใจยิ่งนัก จึงเซซังมาสู่สำนักท่านด้วยใจหวังว่า ถ้าท่านอนุเคราะห์ข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าก็จักไปสู่เมืองสุวรรณภูมิด้วยกับท่าน.

พระบรมโพธิสัตว์ขอไปสุวรรณภูมิกับพ่อค้า

ฝ่ายนายสำเภาผู้ใหญ่ได้ฟังวาจาพระบรมโพธิสัตว์แจ้งความดังนั้นก็ยินดี ด้วยเห็นรูปสมบัติพระบรมโพธิสัตว์นั้นไพบูลย์อุดมสมเป็นผู้มีกำลังทั้งกายและปรีชาก็เร่งรับคำโดยเร็วว่า **สาธุ ตาต สุภาสสิ** เออพ่อ ท่านนี้คิดดีมีปัญญาพูดจาก็คมสันสมควรแล้ว มาเถิดพ่อมาโดยเร็วเถิด เราจะรับอนุเคราะห์ท่าน จะต้องการค่าจ้างในสำนักเรานี้สักเท่าใด เราก็จักให้แก่ท่าน อีกทั้งเสบียงอาหารและทรัพย์อื่นอีก ท่านจะต้องการสิ่งไร คือ เงินทองไปใช้สอยเมื่อใดก็มาเอาไปก่อนเถิด เราจะรับเลี้ยงท่านไปจนตราบเท่าวันมรณะท่านอย่าได้คิดรังเกียจเลย **ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตํ โถเมตฺวา** พระบรมโพธิสัตว์ได้ฟังวาจาพ่อค้าผู้ใหญ่ปราศัยดังนั้นก็ยินดี อำลาแล้วก็เดินสรรเสริญ พลางกลับไปถึงร่มไทรโดยเร็วพลันกลับรำพึงเล่าว่า เออก็ถ้าเราจะไปเมืองสุวรรณภูมิ เสียกับพวกพาณิชนี้แน่แท้แล้ว มารดาเราอยู่ภายหลังใครจะอภิบาลบำรุงเล่า เรานี้เป็นคนคิดผิด จำจะไปไต่ถามบอกความดูให้รู้ร้ายดีแก่มารดาเราก่อน แล้วจึงจะผ่อนทำตามแต่ภายหลัง คิดดังนี้แล้วก็ยกภาระหนักนั้นนำมาสู่เรือนประกอบสรรพกิจเหมือนแต่ก่อนที่ตนควรจะพึงทำเสร็จแล้ว ก็กราบไหว้วิงวอนกะมารดาว่า **อมฺม** ข้าแต่แม่เจ้า บัดนี้พวกพ่อค้าสำเภาเขามาในที่นี้ เขาเหล่านั้นจักไปสู่เมืองสุวรรณภูมิ ก็และวันนี้ข้าพเจ้าได้นำภาระอันหนักยิ่งนักหนาจึงได้รำพึงว่า กาลบัดนี้เพราะข้าพเจ้ายังตั้งอยู่ในเยาว์ จึงมิได้ย่อหย่อนอ่อนกำลัง องอาจประกอบสรรพกิจทั้งปวงได้ดังนี้ ก็เมื่อกาลข้าพเจ้ามีกำลังกายลดลงแล้วก็ดี หรือ

เมื่อมีพยาธิรันทำย่ำยีกายวิการลงแล้วก็ดี ดังรือข้าพเจ้าจะประกอบกิจการดังนี้ได้ เพราะข้าพเจ้าคำนึงดังนี้ จึงมีจิตปรารถนาใคร่จะไปสู่เมืองสุวรรณภูมิกับพวกพาณิชสำเภานั้น

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ฝ่ายชนนีของพระบรมโพธิสัตว์นั้น ครั้นได้ฟังวาจาปิยบุตรบอกว่าจะใคร่ไปสู่เมืองสุวรรณภูมิ จึงตอบว่า **ตาต ตยิ ปฏิพทฺธํ มม ชีวิตํ** ดูกรพ่อผู้ปิยบุตร ทุกวันนี้ชีวิตของมารดาย่อมเนื่องอยู่ ณ เจ้าผู้เป็นลูกรัก เพราะนั้น เจ้าจะไปอยู่สถานที่ใด ๆ ก็จงไปเถิด มารดานี้ก็จะขอไปในที่นั้นด้วย พระบรมโพธิสัตว์ได้ฟังคำมารดาว่าดังนั้นก็ยินดี จึงกราบไหว้มารดาแล้วก็ลงไปสู่สำนักนาวิกพาณิช จึงแจ้งความว่า บัดนี้ การที่ข้าพเจ้าจะไปกับท่านนั้นแต่ตัวข้าพเจ้าผู้เดียวหามิได้ ถ้าท่านมีความกรุณาข้าพเจ้าแล้ว ขอท่านจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าพามารดาไปด้วยเถิด ถ้าท่านโปรดอนุญาตแล้ว ข้าพเจ้าทั้ง ๒ กับมารดาก็จะได้พากันไปกับท่าน แท้จริงมารดาของข้าพเจ้านั้นเป็นคนชราอนาถาหามีที่พึ่งไม่ บุตรหรือธิดาคณาญาติผู้ใดใครผู้หนึ่งนอกจากข้าพเจ้าแล้วก็ไม่มีผู้ใดจะอุปัฏฐาก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่อาจที่จะสละมารดาเสียได้

ฝ่ายนายสำเภาได้ฟังก็โสมนัสยินดี จึงตอบมธุรวาทีว่า สาธุ ตาต ดูกรพ่อผู้เจริญ เออพ่อนี้ก็เป็นคนเลี้ยงมารดาอยู่ด้วยหรือ เออดีแล้ว จงพาท่านมารดาหรือบุตรภริยามีบ้าง ก็จงพากันมาเถิด เราจะรับอภิบาลบำรุงท่านทั้งสิ้น โดยใจสุจริตรักจริง ๆ ท่านจะพามารดาไปด้วยก็ตามเถิด.

พระโพธิสัตว์พามารดาไปสำนักนายสำเภา

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ได้สดับก็โสมนัสยินดี จึงคำนับลากลับมาเรือน แจ้งความแก่มารดาแล้วก็เลือกเก็บเอาทรัพย์สิ่งของ ซึ่งควรอันจะพึงถือเอาเสร็จแล้วก็พามารดามาสู่สำนักนายสำเภา

โสปิ ปริพฺพยํ ทตฺวา ฝ่ายนายพาณิชผู้ใหญ่ก็ยินดีปรีดา จึงจัดหาสิ่งทรัพย์กับเสบียงอาหารปันให้กับพระบรมโพธิสัตว์เจ้ากับทั้งมารดา ให้อยู่เป็นสุขสิ้นกาล ๒-๓ วันแล้ว ครั้นถึงวันสุมหุตติวารซึ่งจะขึ้นสู่สำเภามหาพาณิชนั้น จึงเรียกพระบรมโพธิสัตว์เข้ามาแล้วก็สั่งว่า จำเดิมแต่วันนี้ไปทรัพยสมบัติสิ่งใด ๆ ทั้งปวงของเราอีกทั้งลำสำเภานี้ เรามอบเวนให้เป็นสิทธิ์แก่ท่านสิ้น ท่านจงเอาใจใส่ในสรรพกิจการงานทั้งสิ้นเถิด.

สำเภาอับปางในท่ามกลางมหาสมุทร

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์จำเดิมแต่วันที่มา พระองค์ก็อุตสาหะประกอบในสรรพกิจมิได้ประมาท ครั้นเสร็จการแล้วก็รับมารดาขึ้นสำเภา ถอยออกจากท่าแล้วก็ใช้ใบแล่นไปในมหาสมุทร กับด้วยหมู่พาณิชทั้งหลายนั้น เมื่อสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรประมาณ ๗ วัน สำเภานั้นก็ต้องลมพายุใหญ่เหลือกำลัง ถึงซึ่งอับปางทำลายล่มจมลงในท้องมหาสมุทร บรรดาพาณิชยนิกรเหล่านั้น ก็พากันมรณาเป็นภักษาแห่งเต่าปลาทั้งหลายในที่นั้น.

พระโพธิสัตว์แบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็จัดแจงแต่งพระองค์เสร็จแล้ว ก็โลดโผนโจนออกไปเพื่อจะรักษาชีวิตแห่งตนไว้ ครั้นแล้วก็รำลึกได้ถึงมารดาจึงเหลียวหลังกลับมาแลดู เห็นมารดายังเหนี่ยวท่อนไม้อันหักห้อยตัวอยู่ พระองค์จึงว่ายกลับมารับมารดาให้นั่งเหนือคอแห่งตนแล้ว ก็พาว่ายข้ามมหาสมุทรไป แลเห็นมหาสมุทรอันไกลสุดวิสัยไม่เห็นฟากฝั่ง สู้อดทนทานกำลังน้ำเชี่ยวเค็มเต็มไปด้วยคลื่นใหญ่ พระองค์ตั้งพระหฤทัยพยายามมิได้ย่อหย่อนด้วยสามารถมีพระกมลศรัทธา ทรงพระมหุตสาหะยิ่งนัก.

ท้าวมหาพรหมดลใจให้ปรารถนาพุทธภูมิ

ตทา อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลเก ณ กาลนั้น ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมในชั้นอกนิษฐภพ ผู้มีอายุยืนหมื่น ๖ พันกัป ได้รู้ว่ากาลล่วงไปอสงไขยกัป ๑ แล้ว ยังมิได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตรัสรู้สักพระองค์ ๑ เลย และเมื่อแลเล็งเพ่งดูหมู่สัตว์เพื่อจะเลือกสรรบุคคล ผู้มีหฤทัยสามารถที่จะทำพุทธกรณธรรมได้ จึงเห็นองค์พระบรมโพธิสัตว์ อันทรงบริจาคชนมชีพเพื่อประโยชน์แก่มารดาของตนอยู่ดังนั้น จึงดำริว่า บุรุษนี้เป็นมหาบุรุษโดยแท้ จึงไม่เอื้อเฟื้อมหาสมุทรอันสุดซึ้งกว้างไกล สู้สละชีวิตตนเพื่อจะพามารดาให้ข้ามพ้นบรรลุฝั่ง **เอวรูโป ทฬฺหวิริโย** ก็บุคคลผู้มีใจพยายามมั่นคงเห็นปานนี้ ก็ควรจะนับว่าเป็นผู้สามารถแล้วในพุทธกรณธรรม เมื่อท้าว

มหาพรหมคำนึงฉะนี้แล้ว ก็ดลจิตให้พระโพธิสัตว์เจ้านึกปณิธานปรารถนาพุทธภูมิ ณ เวลานั้นพระมหาบุรุษราชเจ้า เมื่อสะพายมารดาว่ายอยู่ในหมู่คลื่นอันมีกำลังกล้ามาประหาร ก็ปรารภเพื่อจะดำลง ด้วยเดชะอำนาจแห่งน้ำพระหฤทัยที่ท้าวมหาพรหมให้นึกนั้นก็บังเกิดวิปริตฉะนี้ว่า ถ้าและเราถึงแก่ชีวิตพินาศขาดสูญลง ในท้องมหาสมุทรกับทั้งมารดา ณ กาลบัดนี้ กุศลที่แบกก็จะเป็นปัจจัยให้ถึงพระโพธิญาณ เราจะพึงทำสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ด้วย **มุตฺโต โมเจยฺยํ** อนึ่งเมื่อเราเปลื้องตนออกพ้นจากวัฏฏสงสารแล้ว เราก็จะพึงทำสัตว์ให้เปลื้องตนพ้นจากสงสารด้วย **ติณฺโณหํ ตาเรยฺยํ** อนึ่งเมื่อเราข้ามวัฏฏสงสารได้แล้ว เราก็จะพึงทำสัตว์ทั้งหลายให้พ้นวัฏฏสงสารได้ด้วย คิดฉะนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงอุตสาหะแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรมาด้วยกำลังแห่งเทพยดาอนุเคราะห์ ๒-๓ วันก็บรรลุถึงฝั่งมหาสมุทรแห่ง ๑ พระองค์จึงพามารดาขึ้นฝั่งได้แล้ว ก็เข้าไปอาศัยบ้านแห่ง ๑ อยู่ เลี้ยงชีวิตมาโดยความยากอุตสาหะอุปัฏฐากมารดาตนจนสิ้นชีวิตอายุหปริโยสาเน ครั้นที่สุดพระชนมายุแล้ว พระองค์ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในสุคติ ส่วนมารดาพระบรมโพธิสัตว์นั้น ครั้นสิ้นชีวิตจากชาตินั้นแล้วก็ไปตามยถากรรมแห่งตน **ปรมปณิธานา** ข้อความว่าด้วยพระโพธิสัตว์แรกตั้งความปรารถนา ดังวิสัชนามาฉะนี้

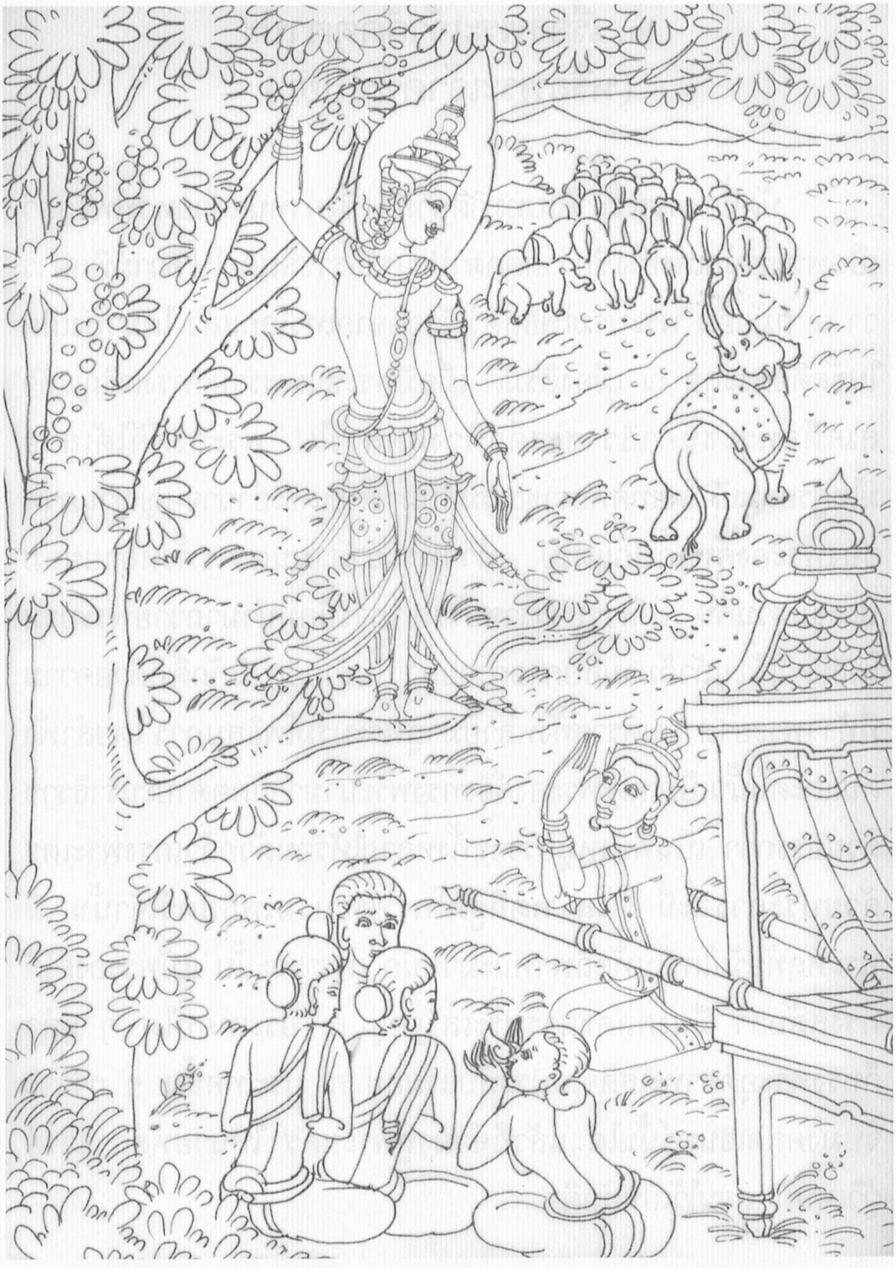
เตนาห ภควา เหตุดังนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าเมื่อแรกได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ เป็นส่วนในปฐมโพธิกาล เสด็จไปทรงนิสัชชนา ณ ภายใต้ร่มไม้อชปาลนิโครธ ณ ภายในวัน ๗ วันเป็นที่ครบ ๘ นั้น ท้าวสหัมบดีพรหมลงมาอาราธนา เพื่อจะให้ตรัสพระสัทธรรมเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลายกลับไปแล้ว พระองค์ทรงอาวัชชนาการนึกในปฐม

ปณิธานแรกปรารถนา ดังนี้ได้ทรงทราบเสร็จสิ้นทุกประการ ดังกล่าวแล้วฉะนั้น แล้วพระองค์จึงตรัสอุทานคาถาเป็นปฐมว่า :-

พุทฺโธหํ โพธยิสฺสามิ อิติ ยํ ปตฺถนํ กตํ
เตน ปตฺโตมฺหิ สมฺพุทฺโธ หนฺท โพเธมิ ปาณินํ

เป็นอาทิ ความว่า เดิมทีตถาคตได้ตรัสรู้แล้วก็เอาเถอะ ควรแล้วที่ตถาคตจะตรัสเทศนาสั่งสอนเพื่อจะให้ฝูงสัตว์ได้ตรัสรู้ด้วย อนึ่งตถาคตได้ปรารถนาว่า **มุตฺโต โมจยิสฺสามิ** เมื่อเราได้พ้นแล้วจากสังสารวัฏฏ์ก็จะทำให้สัตว์ทั้งหลาย พ้นจากสังสารวัฏฏ์ด้วย อย่างนี้อันใด เราได้ทำไว้แล้ว ก็ด้วยความปรารถนาอันนั้น บัดนี้ตถาคตได้พ้นจากสังสารวัฏฏ์แล้ว ก็เอาเถอะควรละ ที่ตถาคตจะตรัสเทศนาสั่งสอนให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากสังสารวัฏฏ์ด้วย อนึ่งความปรารถนาว่า **ติณฺโณหํ ตารยิสฺสามิ** เมื่อเราพ้นแล้วซึ่งสงสาร เราก็จะทำให้สัตว์ทั้งหลายพ้นได้ด้วยอย่างนี้ อันใดเราได้ทำแล้วก็ด้วยความปรารถนาอันนั้น บัดนี้ตถาคตพ้นได้แล้ว ซึ่งสังสารวัฏฏ์ ก็เอาเถอะควรละที่ตถาคตจะตรัสเทศนาสั่งสอนสัตว์ทั้งหลาย ให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ได้ด้วย ณ กาลนี้

พรรณนาในมาติกาบท ซึ่งกำหนดด้วย
พระบรมโพธิสัตว์ เป็นชาวเมืองคันธารราฐยุติเท่านี้.

พระเจ้าสัตตุตาปะหรืออีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้าคชัปปิยะผู้ชื่นชอบกีฬาช้าง

๒. เรื่องพระเจ้าสัตตุตาปะ (หรือพระเจ้าคชัปปิยะ)

บัดนี้จะพรรณนาในบทมาติกาที่ ๒ ซึ่งกำหนดด้วยพระโพธิสัตว์เป็นพระยานักเลงช้าง ชื่อว่าสัตตุตาปะนราธิราชสืบต่อไป ความพิสดารว่า ณ สมัยอื่น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจุติจากเทวโลกแล้ว ได้มาบังเกิดในขัตติยตระกูล ณ เมืองสิริมดี เมื่อมีพระชนมพรรษาทรงเจริญแล้วสมเด็จพระชนกาธิราชเสด็จทิวงคตล่วงไป พระองค์ก็ได้เสวยมไหศูรยสมบัติโดยทศพิธราชธรรมสืบมา ด้วยเดชะอำนาจบุญญานุภาพของพระองค์หากปกแผ่ไป ท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลายย่อมประชุมชวนกัน จัดสรรบวรราชบรรณาการน้อมนำมาถวายพระบรมโพธิสัตว์เจ้า แล้วก็มามอบกายถวายตัวเป็นข้าอยู่สามิภักดิ์ ก็ด้วยความที่ท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลายมาสู่พระบรมโพธิสมภาร โดยลำพังตนและตนนั้นเป็นเหตุ พระองค์จึงทรงพระนามว่าสัตตุตาปะนราธิราชด้วยอรรถว่า เป็นที่ยังหมู่อริราชทั้งหลายให้ร้อนตัวกลัวเกรงพระเดชด้วยประการฉะนี้ **โส หตฺถิธุตฺโก** พระบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น มีพระหฤทัยรักใคร่ในหัตถิพาหนะมากนัก เพราะฉะนั้น แม้พระองค์ได้ทรงสดับว่า มีมงคลคชสารประเสริฐอยู่ ณ ประเทศที่ใด ๆ แล้วก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปประทับแรมอยู่ ณ ประเทศนั้น ๆ กว่าจะจับมงคลคเชนทร์นั้นได้ แล้วก็นำมาสู่พระนคร ให้นายหัตถาจารย์ผู้วิเศษฝึกสอนไว้เป็นอันดี.

นายพรานพบมงคลคชสารเผือกผ่อง

ตทา เอโก วนจรโก ในกาลนั้น ณ แขวงเมืองสิริมดี มีพเนจรพรานไพรผู้ ๑ เป็นคนเจนจัดสันทัดเที่ยวไปในทางเถื่อนทุกประเทศ วันหนึ่งนายพรานนั้นผูกสอดครบเครื่องธนูคู่มือของตนแล้ว ก็สัญจรไปในอรัญราวป่า เพื่อจะแสวงหาเนื้อ ก็มิได้ประสบพบพานหมู่มฤคและฟาน โดยต่ำแม้แต่สัตว์สักตัวเดียว ก็ไม่อาจที่จะกลับมือเปล่าได้ จึงลดเลี้ยวเที่ยวตามรอยมฤคไป จนล่วงหนทางที่เคยเที่ยวของมนุษย์ จึงไปพบมงคลคชสารสีเศวตผู้ผ่องพรรณ **ตสฺส ทนฺตา จามรีสทิสา** งามด้วยงวงงาปรากฏขาวราวกะว่าขนทรายจามรี อันเที่ยวสถิต ณ ถิ่นสถานชานสระโบกขรณีแห่ง ๑ ครั้นเห็นแล้วจึงรำพึงว่า แต่อาตมาเที่ยวป่ามาช้านานนับเดือนและปีมากแล้ว ยังไม่เคยพบเห็นมงคลหัตถีเช่นนี้เลย ก็คราวนี้ตั้งแต่ออกจากบ้านมา โดยต่ำแต่นกกระทาหรือเหี้ยกระต่ายฟานทรายตัวใดตัว ๑ ก็มิได้พบพาน จึงได้ล่วงดงกันดารมาถึงสถานที่นี้ บุตรภริยาเราก็จักไม่ได้อันใดมาเลี้ยงชีวิต ก็อย่ากระนั้นเลย เราจะนำเอาข่าวพญาคชสารสีเศวตนี้เข้าไปเป็นบรรณาการกราบทูลให้ทรงทราบ แด่สมเด็จพระเจ้าสัตตุตาปะนราธิราช น่าที่จะได้ทรัพย์อันประเสริฐสืบชีวิตไป ครั้นคิดดังนั้นแล้ว ก็ตั้งจิตกำหนดแนวพนารัณย์ศิขรินทรบรรพตถนัดแน่ แล้วก็กลับมา

ตทา เอโก วนจรโก ครั้งนั้นยังมีพรานเนื้อผู้ ๑ อยู่ ณ ภายในพระนคร ออกจากเมืองเที่ยวมาในป่า จึงมาพบกับนายพรานไพรผู้นั้นก็หยุดนั่งสนทนากัน พรานเมืองจึงถามว่า ดูก่อนสหาย เราไม่เห็นท่านได้อะไรมาเลยเที่ยวนี้ ไฉนจึงกลับมาเสียเล่า ก็ออเจ้าจะได้อะไร

ไปเลี้ยงบุตรภริยาเล่า

พรานจึงตอบว่า ข้าแต่เจ้า คราวนี้ข้าพเจ้าเที่ยวไปจบป่าแล้ว ไม่พบปะเนื้อถึกที่ไหนเลย เที่ยว ๆ ไปก็เลยไป จึงได้ไปพบพญาช้างคชสารอันประเสริฐหาค่ามิได้ในประเทศแห่ง ๑ เข้า ก็บัดนี้ข้าพเจ้ามาคิดว่า ถ้ากระไรจะให้ท่านช่วยอนุเคราะห์พาข้าพเจ้าเข้าไปกราบทูลแด่พระเจ้าอยู่หัวแห่งเรา ให้ทรงทราบด้วยกันเถิด หน้าที่เราทั้ง ๒ จะได้ทรัพย์เป็นอันมาก นายพรานเมืองเมื่อได้ฟังก็ชื่นชมโสมนัสยินดี จึงสละเสียซึ่งธุระที่ตนจะพึงขวนขวายแล้ว ก็พาพรานป่านั้นเข้าไปยังพระนคร หยุดอยู่แทบพระทวารวังแล้ว จึงสั่งความนั้น ให้ท่านข้างในกราบทูลพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบเนื้อความ

ครั้นสมเด็จพระธรรมิกนราธิราช ได้ทรงสดับก็เสด็จออกข้างหน้า มีรับสั่งให้พาพรานทั้ง ๒ เข้ามาสู่ที่เฝ้าแล้ว ก็ทรงซักถามลักษณะมงคลหัตถีนั้นด้วยพระองค์ว่า **ตาตา กีทิโส หตฺถินาโค** ดูก่อนพ่อพราน พญามงคลคชสารสีเศวตนั้น มีรูปพรรณสัณฐานพีผอมย่อมใหญ่อย่างไร ท่านเห็นประจักษ์จริงแน่แก่ตาตนแล้วหรือหรือว่าได้ฟังแต่ข่าวคราวเขาเล่าลือมาประการใด ส่วนพรานไพรก็กราบทูลสรรเสริญว่างามตามลักษณะมงคลหัตถี โดยนัยที่ตนได้เห็นมาถ้วนถี่ทุกประการ ได้ทรงสดับมีกมลเกษมสานติ์โสมนัสตรัสให้พระราชทานทรัพย์เป็นรางวัลเป็นอันมาก แก่พรานทั้ง ๒ นั้น แล้วมีรับสั่งให้ตระเตรียมพหลพาหนะสำเร็จแล้ว ก็เสด็จออกจากพระนครให้พรานนั้นเป็นมรรคนายกนำทาง มาตามระหว่างเขาไม้ไพรพนมที่ตนกำหนดไว้โดยลำดับจนบรรลุประเทศที่นั้น.

บรมกษัตริย์รับสั่งให้คล้องมงคลคชสาร

สมเด็จบรมกษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นมงคลคชสารก็ทรงโสมนัส ดำรัสให้แวดล้อมด้วยคชพาหนะมงคลคชาธารเป็นอันมาก จับพญาคชสารนั้นได้โดยไม่ยากแล้วก็นำมายังพระนคร จึงดำรัสสั่งให้หานายหัตถาจารย์ผู้วิเศษเข้ามา ทรงพระราชทานรางวัลเป็นอันมาก แล้วจึงดำรัสราชโองการว่า **หตฺถาจริย สตฺตฏฺฐทิวสพฺภนฺตเร** ดูกรพ่อหัตถาจารย์ ในระหว่างกาล ๗๘ วันนี้ ท่านจงเร่งฝึกสอนมงคลคเชนทร์อันประเสริฐให้มีมรรยาทเป็นอันดี เราจะเล่นนักขัตฤกษ์มหรสพด้วยมงคลหัตถีสีเศวตอันประเสริฐ

ฝ่ายนายหัตถาจารย์นั้น รับราชโองการแล้วก็ถวายบังคมลาออกมา **ตํ ทเมตฺวา** ยังมงคลคชสารให้สำเหนียก ด้วยสามารถให้โอสถและมีกำหนดหญ้าให้เป็นอาหารเป็นต้น แล้วก็ผ่อนปรนฝึกสอนให้สำเหนียกได้โดยง่ายดาย ล่วงกาลมาประมาณ ๒-๓ วัน พญาคชสารประเสริฐตัวนั้น ก็เป็นอันฝึกสอนและทรมานดี แล้วนำมาถวายแต่ภายใน ๗-๘ วัน สมเด็จบรมกษัตริย์ จึงตรัสสั่งให้ประดับมงคลคชสารนั้นด้วยมงคลหัสดาภรณ์อันพิเศษแล้วด้วยแก้วและทอง กุก่องตระการเสร็จแล้ว ก็เสด็จทรงมงคลคชสารนั้น เสด็จด้วยจตุรงคนิกรเสนาโยธาหาญราชบริวารเป็นอิสสริยยศอันใหญ่ยิ่ง เพื่อประโยชน์จะทรงเล่นนักขัตฤกษ์ แล้วก็เลยเสด็จทำประทักษิณพระนคร คือ เลียบเมืองออกยับยั้งอยู่สิ้นกาลชั่ววัน

ตทา จตุทฺทิสา รตฺติภาเค กาลนั้นในเวลาราตรีที่มีล่วงแล้วมา มีฝูงช้างโขลงทั้งหลายมาแต่ราวป่าโดยข้างทิศาภาคทั้ง ๔ เข้าลุยแล่น

ในสวนพระราชอุทยาน ไล่หักรานพรรณพฤกษาที่ทรงผลพวงผกาบุบผชาติใหญ่น้อยทั้งสิ้นในที่นั้น ๆ ให้แหลกย่อยยับเป็นจุณต่าง ๆ แล้วและถ่ายมูตรกรีสลงไว้ในที่นั้นเกลื่อนกลาดแล้วก็พากันหลีกไป ครั้นเวลารุ่งสางสว่างกาล นายอุยยานบาลเห็นอุทยานยับด้วยประการนั้น จึงนำเอาเนื้อความเข้าไปเพื่อจะกราบทูล ณ กาลเมื่อบรมกษัตริย์เสด็จกลับจากที่ประทักษิณพระนคร จึงอุยยานบาลก็ยอกรประณมบังคมทูลว่า **เทว อชฺช รตฺติภาเค** พระพุทธเจ้าข้า เมื่อเวลารัตติกาลนี้มีฝูงช้างโขลงเข้ามาแต่ไพร ลุยไล่หักรานพรรณพฤกษาในราชอุทยานแหลกเหลวสิ้นแล้ว.

บรมกษัตริย์ทรงลำบาก
เพราะมงคลคชสารเมามัน

ตํ สุตฺวา ราชา สมเด็จพระเจ้าสัตตุตาปะนราธิราชพุทธังกูรโพธิสัตว์ได้ทรงทราบแล้ว ก็ตรัสสั่งให้เดินกระบวนด่วน เสด็จเลยออกไปทอดพระเนตรพระราชอุทยานทรงเที่ยวทอดพระเนตรประทับไปในที่ทั้งปวง เวลานั้นพญามงคลคชาธารพระที่นั่งทรงตัวประเสริฐนั้น ก็ได้สูบดมละอองกลิ่นอายแห่งนางพังทั้งหลายแต่ที่นั้น ๆ ก็เกิดความเมามันขึ้น ณ ภายใน ด้วยสามารถราคะดำฤษณา **สรีรํ ธูนิตฺวา** ก็เกิดความเสียวกระสันสลัดกายทำนายควาญท้ายให้กระเด็นตกลงแล้ว ก็คลุ้มคลั่งแทงสถานปราการพังค่ายทะลายลง แล้วก็ลุยเล่นไป สมเด็จบรมกษัตริย์ทรงพระแสงขอ กดเกี่ยวเหนี่ยวไว้ด้วยกำลัง ก็มิอาจสามารถจะยังมงคลคชสารให้รู้สึกตัวกลัวความเจ็บแล้วและกลับโดยดีได้ **สพฺพา เสนิโย ปหาย** พระองค์ก็สละ

จตุรงคนิกายน้อยใหญ่ทั้งปวงไป ด้วยสามารถอำนาจพญาช้างนั้น ครั้นแล่นเข้าถึงราวอรัญประเทศแล้ว พระองค์ก็เสวยความลำบาก บอบช้ำระกำพระองค์ จำต้องทรงพระทรมานมากับพญาหัตถี.

บรมกษัตริย์ทรงเกาะกิ่งอุทุมพร

ฝ่ายพวกพหลพลนิกายทั้งหลาย ต่างคนก็แล่นไปตามรอยคเชนทรพาหนะพระที่นั่งนั้นมา ณ เบื้องหลังก็ไม่อาจตามทัน ครั้นแล่นเลยล่วงมนุษยบถประเทศไปแล้ว สมเด็จบรมกษัตริย์ก็มิอาจที่จะกำหนดทิศานุทิศได้ จึงทรงวินิจนึกในพระหฤทัยว่า ถ้าเราจักไม่ปล่อยพญาช้างนี้เสียแล้ว แม้ว่าไปประสบพบพานได้ประสานสัปยุทธกันกับช้างอื่นแล้ว ก็หน้าที่จะทำให้อาตมาแตกกายทำลายชีวิตเสียเป็นอันแท้ จำจักสละพญาหัตถีนี้เสียก่อนเถิด มีพระสติตั้งดังนี้แล้ว จึงทอดพระเนตร ณ หมู่ทุมชาติทั้งหลายที่ริมทางจร ครั้นถึงไม้อุทุมพรใหญ่ต้น ๑ มีกิ่งทิ้งทอดย้อยลง พระองค์จึงโน้มพระกายเกาะขึ้นบนกิ่งไม้อุทุมพรนั้นได้แล้ว ทรงนั่งเสวยผลมะเดื่อพลางทางคอยตรับโสตสดับเสียงพลนิกายซึ่งตามมา ณ ภายหลัง

หตฺถิปทานุสาเร อาคนฺตฺวา ฝ่ายพวกพลนิกายก็ตามรอยช้างล่วงทางถึงกึ่งโยชน์เป็นประมาณ กระทำอุโฆษประสานศัพท์บันลือลั่นสนั่นมา.

เสด็จกลับพระนครกับพลนิกาย

ฝ่ายสมเด็จจอมนราธิบดีได้ทรงสดับ ก็ทรงอุโฆษศัพท์รับสำเนียงพลนิกาย ๆ ก็พากันเข้าไปถึง จึงเชิญเสด็จรับพระองค์ลงจากคาคบพฤกษาแล้ว ก็ประโคมดุริยดนตรีเชิญองค์บรมนราธิบดี เสด็จกลับสู่พระนคร **สีหาสเน นิสีทิตฺวา** เสด็จเข้าสู่ท้องพระโรงแล้วประทับแท่นสีหอาสน์อันประเสริฐแล้ว จึงดำริสั่งให้หานายหัตถาจารย์เข้ามาเฝ้า ตรัสถามว่า **"โภ หตฺถาจริย"** แน่ะนายหัตถาจารย์ผู้เจริญตัวท่านนี้มีความผิดด้วยปรารถนาจะใคร่ฆ่าเราเสียมิใช่หรือ

นายหัตถาจารย์จึงกราบทูลสนองถามว่า พระพุทธเจ้าข้า เหตุไฉนจึงทรงดำรัสเหนือเกล้าข้าพระพุทธเจ้าฉะนี้ ก็พญามงคลราชหัตถีนั้น เกล้ากระหม่อมก็ได้ฝึกสอนด้วยดีอย่างยิ่งแล้ว พระเจ้าข้า

เออก็เหตุใดพญาช้างจึงเกิดอาละวาดวิ่ง พาเราเข้าป่าไปได้ความลำบากพอดีพอร้ายไปเมื่อไร

พระพุทธเจ้าข้า ซึ่งพญาหัตถีพิปริตเป็นฉะนั้น ด้วยสามารถเร่าร้อนด้วยราคาทิกิเลส แม้ได้สมความต้องการของตนแล้วก็คงจะกลับมา

ตํ สุตฺวา ราชา สมเด็จบรมมขัตติยาธิบดีได้ทรงสดับ จึงตรัสว่า เออถ้ากระนั้นจงยับยั้งอยู่ก่อนกว่ามงคลกุญชรนั้นจะกลับมา ถ้าพญามงคลหัตถีกลับมาก็เป็นบุญวาสนาของท่าน ถ้าแม้มิได้กลับมาชีวิตของท่านก็จักมิได้มี ดำรัสฉะนี้แล้วก็รับสั่งให้คุมตัวนายหัตถาจารย์นั้นไว้ให้มั่นคง.

พญามงคลหัตถีกลับเข้าโรง

โส หตฺถินาโค ส่วนพญามงคลหัตถีนั้น ครั้นไปทันนางช้างเถื่อนในไพร สำเร็จมโนรถประสงค์ของตนแล้ว ก็รีบกลับมาถึงที่อยู่ของตนแล้วแต่ภายใน ๗ วัน ครั้นเมื่อเวลาปัจจุสสมัย นายหัตถาจารย์ตื่นขึ้นเห็นมงคลคชสารมายืนอยู่ในโรงแล้ว รุ่งเช้าจึงเข้าไปกราบทูลแด่สมเด็จบรมกษัตริย์ สมเด็จบรมขัตติยาธิบดีได้ทรงสดับก็ปรีดาเสด็จลงจากปราสาทมาโดยด่วน ถึงโรงมงคลคชาธารทอดพระเนตรเห็นมงคลคชสาร แล้วเสด็จเข้าไปใกล้ ยกพระกรปรามาสลูบคลำท้องและงาพญาช้างแล้ว จึงดำรัสราชโองการแก่นายหัตถาจารย์ว่าดูกรท่านผู้เจริญ เออก็มงคลราชหัตถีท่านฝึกสอนถึงเพียงนี้แล้ว เหตุไฉนเมื่อยามแล่นไป เรากดเกี่ยวเหนี่ยวไว้โดยแรงด้วยพระแสงขออันคมยิ่ง ยังหาอาจที่จะให้ย่อท้อถอยกลับมาได้ไม่ **กสฺมา เอวํ ภณถ** พระพุทธเจ้าข้า เหตุไฉนพระองค์จึงตรัสดังนี้เล่าขึ้นชื่อว่าราคะดำฤษณาย่อมมีคมเป็นติกขณชาติเฉียบแหลมยิ่ง เกินกว่าคมแห่งพระแสงขอนั้นได้ร้อยเท่าพันทวี อนึ่งถ้าจะว่าข้างร้อนเล่าชื่อว่าร้อนแห่งเพลิงราคะนี้ หากร้อนรุ่มอยู่ในทรวงแห่งสัตว์นั้น ย่อมร้อนเหลือร้อน ๆ แรงจัดจริง ๆ ยิ่งกว่าร้อนเพลิงเป็นปกติ ถ้าจะว่าโดยพิษเล่าเพลิงราคะย่อมมีพิษฉุนเฉียวเรี่ยวแรงรวดเร็วยิ่ง เกินกว่าพิษแห่งจตุรพิธภุชงค์ทั้ง ๔ ชาติ

เพราะเหตุนั้นและพระพุทธเจ้าข้า ฝ่าละอองธุลีพระบาทจึงไม่อาจเพื่อเกี่ยวกดพญามงคลราชหัตถี อันไปแล้วด้วยแรงราคะดังนั้นให้หยุดยั้งด้วยกำลังพระแสงขอนั้นได้

เออก็ไฉนพญามงคลคชสารนั้น จึงกลับมาด้วยลำพังใจตนเองเล่า

พระพุทธเจ้าข้า ข้อซึ่งพญาช้างไปแล้วและกลับมานั้น หากมาด้วยกำลังอำนาจมนตรามหาโอสถของข้าพระพุทธเจ้า

ได้ทรงสดับดังนั้น พระองค์จึงดำรัสว่า ถ้ากระนั้นจงแสดงกำลังมนต์ และโอสถให้เราเห็นสักหน่อยเถิด.

นายหัตถาจารย์แสดงมนต์

สาธุ เทวาติ วตฺวา นายหัตถาจารย์รับพระราชโองการว่า สาธุ เทว แล้ว จึงให้บริชนนำมาซึ่งก้อนเหล็กอันใหญ่ ให้ช่างทองเอาใส่เตาสูบ เผาด้วยเพลิงให้สุกแดงดังถ่านแล้ว จึงให้เอาคีมคีบหยิบออกมาจากเตา เรียกพญาช้างเข้ามาแล้วก็ร่ายมนต์อันประเสริฐ พลางทางบังคับให้คชสารจับเอาก้อนเหล็กนั้นด้วยคำกำชับสั่งว่า ดูกรพญานาคินทร์ผู้ประเสริฐ ท่านจงหยิบเอาก้อนเหล็กนั้น แม้เรายังไม่บอกให้วางท่านอย่าได้วางเลย.

พระบรมโพธิสัตว์ทรงแสดงโทษแห่งราคกิเลส

ฝ่ายพญาคชสารอันประเสริฐนั้น ครั้นได้ฟังคำนายหัตถาจารย์บังคับ ก็ยื่นงวงมาจ้องจับเอาก้อนเหล็กอันลุกเป็นไฟ แม้ถึงว่างวงจะร้อนเหลือทน จนงวงไหม้ลุกเป็นเปลวขึ้นก็ดี ก็ไม่อาจทิ้งก้อนเหล็กนั้นเสียได้ เหตุกลัวนายหัตถาจารย์นั้นเป็นกำลัง **ตํ ทิสฺวา ราชา** สมเด็จบรมกษัตริย์ทอดพระเนตรเห็นงวงคชสารอันเพลิงไหม้ด้วยประการ

นั้น ก็กลัวว่าพญาช้างจะถึงแก่มรณะ จึงสั่งให้นายหัตถาจารย์บอกให้พญานาคเชนทร์ทิ้งก้อนเหล็กนั้นเสียแล้ว ทรงรำพึงไปก็ยิ่งทรงสังเวชในพระราชหฤทัยแสนทวี จึงเปล่งออกซึ่งสังเวชวาทีว่า **"อโห ราโค อติโฆโร"** โอหนอ สมเพชนักหนา ด้วยฝูงสัตว์ทั้งหลายมาติดต้องข้องขัดอยู่ด้วยราคะตำฤษณากองกิเลส คือราคะนี้ มีพิษพิลึกพึงกลัวยิ่งนัก ร้ายกาจยิ่งนัก ราคะคือความกำหนัดนี้ ย่อมมีอาทีนวโทษเป็นอันมาก ก็เพราะเพลิงราคะมีกำลังหยาบช้ากล้าแข็งร้อนรุ่มสุมทรวงสัตว์ทั้งหลายอยู่อย่างนี้นั้นเป็นเหตุ สัตว์ทั้งหลายอาศัยราคกิเลสนี้และมาย่ำยีบีฑา นำทุกข์มาทุ่มถมให้จมอยู่ในอู่เอ่งอ่าวโลกโอฆสงสารไม่สิ้นสุดลงได้ เพราะสัตว์ทั้งหลายอาศัยราคกิเลส จึงเป็นเหตุให้ไปตกหมกไหม้อยู่ในมหานรกทั้ง ๘ ขุมอยู่ และบางหมู่สัตว์ทั้งหลายนี้อาศัยราคกิเลส เป็นเหตุให้ไปเกิดอยู่ในอุสุทนรกบริวารประมาณ ๑๒๘ ขุม และบางหมู่สัตว์ทั้งหลายนี้อาศัยราคกิเลสเป็นเหตุให้ไปทนทุกขเวทนาใน ๘ โลกอยู่ และบางหมู่สัตว์ทั้งหลายอาศัยราคกิเลส เป็นเหตุให้ไปเสวยเวทนาเป็นดิรัจฉานกำเนิด ทรงแสดงสังเวชวาทีฉะนี้แล้ว จึงตรัสแสดงอาทีนวโทษแห่งราคกิเลสทั้งหลาย โดยประพันธคาถา ๙ คาถากึ่งว่า :-

คาราตุเรนิเม สตฺตา ปิตา ปุตฺตํปิ ฆาตยิ
ปุตฺตา จ ปิตรํ หนฺติ ปิตา หนฺติ จ ธีตรํ.

เป็นอาทิ ความว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ เพราะเดือดร้อนด้วยความกำหนัด จึงเบียดเบียนซึ่งกันและกันเป็นต้นว่า บิดาย่อมเบียดเบียนบุตร บางทีฆ่าเสียซึ่งบุตรอันบังเกิดแต่ตนก็มี และ

บางทีบุตรทั้งหลาย ย่อมบีฑาตีซึ่งบิดาของตนเอง เพราะความเดือดร้อนด้วยราคะดังนี้ก็มี บางทีผู้มีอำนาจคือบิดา ย่อมเบียดเบียนเฆี่ยนตีธิดาตน เพราะร้อนรนด้วยราคะดำฤษณาดังนี้ก็มี อนึ่งฝูงสัตว์ในโลกสันนิวาสนี้ เพราะร้อนด้วยราคะ จึงเบียดเบียนซึ่งกันและกันเป็นต้นว่าย่อมฆ่าชนนีที่บังเกิดเกล้าของตนดังนี้ก็มี บางทีพี่ชายมุ่งหมายปองร้ายราวีตีรันฟันฆ่าน้องชายของตน ให้ตายดังนี้ก็มี บางทีพี่หญิงย่อมบีฑาฆ่าตีน้องสาวที่สืบกษิรมารดาเดียวกันมาดังนี้ก็มี บางทีหลานสาวบีฑาลุงตัวแห่งตนให้ตายดังนี้ก็มี บางทีลุงลุ่มหลงทำทัณฑกรรมบีฑาหลานสาวตนเองก็มี บางทีภัสดาย่อมบีฑาโบยรันฟันแทงภริยาตนให้ถึงตายก็มี บางทีภริยาบีฑาฆ่าตีสามีตนเองให้ถึงตายก็มี สัตว์ทั้งหลายเป็นดังนี้ เพราะอาศัยความเดือดร้อนแห่งเพลิงราคะ หากมาบีฑาให้ระทมกรมทุกข์ถึงซึ่งพินาสนานาประการฉะนี้ ก็จะป่วยกล่าวไปใยถึงชนที่มิใช่ญาตินั้นเล่า แม้ที่สุดแต่บุตรธิดามารดาบิดาและภริยาสามีที่แสนรักแล้ว ยังหากบีฑาฆ่าตีกันถึงเพียงนี้

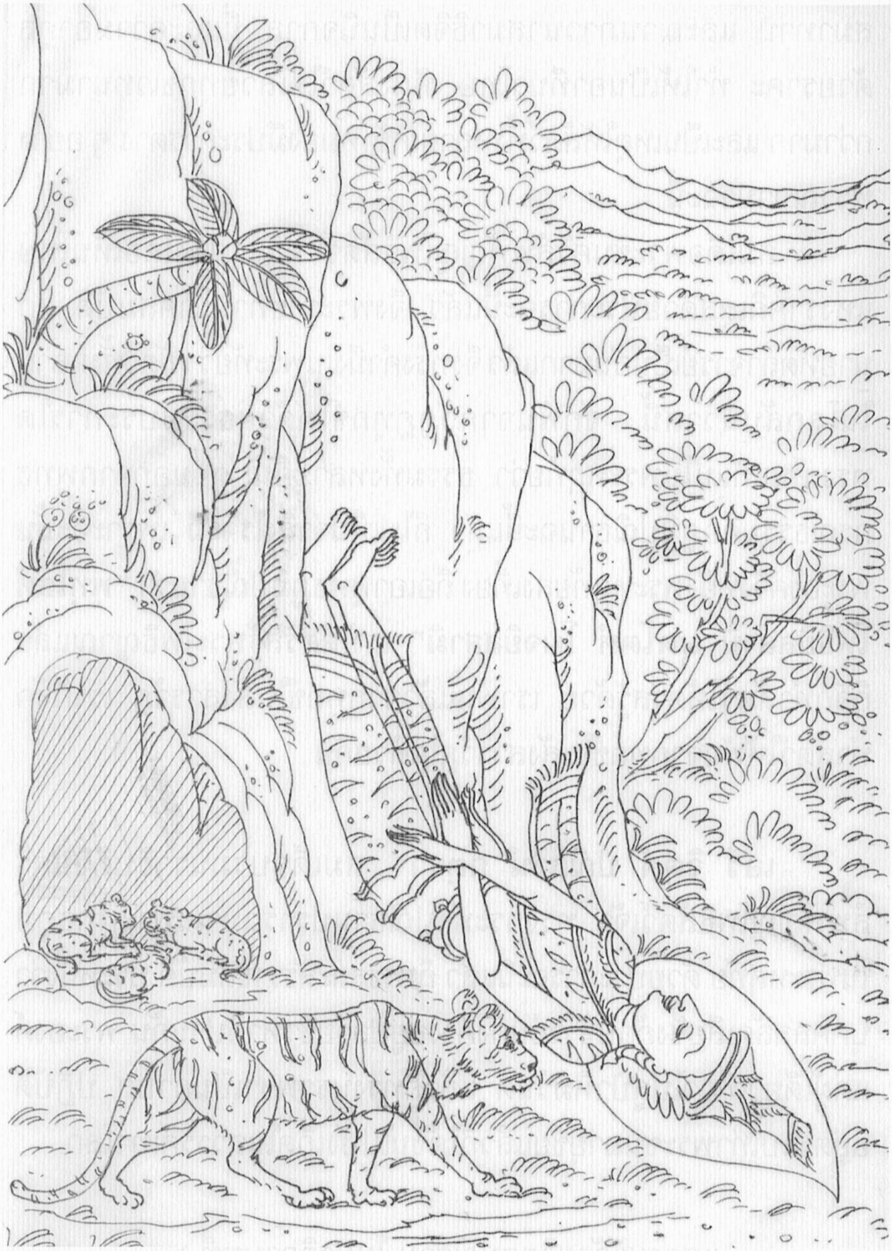
อีกประการ ๑ ฝูงสัตว์ในโลกสันนิวาสนี้ เพราะความเดือดร้อนด้วยราคะ หากให้กำจัดซัดส่ายทรัพย์สินสิ่งที่เป็นประโยชน์ ย่อมกำจัดเสียซึ่งยศและกิติคุณ และย่อมยังความมิใช่โทษมิให้บังเกิดได้เท่านั้นหามิได้ สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ เพราะความเดือดร้อนด้วยราคะ ย่อมทำความสุขให้เสื่อมสิ้นกาลทุกเมื่อและให้ใจเชือนเบือนเบื่อจากกุศล ห้ามทางข้างฝ่ายสุคติภพเท่านั้นหามิได้ สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ เพราะความเดือดร้อนด้วยราคะ หากให้ลุอำนาจแก่ความโลภและความโกรธ และให้เจริญโทษทุกภพทุกชาติกำเนิด หากให้เกิดในอบายภูมิ ๔ เท่านั้นมิได้ ฝูงสัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ เพราะความเดือดร้อนด้วยราคะ ทำตนให้พินาศจากศีล

สมาทาน และฌานภาวนาสมาธิจิตเป็นนิจกาล นี่และความอากูลด้วยราคะ ทำให้เป็นอาทีนวโทษ ที่ฝูงสัตว์ได้เสวยทุกขเวทนามากกว่ามาก และเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองมีประการต่าง ๆ อย่างพรรณนามาฉะนี้

สมเด็จพระชินศรีสัพพัญญูโพธิสัตว์ ตรัสแสดงโดยเห็นโทษแห่งราคกิเลสด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงพระราชทานโภคสมบัติ แก่นายหัตถาจารย์เป็นอันมากแล้ว จึงทรงคำนึงในพระทัยว่า สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ จักพ้นจากวัฏฏทุกข์ได้ด้วยธรรมประการใด ทรงเห็นแท้แน่ในพระหฤทัยว่า ธรรมทั้งหลายอื่น ๆ นอกจากพุทธกรณธรรมคือภูมิปณิธานฉะนี้แล้ว ก็ไม่เห็นว่าสิ่งไรจะมี เพราะฉะนั้นพระองค์จึงหยั่งพระหฤทัยลงเที่ยง ถือเอาพุทธภูมิปณิธานว่า **"พุทฺโธหํ โพธิยิสฺสามิ มุตฺโตหํ โมจยิสฺสามิ"** เราได้ตรัสรู้พระโพธิญาณแล้วก็จักทำสัตว์ให้ตรัสรู้ด้วย เราพ้นแล้วจากทุกข์ในสังสารวัฏ เราก็จักทำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ด้วยกัน

เอวํ จิตฺตํ ปณิธานํ กตฺวา สมเด็จบรมนราธิบดีชินศรีสัพพัญญูโพธิสัตว์เจ้า ทรงกระทำปณิธานปรารถนาเฉพาะพุทธภูมิในพระหฤทัย ด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ทรงสละสิริราชสมบัติ ประหนึ่งว่าบุคคลสลัดเสียซึ่งก้อนข้าวอันคั่งค้างอยู่ปลายชิวหาก็ปานกัน พระองค์แต่ผู้เดียวเที่ยวไปสู่ป่าหิมวันต์ แล้วก็ทรงบรรพชาเป็นดาบส ปฏิบัติอยู่ตราบเท่าพระชนมายุขัยแล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในสวรรค์เทวโลก.

แสดงมาด้วยจิตตปณิธาน ในมาติกาบทที่ ๒
ก็ยุติกาลเพียงนี้.

พระพรหมดาบสสละชีวิตให้ทานแก่แม่เสือ

๓. เรื่องพระพรหมดาบส

แต่นี้จะพรรณนาในบทมาติกาที่ ๓ อันมีความว่า พระพรหมดาบสให้ตัวเป็นทานแก่เสือแม่ลูกอ่อนนั้นสืบไป

โพธิสตฺโต หิ อปรสฺมึ อตฺตภาเว ความพิศดารว่า พระบรมโพธิสัตว์ครั้นจุติจากเทวโลกแล้ว ได้สืบปฏิสนธิวิญญาณในตระกูลพราหมณ์มหาศาล อันเป็นนายบ้านผู้ใหญ่ ในบ้านพราหมณ์ชื่อว่าสาลินีแห่ง ๑ ณ แว่นแคว้นมคธราช ครั้นถ้วนกำหนดทศมาสแล้วก็ประสูติจากครรโภทร ประยูรญาติทั้งหลายถวายนามกรว่าพรหมกุมาร ครั้นเจริญวัยวัฒนาการแล้ว ก็ศึกษาสำเร็จในไตรเวทางค์ ได้เป็นอาจารย์แห่งพราหมณ์มาณพทั้งหลาย ๕๐๐ ครั้นจำเนียรกาลนานมา เมื่อมารดาบิดาทั้ง ๒ ล่วงแล้ว พระองค์ก็ให้หาพราหมณ์มาณพทั้ง ๕๐๐ นั้นมาแล้ว ก็เร่งบอกซึ่งมนต์อันตนจะพึงศึกษาเสร็จแล้ว ก็แบ่งปันสรรพสมบัติสิ้นทั้งเรือนนั้น ให้แก่พราหมณ์มาณพผู้ศิษย์ทั้ง ๕๐๐ นั้นแล้วก็ให้โอวาทมีนานัปประการ พราหมณ์มาณพทั้งหลายต่างอาลัยไหว้วอนกล่าวห้ามด้วยความคารวะเป็นอันมาก พระองค์ก็มิได้เอื้อเฟื้ออาลัยสละฆราวาสวิสัยเที่ยวไปแต่พระองค์เดียว จึงเข้าไปอาศัยบัณฑรบรรพต บรรพชาเป็นดาบส ปฏิบัติเลี้ยงชีวิตด้วยผลาผลอยู่เป็นสุขสิ้นกาลนาน.

มาณพ ๕๐๐ บวชตามพระบรมโพธิสัตว์

อญฺเญปิ มาณวา ครั้งนั้นมีพราหมณ์มาณพพวกอื่นก็ออกบรรพชาตาม อยู่ในสำนักแห่งพระโพธิสัตว์นั้นเป็นอันมาก

เตปิ ปญฺจสตา มาณวา ฝ่ายมาณพผู้เป็นศิษย์ของพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นมารดาบิดาทั้งหลายแห่งตน ๆ ล่วงแล้วโดยลำดับ ก็พากันออกมาบวชอยู่ในสำนักพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น ส่วนพระดาบสทั้งหลาย ที่ตามบวชพวกก่อนนั้น ก็พากันเรียนในกสิณบริกรรมได้แล้วพากันอำลาไป ต่างองค์ต่างเที่ยวอยู่ในทิศต่าง ๆ ตามชอบใจแห่งตน ๆ แล้วอุตสาหะกระทำกสิณบริกรรม ทำฌานอภิญญามิให้เสื่อม ครั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในพรหมโลก

ฝ่ายดาบสทั้งหลาย ๕๐๐ นั้น ก็พากันอยู่ปฏิบัติรักษาพระบรมโพธิสัตว์ทั้งสิ้นด้วยสามารถมีความรักเป็นกำลังมาแต่ปางก่อน **เตสุ สพฺพเชฏฺฐโก กิร สิสฺโส** ดังสดับมา บรรดาศิษย์ดาบสทั้งนั้นพระดาบสซึ่งเป็นศิษย์ผู้ใหญ่ คือองค์พระเมตเตยยะบรมโพธิสัตว์ ครั้นเมื่อดาบสทั้งหลาย ไปเที่ยวแสวงหาผลาผลยังมิได้กลับมาพระองค์จึงเรียกหาดาบสศิษย์ผู้ใหญ่มาแล้ว ก็พากันขึ้นไปสู่บัณฑรภูผา เพื่อจะแสวงหาผลไม้ เมื่อเที่ยวไปในที่นั้น ๆ ก็มิได้ผลไม้อันใดอัน ๑ เลย จึงแลลงไปในที่เชิงแห่งภูเขา ก็ได้เห็นแม่เสือตัวหนึ่งมีลูกอ่อนออกใหม่ได้ประมาณ ๒-๓ วัน แม่เสือตัวนั้นอดอาหารอยู่ แลเขม้นดูลูกน้อย ๆ ของตนอันเล่นอยู่ คิดจะใคร่จับลูกของตนเองเคี้ยวกินเป็นภักษา พระบรมโพธิสัตว์แลเห็นอาการก็รู้ว่า แม่เสือนี้จะกินลูกของตนเองแล้ว จึงรำพึงว่า โอหนอวัฏฏสงสารนี้ ควรที่จะพึงติเตียน

โดยแท้ แม่เสือตัวนี้คิดจะขบลูกอันเกิดแต่สายโลหิตกิน เพื่อจะรักษาชีวิตแห่งตนไว้อย่างเดียวดังนี้ ก็ควรจะเห็นเป็นที่พึงกลัวด้วยวัฏฏทุกข์นี้ยิ่งนัก รำพึงแล้วพระโพธิสัตว์จึงบังคับใช้ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่นั้นว่า ท่านจงรีบไปหาเนื้อเดนเสือหรือราชสีห์ตามข้าง ๆ ภูเขานี้ หากว่าจะมีอยู่บ้างแม้ได้แล้วก็รีบนำมาโดยเร็ว เราจักให้แก่แม่เสือตัวนี้ ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่รับคำพระบรมโพธิสัตว์ แล้วก็รีบไปหาเดนมังสะในที่ใดที่หนึ่งก็มิได้.

พระบรมโพธิสัตว์สละชีวิตให้เป็นทานแก่แม่เสือ

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ เมื่อศิษย์ผู้ใหญ่ไปยังมิได้กลับมา พระองค์จึงรำพึงว่า **"อยํ กาโย น สาโร"** โอร่างกายนี้เปล่าจากแก่นสาร เป็นที่อาศัยแห่งชาติชราพยาธิมรณะ มีโสกความแห้งใจปริเทวะร่ำไรรำพันทุกข์ความลำบากกายไม่สบายใจ โทมนัสขุ่นข้องหมองใจ อุปายาสคับแค้นใจ กายนี้เป็นที่เกิดของกองทุกข์ มีราคะกิเลสเป็นประดุจหัสดีที่เมามัน มีโมหะมืดมิดปิดธรรม เป็นประดุจดังผีเสื้อน้ำรักษาสระ มีอุปนาหะผูกโกรธ เป็นดังแว่นแคว้นแขวงเมืองมากด้วยคนพาล มีมักขะความลบลู่คุณท่าน เป็นดังที่อยู่ของพวกกุมภัณฑ์ มีปลาสะความสำคัญวิปลาส เป็นดังนายทวาร ผู้มีสันดานดื่มไปด้วยอิจฉาฤษยา มีทุจริตเป็นบริวารแวดล้อมไปด้วยโลภ มีนันทิภวราคะ ความกำหนัดยินดีในภพเป็นมหาโยธา มีมิจฉาทิฏฐิเป็นธรรมวินิจฉัย คือราชบัญญัติบทอัยการ มีอวัณณะความพรรณาโทษเป็นกองทุกข์มาก มีวิตกความตรึกตรองเป็นหมู่แมลงวันอันพึงเกลียด

มีมทะมัวเมาเป็นเหล่าคนธรรพ์ขับร้อง มีปมาทะความเมาทั่วเป็นช่างฟ้อนมาส้องเสพอยู่ ณ กาย มีทิฏฐิเป็นที่อาศัย มีอนุสัยเป็นบ้านที่อยู่ของหมู่พราหมณ์ มีสังโยชน์ผูกล่ามไว้ใน ๓ ภพ เป็นอมาตย์ผู้ใหญ่ในกายนครนี้ มีอวิชชาเป็นอันธการราชกษัตริย์เถลิงราชสมบัติเป็นอิสสราธิบดีอยู่ในกายนครนี้ หน่อพระชินศรีสัพพัญญูโพธิสัตว์ทรงพิจารณาในธรรมสรีระด้วยประการฉะนี้แล้ว และยืนยั้งถ้าดาบสศิษย์ผู้ใหญ่อยู่ยังมิได้กลับมา พระองค์จึงจินตนาสืบไปอีกว่า ในเมื่อสัตว์ทั้งหลายได้เสวยทุกขเวทนาอยู่เนือง ๆ เห็นปานนี้ เราจักปลดเปลื้องสัตว์เหล่านั้นด้วยธรรมสิ่งใดเล่า เมื่อนึกไปก็ได้เห็นพุทธกรณธรรม สามารถจะทำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ พระองค์ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติหนหลังบ้างแล้ว เมื่อทรงเห็นแท้ฉะนี้แล้ว ก็เข้าพระหฤทัยว่าขึ้นชื่อว่าพุทธกรณธรรมนี้ ถ้าพุทธบุคคลใดไม่สามารถที่จะกระทำกรรมที่บุคคลอื่นทำได้ยาก บริจาคสิ่งที่บุคคลอื่นบริจาคได้ยาก ให้ทานอันบุคคลอื่นให้ได้ยาก อดกลั้นกรรมอันบุคคลอื่นอดกลั้นได้ยากทั้งนี้ ๆ แล้วหรือจึงจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็เพราะเหตุที่สรีราพยพของเรานี้ ย่อมมีอาทีนวโทษเป็นอันมาก มิได้ยั่งยืนอยู่สิ้นกาลนาน และจิตใจที่อาศัยอยู่ ณ ร่างกายนี้ ย่อมมีอารมณ์ไม่เป็นหนึ่งอยู่เป็นนิจเพราะเหตุทั้ง ๒ นี้ เราจักให้สรีระของเรากับทั้งชีวิตนี้เป็นทาน ให้ทันกาลกำลังจิตที่เลื่อมใสโดยแท้ แก่แม่เสือตัวนี้เถิด เพื่อประโยชน์จะให้เกิดเป็นการเกื้อกูลหนุนแก่สัตว์ทั้งปวง เออก็เราจะเป็นห่วงอันใดด้วยจะให้อาหารอื่น ๆ เล่า

พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงคำนึงดังนี้แล้ว จึงทรงตั้งจิตปณิธานว่า :-

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน พุทฺโธ เหสฺสามิ อนาคเต
สํสารทุกฺขโต สตฺเต สมฺปาเปสฺสามิ นิพฺพุตึ.

ความว่า ด้วยบุญกรรมนี้ ขอเราจงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ให้เราได้นำสัตว์ทั้งหลายให้ถึงความระงับดับทุกข์ในสังสารวัฏนี้เถิด

เมื่อพระองค์กระทำปณิธานจิตให้บังเกิดแล้ว จะประกาศแก่หมู่เทพยดาให้รู้ทั่วกันอีกเล่า พระพรหมดาบสบรมโพธิสัตว์เจ้า จึงตรัสประพันธคาถาว่า :-

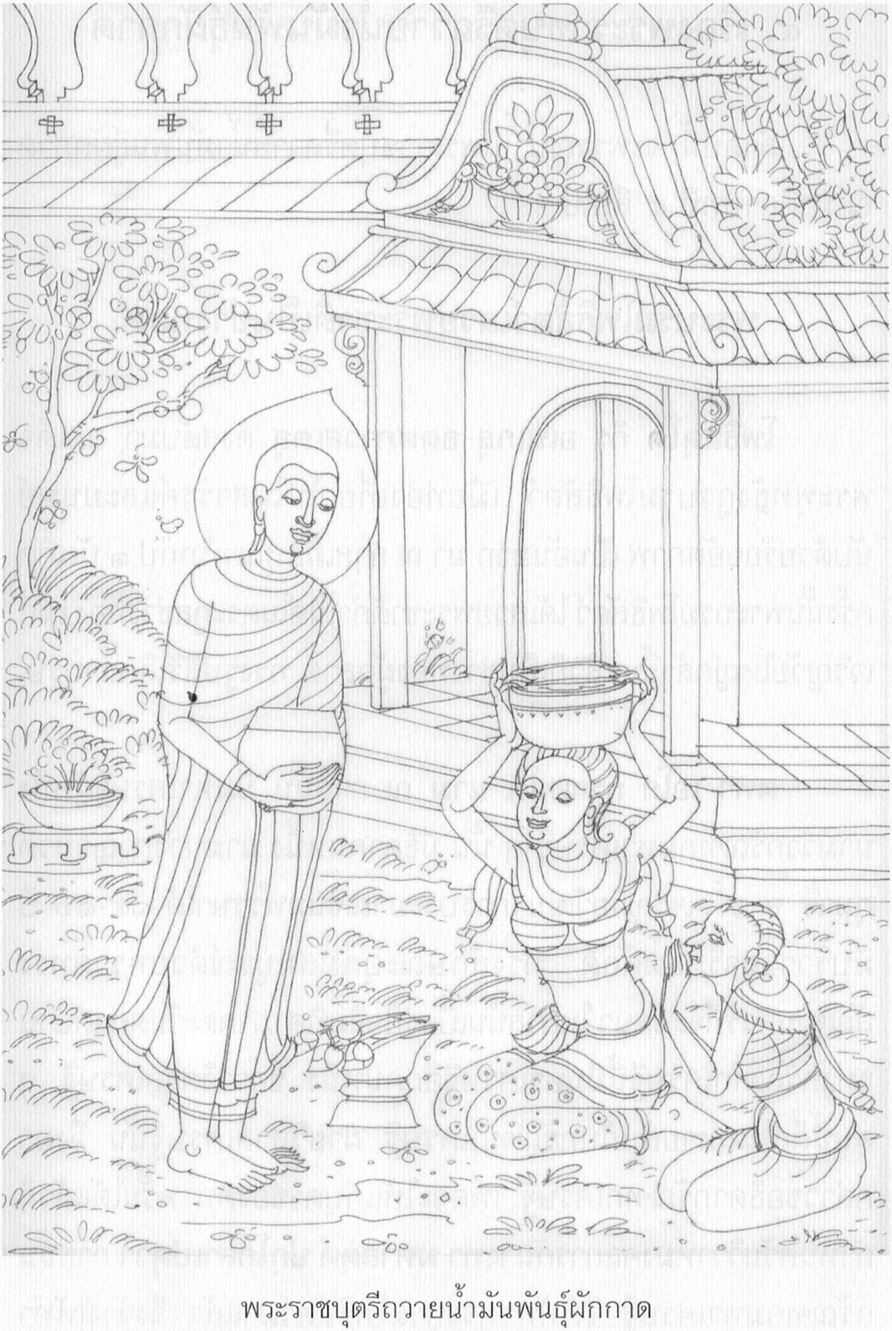
ตสฺส เต อนุโมทนฺตุ อุโภ นารทปพฺพตา
อินฺโท จ พฺรหฺมา จ ปชาปตี จ
โสโม ยโม เวสฺสวโณ จ ราชา

สพฺเพ เทวา อนุโมทนฺตุ ยํ ปุญฺญํ ปจิตํ มยา ความประกาศว่า ขอทวยเทพเจ้าคือภูมิพฤกษเทวาและอากาสัฏฐเทวา มีสมเด็จอมรินทรเทวราชเจ้าและท้าวมหาพรหมพระปชาบดีสสิธรเทพบุตร ทั้งพญายมและท้าวจาตุมหาราชโลกบาลทั้ง ๔ ซึ่งสถิต ณ สถานทุกถิ่นที่ ตลอดจนนารทบรรพตจอมภูผา อัญเชิญทั่วทุกพระองค์ จงกระทำอนุโมทนาในชีวิตสรีรทาน ของข้าที่ได้อบรมมา ณ กาลนี้ ตรัส

ประกาศเท่านั้นแล้ว ดาบสศิษย์ผู้ใหญ่ยังมิทันได้กลับมาถึง พระองค์จึงโจนจากยอดมัณฑรภูผา ตกลงเฉพาะหน้าแห่งเสือโคร่งแม่ลูกอ่อน ขณะนั้นนางพยัคฆีเห็นแล้วก็ละลูกของตนแล่นมาบริโภคมังสะสรีราพยพ พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ณ กาลนั้น

โส กาลํ กตฺวา พระบรมโพธิสัตว์เมื่อทำลายขันธ์ขาดชีวิตินทรีย์แล้วก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในสุราลัยสถาน บรรดาเทพทุกอมรพิมานมีสมเด็จท้าวสุชัมบดีและพรหมสุทธาวาสเป็นประธาน ต่างพระองค์ก็แซ่ซร้องสาธุการ กระทำอนุโมทนาสนั่นทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ

แสดงด้วยจิตตปณิธานในบทมาติกาที่ ๓
สิ้นเนื้อความแต่เท่านี้

พระราชบุตรีถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาด

๔. เรื่องพระราชบุตรีถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาด

ลำดับนี้ จะพรรณนาในพระราชบุตรีถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาด ณ มาติกาบทที่ ๔ สืบไป

พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช่างทอง

โพธิสตฺโต กิร อเนเกสุ อตฺตภาวสเตสุ ดังสดับมา สมเด็จพระพุทธังกูรบรมโพธิสัตว์ เมื่อท่องเที่ยวไปในสวรรค์และมนุษย์นับด้วยร้อยอัตภาพ เป็นอันมาก มา ณ กาลเมื่อปุณฑริกกัป ๑ บังเกิดครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติกำเนิดในตระกูลช่างทอง เมื่อเจริญวัยใหญ่กล้าขึ้นแล้วก็เป็นช่างทองผู้ฉลาด ทรงรูปสิริเลิศล้ำบุรุษ

ตทา เอโก กรณฺฑโก นาม ณ กาลนั้น มีมหาเศรษฐีผู้หนึ่งนามว่ากรัณฑกมหาเศรษฐี ๆ นั้น มีธิดาคนหนึ่ง นามนางกาญจนวดีกุมารี ๆ ครั้นเจริญวัยวัฒนาการประมาณชนมพรรษาได้ ๑๕-๑๖ ปี มีบริวารนารีก็สมศักดิ์ ทรงลักษณะอุดมสมบูรณ์ด้วยทรวดทรงสัณฐานควรที่จะทัศนา ในกาลนั้นเบื้องปัจฉิมทิศาภาคตะวันตกแต่บ้านแห่งกรัณฑกเศรษฐีนี้มีมหาเศรษฐีอีกคนหนึ่ง ชื่อว่าวิสาลเศรษฐี ๆ คนนี้ก็เป็นสหายกันกับกรัณฑกเศรษฐี ฝ่ายวิสาลเศรษฐีนั้น จึงมากล่าวขอธิดากรัณฑกเศรษฐี เพื่อจะให้แก่บุตรของตน ครั้นได้แล้วก็กำหนดวันวิวาหมงคลการกัน **ตทา มหาสตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา** กาลนั้นกรัณฑกมหาเศรษฐี จึงให้หาพระบรมโพธิสัตว์มาแล้ว จึงจ้างให้ทำ

สุวรรณาลังการแก่ธิดาของตน ณ สถานที่พื้นภายใต้ปราสาท จึงว่าแก่พระโพธิสัตว์เจ้าว่า **อมฺโภ กมฺมาร** ดูกรช่างทองผู้เจริญ ถ้าท่านได้เห็นมาตรว่ามือและเท้าเท่านั้น ยังอาจทำเครื่องประดับได้หรือ ครั้นพระบรมโพธิสัตว์รับคำว่าทำได้ เศรษฐีจึงให้ธิดาของตนยื่นแต่มือและเท้ามาแสดงให้ปรากฏ พระบรมโพธิสัตว์ก็กระทำด้วยสังเกตกำหนดบาทหัตถาวัยวะที่ได้เห็นแต่ห่าง ๆ อย่างนี้ได้ ครั้งนั้นเศรษฐีธิดาจึงรำพึงว่า เหตุไฉนหนอบิดาเรา จึงไม่แสดงกายแห่งเรา ณ ที่เฉพาะหน้านายช่างทองนั้น ให้แสดงแต่สักว่ามือและเท้าดังนี้ เพราะเหตุไรหนอ คิดดังนี้แล้วจึงลอบแลดูตามช่องล่องไม้เลียบพื้น จึงได้เห็นสิริรูปสมบัติพระบรมโพธิสัตว์แล้ว ก็บังเกิดความปฏิพัทธ์รักใคร่ในพระบรมโพธิสัตว์เป็นกำลัง นางก็คลุ้มคลั่ง ณ ภายในด้วยอำนาจราคะดำฤษณา นางจึงจารึกอักษรสาราเป็นใจความว่า แน่ะพ่อนายช่างทองผู้เจริญ ถ้าท่านมีจิตรักใคร่พอใจเราแล้ว ณ ที่ภายหลังเรือนใหญ่แห่งเรานี้ มีบุบผพฤกษาชาติต้นหนึ่งตั้งอยู่ ณ ที่ใกล้ ในเวลาพลบค่ำวันนี้ ท่านจงมาซุ่มนั่งอยู่บนต้นพฤกษ์นั้น ครั้นถึงเวลาราตรีกาลเราจึงจะออกไปร่วมสมัครสังวาสกับท่านในที่นั้น จารึกเรื่องความดังนี้แล้ว จึงทิ้งให้ตกลงตรงพักตร์พระบรมโพธิสัตว์ ๆ อ่านดูรู้แล้วก็กำหนดไว้แต่ในใจ ถึงเวลาสายัณหสมัยก็กลับมาอาบน้ำชำระกายา รับประทานอาหารอิ่มหนำสำราญแล้ว พอจวนเวลาสุริยอัสดงคตพลบค่ำลง องค์พระบรมโพธิสัตว์ก็ขึ้นไปสู่ต้นพฤกษชาตินั้น นั่งคอยอยู่ตามสัญญา ณ ระหว่างค่าคงไม้ ตั้งตาแลชะแง้ดูต้นทาง ที่นางกาญจนวดีกุมารีนั้นจะมา.

นางกาญจนวดีนำอาหารไปให้พระโพธิสัตว์

สา อปจจายิกา หุตฺวา ฝ่ายนางกาญจนวดีนั้น เป็นเหล่าคฤหบดีมหาศาล ย่อมยำเกรงมารดาบิดาโดยมาก เมื่อมารดาบิดาทั้ง ๒ ยังมิได้หลับก่อน นางก็มิอาจออกไปภายนอกได้

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ เมื่อเวลากลางวัน ๆ นั้น เร่งทำการงานอยู่วันยังค่ำ ก็ลำบากกายพออยู่แล้ว เมื่อมานั่งเงียบเหงาเฝ้าคอยถ้าอยู่แต่ผู้เดียวฉะนี้ จึงเอนพระองค์ลงอิงกับกิ่งไม้ ก็ม่อยผอยหลับไป นางกาญจนวดีนั้น ครั้นมารดาบิดาหลับแล้ว จึงค่อย ๆ ลุกขึ้นจากที่นอน ออกมาจัดหาอาหารได้ข้าวสาลีกับแกงมังสะสดเป็นต้น ใส่ลงในขันทองเสร็จแล้ว ก็นำลงจากปราสาทไปสู่สำนักแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ครั้นเห็นหลับอยู่ก็มิรู้ที่จะปลุกให้รู้สึกตนตื่นขึ้นได้ ด้วยเหตุมนุษย์ในครั้งนั้น ถือลัทธิอันหนึ่งว่าถ้าบุคคลหลับสนิทอยู่ ผู้ใดปลุกให้ลุกขึ้นแล้ว ผู้ปลุกนั้นย่อมไปไหม้อยู่ในนรกยืนนานสิ้นกาลกัป ๑ เพราะฉะนั้น นางจึงไม่อาจปลุกให้พระบรมโพธิสัตว์ลุกขึ้นได้ จึงเลือกเก็บใบรุกขชาตินั้นมาปูลาดลงแล้ว ก็ตั้งขันทองไว้ในที่ใกล้พระบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็กลับ

โพธิสตฺโตปิ ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ตื่นขึ้น ณ กาลเมื่อนางกลับถึงประตูปราสาท พระองค์ได้เห็นภาชนะสิ่งของนั้น จึงกำหนดว่าชรอยนางกุมารีนี้มาแล้ว เห็นเราหลับจึงกลับเป็นมั่นคง จึงผันแปรแลดูไปในที่ข้างโน้นข้างนี้ ก็ได้เห็นนางดำเนินกลับเข้าภายในปราสาทในขณะนั้น พระองค์ก็น้อยจิตโกรธตัวเองว่า ควรหรือมา

นอนหลับเสียได้ น่าน้อยใจนักหนา รำพึงพลางทางถือสุพรรณภาชน์ โภชนะนั้น กลับมาสู่เรือนตน ครั้นรุ่งขึ้นวันใหม่ได้เวลาแล้วก็ไป ประกอบการงานอยู่ในที่นั้น

นางกาญจนวดีจารึกอักษรมาพร้อมกับอาหารอีก

ฝ่ายนางกุมารีก็จารึกอักษรใจความว่า วันนี้ท่านจงอุตสาหะข่มขี่ใจไว้ อย่าให้หลับไปเสียได้ก่อน แล้วก็ทิ้งลงไว้เหมือนดังก่อน พระบรมโพธิสัตว์อ่านดูรู้ความแล้วนิ่งประกอบการงานนั้นไป ถึงเวลาก็มานั่งคอยท่าอยู่เช่นเคย เผอิญให้หลับไปเสียอีกเล่า นางกุมารีเมื่อถือโภชนาหารมา เห็นหลับแล้วก็กลับเหมือนนัยก่อน

วาระที่ ๓ จึงต่างโศกาดูรภาพ

ครั้นถึงวันที่ ๓ นางกาญจวดีมาได้เห็นพระบรมโพธิสัตว์หลับเสียอีก พลวโสกาภิภูตา นางก็มีความเศร้าโศกครอบงำน้ำใจ จึงพิไรร่ำด้วยคำเป็นคาถาว่า :-

อยํปิ กุมาโร ปิโย มนาโป ภิรามนีโย
สนฺนิวาโส ปุเร นตฺถิ นิทฺทาย น ปพุชฺฌโก
โมฆํ เต วิริยํ โหติ โมโฆ เม โหติ วีริโย
คจฺฉ อยฺย ยถาสุขํ มยฺหํปิ นิวตฺติ นตฺถิ

ความว่า น่าเสียดายนัก กุมารน้อยนี้เป็นที่รักใคร่เจริญใจ ชรอยสันนิวาสเรานี้ มิได้มีแต่ก่อน จึงเผอิญให้กุมารนี้ เป็นผู้มักหลับนอนเสียได้ถึงวาระ ๓ ความพยายามของเราทั้ง ๒ นี้ ปราศจากประโยชน์เสียแล้ว พ่อจงไปโดยควรแก่ความสุขเถิดเจ้า แต่วันนี้ไปเราก็จักมิได้กลับมาอีกแล้ว นางกาญจนวดีพิไรร่ำด้วยคำเป็นคาถาประมาณเท่านี้ พลางยกโภชนะนั้นวางตั้งไว้ เหมือนนัยหนหลังแล้วก็หลีกไป แต่พอนางกลับมาถึงประตูปราสาท พระมหาบุรุษราชก็ตื่นขึ้นแลเห็นหลังนางนั้นดำเนินกลับเข้าประตูไป พระองค์มีความโศกาดูรภาพด้วยเพลิงราคะดำฤษณา ทรงพิลาปรำพันด้วยพระคาถาว่า :-

อภิรูปายํ กุมารี ทสฺสนียา มโนรมา
โจทิโต เกน กมฺเมน นิทฺทายิ รุกฺขปพฺภาเร
ปุพฺเพ ปุญฺญํ กตํ นตฺถิ เตนมฺหิ นาริสงฺคม
ทานกาเลน โสหมฺหิ เสฏฺฐิโน นานุโมทนํ
นาริทิฏฺฐมตฺตาทานิ ตาย สทฺธิ นรมามหํ

ความว่า กุมารีมีรูปงามอย่างนี้ ควรที่จะทัศนานำความภิรมย์มาแก่ใจอันนี้เป็นกรรมอะไร หากตักเตือนให้หลับใหลไม่รู้สึกได้ถึง ๓ วาร บุญญาภิสมภารเราแต่ก่อนมิได้มี ชรอยเรามิได้ร่วมนารีนี้กระทำทาน หรือเรานี้มิได้มีกมลสันดานอนุโมทนากุศลของเศรษฐีนี้ จึงมีมาตรว่าได้เห็นนารีเท่านั้น มิทันได้ร่วมอภิรมย์กับด้วยนางนั้น พระองค์ทรงรำพันพลาง ทางถือเอาอาหารที่นางตั้งใจไว้แล้วกลับไป

วันอาวาหมงคลสมัย

ครั้นถึงวันอาวาหสมัย จึงวิสาลมหาเศรษฐีให้ขนสิ่งของข้าวสาลีและถั่วงา บรรทุกเต็ม ๆ สิ่งละ ๕ ร้อย ๆ เล่มเกวียน อีกทั้งนมส้ม นมสดและมัจฉมังสมฤค โคมหิงส สุกร กวาง ทราย สิ่งละพัน ๆ เล่มเกวียน เสร็จแล้วก็ส่งมายังเรือนของกรัณฑกเศรษฐี แล้วก็ให้ประดับบุตรของตนนั้น ด้วยสุพรรณาภรณ์รตนกาญจน์ ให้ขึ้นนั่ง ณ มงคลยาน พร้อมด้วยหมู่ดรุณกุมารเป็นบริวาร ส่งไปในเบื้องหน้า ส่วนตนก็ขึ้นนั่งยังรถยาน อันประดับด้วยสรรพอลงกต พร้อมด้วยอิสริยยศปริวารยศยิ่งไปต่อเบื้องหลัง ถึงบ้านกรัณฑกเศรษฐีแล้ว ทั้ง ๒ ฝ่ายก็ประชุมกันกระทำอาวาหมงคลต้อนรับเลี้ยงดูซึ่งกันและกัน เป็นการนักษัตรฤกษ์โกลาหลอยู่สิ้นกาลประมาณเดือนหนึ่งโดยกำหนด ครั้นถึงที่สุดการประมาณเดือนล่วงแล้ว วิสาลมหาเศรษฐีนั้นก็อำลาพายศบริวารของตนกลับ

อุปราชให้โพธิสัตว์แปลงองค์เป็นอนงคกัญญา

โพธิสตฺโตปิ โข ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์จำเดิมแต่วันเมื่อแคล้วคลาดจากนางนั้น ก็รำพึงถึงนางอยู่ไม่วางวายว่า นางกุมารีนี้ได้เป็นปิยสหายแห่งเรามา บุรุษเช่นเรานี้ก็สมควรที่จะได้ จำเราจะเข้าไปอาศัยพระมหาอุปราชจึงจะสมปรารถนา รำพึงฉะนี้แล้ว พระบรมโพธิสัตว์จึงอุตสาหะทำเครื่องประดับศอสำรับหนึ่ง ให้แล้วด้วยแก้วมุกดาวิจิตรบรรจงเป็นลวดลายละเอียดอุดม สมควรเป็นราช

อลังการแล้ว ก็น้อมนำเข้าไปถวายพระมหาอุปราช ๆ ได้เห็นแล้ว ก็มีพระกมลโสมนัสตรัสถามด้วยมธุรวาทว่า ท่านนำบรรณาการเป็นที่ชอบใจมาให้เราดังนี้ จักมีประสงค์สิ่งใด พระบรมโพธิสัตว์ก็กราบทูลสนองไปตามความประสงค์ พระมหาอุปราชจึงดำรัสรับว่า อย่าวิตกเลยจะเป็นอะไรมี เรานี้รับธุระทำอุบายให้ท่านได้สมมโนรถจงได้ ดำรัสแล้วจึงให้พระบรมโพธิสัตว์ประดับพระองค์ทรงสรรพสตรียาภรณ์พิจิตรบิดเบือนแสร้งแปลงพระองค์ เป็นขัตติยอนงค์กัญญาเสร็จแล้ว จึงให้นั่ง ณ ภายในกูบกระโจมทองช้างพระที่นั่ง ส่วนพระองค์ทรงพระแสงขอ สถิต ณ คอมงคลคชาธาร แล้วเสด็จมาถึงบ้านกรัณฑกเศรษฐี ทรงประทับหยุดยืนช้างพระที่นั่งแล้วรับสั่งให้หากรัณฑกเศรษฐีมาเฝ้า จึงดำรัสว่า ปราสาททองของใหม่นั้นเป็นของใครอีกเล่า กรัณฑกเศรษฐีจึงกราบทูลว่า เป็นปราสาทธิดาของข้าพระพุทธเจ้า จึงดำรัสว่าเออพ่อดีแล้ว เดี๋ยวนี้พระบรมชนกาธิราชดำรัสราชวโรงการ ให้เราไปประงับโจรภัยในชนบทประเทศ จะขอฝากพระกนิฏฐภคินีไว้ให้อยู่กับธิดาของท่านด้วย กว่าเราจะได้กลับมา เมื่อกลับแล้วเราจึงจะรับพระน้องนางนั้นไป พระพุทธเจ้าข้า ธิดาเกล้ากระหม่อมนั้น บัดนี้นางได้สามีแล้ว พระภคินีนาฏของพระองค์ จะอยู่ด้วยธิดาได้หรือ

ดูก่อนมหาเศรษฐี ท่านจงให้ธิดาท่านงดการอยู่ร่วมกับสามีเสียหน่อยก่อน ให้เข้าอยู่เป็นเพื่อนพระกนิฏฐภคินีสักหน่อยก่อนเถิด เราจะไปไม่นานนักก็จะรีบกลับมารับนางไป กรัณฑกเศรษฐีก็รับพระโองการว่า ถ้ากระนั้นพอจะผ่อนผันรับพระธุระสนองพระเดชพระคุณได้ แล้วก็เรียกธิดามาบอกความนั้นต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วยังธิดาให้รับปฏิญาณในการที่จักอยู่พรากจากสามี แล้วพระมหา

อุปราชธิบดี จึงให้รับพระมหาโพธิสัตว์ขึ้นสู่ปราสาทแล้วจึงซ้ำสั่งว่า ดูกรมหาเศรษฐี ท่านจงอย่าประมาทเลย จงเห็นแก่เราเถิด จงช่วยเป็นธุระเอาใจใส่ของสิ่งไรที่พระกนิฏฐภคินีเราเจ้าไม่เคยเสวย และอาภรณ์สิ่งไร ที่เจ้าไม่เคยทรง ท่านอย่าได้เปลี่ยนได้ผลัด ให้ทรงให้เสวยเลย อนึ่งท่านจงอย่าให้เจ้าทรงเสนาสนะที่ไม่เคยทรงนั้นด้วย บุคคลทั้งหลายอื่น ๆ ท่านจงห้ามอย่าให้ขึ้นไปบนปราสาทนั้นด้วย โดยที่สุดแต่สามีของธิดาท่าน ก็จะอย่าให้ขึ้นไปเลยเป็นอันขาดทีเดียว มหาเศรษฐีรับพระโองการว่า **มา ภายิตฺถ** พระองค์อย่าได้ทรงพระวิตกเลย จงวางพระหฤทัยไว้ธุระข้าพระบาททุกประการเถิด พระอุปราชาธิราชมอบธุระแก่มหาเศรษฐีด้วยประการฉะนี้แล้วก็ดำรัสอำลาหลีกไป

ตโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺโต จำเดิมแต่วันนั้นมา พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้อยู่ร่วมภิรมย์สังวาสกามรดีด้วยกาญจนวดี สมมโนรถความปรารถนา อยู่สิ้นกำหนด ๓ เดือนดังนี้ จะมีบุคคลใดใครหนึ่งในที่นั้นล่วงรู้หามิได้ ฝ่ายพระมหาอุปราชนั้น ครั้นกาลล่วงไปครบ ๓ เดือนแล้ว ก็กลับมารับพระมหาสัตว์ไป

พระบรมโพธิสัตว์ต้องตกนรกเพราะปรทารโทษ

มหาสตฺโตปิ อปริปกฺกญาโณ พระพุทธังกูรบรมโพธิสัตว์ เมื่อพระองค์เริ่มดำรงกฤษดาภินิหารบารมีญาณยังอ่อน หากมีเพลิงราคาทิกิเลสบังเกิดกับระงับเสียมิได้ จึงเป็นไปโดยอำนาจ อาจประกอบ

ปรทารโทษเป็นอาจิณกรรมกายทุจริตดังนี้ได้ **ตโต จวิตฺวา** ครั้นทำลายขันธ์ล่วงแล้ว ก็ต้องสืบปฏิสนธิวิญญาณกำเนิดในนรกหมกไหม้ได้ทุกขเวทนานานนับด้วยหมื่นปีเป็นอันมาก ด้วยอำนาจแห่งปรทารอกุศล หากให้ผลเป็นอปราปรเวทนียกรรมตามสนอง จึงต้องเสวยทุกขเวทนา ถึงสาหัสเป็นหลายหน เวียนวนอยู่นานนับได้ถึง ๑๔ กัปเป็นกำหนด เพราะฉะนั้นสมเด็จพระสุคตโลกุตตมาจารย์ เมื่อได้เสร็จพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว จึงได้ทรงพระมหากรุณาตรัสพระสัทธรรมเทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกสัตว์ ว่า :-

ราคาตุเรนิเม สตฺตา อนุโภนฺติ นิรยํ พหุํ
วฑฺฒนฺติ ภวสํสารา สทฺธมฺมํ อวิชานโต

เป็นอาทิ ความว่า สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสนี้ย่อมได้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสในอบายภูมิ ๔ เพราะเดือดร้อนด้วยราคาทิกิเลส ผู้ไม่รู้พระสัทธรรมเป็นเหตุให้เจริญภพเจริญชาติ ความก่อเกิดเป็นร่างกายเที่ยวเวียนว่ายอยู่ในโอฆสงสาร แม้จะกำหนดกำเนิดด้วยอเนกโกฏิอสงไขยกัปนั้นนับมิได้ เมื่อเป็นพุทธบุคคลแล้วนั่นแล จึงจัดได้ชื่อว่าเป็นผู้พ้นจากจตุราบาย

เราท่านทั้งหลายผู้กอปร์ด้วยธัมโมชปัญญา จงหมั่นชำระสะสางล้างฉสันดานไว้ อย่าให้อกุศลทุจริตนิดหนึ่งก็ดี เข้ามาบีฑาทำให้เศร้าหมองขุ่นมัวเสียได้ แม้อกุศลทุจริตแต่ละสิ่ง ๆ เข้าสิงในใจได้ก็มักจะทำให้เราเหินห่าง ทางประโยชน์โพธิสมภารบารมี แท้จริงเราท่านสรรพสัตว์ในโลกสันนิวาสนี้ ย่อมมีสันดานพาลจะยินดีในที่ผิด ๆ

เป็นจิตพาล ๆ เพราะกิเลสมารมีอำนาจมาก หากได้ช่องที่จะบีฑาแก่โลกียปุถุชนจิตแล้ว จงอย่าได้ประมาทลืมตน หมั่นขวนขวายพิจารณาในสังขารธรรมนี้เถิด อาจเป็นปัจจัยให้เกิดการกุศลสุจริตปิดบังกำลังอำนาจกิเลสมาร อย่าให้มามีมากขึ้นในสันดานเราได้ วิสัยใจปุถุชนเช่นเราท่านทุกวันนี้ โดยจะเอาภัยในนรกมาชี้แจงแสดงบอกก็มักว่าแกล้งมากล่าวลวงหลอกจะให้เกรงกลัว อันจะสอนตัวได้ ก็อาศัยใจของตนเอง จึงให้เพ่งพินิจให้เห็นว่าเป็นอนิจจังสังเวช ในสังขารธรรมของเราท่านทั้งปวงนี้ ก็ไม่เที่ยงแท้ ย่อมแปรปรวนได้ด้วยอำนาจแห่งกุสลากุสลกรรม เป็นสุขแล้วกลับเป็นทุกข์เล่าเปล่าจากแก่นสาร ในกายสังขารซึ่งจำแนกเป็น ๓๒ ส่วนมีผมขนเล็บฟันหนังเป็นต้น มีเยื่อในสมองเป็นปริโยสานนี้ สิ่งใดควรจะนับได้ว่า เป็นแก่นสารย่อมไม่มี เมื่อขาดชีวิตินทรีย์แล้ว ก็ย่อมอัตรธานสาบสูญสิ้นทุกประการ สมด้วยพุทธพจนประพันธบรรหารว่า :-

อจิรํ วตยํ กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ
ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํวกลิงฺครํ

ความว่า ร่างกายของสัตว์ทั้งหลายนี้ เป็นเครื่องสูญเปล่า เมื่อปราศจากชีวิตวิญญาณแล้ว ก็แข็งดังท่อนไม้ ไม่มีใครต้องการ จักทอดทิ้งกลิ้งอยู่บนดินดอนนอนเน่าอยู่ไม่นานวันนัก

เพราะเหตุฉะนี้ สมเด็จพระชินศรีสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาว่าบรรดาสังขารหากแปรไปทุกประการ อนึ่ง เมื่อชีวิตสังขารแตกพรากจากกายอัน ๑ แล้ว ก็ได้แต่กองกรรมคือกุศลและอกุศล นี้แล

เป็นเพื่อน ๒ พอประคับประคองกันไปสู่ภพอื่น จิตของเราเมื่อยามนั้นจะหันหน้าไปหาใครที่ไหนเล่า จะได้เห็นก็แต่กุสลากุสลกรรมเป็นของเก่าที่เราได้กระทำไว้แต่ก่อน ๆ มา ครั้นเมื่อจิตหยั่งตั้งภพตั้งชาติลงได้มั่นคงแล้ว กุสลากุสลกรรมก็ย่อมผลัดเปลี่ยนกันระวังรักษาอยู่ กรรมที่ดีก็ดูประดุจมารดาบิดารักษาบุตร กรรมที่ชั่วก็ประดุจศัตรูหมู่ปัจจามิตรมาล้อมไว้ กรรมกับจิตนี้ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน จิตนั้นได้อาศัยกรรมเก่า เป็นผู้นำปฏิสนธิกำเนิด กรรมได้อาศัยจิตเป็นที่บังเกิดได้ต่างอาศัยซึ่งกันและกันฉะนี้

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเทศนาโดยประพันธคาถาว่า :-

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา เป็นอาทิ ความว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธานด้วยอรรถว่าไหวแห่งภวังคจิตก่อนมีใจประเสริฐโดยวิเศษ ด้วยอรรถว่าใจเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งปวง ย่อมสำเร็จด้วยใจ จริงอยู่ ถ้าว่าบุคคลอันโทษประทุษร้ายอธิบายว่า อกุศลเจตสิกซึ่งเป็นอุปกิเลส มาทำให้จิตขุ่นหมองไม่ผ่องใสอยู่โดยปกติ เป็นตัวมโนกรรมปรากฏขึ้นแล้ว ก็ย่อมกล่าวแต่วจีทุจริตบ้าง กระทำกรรมเป็นกายทุจริตบ้าง **ตโต นํ ทุกฺขมนฺเวติ** ที่นั้นวิบากทุกข์อันเกิดแต่ผลแห่งความที่ตนประพฤติทุจริตทั้ง ๓ ย่อมติดตามบุคคลนั้นเช่นเดียวกับกงเกวียน อันตามโคที่เข็นเกวียนไป

ประการ ๑ ถ้าผู้ใดมีจิตผ่องใสบริสุทธิ์สะอาดปราศจากอกุศลเจตสิกแล้ว จะกล่าวถ้อยคำก็ดี ย่อมกล่าวแต่วจีสุจริต เมื่อประกอบกิจการด้วยกาย ก็ย่อมขวนขวายแต่กายสุจริต **ตโต นํ**

สุขมนฺเวติ ความสุขทั้ง ๒ ฝ่าย คือสุขกายสบายจิต ย่อมติดตามบุคคลนั้นไป เช่นเดียวกับเงากาย อันมิได้คลาดคลายห่างจากตน นี้แลกระแสพระพุทธนิพนธ์ โปรดประทานเทศนาไว้ฉะนี้ ถ้าจะว่าโดยอรรถคดีเป็นคำสั้น ๆ ว่า สวรรค์ในอกนรกในใจ แต่เท่านี้ก็พอจะจำไว้เป็นที่เตือนสติได้ คำนั้นมิใช่อื่นไกลได้แก่บทว่า :-

มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา

อันนี้แลผู้มีปัญญาพึงเข้าใจด้วยประการฉะนี้

จุติจากนรกแล้วเกิดเป็นกะเทย
หา โค อย่างละ ๕๐๐ ชาติ

โส ตโต จวิตฺวา พระบรมโพธิสัตว์ ครั้นจุติจากนรกแล้ว ด้วยสามารถเศษกรรมยังตามให้ผลพระองค์ต้องสืบปฏิสนธิวิญญาณบังเกิดเสวยทุกขเวทนา อันยิ่งใหญ่อยู่ในกำเนิดเป็นกะเทยถึง ๕๐๐ ชาติ และเป็นหาอีก ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นโค ๕๐๐ ชาติ เพราะอำนาจเศษผลแห่งอกุศลปรทารกรรม ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าหาญเห็นปานนี้ ก็ยังมิหนำซ้ำให้บังเกิดเป็นคนตาบอดหรือหูหนวกแต่กำเนิด และให้เกิดเป็นสตรีเป็นหีนเพศ แต่ละกำเนิด ๆ นั้น นับได้ถึง ๕๐๐ ชาติ ๆ นี้แลปราชญ์ผู้มีปัญญา พึงสันนิษฐานเถิดว่า แต่เศษอกุศลกรรมตามสนองดังนี้ ก็น่าพึงกลัวยิ่งนัก เพราะฉะนั้น เราท่านอย่าได้ประมาทในอกุศลธรรมทั้งปวงเลย แม้พระบรมโพธิสัตว์ ได้ตั้งพระหฤทัยแล้วว่า จะขอตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่ออนุกูลแก่ฝูงสัตว์นั้น ควรหรือ

ราคาทิกิเลสมารยังมาซัด ทำให้พิบัติขัดขวางเสื่อมทางพระโพธิญาณได้ ก็จะป่วยกล่าวไปใยถึงเราท่านสามัญญสัตว์นี้เล่า อย่าได้ประมาทเลย

อิทํ ปจฺฉิมาวเสสํ จะว่าด้วยพระพุทธังกูรโพธิสัตว์เจ้า ถึงพระชาติเป็นที่สุดสิ้นเศษปรทารกรรมนั้น ดังนี้ **เอกสฺมึ หิ สารมณฺฑกปฺเป** ณ กาลเมื่อสารมัณฑกัป ๑ บังเกิดขึ้นแล้ว ครั้งนั้นบรมขัตติยาธิบดีทรงพระนามว่าพระเจ้าสุปปบุตรบรมบพิตร ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม ในรมวดีมหานคร **ตสฺส ปุตฺโต** ครั้งนั้นพระบวรราชโอรสของพระองค์ ได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ เป็นองค์อัครมกุฏิโลกาจารย์จอมปราชญ์ทรงพระนามพระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า

เกิดเป็นกนิษฐภคินี
ของพระปุราณทีปังกรพุทธเจ้า

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ เมื่อสังสรณาการท่องเที่ยวอยู่ในมนุษยโลกและสวรรค์ ครั้นจุติจากเทวโลกแล้วมาบังเกิด ด้วยอปราปรเวทนียกรรมตามสนองให้พระองค์เกิดเป็นขัตติยกุมารี ได้เป็นกนิษฐาภคินีน้องนาง ของพระปุราณทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้น แต่ต่างพระมารดากัน พระนามว่าสุมิตตาราชเทวี ในกาลนั้นพระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาถ้วนครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัปแล้ว จึงได้มาอุบัติ ณ โลกในสารมัณฑกัปนั้น

ความพิสดารว่า พระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้สืบปฏิสนธิวิญญาณในครรโภทรประเทศ แห่งพระบวรอัครมเหสีสมเด็จพระเจ้าสุปปบุตรมหาราช ถ้วนกำหนดทสมาสแล้ว ก็ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา เมื่อทรงเจริญวัยวัฒนาการแล้ว ได้ดำรงราชมไหศูรยสมบัติอยู่สิ้นกาลประมาณหมื่นปี จึงได้ทรงทฤษฎีนิมิต ๔ ประการ คือคนชรา คนเป็นพยาธิ คนมรณะ และบรรพชิตเพศ แล้วเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงบำเพ็ญปธานทุกรกิริยาอยู่สิ้นกาล ๗ วันแล้ว ก็ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเป็นองค์สมเด็จพระจอมไตรโลกุตตมาจารย์เจ้าปรากฏในสารมัณฑกัปนั้น

พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ปรารถนาพุทธภูมิ

ตทา ราชปมุขา มมุสฺสา ณ กาลนั้น หมู่มนุษย์นิกรนานาประชาชาติ มีสมเด็จบรมมหาราชาธิราชเป็นประธาน ได้ประชุมกันจัดสรรทำสักการอุทิศเป็นพระพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และอุปฐากด้วยจตุปัจจัยในสังฆมณฑล ครั้งนั้นพระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ได้อุบัติบังเกิด ในพราหมณตระกูล อันไพบูลย์ด้วยโภคขันธ์หิรัญรัตนสารทรัพย์เป็นอันมาก ในพระพุทธกาลนั้น ครั้นทรงพระญาณปรีชาแก่กล้าแล้ว ก็ทรงดำริเห็นอาทีนวโทษในเบญจพิธกามคุณ จึงมละญาติปริวัฏกับทั้งอุดมสมบัติ ออกบรรพชาในพระบวรพุทธศาสนาเพียรพยายามทำอภิญญาสมาบัติให้บังเกิดแล้ว ก็ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้นยิ่งนัก วันหนึ่งพระองค์ทรงคำนึงในพระหฤทัยว่า สมเด็จพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า วันนี้ มีหมู่พระอริยสงฆ์สาวกแวดล้อม

เป็นปริมณฑลงามนักหนา แล้วได้ตรัสพระสัทธรรมเทศนาโปรดสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากสังสารวัฏ ฉันใด กาลนานไป ณ อนาคตภาคนั้นก็ควรที่อาตมะจะพึงเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ ฉันนั้นเถิด.

พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ออกผนวช

ครั้นเมื่อพระภิกษุ ผู้เป็นองค์พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์คำนึงฉะนี้แล้ว ก็ผลัดสบงทรงคลุมจีวรพระกรทรงอุ้มบาตร เสด็จโคจรบิณฑบาตน้ำมันภายในพระนคร ได้มาเป็นอันมากแล้วแต่งประทีปมากกว่าแสนทำสักการบูชา แด่สมเด็จพระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า สิ้นราตรียังรุ่ง ครั้นเวลาสายสว่างแล้ว พระอริยสงฆสาวกก็มาประชุมกัน ณ สำนักแห่งสมเด็จพระปุราณทีปังกร พระผู้เป็นเจ้าปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ จึงตามประทีปนั้นบูชาพระอริยสงฆ์สาวกอีกเล่า แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็หมอบลง แทบพระพุทธบาทบงกช กราบทูลกระทำปณิธานปรารถนาว่า **ยถา ตฺวํ ทีปงฺกโร นาม** พระพุทธเจ้าข้าพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เปลื้องปลดสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากสังสารภัยฉันใด สืบไป ณ อนาคตกาล ขอข้าพระองค์จงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธองค์ ทรงพระนามเสมอด้วยพระองค์เจ้า แล้วจงได้เปลื้องสัตวโลกทั้งหลายให้พ้นจากวัฏทุกข์เหมือนดังพระองค์เจ้านั้นเถิด

สตฺถา อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา สมเด็จพระปุราณทีปังกรศาสดาได้ทรงสดับ พระองค์ก็ทรงพิจารณาด้วยพระอนาคตังสญาณ

ก็ได้ทัศนาการเห็นแจ้งจบ เฉพาะความที่พระภิกษุผู้เป็นปัจฉิม ทีปังกรโพธิสัตว์ จักได้สำเร็จโดยความปรารถนา แล้วพระองค์จึงดำรัสพยากรณ์ ให้ปรากฏในท่ามกลางสงฆ์สันนิบาตว่า **อยํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ** ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้กระทำการสักการบูชาพระพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกด้วยประทีปนี้ และได้ทำปณิธานปรารถนา ในกาลนานไปเบื้องหน้า นับแต่สารมัณฑกัปนี้เป็นต้นไป ตลอดจนถึงที่สุด ๑๖ อสงไขยเศษแสนกัปนั้นแล จักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ ทรงพระนามทีปังกรเสมอด้วยนามนิยมของเราผู้ตถาคต ณ กาลนี้ พระพุทธังกูรภิกษุนั้น ครั้นได้สดับพยากรณ์ทำนาย แต่สำนักแห่งพระผู้ทรงพระภาคเจ้าแล้ว จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ได้อุตสาหะเที่ยวไปบิณฑบาตน้ำมันทั่วไปในนคร ได้มาทำประทีปบูชาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอดนิจกาล

พระนางสุมิตตาราชบุตรีถวายน้ำมัน

อเถกทิวสํ วันหนึ่งเที่ยวไปทั่วทั้งพระนครแล้วไม่ได้น้ำมันในที่หนึ่งที่ใดเลย จวนเวลาสายัณหสมัยแล้ว จึงเข้าไปยืน ณ ที่ใกล้พระราชทวารวังใน เวลานั้นพระสุมิตตาราชบุตรี สถิตอยู่ ณ พื้นที่ ๗ แห่งสัตตภูมิปราสาท ได้ทอดทัศนาเห็นพระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ภิกษุมาประดิษฐานยืนบิณฑบาตอยู่แทบพระทวารวังดังนั้น พระนางเจ้าจึงทรงจินตนาว่า ภิกษุบิณฑบาตในอันมิใช่เวลากาล ชรอยจะประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นมั่นคง ทรงจินตนาดังนี้แล้ว จึงดำรัสพระเสาวนีย์ใช้บุรุษอุปฐากคนหนึ่งว่า ท่านจงลงไปถามความต้องการของพระผู้เป็นเจ้าให้รู้แจ้งแล้วจงมา บุรุษอุปฐากรับพระเสาวณีย์ แล้วถวายบังคมลาลงมาถาม ได้ความแล้วกลับขึ้นไปทูลว่า พระผู้เป็นเจ้าจะประสงค์น้ำมัน พระสุมิตตาราชบุตรีนั้น จึงให้อาราธนาพระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ ขึ้นมานั่ง ณ อาสนะอันสมควรแล้ว พระนางเจ้าจึงทรงถือขันสุวรรณธรรมชาติ มาตักตวงน้ำมันพันธุ์ผักกาด เต็มในขันสุวรรณภาชน์แล้วก็ทูลเหนือเศียรนำมา จึงตั้งปณิธานปรารถนาว่า พระบรมเชษฐาธิราชของเรา ได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์จะอนุกูลแก่สัตวโลกฉันใด กาลนานไปเบื้องหน้า ขอจงอาตมาได้เป็นพระพุทธองค์ทรงพระนามสิทธัตถะ เพื่อจะอนุกูลแก่หมู่สัตว์ฉันนั้น ครั้นถึงพระภิกษุโพธิสัตว์แล้ว พระนางเจ้าจึงนำสุวรรณภาชน์น้ำมันนั้น ลงจากเบื้องบนพระเศียรเกล้า แล้วก็รินลงในบาตรพระเถระโพธิสัตว์ พระนางจึงดำรัสพระเสาวนีย์ปณิธานว่า **ภนฺเต อิมินา เตลทาเนน** พระเจ้าข้า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ด้วย

เดชะอานิสังสผลเตลทานนี้ ขอจงเป็นปัจจัยให้ความปรารถนาของข้าพเจ้าสำเร็จดังมโนรถเถิด พระคุณเจ้าจงเอาน้ำมันนี้ไปบูชา แด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธรรมิกราชของข้าพเจ้า ตามถ้อยคำที่ข้าพเจ้ากล่าวนี้ว่า พระราชบุตรีผู้กนิษฐภคินีนาถ ของสมเด็จพระพุทธองค์เจ้านี้ มีพระกมลประสาทโสมนัสศรัทธา น้อมพระเกศถวายอภิวาทพระบาทยุคล สมเด็จพระทศพลญาณ ขอตั้งปณิธานปรารถนาดังนี้ว่า ด้วยเดชะอานิสงสผลเตลทานนี้เป็นปัจจัย นานไปในอนาคตจักขอได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ เหมือนด้วยชื่อแห่งน้ำมันพันธุ์ผักกาดนี้ พระราชบุตรีถวายอภิวาทพลางทางสั่งข่าวสาส์นฉะนี้แล้ว ก็ส่งพระเถระโพธิสัตว์เจ้านั้นไป

พระเถระโพธิสัตว์รับข่าวสาสน์พระราชบุตรี

เถโร ตสฺสา สาสนํ คเหตฺวา พระปัจฉิมทีปังกรเถระ รับข่าวสาสน์จากพระราชบุตรีแล้ว ก็ลุกจากอาสน์ อุ้มบาตรน้ำมันกลับมาสู่มหาวิหาร ครั้นเวลาราตรีกาลวันนั้น พระผู้เป็นเจ้าก็ทำประทีปบูชามากกว่าทุกวัน แล้วก็ทรงทำปณิธานปรารถนาเหมือนนัยหนหลัง ถวายอภิวาทพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค พระพุทธเจ้าข้า ณ เวลาราตรีนี้ข้าพระองค์ได้แต่งประทีปสักการบูชา มากขึ้นกว่าทุกราตรีประมาณเท่านี้ ด้วยน้ำมันอันพระภคินีนาถของพระองค์ถวายมา ส่วนพระนางเจ้าทำพุทธภูมิกปณิธานว่าด้วยเดชะอานิสงสผลเตลทานนี้ พระนางเจ้าขอได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ ตามชื่อแห่งน้ำมัน

พันธุ์ผักกาดนั้น ดังข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามความปรารถนาของพระนางเจ้านั้น จักสำเร็จหรือไม่

ตํ สุตฺวา สตฺถา สมเด็จพระปุราณทีปังกรศาสดา ได้ทรงสดับคำนั้น จึงดำรัสพระพุทธภาษิตว่า ดูกรภิกษุ บัดนี้พระกนิษฐภคินีนาถของตถาคตนั้นยังตั้งอยู่ในอัตตภาพเป็นสตรี ไม่ควรเพื่อจะได้ลัทธยาเทสก่อน

พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ภิกษุ จึงกราบทูลถามว่า พระพุทธเจ้าข้า บุคคลตั้งอยู่ในเพศเป็นสตรีนี้ ไฉนจึงไม่ได้ลัทธยาเทสในสำนักพระพุทธเจ้าเล่า

สโมธานธรรม ๘ ประการ

ดูกรภิกษุ ขึ้นชื่อว่าธรรมที่จะให้เป็นพระพุทธเจ้านั้น บุคคลย่อมทำได้ด้วยยากยิ่งนัก พระบรมโพธิสัตว์บำเพ็ญพระบารมีเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น แต่รำพึงอยู่ในพระหฤทัยถึง ๗ อสงไขยแล้วจึงจะออกวาจาได้ แต่ออกวาจาได้แล้ว ยังยืนกาลนานไปได้ถึง ๙ อสงไขย ตั้งแต่นั้นไปจึงจะนับได้ว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์ ผู้มีใจพยายามมีความปรารถนาตั้งมั่น ยิ่งด้วยสโมธานธรรมไพบูลย์ แล้วจึงจะได้ลัทธยาเทสทำนาย ณ สำนักแห่งพระพุทธเจ้า ตรัสเช่นนี้แล้วจึงตรัสเทศนาเป็นกเถตุกัมยตาปุจฉาว่า **กตเม อฏฺฐ** ดูกรภิกษุ สโมธานธรรม ๘ ประการนั้น คืออันใดบ้าง แล้วจึงทรงวิสัชนาว่า สโมธานธรรม ๘ ประการ คือ **มนุสฺสตฺตํ ๑ ลิงฺคสมฺปตฺติ ๑ เหตุ ๑ สตฺถารทสฺสนํ ๑**

ปพฺพชฺชา ๑ **คุณสมฺปตฺติ** ๑ **อธิกาโร** ๑ **ฉนฺทตา** ๑ ทั้ง ๘ ประการนี้แล จัดเป็นอภินิหารบารมีย่อมให้สำเร็จพุทธภูมิกปณิธาน.

ก็คำว่า **มนุสฺสตฺตํ** นั้น มีพระบรมพุทธาธิบายว่า การที่จะตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกื้อกูลแก่สัตวโลกของเหล่าสัตว์เฉพาะที่ได้ดำรงอยู่แล้ว ในอัตภาพเป็นมนุษย์นั้นย่อมสำเร็จ สัตว์ที่ดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นนาคเป็นครุฑเป็นเทพบุตรอินทร์พรหมใด ๆ จะได้สำเร็จหามิได้.

ในคำว่า **ลิงฺคสมฺปตฺติ** นั้น แม้ว่าสัตว์ดำรงอัตภาพเป็นมนุษย์อยู่แล้วก็ดี ถ้ามีเพศเป็นสตรีหรือเป็นบัณเฑาะก์กะเทยหรืออุภโตพยัญชนกเสียแล้ว จะได้สำเร็จพระพุทธภูมิกปณิธานหามิได้ สำเร็จได้ก็แต่มนุษย์ที่มีเพศเป็นบุรุษอย่างเดียว.

ในคำว่า **เหตุ** นั้น แม้ว่าสัตว์ได้ดำรงอัตภาพเป็นมนุษย์บุรุษแล้วก็ดี ถ้ายังไม่ได้ไพบูลย์ด้วยเหตุ คือ อรหัตตูปนิสสัยแล้ว ก็ไม่อาจจะให้สำเร็จได้.

ในคำว่า **สตฺถารทสฺสนํ** นั้น พุทธภูมิกปณิธานจะมีได้แต่ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ถ้าดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว และได้ทำปณิธานในสำนักเจดียสถานหรือโพธิพฤกษ์นั้น ๆ ก็ดีจะได้สำเร็จหามิได้.

ในคำว่า **ปพฺพชฺชา** นั้น พุทธภูมิกปณิธาน ย่อมสำเร็จแก่ผู้ปรารถนาที่ดำรงเพศเป็นบรรพชิต จะได้สำเร็จแก่ผู้เป็นคฤหัสถ์หามิได้.

ในคำว่า **คุณสมฺปตฺติ** นั้น พุทธภูมิกปณิธานย่อมสำเร็จแก่ผู้ปรารถนา แม้ดำรงเพศเป็นบรรพชิตแล้วก็ดี ก็ต้องมีสันดานอุดมด้วยคุณ คือ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ด้วย จึงจะสำเร็จ ถ้าหาคุณเช่นนั้นไม่แล้ว ย่อมยังไม่สำเร็จความปรารถนาก่อน.

ในคำว่า **อธิกาโร** นั้น แม้บุคคลผู้ไพบูลย์ด้วยบรรพชาคุณแล้วก็ดี ต้องมีอธิการความกระทำยิ่ง คือ ชีวิตบริจาค จึงจะสำเร็จ ถ้าปราศจากอธิการ คือ ไม่สามารถเอาชีวิตออกแลกพระโพธิญาณได้แล้ว ก็ไม่สำเร็จพุทธภูมิปณิธาน.

ในคำว่า **ฉนฺทตา** นั้น แม้บุคคลผู้ไพบูลย์ด้วยอธิการอย่างนั้นแล้วก็ดี ต้องมีธรรม ๓ ประการ คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ประการ ๑ อุตสาหะ ความองอาจกล้าหาญประการ ๑ วิริยะ ความพยายามยิ่งใหญ่ประการ ๑ เพื่ออุดหนุนธรรมที่จะทำบุคคลนั้นให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ถ้าปราศจากธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็ไม่อาจทำพุทธภูมิกปณิธานให้สำเร็จ.

คำอุปมาฉันทะอุตสาหะวิริยะ

ตตฺริทํ โอปมฺมํ คำอุปมาในฉันทะ อุตสาหะ วิริยะ นั้น ดังนี้ ถ้าบุคคลใด เมื่อห้องแห่งจักรวาลโลกธาตุนี้ ใหญ่โดยกำหนดวัดตัดตรงไป แต่ฝั่งนี้ถึงฝั่งโน้น ไกลได้ ๑๒ แสน ๓ พัน ๔ ร้อย ๕๐ โยชน์ และเต็มอยู่ด้วยอุทกวารีลึก หยั่งนับได้ ๘ หมื่น ๒ พันโยชน์ ผู้มีฉันทะองอาจพยายามจักว่ายข้ามไปด้วยกำลังคู่แขนซ้ายขวาของตนให้ลุถึงฟากโน้นได้ดังนี้อย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่ง ห้องแห่งจักรวาลโลกธาตุนี้ อันกว้างลึกสุดไกลโดยกำหนดเท่านั้น มีภายในเต็มแน่นหนาดาดาษด้วยเรียวหนาม ถ้าผู้ใดมีฉันทะองอาจพยายาม จักเหยียบย่ำบุกฝ่าหนามข้ามไปให้ถึงฟากโน้นได้ ดังนี้อย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่ง ถ่านเพลิงอันรุ่งเรืองด้วยอัคคีเต็มแน่น ในห้องแห่งจักรวาลประมาณเท่านั้น ผู้ใดมีความองอาจพยายาม จักลุยแล่นล่วงข้ามให้ถึงฟากโน้นได้ดังนี้อย่างหนึ่ง

ดูกรภิกษุ ผู้ใดมีธรรมทั้ง ๓ อันยิ่งใหญ่อย่างนี้แล้ว จึงจักได้สำเร็จพุทธภูมิกปณิธาน ๆ นี้ บุคคลต้องมีกมลสันดานเลิศด้วยสโมธานธรรมทั้ง ๘ ประการ ดังเรากล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น พระภคินีของเราตถาคตยังดำรงอัตภาพเป็นสตรีอย่างนี้ จึงไม่ได้พุทธพยากรณ์ก่อน.

พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ภิกษุ ได้สดับพุทธภาษิตดังนั้น จึงถวายนมัสการกราบทูลถามอีกว่า ***เตนหิ ภนฺเต ภควา*** พระพุทธเจ้าข้าข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ พระภคินีของพระองค์ จักไม่ได้สำเร็จพระพุทธภูมิเลยหรือ.

พระนางสุมิตตาราชเทวีได้ลัทธยาเทส แต่สำนักพระพุทธเจ้า

อถ โข ภควา ลำดับนั้น พระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงพิจารณาดูในอดีตภาค ทรงทราบว่าพระกนิษฐเทวีเจ้า ได้ทำพุทธภูมิกณิปธานไว้ แต่ครั้งเมื่อแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรเป็นเดิมล่วงมาได้ ๓ ชาติแล้ว ก็ทรงทราบว่าพระน้องนางเจ้า อาจทำธรรมที่ได้เป็นพระพุทธเจ้าได้ในอนาคตกาล ครั้นทรงทราบดังนี้แล้ว จึงตรัสกับพระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ภิกษุนั้นว่า ดูกรภิกษุ กาลล่วงไปในอนาคต นับแต่กัปนี้ไปในที่สุด ๑๖ อสงไขยเศษแสนกัป ท่านก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าทีปังกร เสมอด้วยนามแห่งเราตถาคตนี้ในกาลนั้นแล ท่านจักได้กล่าวพยากรณ์ซึ่งพระภคินีนาถของเรา พระน้องนางจักได้ลัทธยาเทสแต่สำนักแห่งท่าน.

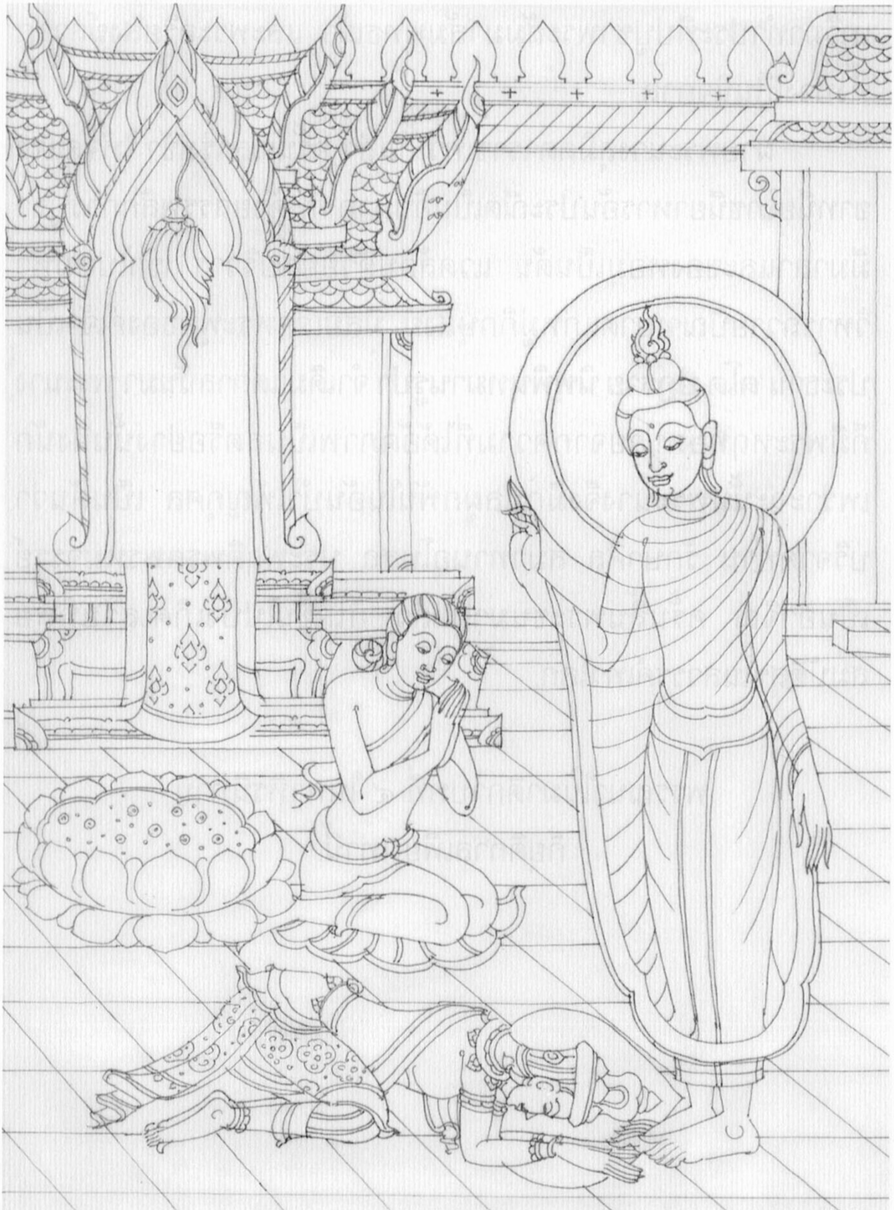
เอวํ วุตฺเต เมื่อสมเด็จพระปุราณทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสฉะนี้แล้ว พระปัจฉิมทีปังกรภิกษุนั้น ก็ถวายนมัสการทำประทักษิณแล้วก็ไปสู่ปราสาทพระนางสุมิตตาราชเทวี จึงแจ้งความตามนัยที่สมเด็จพระปุราณทีปังกรตรัสแล้วนั้น.

สา ตํ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺตา ส่วนพระนางสุมิตตาราชเทวี ได้ทรงสดับแล้วก็มีพระกมลโสมนัสยิ่งนัก จึงมีพระเสาวนีย์ ตรัสถวายนิจปวารณานุญาตว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า แต่วันนี้เป็นต้นไป จงอย่าได้เที่ยวไปแสวงหาที่อื่นเลย พระคุณเจ้าจงมารับน้ำมันในสำนักแห่งข้าพเจ้าเป็นนิจทุกวันเถิด จำเดิมแต่วันนั้นมา พระปัจฉิมทีปังกรโพธิสัตว์ภิกษุ ก็มารับน้ำมันพันธุ์ผักกาด แต่สำนักพระนางสุมิตตาราช

เทวีมาทำประทีปบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกทั้งปวงเป็นนิจกาล.

ฝ่ายพระนางสุมิตตาราชเทวีนั้นเล่า ครั้นเวลารุ่งเช้า ให้จัดแจงขาทนียโภชนียาหารอันประณีตเป็นอันมาก กับด้วยสรรพสักการบูชามีมาลาและของหอมเป็นต้น แวดล้อมด้วยยศบริวาร เข้าไปสู่มหาวิหารถวายบิณฑบาตแก่หมู่ภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าเป็นประธาน **ตโต ปฏฺฐาย นิพฺพินฺทมานรูปา** จำเดิมแต่กาลนั้นมา พระนางก็มีพระหฤทัยหน่ายจากความที่ได้อัตภาพเป็นสตรีอย่างนั้นยิ่งนัก เพราะฉะนั้นพระนางจึงมีกมลผูกพันในอันบำเพ็ญกุศล เป็นต้นว่าบริจาคทาน รักษาศีล สมาทานอุโบสถ ประพฤติพรตพรหมจรรย์เป็นอาจิณ ครั้นสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเสวยทิพยสมบัติสุขในสวรรค์เทวโลก.

พรรณนาในมาติกาบทที่ ๔ ในพาหิรนิทาน
ก็ยุติกาลเพียงเท่านี้.

พระเจ้าอรดีเทพหรืออีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้าอติเทพตั้งมโนปณิธาน
ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า

มหานิทาน
หรืออัพภันตรนิทาน

ลำดับนี้ ข้าพระคันถรจนาจารย์จะแสดงอัพภันตรนิทาน อันเป็นความในแห่งพุทธภูมิสืบต่อไป จึงตั้งมาติกาบทไว้สำหรับจะจำแนกอัพภันตรนิทานไปตามลำดับว่า **จินฺติตํ สตฺต อสงฺเขยฺยํ นาม นว อสงฺเขยฺยํ วาจิกํ นามาติ** บรรดามาติกาบททั้งปวง บทที่ปฐม ความว่า พระโพธิสัตว์เจ้านั้น แต่ปรารถนาพุทธภูมิอยู่ในพระหฤทัย นานนับได้ ๗ อสงไขย บทที่ ๒ ว่า แต่ออกวาจาว่า เราขอปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ นานนับได้ถึง ๙ อสงไขย.

จิตตปณิธาน
อสงไขยกัป ๗

เนื้อความใน ๗ อสงไขยนั้น กำหนดโดยนามที่ ๑ ว่า นันทะอสงไขย ที่ ๒ สุนันทะอสงไขย ที่ ๓ ปฐวีอสงไขย ที่ ๔ มัณฑอสงไขย ที่ ๕ ธรณีอสงไขย ที่ ๖ สาครอสงไขย ที่ ๗ ปุณฑริกะอสงไขย

ในนันทะอสงไขยเบื้องต้นนั้น สมเด็จพระทศพลพุทธังกูร ด้วยผลานิสงส์ที่ได้ถวายน้ำมันพันธุ์ผักกาดตามส่ง ครั้นพระองค์จุติจากพระชาติที่เป็นพระราชบุตรีนั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพบุตร เสวยทิพยสมบัติเป็นบรมสุขอยู่ในชนดุสิต เจริญพระชนม์กำหนดนับได้ ๕๗ โกฏิกับเศษ ๖๐ แสนปี ดำรงอยู่สิ้นทิพายุแล้วจุติจากดุสิตสวรรค์ทรงสังสรณาการบังเกิดเสวยสุขสมบัติในสวรรค์และมนุษย์สิ้นกาลนานมา

ณ กาลเมื่อถึงนันทะอสงไขยกัปนั้น มีสารมัณฑกัป ๑ บังเกิดขึ้น ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติกำเนิดในราชตระกูลในกรัณฑกนคร ครั้นสมเด็จชนกาธิราชเสด็จสวรรคตแล้ว พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้ราชาภิเษกเป็นเอกอัครราชาธิบดีเถลิงสิริราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ ทรงพระนาม**พระเจ้าอรดีเทวราชบพิตร** ดำรงราชกิจโดยทศพิธราชธรรม.

พระอริยเมตไตรยโพธิสัตว์บังเกิดเป็น สิริคุตอำมาตย์

ตทา อริยเมตฺเตยฺโย โพธิสตฺโต ครั้งนั้น พระอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ได้มาอุบัติบังเกิดเป็นสิริคุตมหาอำมาตย์ เป็นผู้อนุสาสก์ให้พระบรมโพธิสัตว์ทรงอรรถธรรม.

ตทา พฺราหฺมเทวา นาม ครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามพระพรหมเทวา ได้มาอุบัติ ณ โลกในสารมัณฑกัป อันเป็นภายในนันทะอสงไขยกัปนั้น สมเด็จพระพรหมสัพพัญญูได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงอุตสาหะเสด็จมาสู่มฤคทายวัน อันเป็นที่สมเด็จพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายในก่อนย่อมไม่ละ ณ แทบใกล้กรัณฑกนคร เพื่อประโยชน์จะแสดงพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร ณ กาลนั้นพระฉัพพรรณรังสี ๖ ประการ อันสร้านออกจากพระพุทธสรีรกายของพระพรหมเทวาสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ประชุมลงครอบงำทั่วทั้งพระนคร ปรากฏราวกะว่าภาณุมากรเทพมณฑลมาอุทัยไขรัศมีพร้อมถ้วนถึงพันดวง.

พระเจ้าอรดีทรงทอดพระเนตรพุทธรังสี

อถ โข ราชา กาลนั้น สมเด็จพระเจ้าอรดีบรมโพธิสัตว์ ประทับแท่นรัตนราชบัลลังก์ ณ พื้นเบื้องบนพระมหาปราสาท ส่วนพระอริยเมตไตรยสิริคุตมหาอำมาตย์ ก็หมอบเฝ้าอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราช ท้าวเธอทอดพระเนตรพุทธรังสีมาเฉพาะหน้าสู่พระนคร เธอมิทันที่จะทรงพระอนุสรณ์คำนึง ให้รู้ว่าพญาไกรสรสีหราชหรือเทพยดามนุษย์นิกรไฉน ก็ทรงพระอุธัจจสังกะสะท้านหวาดเสียวเป็นที่สุดปรารภเพื่อจะทรุดพระองค์ลงจากบัลลังก์อาสน์ สิริคุตมหาอำมาตย์เห็นพระอาการสะดุ้งพระหฤทัยนัก จึงทัศนาดูโดยสีหบัญชรช่องพระแกล ก็แลเห็นพระองค์สมเด็จพระศาสดาอันทรงพระสิริโสภาประดับด้วยพระทวัตติงสมหาปุริสลักษณะและอสีตยานุพยัญชนะ มีพระฉัพพรรณรังสีโอภาส ทำให้สว่างกระจ่างแจ้งจับสกลพารา สิริคุตมหาอำมาตยาธิบดีได้เห็นพระองค์ก็ทราบว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะพระอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ได้มีอภินิหารบารมีอบรมมา ณ สำนักพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และได้เคยประสพพบปะมาโดยอย่างน้อยก็มีประมาณกว่าร้อยพระองค์แล้ว.

สิริคุตอำมาตย์กราบทูลมิให้ทรงหวาดเสียว

ราชานํ อโวจ เพราะฉะนั้น มหาอำมาตย์สิริคุตทราบแล้ว จึงกราบทูลพระเจ้าอรดีเทวราชว่า ข้าแต่มหาราช พระพุทธเจ้าข้า พระองค์อย่าได้ทรงหวาดเสียวพระทัยแต่ภัยสิ่งใด ผู้ที่มานั้นจะได้เป็นสามัญ

สัตว์หามิได้ **สพฺพญฺญู พุทฺเธโส** ผู้นี้คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระสัพพัญญุตญาณยอดโลกแล้ว เมื่อสิริคุตมหาอำมาตย์ จะประกาศพระพุทธคุณให้ปรากฏ จึงกราบทูลบรรยายโดยประพันธคาถาทั้งหลายว่า

เอโส พุทฺโธ มหาราช โลเก อุตฺตมปุคฺคโล
สพฺพสตฺตหิตตฺถาย โลกนายโก อุปชฺชยิ

เป็นอาทิ ความว่า ข้าแต่มหาราช ผู้นี้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมในไตรโลก เป็นเอกอัครโลกนายก บังเกิดขึ้นแล้วเพื่อจะเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ผู้นี้เป็นพระเจ้าผู้ชนะมาร และสมควรจะรับสักการะบูชาน้อยใหญ่ มีคติที่ไปเป็นอันดี เหตุมีพระนิพพานธรรมเป็นอารมณ์ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม ไพบูลย์ด้วยไตรทิพยาและจรณธรรม และเป็นผู้อำนวยนำนิพพานสุขให้แก่ฝูงสัตว์ได้ พระองค์ย่อมเป็นใหญ่ใน ๓ ภพ ตรัสรู้แจ้งจบในสรรพเญยยธรรมทั้งปวง ด้วยพระองค์เป็นผู้พิเศษในทางทรมานบุรุษ ดุจอุดมสารถี พระองค์เป็นบรมศาสดาของหมู่เทพยดามนุษย์ เป็นพุทธบุคคลเบิกบานในโลก จะหาผู้เปรียบโดยคุณธรรมใด ๆ มิได้ เป็นผู้ไม่มีอาลัยแล้วในสรรพสมบัติอันเป็นเครื่องผูกมัดรัดรึงสัตว์ทั้งปวงไว้ มีปัญญาจักษุลุล่วง ในทางประโยชน์ เป็นธรรมสามี มาสู่พุทธภูมิเหมือนพระเจ้าแต่ก่อน มีพระกมลมากด้วยพระมหากรุณา ได้ทรงประกาศธรรมโฆษณาทั่วไตรโลกธาตุ.

สิริคุตอำมาตย์แสดงพุทธนาม

เอวํ ตถาคตสฺส วณฺณํ โถเมนฺโต เมื่อสิริคุตมหาอำมาตย์ประกาศพรรณนาพระพุทธคุณด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อจะแสดงพระพุทธนามให้ปรากฏ จึงกล่าวประพันธคาถาอีกว่า :-

อยญฺจ โข มหาราช พฺรหฺมเทโว ตถาคโต เป็นอาทิ ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระตถาคตเจ้าพระองค์นี้แล ทรงพระนามพระพรหมเทวะ พระองค์เปล่งพระรัศมีสว่างในท่ามกลางพระนครขอพระองค์จงทอดพระเนตรพระพุทธองค์เจ้านั้นเถิดพระเจ้าข้า.

ในลำดับที่กล่าวพจนกถาอยู่นั้น พระตถาคตเจ้าก็เสด็จมาถึงที่นั้นโดยลำดับกาล ส่วนสิริคุตมหาอำมาตย์เห็นสมเด็จพระพิชิตมารเสด็จมาใกล้ จึงทูลเตือนให้พระสติพระเจ้าอรดีเทวราชว่า **อุฏฺเฐหิ** มหาราช ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอเชิญเสด็จอุฏฐาการจากราชบัลลังก์อาสน์ไปทำปัจจุคมนาการต้อนรับเสด็จสมเด็จพระพุทธเจ้าเถิด พระเจ้าข้า.

พระเจ้าอรดีถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงบำเพ็ญกุศล

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราชบรมกษัตริย์ ได้ทรงสดับคำสิริคุตมหาอำมาตย์กราบทูลดังนั้น พระองค์ก็มีพระกมลโสมนัสตื้นเต็มไปด้วยพระปีติ มีประเภทคือ ขุททกะขณิกะโอกกันติกะผรณะอุพเภงคาทั้ง ๕ ประการ ซาบสร้านทั้งพระสรีรกาย มีพระพักตร์มืดมนด้วยกำลังปีติกล้า พระองค์ก็ปวัตนาการตกลงจากชานพระทวาร

ตสฺส สทฺธานุภาเวน ด้วยอานุภาพแห่งศรัทธาอันกล้าหาญของพระองค์หากโอบอุ้ม จึงบันดาลเป็นดอกเศวตโกสุมปทุมชาติ งามตระการประมาณกงเกวียน ก็แหกพื้นปฐพีผุดขึ้นบานรับประคับประคองพระบรมโพธิสัตว์ไว้ ครั้นดำรงพระองค์ทรงพระสติได้ จึงเลื่อนพระองค์ลงจากบนดอกปทุมบุบผชาติ เสด็จยุรยาตรด้วยพระบาทเปล่า เข้าไปสู่สำนักแห่งพระพุทธเจ้า แล้วถวายนมัสการสักการบูชาด้วยสุมนบุบผชาติ เลือกล้วนที่ดี ๆ อันบริบูรณ์ด้วยกลิ่นและสีบริสุทธิ์สดสะอาด และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมภารอุทิศถวายทั้งเครื่องอุปกรณ์ทานทั้งหลายอื่นเป็นอันมากแล้ว ก็ซบพระเศียรเกล้าก้มลงกราบด้วยเบ็ญจางคประดิษฐ์ตั้งพระทัยอุทิศทำปณิธานปวารณา ด้วยบาทพระคาถาว่า :-

ยถา ตฺวมสิ นาโถว พุทฺโธ เจตสิ ปาณีนํ
ตเถว พุทฺโธ โสหมปิ โพธสฺสาปิ ปาณีนํ

เป็นอาทิ ความว่า พระองค์ได้ตรัสเป็นพุทธองค์บรมนาถ สามารถให้สัตวโลกทั้งหลายตรัสรู้ได้ฉันใด ขอข้าพระองค์จงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า แล้วจงทำสัตวโลกทั้งหลายให้ตรัสรู้ด้วยฉันนั้น อนึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ พ้นจากภพกันดารแล้ว และสามารถเปลื้องสัตวโลกทั้งหลาย ให้ล่วงพ้นจากภพกันดารด้วยฉันใด ขอข้าพระองค์จงได้ตรัสรู้ธรรมเช่นนั้นและสามารถเปลื้องสัตวโลกทั้งหลายได้ด้วยฉันนั้นเถิด เมื่อสมเด็จพระเจ้าอรดีเทวราช ได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธานในพระทัยฉะนี้แล้ว ก็มีพระกมลเบิกบานบันเทิง

เป็นที่สุดด้วยธรรมีกถาสมควรแก่คณานุรูป แล้วก็ถวายนมัสการลาเสด็จอุฏฐาการกระทำประทักษิณพระพุทธองค์เจ้าแล้วก็เสด็จกลับคืนเข้าสู่พระราชวัง

ตั้งแต่กาลนั้นมา พระเจ้าอรดีเทวราชบรมโพธิสัตว์ ก็ทรงบริจาคทานสมาทานศีลอุโบสถ ประพฤติพรตพรหมจรรย์เป็นอาจิณ มีพระกมลนิยมยินดีในกุศลธรรมสุจริตมิได้เบื่อหน่าย ทรงมุ่งหมายในพุทธภูมิกปณิธานเป็นนิรันดร์ตราบเท่าสิ้นพระชนมายุล่วงไป.

พฺรหฺมเทโวปิ ตถาคโต สมเด็จพระพรหมเทวตถาคตเจ้า เมื่อทรงพระชนมายุทำพุทธกิจอยู่ตลอด กำหนดพระชนมพรรษายุกาลแล้วก็เสด็จดับขันธอนุปาทิเสสนิพพานล่วงไป.

พระพุทธเจ้า ๕ พันพระองค์เสด็จอุบัติ ในนันทะอสงไขย

ณ กาลเมื่อนันทอสงไขยนั้น มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ได้มาอุบัติ ณ โลกอีกนับได้ ๕ พันพระองค์ ฝ่ายสมเด็จพระพุทธังกูรบรมโพธิสัตว์ ก็ได้มาเสวยชาติกำเนิด พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕ พันพระองค์ ได้ทรงทำทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทุก ๆ พระองค์มา.

พระพุทธเจ้า ๙ พันพระองค์เสด็จอุบัติ ในสุนันทะอสงไขย

ตสฺมึ นนฺทอสงฺเขยฺเย อติกฺกนฺเต ณ กาลเมื่อนันทอสงไขยกัปล่วงไปแล้ว จึงอสงไขยกัปอีก ชื่อว่า สุนันทอสงไขยกัป ๑บังเกิดขึ้นอีก ก็ในกาลภายในสุนันทอสงไขยกัปนั้น มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มาอุบัติในโลกนับได้ถึง ๙ พันพระองค์ ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมพงศ์พุทธังกูรโพธิสัตว์ได้มาเสวยพระชาติกำเนิดพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๙ พันพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งสมเด็จพระศาสดาจารย์ทั้งหลายนั้นทุก ๆ พระองค์มา.

พระพุทธเจ้าหมื่นพระองค์เสด็จอุบัติ ในปฐวีอสงไขย

ณ กาลเมื่อสุนันทอสงไขยกัปล่วงไปแล้วจึงมีอสงไขยกัปอื่นชื่อว่าปฐวีอสงไขยกัป ๑ บังเกิดขึ้นอีก ก็ในกาลภายในปฐวีอสงไขยกัปนั้น มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติ ณ โลกนับได้ถึงหมื่นพระองค์ สมเด็จพระพุทธังกูรบรมโพธิสัตว์ ก็ได้มาเสวยพระชาติกำเนิดพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมื่นพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทุก ๆ พระองค์.

พระพุทธเจ้าหมื่น ๑ พันพระองค์เสด็จอุบัติ ในมัณฑะอสงไขย

ตสฺมึ ปรวีอสงฺเขยฺเย อติกฺกนฺเต ณ กาลเมื่อปฐวีอสงไขยกัปนั้นล่วงไปแล้ว มีมัณฑอสงไขยกัป ๑ บังเกิดขึ้น ในกาลเมื่อมัณฑอสงไขยกัปบังเกิดนั้น มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายได้มาอุบัติในโลกนับได้ถึงหมื่นกับพันพระองค์ สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ก็ได้มาอุบัติบังเกิด พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมื่นกับพันพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทุก ๆ พระองค์ทั้งหมื่นกับ ๑ พันพระองค์มา.

พระพุทธเจ้า ๒ หมื่นพระองค์เสด็จอุบัติ ในธรณีอสงไขย

ณ กาลเมื่อมัณฑอสงไขยล่วงไปแล้ว จึงมีธรณีอสงไขยกัป ๑ บังเกิดขึ้น ในกาลภายในธรณีอสงไขยกัปนั้น มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มาอุบัติในโลกนับได้ถึง ๒ หมื่นพระองค์ สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ก็ได้มาอุบัติบังเกิด พบพระสรรเพชญพุทธเจ้าทั้งหลายทั้ง ๒ หมื่นพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิแล้ว ได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นทุก ๆ พระองค์.

พระพุทธเจ้า ๓ หมื่นพระองค์เสด็จอุบัติ ในสาคระอสงไขย

ณ กาลเมื่อธรณีอสงไขยกัปล่วงไปแล้ว จึงมีสาครอสงไขยกัป ๑ บังเกิดขึ้น ณ กาลเป็นภายในสาครอสงไขยกัปนั้น มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มาอุบัติในโลก นับได้ถึง ๓ หมื่นพระองค์ สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ก็ได้มาเสวยพระชาติกำเนิด พบสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ หมื่นพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ หมื่นนั้น ทุก ๆ พระองค์มา.

พระพุทธเจ้า ๔ หมื่นพระองค์เสด็จอุบัติ ในปุณฑริกะอสงไขย

ณ กาลเมื่อสาครอสงไขยกัปล่วงไปแล้ว จึงมีปุณฑริกอสงไขยกัปบังเกิดขึ้น ณ ภายในปุณฑริกอสงไขยกัปนั้น มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มาอุบัติในโลกนั้นได้ถึง ๔ หมื่นพระองค์ สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ได้มาอุบัติบังเกิด พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ หมื่นพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นอาทิ และได้ทรงทำพุทธภูมิกปณิธาน ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ หมื่น ทุก ๆ พระองค์มา.

พระพุทธเจ้าแสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ เสด็จอุบัติใน ๗ อสงไขย

อิติ อิเมสํ สตฺตนฺนํ อพฺภนฺตเร ณ ภายในอสงไขยกัปทั้ง ๗ ประการนี้ สมเด็จพระชินศรีสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มาอุบัติตรัสในโลก โดยนับรวมได้ถึงแสน ๑ กัปเศษอีก ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ พระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมี และสมาทานเบญจศีลอุโบสถกรรม บำเพ็ญกุศลธรรมสุจริตเป็นนิตยกาล มุ่งต่อพุทธภูมิกปณิธานเที่ยงแท้ในพระหฤทัยอย่างเดียว

เตนาห ภควา เหตุดังนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงมีพระพุทธบรรหารสิโลกประพันธคาถา ซ้ำความข้างต้นว่า :-

นนฺโท สุนนฺโท ปรวี มณฺโฑ ธรณิ สาคโร
ปุณฺฑริโกติเม สตฺต อสงฺเขยฺยา ปกาสิตา

ความว่า อสงไขยกัป ๗ ประการนั้น โดยชื่อคือ นันทะ สุนันทะ ปฐวี มัณฑะ ธรณี สาคระ ปุณฑริกอสงไขยกัป ในอสงไขยกัปทั้ง ๗ นี้ เราตถาคตได้ตั้งพุทธภูมิกปณิธานไว้แต่ในพระหฤทัย,

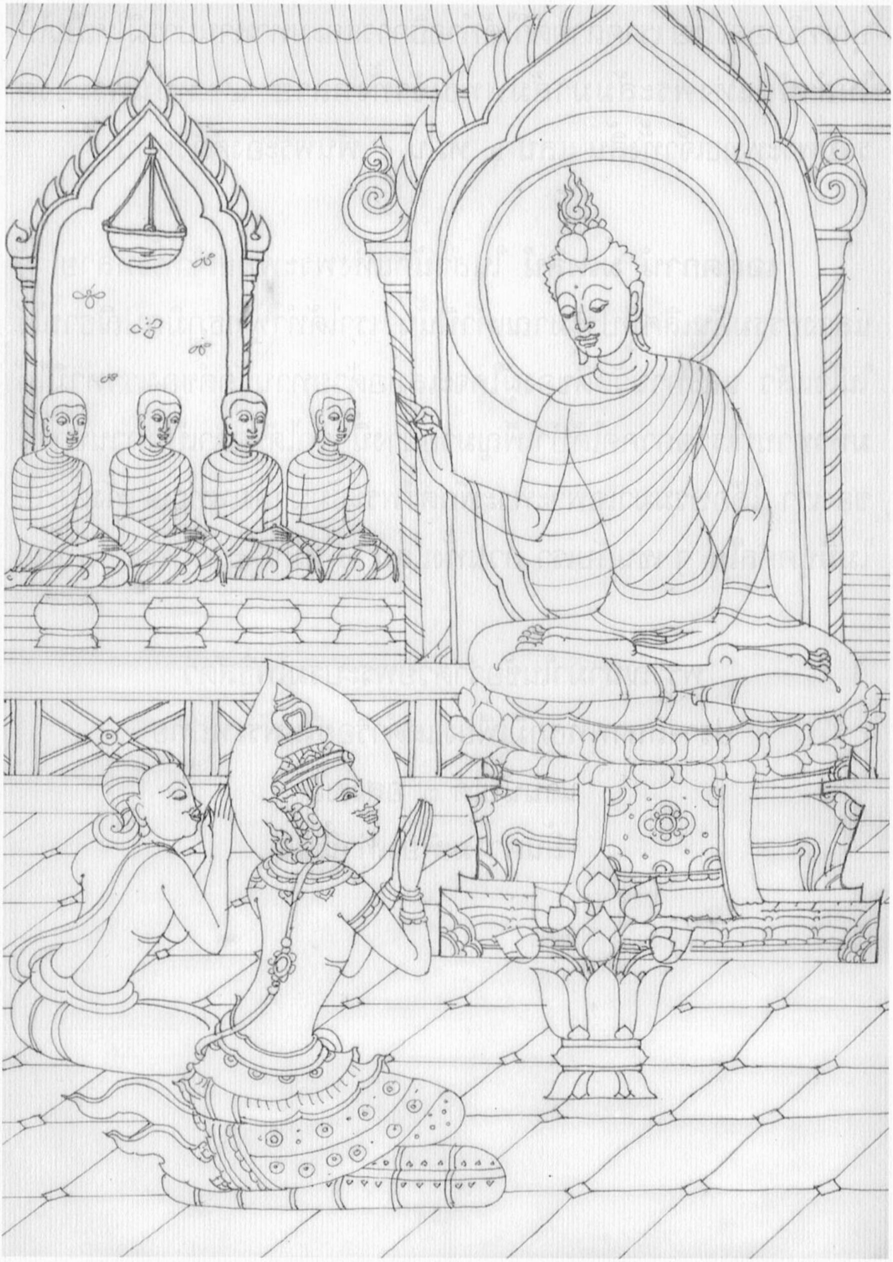
ในกาลเป็นส่วนภายในนันทอสงไขยกัปนั้น เราตถาคตได้เกิดเป็นบรมกษัตริย์ ทรงพระนามอรดีเทวราช มีอำนาจราชพาหนะมาก ณ กาลนั้น เราตถาคตนั่งอยู่ ณ พื้นปราสาท สิริคุตตมหาอมาตย์ ยก

ทักขิณหัตถ์ขึ้นชี้แจงแสดงพระนาม พระพรหมเทวพุทธเจ้า เราตถาคต ครั้งนั้น ได้สดับคำอมาตย์กล่าวว่า **พุทฺโธ พุทฺโธ** พระพุทธเจ้า ๆ เรา ได้เห็นพระพรหมเทวพุทธเจ้างามด้วยบุญญลักษณะล้ำเลิศสุดที่ จะพิศวง เราก็ตกจากบัลลังก์ มีดอกปทุมชาติผุดขึ้นรับไว้ ด้วย อานุภาพปสาทศรัทธา เราได้เข้าไปบูชาด้วยสุมนะบุบผชาติประมาณ ๓ ทะนานทั้งสัตตพิธรตนสาร เราก็ได้ตั้งพุทธภูมิกปณิธานไว้แก่ในใจ ณ ภายในอสงไขยกัปนั้น ได้อธิการยิ่งใหญ่ในมหาทานบารมีมากนัก ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๕ พันพระองค์ ครั้นล่วงมาถึง ภายในสุนันทอสงไขยกัปนั้นเล่า เราก็ทำอธิการมหาทานบารมี ใน สำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีก ๙ พันพระองค์ รวม ๕ พันเข้า กันเป็นหมื่น ๔ พันพระองค์ ที่เราตถาคตได้ประสพมา ครั้นล่วงมา ถึงภายในปฐวีอสงไขย เราตถาคตก็ได้ทำอธิการยิ่งใหญ่ในมหา ทานบารมีไว้ ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอีกหมื่น พระองค์ รวมเก่าเข้าจึงเป็น ๒ หมื่น ๔ พันด้วยกัน ครั้นล่วงมาถึง ภายในมัณฑะอสงไขย เราตถาคตก็ได้ทำอธิการยิ่งใหญ่ และยังมหา ทานบารมีให้เป็นไป ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอีก หมื่นพัน รวมเข้าได้ ๓ หมื่น ๕ พัน ครั้นล่วงมาถึงกาลภายในธรณี อสงไขย เราก็ได้ทำอธิการยิ่งใหญ่ และทำมหาทานบารมีให้เป็นไป ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอีก ๒ หมื่นพระองค์ รวมเข้ากันคงเป็นพระพุทธเจ้า ๕ หมื่น ๕ พันพระองค์ ครั้นล่วงมา ถึงภายในสาครอสงไขย เราก็ได้ทำอธิการและทานบารมีให้เป็นไป ในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย อีก ๓ หมื่นพระองค์ รวมเข้าเป็นพระพุทธเจ้า ๘ หมื่น ๕ พันพระองค์ ครั้นล่วงมาถึงภายใน

ปุณฑริกอสงไขย เราตถาคตก็ได้ทำอธิการและมหาทานบารมีให้เป็นไปในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๔ หมื่นพระองค์ รวมพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น แสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ด้วยกัน.

เอตฺตกานํ มเหสินํ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้แสวงธรรมอันเลิศมีประมาณเท่านี้นั้น เราได้ทำพุทธภูมิกปณิธานไว้ในใจแล้ว และทานวัตต์ของผู้ใดจะเสมอด้วยทานวัตต์ของเราหามิได้ มหาทานที่เราตถาคตได้บำเพ็ญมาอย่างนี้ จักได้ชื่อว่าเป็นทานบารมีของเรา ได้อบรมมาเฉพาะพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีบุคคลใด ๆ เช่นกับเรา ถ้วนทั้งแสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์นั้น.

พรรณนามาในข้อว่าด้วยพระบรมโพธิสัตว์
ปรารถนาพุทธภูมิเพียงแต่ดำริอยู่ในพระหฤทัย
นานนับได้ ๗ อสงไขย
สิ้นความเพียงเท่านี้

พระเจ้าสาครตั้งวจีปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า

วจีปณิธาน

นว อสงฺเขยฺยํ วาจิกํ นามาติ บัดนี้จะพรรณนาในบทอุทานมาติกาว่าด้วยพระบรมโพธิสัตว์ ออกพระวาจาปรารถนาพุทธภูมิได้นานนับได้ ๙ อสงไขยสืบไป ความว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระบรมโพธิสัตว์อยู่นั้น พระองค์ออกพระวาจาปรารถนาพุทธภูมิได้ ก็นานนับได้ถึง ๙ อสงไขยกัป.

อสงไขยกัป ๙

ก็ในอสงไขยกัปทั้ง ๙ นั้น โดยชื่อคือ สัพพภัททะ ๑ สัพพผุลละ ๑ สัพพรตนะ ๑ อุสภขันธะ ๑ มานีภัททะ ๑ ปทุมะ ๑ อุสภะ ๑ ขันธคมะ ๑ สัพพผาละ ๑ ในภายใน ๙ อสงไขยกัปนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระบรมโพธิสัตว์ ได้ทรงทำวจีปณิธานปรารถนาพุทธภูมิสำเร็จได้ ก็ความในสัพพภัททอสงไขยกัปเบื้องต้นนั้นว่า **อมฺหากํ กิร โพธิสตฺโต** ดังได้สดับมา เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทรงท่องเที่ยวอยู่ในสวรรค์และมนุษย์ ในกาลแห่งสุญญกัปนับด้วยเอนกประมาณ ครั้นนานมาในอัตตภาพหนึ่ง พระองค์ได้บังเกิดเป็นมนุษย์ ได้บรรพชาเป็นดาบสอยู่ในประเทศหิมวันต์ บำเพ็ญกสิณบริกรรมภาวนา ได้ปฐมานุโยคฌาน ดับสังขารแล้ว พระองค์ก็ได้ไปบังเกิดในชั้นปฐมฌานภูมิพรหม ชมฌานสุขอยู่จนสิ้นพระชนมายุกัป ๑ แล้ว จึงได้จุติจากชั้นพรหมโลกลงมาด้วยเดชานุภาพสุภิฏฐผลานิสงส์ ที่พระองค์ได้ทรงสันนิจยะสั่งสมสุจริตธรรมไว้ในปุริมภพเป็นอันมาก

หากอำนวยผล พระองค์ก็ได้สืบปฏิสนธิกำเนิดในกษัตริย์ตระกูล ณ ธัญญวดีมหานคร อันมีในสารมัณฑกัป ๑ ซึ่งบังเกิดขึ้น ทรงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ ณ กาลอันเป็นภายในสัพพภัททอสงไขยกัปนั้น **ตสฺส นามคหณทิวเส** ในวันสุภวารดิถี เป็นที่ถือเอาพระนามนั้น จึงประชุมพระบรมวงศ์พร้อมกันขนานพระนามถวายพระบรมโพธิสัตว์เจ้าว่า **พระสาครราชกุมาร** เมื่อเจริญวัยวัฒนาการนานมา สมเด็จพระชนกาธิบดีดับขันธ์สวรรคตแล้ว พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้ดำรงสิริราชสมบัติสืบขัตติยวงศ์โดยทศพิธราชธรรมต่อมา.

ในลำดับกาลอันเป็นเบื้องหน้าแต่นั้น สมเด็จบรมกษัตริย์ ก็ทรงพระอุตสาหะปฏิบัติในทางจักรพรรดิพรตอันราชปุโรหิตาจารย์กำหนดถวายให้ทรงสำเหนียกตาม **"อุโปสถิโก"** ครั้นถึงวันปัณณรสีศุกลปักษ์แล้ว ก็เสด็จเข้าที่สรงทรงชำระสระสนานพระองค์ ทรงพระภูษาโขมพัสตร์พื้นขาวคู่อุโบสถ เสด็จขึ้นสถิต ณ เบื้องบนมหาปราสาท ทรงพระอาวัชชนะนึกในอุโบสถศีลของพระองค์.

รัตนะ ๗ เกิดขึ้นเพราะอานิสงส์รักษาอุโบสถ

ในลำดับนั้น ด้วยเดชอานิสงส์ผลแห่งพระราชกุศล ที่พระองค์ทรงรักษาอุโบสถศีลนั้นเป็นประธาน จึงบันดาลทิพยรตนะจักรแก้วให้บังเกิด แต่เบื้องปุริมทิศาภาคแห่งสมุทร งามบริสุทธิ์พร้อมด้วยพันแห่งกำกงอลงกต **สพฺพกามปริปูรํ** ย่อมมีมหิทธิประสิทธิ์สามารถจะให้สำเร็จความประสงค์สิ้นทุกประการ.

ลำดับนั้น พญาคชสารหัศดินทร์รตนสาร คือ ช้างแก้วตัว

ประเสริฐ ก็บังเกิดมีมาแต่อุโบสถตระกูลอันยิ่งใหญ่ **อสฺสรตนํ** พญาอัศดรรตนมัย คือม้าแก้ว สินธพชาติตัวประเสริฐ ก็บังเกิดมีมาแต่พลา ๖ ตระกูลอาชาไนย **มณิรตนํ** ดวงจินดารตนมณีโชติรัศมีอันประเสริฐ ก็บังเกิดมีมาแต่บรรพตคีรี **อิตฺถีรตนํ** ดรุณรตนนารี คือนางแก้วที่เกิดคู่สำหรับบรมกษัตริย์ เทพเจ้าก็แสร้งจัดสรรนำมาแต่อุตตรกุรุทวีป โดยธรรมดา **คหปติรตนํ** ขุนคลังแก้วผู้ประเสริฐก็บังเกิดในชมพูทวีปนี้ แล้วสมเด็จจอมจักรพรรดิภูมิบดี พระองค์ได้บวรดนัยเชษฐวโรรส ดำรงทิปรินายกรตนะขุนพลแก้ว ครบสัตตรตนะประดับบรมจักรพรรดิราชเจ้าด้วยประการฉะนี้.

โส ธมฺมิโก พระเจ้าสาครบรมจักรพรรดิโพธิสัตว์นั้น เสวยมไหศูรยราชสมบัติ โดยราชธรรมประเพณี ย่อมมีเดชานุภาพแผ่ไปทั่วพิภพ จบสกลพื้นปฐพี มีสาครสมุทร ๔ กั้นเป็นเขต ทรงเสวยจักรพรรดิสุขอยู่โดยปราศจากศัตรูหมู่อมิตร.

ตทา ปุราณสกฺยมุนี ณ กาลนั้นพระปุราณศากยมุนีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญพุทธภูมิกบารมีมาถ้วน ๑๖ อสงไขยแสนกัปแล้ว ในปัจฉิมภพนี้ พระองค์ได้บังเกิดในจักรพรรดิราชตระกูล ดำรงราชสมบัติสุขอยู่สิ้นกาล ๕ ปีแล้ว จึงได้เห็นนิมิต ๔ ประการแล้วได้เบื่อหน่ายจากฆราวาสวิสัย ออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงทำทุกรกิริยาอยู่กึ่งเดือน ก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ณ กาลแห่งสารมัณฑกัป อันเป็นภายในแห่งสัพพภัททกัปนั้น เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร

สำหรับพุทธประเพณีมีสืบมา ด้วยมหาเดชานุภาพ พระธรรมจักรของพระองค์นั้นหนักยิ่งนัก ประหนึ่งว่าพื้นแผ่นปฐพีนี้ จะทรงน้ำหนักพระพุทธคุณนั้นไว้มิได้ จึงเกิดกัมปนาทหวาดหวั่นเป็นมหัศจรรย์ทั่วโลกธาตุ อิติ ปรวีกมฺปเนน ก็เพราะความที่เกิดกัมปนาทหวั่นไหวในพื้นปฐพีดังนี้ จึงจักรแก้วของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเคลื่อนตกจากที่ตั้งไว้ให้เป็นนิมิตเหตุเห็นประจักษ์แก่ตา

เหตุที่ทำให้จักรแก้วเคลื่อน ๒ ประการ

แท้จริง เป็นธรรมดาจักรแก้วของบรมจักรพรรดิราชเจ้านั้น ๆ มหาอำมาตย์ราชบุรุษทั้งหลาย ย่อมพันแล้วด้วยด้ายในเสาทั้ง ๒ แล้วก็เอาเชือกนั้นผูกไว้ในเบื้องบนแห่งกงแห่งจักรแก้ว แล้วตั้งไว้ในท่ามกลางระหว่างเสาและระหว่างเชือกนั้น ครั้นเมื่อเกิดกัมปนาททั่วทั้งแผ่นดินดังนั้น กงแห่งจักรรัตนะ จึงพลาดตกลงจากที่แล้ว ตั้งอยู่ ณ ภายใต้แห่งเสาทั้ง ๒ และเชือกผูกนั้น.

จกฺกปาลกา ตํ ทิสฺวา ฝ่ายราชบุรุษผู้อภิบาลรักษา ได้เห็นแล้วก็ตกใจ จึงเข้าไปกราบทูลประพฤติเหตุ แด่สมเด็จบรมจักรพรรดิราชพระองค์ได้ทรงสดับก็สะดุ้งพระทัยว่าจักรแก้วนี้ย่อมเป็นที่นับถือทั่วโลกเหตุไฉนจึงได้ตกไปจากที่ตั้ง การเป็นดังนี้ชีวิตอันตรายจะมีแก่เราหรือหรือว่าจะมีแก่ราชสมบัติประการใด ทรงพระวิมัติสงสัยฉะนี้แล้ว จึงดำรัสถามโหราราชเนมิตทิพยาจารย์ทั้งหลาย.

ฝ่ายพระโหราราชครูผู้นิมิตทั้งหลาย จึงถวายพยากรณ์กราบทูลดังนี้ว่า **ทฺวีหิ การเณหิ จกฺกรตนํ** พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทวราช

เหตุที่ทำให้จักรแก้วนี้เลื่อนเคลื่อนตกมี ๒ ประการ คือ เป็นนิมิตแห่งอันตรายต่อพระชนม์ของพระเจ้าจักรพรรดิ ประการ ๑ เป็นนิมิตแห่งเหตุที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติ ณ โลกประการ ๑

อดุลยคุณเนมิตตกนาม ๙

ตุมฺหากํ ปน อนฺตราโย ก็และการที่เป็นเหตุมี ณ จักรรัตนะในกาลนี้นั้น จะไปปรากฏเป็นนิมิต ณ ชีวิตันตรายของพระองค์หามิได้ เป็นนิมิตแห่งความที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าพระศรีศากยมุนีได้ตรัสรู้แล้ว ณ โลกนี้ สมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นย่อมมีพระเกียรติศัพท์บันลือ ด้วยอดุลยคุณเนมิตตกนามดังนี้ว่า **อิติปิโส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ... ภควาติ**

ความว่า สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคทรงพระนามว่า **อรหํ** นั้น เพราะแรงคุณควรจะรับสรรพสักการน้อยใหญ่ได้ทุกประการ อนึ่ง ว่าทรงซึ่งอุดมคุณ คือเป็นทักขิไณยบุคคล อาจในอันทำอานิสังสผลมากให้เกิดแก่สรรพสัตว์ผู้ที่บูชานั้น

ทรงพระนามว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** นั้น เพราะตรัสรู้เองด้วยอำนาจพระบารมีธรรม พระองค์ได้ทรงสั่งสมมาช้านาน ถึง ๑๖ สงไขยแสนกัปธรรมทั้งปวงหากมาบังเกิดพร้อม ในพระหฤทัยของพระองค์เป็นอดุลยนัย.

ทรงพระนามว่า **วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน** นั้น เพราะไพบูลย์ด้วยไตรวิชชาและอัษฎางควิชชา และจรณะ ๑๕

ทรงพระนามว่า **สุคโต** นั้น เพราะมีพระนิพพานคติอันดีเป็น

ที่ดำเนิน

ทรงพระนามว่า **โลกวิทู** นั้น เพราะทรงพระสัพพัญญุตญาณรู้แจ้งจบทั่วทั้งสังขารโลกและโอกาสโลก

ทรงพระนามว่า **อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ** พระองค์เป็นสารถีรู้ทรมานบุรุษผู้ควรทรมานอย่างประเสริฐเลิศยิ่ง ในไตรภพ คือ กามรูปารูปภพนี้ ไม่มีผู้เสมอเหมือน

ทรงพระนามว่า **สตฺถา เทวมนุสฺสานํ** นั้น เพราะเป็นบรมครูใหญ่ ให้โอวาทฝูงสัตว์เทพยดามนุษย์พุทธเวไนย ทั่วโลกสันนิวาสให้ลุถึงคุณธรรมอันมีผลเป็นสุขพิเศษ มีพระนิพพานธรรมเป็นที่สุด

ทรงพระนามว่า **พุทฺโธ** นั้น เพราะพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้แล้วเต็มที่เป็นผู้ตื่นอยู่จากหลับคือกิเลส.

ทรงพระนามว่า **ภควา** นั้น เพราะพระองค์เป็นผู้จำแนกธรรมและเป็นผู้มีส่วนแห่งพระบารมีธรรมอันเจริญด้วยประการดังนี้ เพราะพระเดชานุภาพแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ จักรรัตนะนั้นจึงหวั่นไหวจะเป็นอันตรายอันหนึ่งอันใดหามิได้

ตํ สุตฺวา ราชา สมเด็จพระเจ้าสาครบรมจักรพรรดิราชโพธิสัตว์ได้ทรงสดับคำเนมิตตกามาตย์ทั้งหลาย กราบทูลบรรยายโดยอเนกประการฉะนั้น ก็มีพระกมลตื้นตันเต็มไปด้วยปีติ จึงตรัสถามว่า เมื่อกี้นี้ ท่านทั้งหลายกล่าวถ้อยคำว่า **พุทฺโธ** หรือว่ากระไร จึงกราบทูลสนองไปว่า พระพุทธเจ้าข้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดในโลกนี้แล้ว

เตสุ เอโก ปณฺฑิโต พฺยตฺโต ลำดับนั้น จึงนายเนมิตตกาจารย์ผู้หนึ่งเป็นราชโหราจารย์ผู้ฉลาด จึงกระทำผ้าสะไบเฉียงบ่าข้างซ้าย และยอกรประณมถวายนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งพักตร์เฉพาะต่อมิคาจีนอุทยานแล้ว ก็กล่าวคำประกาศพระพุทธคุณว่า **เอโส พุทฺโธ มหาราช** ข้าแต่มหาราชพระพุทธเจ้าข้า สมเด็จพระพุทธเจ้านี้เป็นบรมไตรโลกนาถ ไม่มีผู้ใดจะยิ่งกว่า เป็นพระอริยะผู้แสดงคุณอันประเสริฐ เป็นพระบรมครูตรัสรู้ไญยธรรมทั้งปวง เป็นผู้จำแนกธรรม คือ มรรคผลนิพพาน ปรากฏโดยพระนามขนานว่า พระศรีศากยมุนี เสด็จมาอาศัยกรุงธัญญวดี ประทับอยู่ในมิคาจีนอุทยาน.

พระเจ้าสาครราชได้ทรงสดับคำว่าพระพุทธเจ้า

ตํ สุตฺวา ราชา พระเจ้าสาครราชได้ทรงสดับก็ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก จักใคร่เสด็จไปถวายนมัสการสักการบูชา จึงมีพระบรมราชโองการว่า **หนฺท มยํ คมิสฺสาม** มาเถิดเราจักพากันไปเฝ้า สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เพื่อกุศลเป็นส่วนทัสสนานุตตริยะ ดำรัสสั่งแล้ว ก็ทรงจัดแจงประทีปธูปเทียนมาลัยเป็นต้น ยังชนให้ถือเอาแล้ว เสด็จด้วยจตุรงคิกเสนาบรมจักรพรรดิ มีเสวกามาตย์ราชบริษัทเป็นปริมณฑล ๑๒ โยชน์คณนา เสด็จมายังภายในมิคาจีนอุทยาน ทรงทัศนาการเห็นพระตถาคตเจ้า อันสถิตเหนือวรบัลลังก์พุทธอาสน์ งามด้วยทวัตติงสมหาปุริสลักขณาสีตยานุพยัญชนะ ก็ถวายอภิวาทด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ซบพระเศียรเกล้าลงแทบพระบวรพุทธบาท

อันไพจิตรด้วยจักรลักษณะทั้งคู่ของสมเด็จพระศรีศากยมุนีโลกนาถเจ้าแล้ว เมื่อพระองค์จะตรัสโถมนาการ พระพุทธสรีระอันงามหาที่เปรียบมิได้ จึงตรัสประพันธคาถาทั้งหลายว่า :-

สุทิฏฺฐํ วต เม ทิฏฺฐํ ปสฺสิตพฺพญฺจ ปสฺสิตํ
สผลํ ชีวิตํ มยฺหํ ยํ ปสฺสามิ ตถาคต

เป็นอาทิ ความว่า ความเห็นของเราคราวนี้ ควรนับว่าเป็นความเห็นอย่างดีได้ การระบายหายใจกลับของเราคราวนี้ ควรนับได้ว่าเป็นการระบายเข้าคล่องไม่ข้องขัด จัดเป็นอย่างดีได้ ชีวิตของเราคราวนี้ก็จัดได้ว่าเป็นชีวิตดีมีผล เราได้ยลพระตถาคตเจ้าพระองค์ใด เราก็ได้ถวายนมัสการแล้ว แต่พระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น.

สมเด็จพระสาครจักรพรรดิราช ตรัสโถมนวาทีฉะนี้แล้ว ก็บังเกิดปีติกล้ารำพึงในพระหฤทัยว่า เราได้อุดมสมบัติ ปรากฏเยี่ยมเทียมสุทัศนมไหศูรยประเสริฐ เกิดแก่เรา ณ ภพนี้ก็เพราะมีมหุตสาหะสร้างสมกุศลสมภาร มีทานบริจาคมากด้วยศีลสมาทานเป็นอาทิไว้แต่ในปุริมชาติ จึงอาจอำนวยผลเห็นปานดังนี้เป็นส่วนหนึ่ง อนาคเตก็แลกาลอนาคต บัดนี้สมเด็จพระตถาคตศากยมุนี ได้เปลื้องพระองค์ให้พ้นจากสังสารทุกข์ได้แล้วทำสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วยได้ด้วยอาการอย่างนี้ **ตถาหํ อตฺตานํ โมเจมิ** แม้เราก็จะเปลื้องตนให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์ แล้วก็จะทำสัตว์ทั้งหลายอื่นให้หลุดพ้นได้ด้วยกัน ด้วยอาการอย่างนั้น.

พระเจ้าสาครราชทรงสร้างมหาวิหาร

พระเจ้าสาครบรมจักรพรรดิดำรัสสรรเสริญพระพุทธสรีราพยพด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ถวายบังคมลาลุกจากอาสน์ ทำปทักษิณพระผู้ทรงพระภาคเจ้าแล้ว ก็เสด็จคืนเข้าสู่พระนคร แล้วพระองค์จึงดำรัสสั่งให้นำเอาแก่นจันทน์ อันบริบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นเป็นต้นเป็นอันมากมาแล้ว ให้นายช่างทำปราสาทแสน ๑ แล้วด้วยแก่นจันทน์ แล้วให้ทำกุฏิศาลามณฑป ที่เร้นในราตรีทิวาวัน ที่จงกรมโรงไฟหอฉันและซุ้มทวาร แต่ล้วนสิ่งละแสน ๆ ล้วนแล้วด้วยแก่นจันทน์ทั้งสิ้น ครั้นแล้วจึงนายช่างมาประชุมกัน รวมกระทำปราสาทแล้วด้วยแก่นจันทน์ล้วน เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ ให้เป็นพระคันธกกุฏีที่อยู่ของพระผู้มีพระภาค ครั้นมหาวิหารสำเร็จแล้วทุกประการ สมเด็จพระเจ้าสาครราชบรมโพธิสัตว์ แวดล้อมด้วยราชบริวาร มีปริมณฑล ๓๕ โยชน์ ออกเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้วกราบทูลถวายพระมหาวิหารว่า **อิมานิ ภนฺเต ปาสาทานิ** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระพุทธเจ้าข้า มหาจันทนวิหารนี้ ข้าพระพุทธเจ้าสร้างถวายเฉพาะพระพุทธองค์ ๆ จงทรงพระมหากรุณาอนุเคราะห์ข้าพระองค์ จงทรงรับเสนาสนะแห่งข้าพระพุทธองค์ กราบทูลฉะนี้แล้วก็นำเสด็จพระพุทธดำเนิน เข้าสู่ภายในวิหารแล้วถวายบิณฑบาตทานแด่พระอริยสงฆ์มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธาน ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วทรงอุทิศถวายเครื่องอุปกรณทาน ประมาณเท่านั้น จึงเปล่งวจีปณิธานปรารถนาว่า **อิมินา ปุญฺญกมฺเมน** ด้วยบุญกรรมนี้ ขอจงเป็นปัจจัยราศีเสริมส่งให้ข้าพระองค์ได้ตรัสเป็น

พระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ศากยมุนีโคดม เสมอด้วยพระนามพระผู้มีพระภาคเจ้านี้เถิด ตรัสฉะนี้แล้ว จึงตรัสประพันธคาถาทั้งหลายว่า :-

ยถา ตฺวมสิ นาโถ พุทฺโธ โพเธมิ ปาณินํ
ตเถว เอโกปิ พุทฺโธ โพธยิสฺสามิ ปาณินํ

เป็นอาทิ ความว่า พระบรมไตรโลกนาถเจ้านี้ ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว และสามารถจะยังสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ด้วยได้ ฉันใด ข้าพระพุทธเจ้า จะขอตรัสเป็นพระพุทธเจ้า จะยังสัตว์ทั้งหลายให้ได้รู้ด้วย ฉันนั้น พระผู้ทรงพระภาคผู้นาถะของโลกนี้ ได้ล่วงพ้นจากสงสารแล้ว และยังสัตว์ให้ล่วงพ้นได้ด้วย ฉันใด ขอข้าพระองค์จงได้เป็นพระสัพพัญญู ผู้ล่วงพ้นสงสารทุกข์แล้ว และย่อมจะยังสัตว์ทั้งหลายให้ล่วงพ้นจากสงสารได้ด้วย ฉันนั้น พระผู้ทรงพระภาคผู้นาถะของโลกนี้ ได้ข้ามได้แล้วจากโลก และย่อมยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามได้ด้วย ฉันใด ข้าพระองค์จงได้เป็นพระโลกนาถ ยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามได้ด้วย ฉันนั้นเถิด พระองค์ทรงทำวจีปณิธานด้วยประการฉะนี้

อุปมาทุกกรกรรม

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค จึงตรัสว่า มหาร **อติทุกฺกรํ** ดูกรมหาบพิตร การที่จะทำพุทธกรณธรรมนั้น ย่อมยากยิ่งนักที่บุคคลจะทำได้ ถ้าพระองค์ใคร่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว

จงคอยสดับทุกกรกรรมโดยความอุปมาดังนี้ -

ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างลึกสุดที่จะประมาณเต็มอยู่แล้วด้วยถ่านเพลิงเป็นเถ้ารึง ร้อนรุ่มสุมคุระอุอบอยู่ในภายในเป็นอย่างยิ่ง ถ้าผู้ใดมีใจองอาจเพื่อจะฝ่าบุกบทจรโดยฝีเท้าเปล่า ไปในกองถ่านเถ้ารึงจนถึงฟากโน้นแห่งหมื่นจักรวาลนั้นได้ ดังนี้แล ผู้นั้นจึงจักทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี้ประการ ๑.

ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างลึกสุดที่จะประมาณเต็มแล้วด้วยถ่านเพลิง ที่มีเปลวและควันอันปราศไปในขณะบัดเดี๋ยวนั้น มีพรรณแดงเป็นพื้นพืดยืดยาวไปทั่วห้องหมื่นโลกธาตุ ถ้าผู้ใดมีใจองอาจเพื่อจะย่างเท้าเปล่าบทจรไปบนถ่านเพลิงนั้น จนตลอดถึงฟากโน้นได้ดังนี้แล ผู้นั้นจึงจักทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี้ประการหนึ่ง ในเมื่อห้องแห่งจักรวาล อันกว้างลึกสุดที่จะประมาณเต็มไปด้วยภูเขาเหล็ก ลุกเป็นเพลิงโพลงอยู่ไม่รู้ดับ และมีพื้นเบื้องต่ำตามระหว่าง ๆ ข้างซอกแห่งภูเขานั้นเต็มไปด้วยน้ำทองแดง อันร้อนละลายไหลเหลวคว้าง ๆ อยู่ ดูดุจมหากุมภีนรก ดังนี้แล ผู้ใดองอาจว่ายน้ำทองแดงไปได้ด้วยคู่แขนตน จนตลอดถึงฟากโน้น ผู้นั้นจึงจะทำตนให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ นี้ประการ ๑.

สมเด็จพระสาครราชบรมโพธิสัตว์ ได้ทรงสดับพระบรมพุทธาธิบรรยายเปรียบดังนั้น ด้วยกำลังพระปีติกล้า ก็ออกพระวาจารับว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้านี้แลจะข้ามไปในที่เท่านั้นได้ อย่าว่าแต่สิ่งที่มีในมนุษยโลกเห็นปานดังอุปมานั้นเลย ถึงว่าพระสัพพัญญุตญาณ มีอยู่ใต้อเวจีมหานรกก็ดี ข้าพระพุทธเจ้า ก็อาจดาดันลงไปค้นคว้าหากว่าจะพบให้จงได้

อถ โข ภควา ลำดับนั้น สมเด็จพระปุราณศากยมุนี จึงพิจารณาก็ทรงทราบว่า ความปณิธานของพุทธังกูรโพธิสัตว์ กำหนดแต่สารมัณฑกัปนี้ไปอีก ๑๓ อสงไขยเศษแสนกัป ในระหว่างที่สุดกาลนั้นจะมีภัททกัป ซึ่งรองรับพระพุทธเจ้าได้ถึง ๕ พระองค์บังเกิดขึ้นจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าศากยมุนีโคดม เสมอด้วยเราตถาคตนี้ ในภัททกัปนั้น พระองค์ทรงทราบฉะนี้แล้ว จึงดำรัสว่า **สเจ โข มหาราช** ดูกรมหาบพิตร ถ้าพระองค์มีพระราชประสงค์พระสัพพัญญุตญาณแล้ว จงทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศให้เต็มเถิด.

บารมี ๓๐ ทัศ

ก็บารมีทั้ง ๓๐ ทัศนั้น คือทานบารมี ๑ สีลบารมี ๑ เนกขัมมบารมี ๑ ปัญญาบารมี ๑ วิริยบารมี ๑ ขันติบารมี ๑ สัจจบารมี ๑ อธิฏฐานบารมี ๑ เมตตาบารมี ๑ อุเบกขาบารมี ๑ ทั้ง ๑๐ นี้ทำให้เป็น ๓ อย่าง คือ อ่อน กลาง และอย่างยิ่ง สิ่งละ ๑๐ แล้ว จึงบำเพ็ญปัญจมหาบริจาคทั้ง ๕ คือ ทรัพย์ ๑ บุตร ๑ ภรรยา ๑ กาย ๑ ชีวิต ๑ ทั้ง ๕ นี้บริบูรณ์แล้ว จึงจะสำเร็จพุทธภูมิได้.

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ได้ทรงสดับพุทธพยากรณ์ดังนั้น ก็มีพระกมลโสมนัสประหนึ่งว่าจักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ในวันพรุ่งก็ปานกัน จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ก็เรี่ยรายจักรพรรดิราชสมบัติกับทั้งแก้ว ๗ ประการ ลงไว้ในพระพุทธศาสนาก็ออกทรงบรรพชา ศึกษาในทางคันถธุระชำนิชำนาญในไตรปิฎกแล้ว

จึงบำเพ็ญเพียรในสมถกรรมฐานภาวนา ทำฌานอภิญญามิให้เสื่อม สิ้นพระชนมายุแล้ว ก็ขึ้นไปบังเกิดในรูปาพจรพรหมโลก.

พุทธจารีต

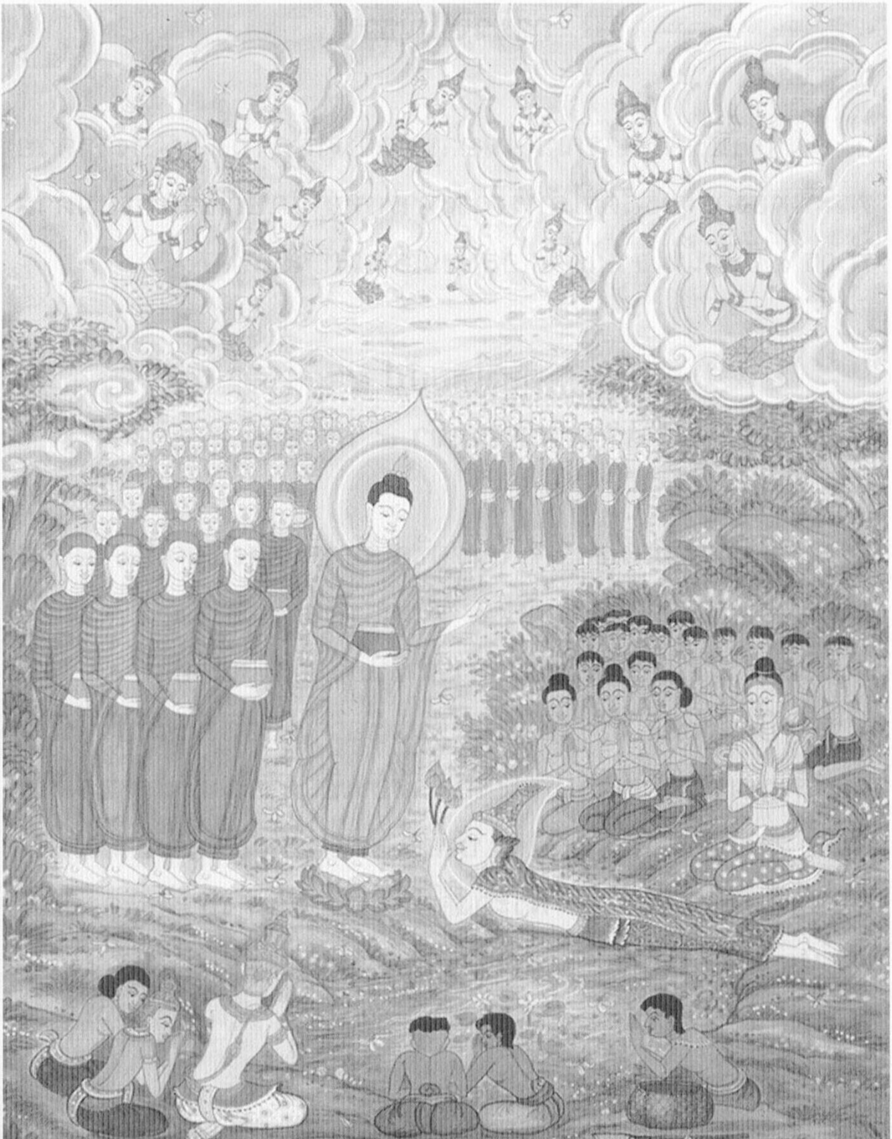
เตนาห ภควา สมเด็จพระผู้มีภาคเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงโปรดประทานเทศนาแสดงพุทธจารีตโดยอุทานคาถาว่า -

สพฺพภทฺเท อสงฺเขยฺเย ราชา อาสิ มหพฺพโล
นครํ ธญฺญวตินาม สาคโร นาม ขตฺติโย

เป็นอาทิ ความว่า ในกาลเป็นภายในสัพพภัททอสงไขยกัป เราได้เป็นบรมจักรพรรดิราช พระนามว่า สาครบรมกษัตริย์ ได้เสวยสมบัติอยู่ในธัญญวดีนคร ครั้นเราได้สดับว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามศากยมุนีโคดมได้อุบัติในโลกแล้ว เราก็ได้สดับพระธรรมเทศนาในสำนักแห่งพระองค์ ได้มีปสาทศรัทธา สร้างมหาวิหาร กุฎี ศาลาสิ่งละแสน ๆ และพระคันธกุฎี ล้วนแล้วด้วยแก่นจันทน์ ได้ยังมหาทานให้เป็นไปในไพหารมหกรรมแล้ว เราได้วจีปณิธานปรารถนาขอให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าศากยมุนีโคดม เสมอด้วยพระนามนิยมของสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้านั้น พระองค์ได้ทรงพยากรณ์แก่เราว่า จักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จอมดิลกโลกนายกในโลกเป็นแท้ แต่นั้นมาเราก็ได้ทำอธิการยิ่งใหญ่ ยังมหาทานบารมี

ให้เป็นไปในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นับรวมได้ถึง ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์ ตั้งแต่สัพพภัททอสงไขยกัปที่ปเป็นต้น ตลอดมาถึงสัพพผาลอสงไขยกัปที่ครบ ๙ เราได้ทำวจีปณิธานในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นทุก ๆ พระองค์มา **ทาเนน เม สโม นตฺถิ** ทานบารมีของผู้ใด จะเสมอด้วยทานบารมีของเรา ไม่มี **เอสา เม ทานปารมี** ทานอันนี้แล จักได้ชื่อว่าทานอุปบารมี ของเราตถาคต แต่ครั้งเมื่อเป็นพุทธังกูรโพธิสัตว์อยู่นั้น

พรรณนาในอุทานคาถามาติกาครบที่ ๒
ว่าด้วยพระพุทธังกูรโพธิสัตว์เพียงแต่ออกวาจาปรารถนา
พุทธภูมิได้ก็นานถึง ๙ อสงไขย จบเท่านี้.

สุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกจากพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า
(พุทธพยากรณ์ครั้งแรก)

กายวจีปณิธาน

บัดนี้ จะพรรณนาในทานกถามาติกาที่ ๓ ซึ่งว่าด้วยพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ได้ทรงกระทำพุทธภูมิกปณิธานพร้อมด้วยทวาร ๓ แล้วนั้น นานได้ ๔ อสงไขยเศษแสนกัปสืบไป.

อสงไขยกัป ๔
ทรงพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์

ความว่าอสงไขย ๔ นั้น โดยชื่อ คือ เสลอสงไขยกัป ๑ โอภาสอสงไขยกัป ๑ ชยอสงไขยกัป ๑ รุจิรอสงไขยกัป ๑ ทั้ง ๔ อสงไขยกัปนี้แล พระอาจารย์เจ้าย่อมกล่าวว่าวินิบาตอสงไขยกัป.

ก็อสงไขยกัปอันเป็นเบื้องต้น ชื่อว่าเสลอสงไขยกัปนี้ มีในที่สุดสัพพผาลอสงไขยกัปที่ ๙ ณ กาลอันเป็นภายในแห่งเสลอสงไขยกัป ที่ ๑ นี้ มีสารมัณฑกัป ๑ บังเกิด ณ สารมัณฑกัปนั้น ทรงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือพระตัณหังกรพระองค์ ๑ พระเมธังกระพระองค์ ๑ พระสรณังกระพระองค์ ๑ พระทีปังกระพระองค์ ๑.

พระตัณหังกรพุทธเจ้า

เตสุ ตณฺหงกโร โพธิสตฺโต พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้น พระตัณหังกรโพธิสัตว์ เมื่อทรงบำเพ็ญสัมภารบารมีมาถ้วน

๑๖ อสงไขยแสนกัปแล้ว ในปัจฉิมชาติพระองค์บังเกิดแต่มาตุครรโภทร สมเด็จพระสุนันทาราชเทวี พระอัครมเหสีสมเด็จพระเจ้าสุนันทมหาราช ผู้ผ่านมไหศูรยสมบัติ อยู่ ณ ปุปผวดีราชธานี พระพุทธังกูรโพธิสัตว์ ได้เสวยสิริราชสมบัติอยู่หมื่นปี จึงได้เห็นนิมิต ๔ แล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ **สตฺต ทิวสานิ มหาปธานํ ปทหิตฺวา** ทรงทำมหาปธานทุกกรกิริยาอยู่ ๗ วัน ก็ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระบรมศาสดาจารย์พุทธเจ้า ปรากฏในโลก ณ ภายใต้ร่มสัตตบรรณพฤกษโพธิมูล.

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระเมธังกรโพธิสัตว์ ก็ได้ทรงทำอธิการาภินีหาร ในสำนักแห่งพระตัณหังกรสัมพุทธเจ้านั้น แต่ยังหาได้พุทธพยากรณ์ไม่ ครั้นพระองค์สิ้นอายุขัยในชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในเทวโลก

เมื่อพระตัณหังกรสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนม์อยู่เที่ยวโปรดพุทธเวไนยสัตว์สิ้นแสนปีแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระเมธังกรพุทธเจ้า

ตโต อปรภาเค ครั้นกาลล่วงไปเบื้องหน้าแต่นั้นได้พุทธันดรหนึ่งแล้ว จึงถึงพระเมธังกรพุทธกาล สมเด็จพระพิชิตมารเมธังกรโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีถ้วนครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัปแล้ว ในปัจฉิมชาติ พระองค์ได้บังเกิดในมาตุครรโภทรพระพุทธชนนีนาถ ทรงพระนามยโสธราเทวี ผู้อัครมเหสีพระเจ้าสเทวราชบรมกษัตริย์

ในเมขละราชธานี สมเด็จพระชินศรีเมธังกรโพธิสัตว์ ได้เสวยสิรีราชสมบัติอยู่พันปีแล้วจึงเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงทำปธานทุกกรกิริยาอยู่กึ่งเดือน พระองค์ก็ได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ภายใต้ร่มไม้ทองกวาว

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ ก็ได้ทรงทำอธิการาภินีหารบารมี ในสำนักแห่งพระเมธังกรสัมพุทธเจ้า ยังหาได้พุทธพยากรณ์ทำนายไม่ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก สมเด็จพระเมธังกรสัมพุทธเจ้านั้น ทรงดำรงพระชนม์ทำพุทธกิจอยู่สิ้น ๙ หมื่นปี แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระสรณังกรพุทธเจ้า

ในลำดับกาลเบื้องหน้าแต่นั้น จึงพระสรณังกรพุทธกาล สมเด็จพระสรณังโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาถึงปริปากสมัยจวนควรสุกรอบแล้ว ในปัจฉิมชาติ พระองค์ได้บังเกิดในมาตุครรโภทรพระพุทธชนนีนาถ ทรงพระนามยศวดี ผู้อัครมเหสีสมเด็จพระเจ้าสุมังคลมหาราช ผู้ผ่านมไหศูรยราชสมบัติอยู่ในสุไพปุสสะนคร สมเด็จพระชินศรีสรณังกรโพธิสัตว์ ได้เสวยสิริราชสมบัติเป็นฆราวาสวิสัยอยู่ ๗ พันปี แล้วจึงเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงทำมหาปธานทุกกรกิริยาอยู่ประมาณ ๗ เดือนแล้ว จึงได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ภายใต้ร่มไม้แคฝอย

ตทา โพธิสตฺโต ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ ก็ได้ทรงทำอธิการาภินีหาร ในสำนักแห่งพระสรณังกรสัมพุทธเจ้านั้น แต่จะได้พุทธพยากรณ์ทำนายหามิได้ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในเทวโลก สมเด็จพระสรณังกรสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนม์อยู่ทำพุทธกิจสิ้นกาล ๓ หมื่น ๗ พันปี แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระทีปังกรพุทธเจ้า

เบื้องหน้าแต่กาลนั้นมา จึงถึงพระทีปังกรพุทธกาล สมเด็จพระทีปังกรโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมีมาถึงปริปากสมัยจวนควรสุกรอบแล้ว ในปัจฉิมชาติพระองค์ได้บังเกิดในครรโภทรสุเมธาราชเทวี ผู้อัครมเหสีสมเด็จพระสุเทวราช ผู้ผ่านมไหศูรยราชสมบัติอยู่ในอมรวดีมหานคร สมเด็จพระทีปังกรบรมโพธิสัตว์ ได้เสวยสิริราชสมบัติอยู่หมื่นปี จึงได้ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ แล้วก็ทรงสละราชสมบัติออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ก็ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ภายใต้ร่มไม้เลียบอันเป็นโพธิมณฑล

ณ กาลนั้น สมเด็จพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ พระองค์ได้มาอุบัติในพราหมณตระกูล ไพบูลย์ด้วยทรัพย์นับโกฏิเป็นอันมากในพระนครนั้น เมื่อ ๒ ชนกชนนีล่วงลับไปแล้ว พระองค์ก็ทรงสละทรัพย์ทั้งสิ้นออกจำแนกทาน แก่ยาจกวณิพกทั้งปวง แล้วออกบรรพชาเป็นดาบสอยู่ ณ ประเทศหิมวันต์ ตกแต่งบรรณศาลาและที่จงกรมสถาน ณ ชานเชิงธรรมิกบรรพต เลี้ยงพระชนชีพด้วยใบและผลาผลพฤกษ์ เจริญกสิณบริกรรมทำอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้บริบูรณ์ในสันดาน

เตน วุตฺตํ เหตุดังนั้น สมเด็จพระพิชิตมารสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว จึงโปรดประทานพระธรรมเทศนาอุทานคาถานี้ไว้ว่า :-

นวอสงฺเขยฺขายสาเน กปฺปเก สารมณฺฑเก
ตณฺหงฺกโร เมธงฺกโร สรณงฺกโร ทีปงฺกโร
พุทฺโธ โลกคฺคนายโก จตฺตาโร เต มหายสา

เป็นอาทิ ความว่า ณ สมัยเมื่อสิ้นสุด ๙ อสงไขยกัป จึงมีสารมัณฑกัป ๑ บังเกิดขึ้น ในสารมณฑกัปนั้น ทรงพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือพระตัณหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร พระทีปังกร ผู้เป็นบรมนายกอันเลิศ มีพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๔ พระองค์ เป็นลำดับกัน.

พระพุทธองค์เกิดเป็นสุเมธพราหมณ์

อหนฺเตน สมเยน ณ สมัยนั้น เราตถาคตได้เกิดเป็นพราหมณมาณพ ปรากฏนามว่า สุเมธพราหมณในตระกูลพราหมณ์ มีทรัพย์นับด้วยโกฏิเป็นอันมาก เป็นผู้เชี่ยวชาญในเชิงมนต์ เฟื่องฟุ้งรู้จบแจ้งในไตรเพทางคศาสตร์ศิลปะสิ้นทุกประการ วันหนึ่งเรานั่งอยู่ ณ ภายในห้องระโหฐานเป็นที่สงัด จึงรำพึงว่า **ทุกฺโข ปุนพฺภโว นาม** ขึ้นชื่อว่ากาลก่อนภพกำเนิดเกิดเป็นรูปกายขึ้นใหม่นี้ ย่อมเป็นที่มีกองทุกข์ท่วมทับหฤทัยเที่ยงแท้ อนึ่งแม้เมื่อชนมชีพแตกพรากจากกายทำลายร่างสรีราพยพนั้นเล่า ก็เป็นกองทุกข์ถึงที่สุด ใหญ่ยิ่งกว่าทุกข์ทั้งปวง การก่อภพใหม่นี้เป็นทุกข์อันใหญ่หลวง เพราะก่อชาติกำเนิด ชาติหากให้เกิดชราๆ ให้เกิดพยาธิมรณะ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะทั้งนี้ๆ มีแล้วก็ความที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บไข้ ไม่ตาย ก็คงมี ความ

ทุกข์ ความที่ดับทุกข์ก็คงมีเป็นมั่นคง ควรที่เราจะประสงค์เจาะจงเสาะหาความที่ดับชาติ ชรา พยาธิ มรณะนั้นให้จงได้ **ยนฺนูนิมํ ปูติกายํ** ไฉนหนอ เราพึงทอดทิ้งซึ่งร่างกาย อันเน่าเปื่อยปฏิกูลนี้เสียแล้วและไปเกิดเสียกระไร เราอย่าหนักหน่วงห่วงใยอยู่ด้วยร่างกายเครื่องปฏิกูลพึงเกลียดนี้เลย หนทางที่จะพึงเพิกเฉยเลยหลีกปูติกายนี้คงจักมี แต่ก็เห็นที่ทางนั้นอันฝูงสัตว์จะพึงได้โดยยาก จำเราจะพึงพยายามจงมากในกิจที่จะเสาะแสวงให้พบแห่งหนทางอันนี้จักพึงพ้นจากภพ จากชาติ ความทุกขภัยพยาธิมีแล้วฉันใด ความสุขก็คงมีเช่นเดียวกัน เมื่อภพกำเนิด คือความเกิดมีแล้ว วิภวะ ความที่ไม่ก่อกำเนิด เกิดเป็นร่างกายก็คงมี เป็นที่ควรอันสัตว์พึงปรารถนาเหมือนฉะนั้น

ยถาปิ อุณฺเห วิชฺชนฺเต ประการหนึ่ง เมื่อของร้อน คือเตโชธาตุไฟมีอยู่แล้ว ของเย็น คืออาโป ธาตุน้ำ ก็มีสำหรับดับร้อนแก้กันฉันใด เมื่อไฟ ๓ กองเป็นต้น บังเกิดมีแล้ว ของที่จะพึงระงับดับอัคคีทั้ง ๓ นั้นก็คงมี ควรที่สัตว์จะพึงแสวงได้โดยแท้ฉันนั้น ประการ ๑ เหมือนการบาปมีแล้ว ย่อมมีการบุญแก้ ความเกิดมีแน่ ความไม่เกิดแท้เป็นที่อันสัตว์ควรปรารถนาก็คงมี

ยถา คูถคตฺโต โปโส เหมือนบุรุษที่มีกำลังและมีตัวแปดเปื้อนแล้วด้วยคูถ แลเห็นชาตสระอันเต็มเปี่ยมอยู่ด้วยน้ำ และจะไม่ล้างตัวเสียหรือ ก็เรานี้ในเมื่อมลทิน คือกิเลส ที่ควรจะต้องล้างมีแล้ว และจักไม่แสวงหาชาตสระ ที่มีอมตธรรมเป็นอุทกวารี ที่ควรจะล้างเสีย

ซึ่งมลทิน คือกิเลสนั้น หรือประการหนึ่งตัวเรานี้ เปรียบเหมือนกาลเมื่อโยธามีข้าศึกศัตรูหมู่ปรปักษ์ปัจจามิตรมาล้อมไว้ เมื่อหนทางที่พอจะปลาตหลีกลี้หนีไปได้ยังมีอยู่ และจะทนสู้เสียชีวิตไม่คิดหนีหรือไฉน ก็เรานี้เมื่อข้าศึก คือกิเลสมาร หากมารวมรุมหุ้มห้อมล้อมไว้ **สิเว ปเถ** ก็หนทางเป็นที่เกษมเปรมใจคือพระนิพพาน อันเป็นที่หลีกจากกิเลสมารย่อมมี จักไม่คิดหลีกหนีไปหรือไฉน ประการ ๑ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีโรคาพญาธิบีฑาอยู่ พบแพทย์ผู้วิเศษมีมา และบุรุษนั้นจะไม่คิดอ่านเยียวยารักษาพยาธิแห่งตนเสีย ให้หายหรือ ก็ตัวเรานี้ในเมื่อกิเลสพยาธิ หากมาย่ำยีเบียดเบียนอยู่ และจะไม่เสาะแสวงหาแพทย์ผู้พิทยาจารย์ ให้พยาบาลขจัดเสียซึ่งกิเลสพยาธินั้นแลหรือ ประการ ๑ เปรียบเหมือนชายผู้มีชาติอันสะอาดที่มีซากศพอันแรงร้ายกายด้วยกลิ่นเหม็น เป็นปฏิกูลพึงเกลียดยิ่ง มาผูกพันกระสันติดอยู่กับคอตน และบุรุษนั้นจะสู้ทนกลิ่นเหม็นนั้นอยู่ได้หรือ ย่อมจะร้อนรนขวนขวายปลดเปลื้องเสียให้พ้นจากคอตนโดยเร็วฉันใด ตัวเรานี้เล่า ก็จะเอื้อเฟื้ออาลัยกระไรด้วยร่างกายอันเน่าเปื่อยปฏิกูลมากมูลอยู่ด้วยซากสางต่าง ๆ อันนี้ จงทอดทิ้งเสียอย่าได้เป็นห่วงใยเฝ้าอาลัยเหลียวแลอยู่เลยเหมือนฉันนั้นเถิด ประการ ๑ เปรียบเหมือนบุรุษที่พวกโจรเป็นอันมาก หากมากลุ้มรุมชิงฉวยเอาห่อทรัพย์ทั้งสิ้นเสียได้แล้ว และคาดการณ์เห็นว่าตัวจักไม่หาญ เพื่อจักหักชิงเอาทรัพย์กลับคืนได้ ก็สิ้นอาลัยในทรัพย์ถ้วนทุกสิ่ง ต้องทอดทิ้งวิ่งหนีเอาแต่ชีวิตให้รอดไปฉันใด ตัวเรานี้เล่า ก็มีร่างกายอันเป็นปานประหนึ่งหมู่มหาโจรใจฉกาจ สามารถที่จะมาปล้นผจญใจ ให้ขาดจากกุศลธรรมทั้งปวง จำเราจะตัดห่วงเสน่หาในกาย ทอดทิ้งเสีย

อย่าให้มีอาลัยได้เหมือนดังบุรุษอันโจรชิง ฉันนั้นเถิด

เอวมาหํ จินฺตยิตฺวาน เราตถาคตครั้งนั้น เมื่อคิดฉะนี้แล้ว จึงเผยคลังทรัพย์นับด้วยอเนกโกฏิประมาณ ออกบริจาคแจกทานแก่ยาจกวณิพกพวกอนาถาหาที่พึ่งมิได้ทั้งปวงนั้นสิ้นเสร็จแล้ว ก็ออกสู่ประเทศป่าหิมพานต์ เข้าไปสู่ที่ใกล้เชิงชานธรรมิกบรรพต แต่งตั้งบรรณศาลาอาศรมบทเป็นที่อาศัย สร้างพรตพรหมจรรย์อันอุดมพ้นโทษ ๕ ประการ กอร์ปด้วยคุณ ๘ เป็นที่ควรกิจกสิณบริกรรม สำหรับทำอภิญญาฌานสมาบัติให้บังเกิด เสร็จแล้วก็เปลื้องผ้าสาฎกอันเป็นโทษ ๙ สถาน ทรงนุ่งผ้าเปลือกป่านและคากรองอันกอร์ปด้วยคุณ ๑๒ ประการ แล้วเราก็ละเสียซึ่งบรรณศาลาวิศาล อันอาเกียรณ์ไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปอาศัย ณ สถานร่มไม้รุกขมูล อันสมบูรณ์ด้วยคุณ ๑๐ มีเว้นการปลูกพืชพรรณธัญญาหารเป็นต้น เราได้เก็บแต่ผลที่หล่นลงเองเป็นประมาณ รับประทานเป็นยาปนมัต เสร็จนิสัชชนะสถิตปฏิบัติโดยทางกสิณานุโยค พยายามอยู่ในจงกรมสถานไม่นาน ก็ได้ลุอภิญญาสมาบัติ ๙ แต่ในภายในสัปตวาร ๗ วัน

เอวมฺเม สิทฺธิปตฺตสฺส ครั้นเมื่อเราโพธิสัตว์ ได้สำเร็จอภิญญาฌานสมาบัติบริบูรณ์ดี ด้วยวสี ๕ เชี่ยวชาญชำนาญแล้วและอยู่จำเนียรมา

ครั้งนั้น ก็เป็นปฐมกาลภายในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้เป็นพระบรมโลกนายกแล้ว แต่เรายังไม่เห็นซึ่งนิมิตมีในกาลทั้ง ๔ ก่อน คือกาลเมื่อสมเด็จพระทีปังกร

ปฏิสนธิและประสูติ และบรรลุสัมโพธิ และประทานเทศนาพระธรรมจักร เพราะเราเพลิดเพลินเจริญฌานเป็นการหนักยิ่งนักในจิตอยู่ จึงมิได้เห็นมิได้รู้ ด้วยมิได้ใฝ่ใจวิจารณ์ดูซึ่งเหตุอื่น ต่อกาลเมื่อหมู่มหาประชาชนเป็นอันมาก หากอาราธนาพระตถาคตเจ้าเข้ามาแต่ปัจจันตประเทศเป็นเหตุมหาโกลาหล เพราะประชุมชนชื่นชมโสมนัสจัดแจงแต่งทางแผ้วถาง เกลี่ยมูลพูนถมระดมกันกระทำทางอยู่

ก็ ณ สมัยนั้น พอเราผู้เป็นชฎิลดาบสมีตบะอันสูงเพราะบรรลุฟากแห่งอภิญญา เที่ยวจาริกมาทางอากาศ ได้เห็นประชาชนประชุมอยู่เป็นหมู่มากหลากประหลาด ล้วนรื่นเริงบันเทิงจิตน่าพิศวง เราจึงลงจากคัคฆณัมพรห้องเวหาศหาว มีพจนะประภาษถามข่าวคราวชาวมนุษย์หมู่นั้น ด้วยคำประพันธคาถาว่า :-

ตุฏฺฐหฏฺโฐ ปโมทิโต เวทชาโต มหาชโน
กสฺส โสจยติ มคฺคํ อญฺชสํวฏฺฏมานยนํ

ความว่า มหาประชาชนชื่นรื่นเริงบันเทิงจิต ชวนกันประกอบกิจแผ้วถางทางปฐพีโสภโณภาส เพื่อบุคคลผู้ใดจะจรมา

เต เม ปุฏฺฐํ บรรดาชนเหล่านั้นได้ฟังถาม จึงแจ้งความแก่เราว่า สมเด็จพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อนุตตรโลกนายกยอดบุคคลอุบัติในโลก ณ กาลนี้ จึงข้าพเจ้าทั้งหลายชวนกันทำทางแผ้วถาง เพื่อประโยชน์ให้เป็นที่เสด็จพุทธดำเนิน ณ สถลมารควิถีนี้.

ปีติ ๕ เกิดแก่พระองค์เมื่อได้สดับว่า พระพุทธเจ้าบังเกิดแล้ว

ขณะนั้น เราชฎิลฤาษีได้สดับพระพุทธนามว่า **พุทฺโธ อุปฺปนฺโน** พระพุทธเจ้าบังเกิดแล้วในโลกเท่านั้น ปิติ ๕ ประการก็บังเกิดแก่เราโพธิสัตว์ ด้วยอำนาจศรัทธากอร์ปด้วยญาณโสมนัส เราจึงคำนึงว่ากาลนี้ก็ควรที่จะหว่านพืชเพื่อผล ขณะนี้ก็เป็นมงคลขณะบังเกิดมี หาควรที่จะมาละเมินเสียไม่ คิดฉะนี้แล้ว จึงว่ากะชนเหล่านั้นว่า แม้ถ้าท่านชำระทางถวายพระพุทธเจ้าละก็ จงให้โอกาสที่ควรจะชำระแก่เราสักแห่งหนึ่งเถิด เราก็มีศรัทธาจิตบังเกิดปรารถนาจะใคร่ทำทางถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระพุทธเจ้าบ้าง ครั้งนั้น ชนทั้งหลายเห็นว่าเป็นฤาษีมุนีมีตบะมาก จึงยกส่วนทางเป็นที่ทำยาก ลำบากด้วยเปือกตมต้องถมพูนให้มูลเสมอขึ้นนั้นให้แก่เรา เราก็มีอุตสาหะตั้งใจประกอบการ มีจิตวารรำพึงพระพุทธนามว่า **พุทโธ** ๆ นั้นเนืองนิตย์เปลื้องหนังนิสิทน์ออกผูกทำเป็นถุงกระทอห่อหามหิ้ว ขนซึ่งมูลดินมาถมในที่ ๆ ลาดลุ่มลึกเป็นเลนเหลวอยู่นั้น ยังมิทันที่จะตลอดเหลืออยู่ยาวประมาณชั่วตัวบุรุษ พอจวนเวลาสมเด็จพระพุทธทีปังกรศาสดา เสด็จพาพระขีณาสวสงฆ์บริวาร ประมาณ ๔ แสนมาใกล้จะถึงเสียงศัพท์บรรเลงอื้ออึงด้วยทวยเทพสุราสุรคณานิกร มหาชนอเนกแน่นทำปัจจุคมนานำเสด็จพระพุทธดำเนินครั้งนั้น **วชนฺติ เภริโย พหู** บางหมู่ก็ประโคมดุริยดนตรีแตรสังข์กังสดาล ฆ้องกลองก้องสนั่นศัพท์แซ่ซร้องสาธุการ เอิกเกริกด้วยความโสมนัสทั้งมนุษย์และเทพยดา เทพยดามนุษย์ก็แลเห็นกัน ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างมีกรประณมมิได้

คลายเคลื่อน แลละลานเลื่อนตามเสด็จพระพุทธดำเนินมา ฝูงเทพยดาก็ประโคมทิพยดนตรี หมู่มนุษย์ก็ประโคมดีดสีบรรดามีของมนุษย์ดำเนินนำตามเสด็จพระพุทธลีลา ฝูงเทพยดาก็โปรยปรายทิพยบุบผามีดวงดอกทิพยมณฑารพโกสุมเป็นประธาน ลอยเลื่อนเกลื่อนตามทั่วทิศานุทิศ ณ เบื้องบนนภากาศ หมู่มนุษยชาติก็ยกขึ้นซึ่งสักการบูชาล้วนเครื่องหอมแห่ห้อมล้อมจรลีตามเสด็จพระพุทธ-ดำเนินมา

เกเส โอมุญฺจิตฺวาหํ ตทา ณ กาลนั้น จึงเราผู้ฤๅษีสุเมธมหาสัตว์ ก็ได้ทรงทำอธิการาภินีหารอธิษฐานอุทิศชีวิตถวายแก่พระพุทธองค์ ปลดเปลื้องชฎาสยาย พระเกศาลาดผ้าเปลือกไม้ กับทั้งหนังนิสิทน์ลง ณ เบื้องบนเปือกตมแล้ว ก็ทอดกายนอนคว่ำหน้าลงต่อถนนที่ขาดลาดลุ่มเป็นเลนเหลว อันถมทำยังไม่แล้วทันนั้น ตั้งพระทัยคำนึงนึกว่า ขออาราธนาพระพุทธองค์จงทรงพระมหากรุณาพาพระขีณาสวสงฆ์ ทั้ง ๔ แสนพระองค์ เสด็จทรงย่างพระบาทดำเนินไปบนกายแห่งข้าพระองค์เถิด จะได้เป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่ข้าพระบาท พระองค์อย่าได้หลีกลงเหยียบลุยเลนอันเหลวนั้นเลย เมื่อเรานอนคำนึงอยู่เหนือพื้นปฐพีดังนี้

ครั้งนั้น เบื้องว่าจะปรารถนาหน่วงเอาอมตธรรมกำจัดกิเลสเสียให้ขาดจากสันดานในวันนั้นก็จักได้ ก็แต่ว่าเรามาคิดไปว่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยการที่ทำอมตธรรม ให้เป็นธรรมอันแจ่มใสแก่ตนที่บุคคลอื่นไม่รู้แก่เรา เราจักถึงแก่ความที่ตนได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธเจ้า ปรากฏแจ้งในโลกและเราจักมีประโยชน์อะไรด้วยการที่ข้ามโอฆสงสารได้แต่ผู้เดียว ด้วยแสดงปุริสพละ เราจะถึง

ความที่ตนเป็นพระสัพพัญญูผู้ข้ามโลกแล้ว จะยังสัตว์ทั้งหลายกับทั้งเทวโลกให้ข้ามได้ด้วยแล้ว ด้วยการที่ทำอธิการาภินีหารได้ ด้วยแสดงปุริสพละนี้ของเรา เราถึงแล้วซึ่งพระสัพพัญญุตญาณตัดขาดวัฏสงสาร กำจัดภพทั้งสาม แล้วจักขึ้นสถิตสำเภาธรรม อันบรรทุกสัตวโลกกับทั้งเทวบริษัททั้งปวง ขนส่งให้ลุล่วงข้ามถึงฝั่งแห่งพระนฤพาน

ทีปงฺกโร โลกวิทู ครั้งนั้นสมเด็จพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า ครั้นเสด็จมาถึงจึงสถิตอยู่ ณ เบื้องเศียรเกล้าแห่งเรา แล้วมีพระพุทธดำรัสว่า **ยถิมสฺส โลกนาถสฺส** ถ้าเราท่านทั้งหลายแค้วคลาดจากอมตธรรม ณ สำนักพระบรมโลกนาถองค์นี้แล้ว และท่องเที่ยวอยู่ ณ ภพสงสารนานไปในอนาคตจะมีกาลกำหนดเพียงพุทธศาสนาของพระดาบสนี้ เหมือน ๑ บุรุษอันว่ายข้ามมหานที ถึงจะคลาดเคลื่อนจากท่าน้ำเหนือนี้แล้วไซร้ ก็คงจะขึ้นจากท้องนทีได้ ณ ท่าน้ำต่ำลงไปกว่านั้นเป็นอันแท้ ฉันใด เมื่อเราทั้งหลายนี้ แม้คลาดจากศาสนานี้แล้วก็คงจะได้สำเร็จในศาสนาพระพุทธังกูรเจ้าดาบสนี้เหมือนฉะนั้น.

พระทีปังกรพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์

ครั้นเมื่อสมเด็จพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า ตรัสพยากรณ์เราด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็เสด็จพาพระขีณาสวสงฆ์ ๔ แสน ทรงสงเคราะห์ยกทักขิณบาทเบื้องขวาจรดกายเราแล้วก็จรดลเสด็จไป.

นรา นาคา จ คนฺธพฺพา ฝ่ายเทพนิกรนาคครุฑมนุษย์คนธรรพ์ต่างก็น้อมนมัสการพระพุทธังกูรดาบสโพธิสัตว์แล้ว ก็เลยหลีกจรดล

โดยเสด็จพระพุทธดำเนินไป ครั้นล่วงทัศนวิสัยสมเด็จพุทธองค์สงฆ์บริษัทแล้ว เราสุเมธมหาบุรุษก็อุฏฐาการลุกจากที่นั้น หากกอร์ปด้วยความสุขเพราะมีความปราโมทย์ ทำบัลลังก์สมาธิคำนึงว่า **วสีภูโต อหํ ฌาเน** เรามีฌานชำนาญดี หมู่อิสีซึ่งมีในหมื่นโลกธาตุจะได้มีฝายอิทธิวิธีธรรมอันสามารถเสมอด้วยเราหามิได้ **อลภึ อีทิสํ สุขํ** เพราะเราได้อาศัยซึ่งอัฏฐสมาบัติธรรมมากอยู่ในสันดาน จึงได้เสวยความสุขสิ้นเสื่อมกายวิการเห็นปานดังนี้

กาลเมื่อเรานั่งบัลลังก์สมาธิอยู่นั้น บรรดาเทพทุกราสีทั่วหมื่นโลกธาตุ มาประสานศัพทนฤนาทก้องซร้องสาธุการถวายพรว่า บรรดาบุพพนิมิตทั้งหลายใด ๆ คือ โพธิสัตว์ทรงบัลลังก์สมาธิรำพึงธรรมอันบังเกิดปรากฏแก่โพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายในก่อน ก็นิมิตทั้งหลายเช่นนั้น ๆ มีนิมิต คือ ความร้อน ย่อมระงับดับกลับเย็นไปเป็นต้น และนิมิต คือ บรรดาฝูงสัตว์ทั้งหลายที่จุติตายวายชีวิต และสืบปฏิสนธิ ณ ภพใหม่ ในขณะนั้นย่อมไม่มีเป็นปริโยสาน หากปรากฏมีในวันนี้ บุพพนิมิตทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนบันดาลแสดงอรรถว่า **ธุวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ** พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเที่ยงแท้ มิได้แปรปรวนพิปริต ขอพระองค์จงถือมั่น ผูกพันความพยายามไว้ อย่าทำให้ความเพียรนั้นกลับถอยน้อยไป จงทำวิริยบารมีให้ยิ่งใหญ่ ทวยเทพทั้งหลายล้วนแซ่ซร้องสาธุการถวายพร โดยบุพพนิมิตรด้วยประการฉะนี้.

พุทฺธสฺส วจนํ สุตฺวา ครั้งนั้นเราผู้มหาสัตว์สุเมธดาบส จำเดิมแต่ได้สดับพระพุทธพยากรณ์ทำนายและเทพเจ้าถวายพรดังนั้น ยิ่งมี

กมลบันเทิงคำนึงพินิจฉัยในพระพุทธพยากรณ์ว่า อันธรรมดาพุทธพากย์กถาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมเป็นสุภาษิต จะได้พิปริตผิดพจนะกระแสแปรไปเป็น ๒ หรือเปล่าสูญเสียหามิได้ พระองค์ดำรัสอรรถคดีสิ่งใด สิ่งนั้นไซร้ย่อมมีแท้ ดังกระแสพระพุทธบรรหารโพธิญาณเราเห็นไม่สูญคงสำเร็จประสงค์.

ธุวํ พุทฺโธ ภวิสฺสาหํ เราคงได้ตรัสเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเที่ยงแท้จริง ประดุจดังสรรพสิ่งมีไม้ค้อนและก้อนดินเป็นต้น อันบุคคลทิ้งขึ้นไปบนอากาศแล้วและเที่ยงที่จะตกลงมายังพื้นปฐพี พจนพากย์นี้แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ก็ย่อมเที่ยงธรรมมีอาการเหมือนฉะนั้น หรืออีกอย่างหนึ่ง พระพุทธพจน์นี้เที่ยงแท้เหมือนมรณธรรมของฝูงสัตว์ทั้งปวง ๆ นี้เมื่อมีกำเนิดเกิดเป็นรูปเป็นกายมาแล้ว ก็เที่ยงที่จะถึงแก่ความตายทั่วทุกรูปทุกนามด้วยกัน พระพุทธวจนกถานั้นก็มีอาการอันเที่ยงตรง หาสิ่งสงสัยมิได้เหมือนฉะนั้น.

ยถา รตฺติขเย ปตฺเต อีกอย่างหนึ่งพระพุทธพจน์นี้เที่ยงเหมือนด้วยดวงทิพากรเทพมณฑล อันอุทัยในกาลเมื่อสิ้นราตรี นี้เที่ยงฉันใด พระพุทธพจน์นี้ไซร้ก็ย่อมเป็นธรรมเที่ยงแท้ เหมือนด้วยอาการเทพทิพากรฉะนั้น

ยถา นิกฺขนตสยนสฺส สีหสฺส นทนํ ธุวํ อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธพจน์นี้ เที่ยงเสมอด้วยอาการแห่งพญาไกรสรสีหราช อันอาจองออกจากถ้ำที่สีหไสยาสน์แล้ว และย่อมบันลือสุรสิงหนาทเป็นนิจธรรมดา

ฉันใด พระพุทธพจนกถานี้ไซร้ ก็ย่อมมีอาการเป็นธรรมเที่ยงแท้ ดุจอาการแห่งพญาไกรสรสีหราช ฉันนั้น.

ยถา อปณฺณสตฺตานํ อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธพจนภาสิตนี้มีอาการอันเที่ยง เสมอด้วยอาการอันปลงลงซึ่งภาระแห่งบุคคลผู้พาณิชย์อันนำมาถึงหน้าร้านตลาด เป็นธรรมดาบุคคลผู้พาณิชย์อันนั่งร้านขายซึ่งพัสดุสิ่งของใด ๆ เมื่อจะขนสินค้ามาวางร้านเรียงขายนั้นต้องหาบหิ้วขนแบกทูนซึ่งภาระอันหนักมา ถึงร้านตนแล้วก็ปลงภาระสิ่งของนั้นลงจากบ่า และศีรษะเกล้าของตน ภาระอันตั้งอยู่เบื้องบนนั้นเที่ยงที่จะปลงลง ดังนี้ฉันใด พระพุทธพจนพิสัยของสมเด็จพระสัพพัญญูผู้ประเสริฐโดยพิเศษนั้น ก็ย่อมเป็นสัจเป็นธรรมเที่ยงโดยแท้เหมือนภาระพัสดุ ฉันนั้น.

เมื่อเราคำนึงดังนี้แล้ว จึงวิจารณ์ในพุทธาภินีหารบารมีธรรมว่า **หนฺท พุทฺธกเร ธมฺเม** เออถึงเราคงจะได้ตรัสแท้เที่ยง ดังว่าแล้วนั้นก็เอาเถิด ก็ควรที่เราจำต้องค้นคว้าหาพุทธกรณธรรมให้แจ้ง ประจักษ์จริงแก่ใจก่อน ธรรมอันนั้นจะลี้ลับซับซ้อนแซกสิงสิ่งใดอยู่หนอ เมื่อเราเสาะแสวงตรองหาต่อไปแต่ในที่โน้นและที่นี้ ในสถานที่ทั่วทั้ง ๑๐ ทิศ **ยาวตา ธมฺมธาตุยา** ที่ตั้งแห่งธรรมเพียงไหน เราก็ได้หาไปจนถึงเพียงนี้ จึงได้ประสบธรรมที่ปฐม คือ ทานบารมีอันเป็นต้นมหาวิถีทางใหญ่ ซึ่งพระอริยเจ้าผู้สนใจในวิสิฏฐธรรมมีผล เคยได้เสด็จจรดลดำเนินเป็นพุทธจารีตมา ครั้นได้เห็นแจ้งประจักษ์ด้วยปัญญาแล้ว เราจึงเตือนให้สติแก่ตนว่า **ยทิ โพธิ ปตฺตุมิจฺฉสิ** ถ้าท่านมีจิตใคร่จะไปให้ถึงพุทธภูมิโพธิญาณ ท่านจงสมาทานถือเอา

ทานบารมีธรรมนี้ กระทำให้มีมากมูลไว้ในหฤทัยของท่านก่อนเถิด ถ้ามีศรัทธาจิตเกิดแล้ว แลเห็นซึ่งยาจกวณิพกที่หินชาติต่ำช้า หรือมัชฌิมาปานกลาง หรืออย่างอุกฤษฏ์ จงเร่งบริจาคจำแนกทรัพย์ธนสารให้เป็นทานไป อย่าให้สูญมูลปณิธานเสื่อมทางประโยชน์ได้ ทำให้เป็นปานดังตุ่มใหญ่ที่เต็มเปี่ยมแล้วด้วยน้ำ และบุคคลมาเทคว่ำ ทำให้มีปากลงในเบื้องต่ำตั้งไว้ น้ำในภายในหรือจักคงมีอยู่ได้ ดังนี้ ฉันใด **ตเถว ตฺวํปิ** แม้ท่านก็จงสมาทานถือเอาทานบารมีธรรม ทำให้มีอาการเหมือนหมอคว่ำไว้ฉันนั้นเถิด.

พระองค์ทรงสมาทานทศบารมีธรรม

ครั้นเราได้ทานบารมีธรรม อันเลิศเป็นที่ ๑ แล้ว ลำดับนั้นจึงพิจารณาไปอีก ด้วยใฝ่ใจว่า พุทธกรณธรรมจักมีแต่สิ่งเดียวเท่านี้หามิได้ เราจำจักแสวงธรรมที่จะทำให้สำเร็จโพธิญาณอันอื่นอีกให้จงได้ **วิจินนฺโต ตทา ทกฺขึ** เมื่อเราส่งปัญญาเสาะหาไป ๆ ก็ได้ประสบศีลบารมีลำดับที่ ๒ อันพระอริยะผู้ปองประโยชน์ใหญ่ในปุราณกาล หากส้องเสพสมาทานถือมั่นเป็นอาจิณวัตรมา เราจึงเตือนสติตนเองว่า ศีลบารมีที่ควรปฏิบัตินี้ ก็ควรท่านจักสมาทานถือเอาก่อน อย่าให้ย่อหย่อนผูกใจให้มั่นคงไป ถ้าท่านมีประสงค์จงใจเฉพาะโพธิญาณอยู่ ก็จงอุตสาหะสู้ปฏิบัติ ณ ศีลบารมีที่ ๒ สงวนไว้ **ยถา จามริวาลํ** ให้ปานประดุจหมู่มฤคจามรีอันรู้รักษาขน จนถึงสู้สละชนม์เพราะสงวนโลมชาติ ฉันใด ท่านจงอุตสาหะมีใจรักษาศีลบารมีให้จงได้ โดยอาการเหมือนจามรีรักษาขน ฉันนั้นเถิด แล้วจึงแสวงหาธรรมอื่นสืบไป

ด้วยหวังใจว่าพุทธกรณธรรม จะมีแต่ ๒ เหล่าเท่านี้หามิได้ เมื่อเราค้นคว้าพิจารณาสืบ ๆ ไป ก็ได้ประสบเนกขัมมบารมีธรรมที่ลำดับ ๓ อันพระพุทธาทิบัณฑิตได้สันนิจจยะประสงค์เนือง ๆ มา แล้วเราได้เตือนใจให้สติตนว่า **ทฬฺหํ กตฺวา** สมาทิย ถ้าท่านมุ่งปรารถนาโพธิญาณ จงตั้งใจถือมั่นเนกขัมมบารมี หมั่นบรรพชาไปอีกก่อน อย่าให้ย่อหย่อนพยายามเพื่อความพ้นภพ ให้ประดุจความปรารภของบุรุษผู้นักโทษ **ยถา อฏฺธฌเร ปุริโส** อันธรรมดาบุรุษนักโทษทำความผิดต้องติดคุกทนทุกข์ทรมาน อยู่ด้วยความรำคาญขุ่นข้องหมองใจ หากปรารถนาจะใคร่ออกไปให้พ้นจากเรือนจำที่ระกำทุกข์นั้นเป็นธรรมดาดังนี้ฉันใด **เนกฺขมฺมาภินิหาร** อันเป็นประธานในทางที่จะพ้นจากไตรภพให้เหมือนดังนักโทษที่ปรารภเพื่อจะพ้นจากเรือนจำ ฉันนั้น.

ครั้นเราได้ซึ่งพุทธกรณธรรมที่ ๓ เสร็จประสงค์แล้ว ก็ส่งปัญญาสอดส่องมองหาไปในธรรมอันอื่นอีกเล่า ด้วยเข้าพระทัยแท้ว่าพุทธกรณธรรมจักมีแต่ ๓ ประการเท่านี้หามิได้ **เย ธมฺมา โพธิปาจนา** จำเราจักแสวงหวังยังธรรมที่จะนำให้สำเร็จโพธิบารมีญาณอันอื่นอีกเล่า เมื่อพระองค์เสาะไปก็ประสบซึ่งปัญญาบารมีที่ลำดับ ๔ อันพระมุนีนาถในบุราณกาลหากเสวนาสมาทานถือเป็นอาจิณวัตร เราจึงเตือนใจให้สติตนว่า **อิมํ ตฺวํ จตุตฺถํ ตาว** ถ้าท่านประสงค์เฉพาะโพธิญาณแล้วไซร้ก็จงตั้งใจสมาทานปัญญาบารมีนี้ ผูกพันทำให้มั่นไว้ก่อน ให้เหมือนภิกษุผู้โคจรบิณฑบาต จะได้เลือกลีลาศเลี่ยงหลีก ตระกูลที่สูง ต่ำ ท่ามกลางใด ๆ หามิได้ สุดแต่ว่าประสงค์เอาอาหาร พอเป็นยาปนมัติเป็นประมาณฝ่ายเดียว ดังนี้ฉันใด ท่านก็จงอย่าเลือกเลยซึ่งชนผู้รู้จงอุตสาหะเอาใจใส่ไต่ถามดูซึ่งการณ์ทั้งปวง และเป็นไปด้วยปัญญา

บารมีแล้ว ก็จักถึงซึ่งสัมโพธิญาณ เหมือนด้วยอาการภิกษุผู้แสวงหาโคจรบิณฑบาต ฉันนั้น.

นเหเต เอตฺตกาเยว ครั้นเราเห็นแจ้งประจักษ์ใจในธรรมที่ ๔ แล้ว จึงค้นคว้าหาต่อไปด้วยหวังใจว่า พุทธกรณธรรมจะมีแต่ ๔ ประการเท่านี้หามิได้ เมื่อแสวงไป ๆ ก็ได้พบเห็นซึ่งวิริยบารมีที่ลำดับ ๕ ซึ่งเป็นที่ส้องเสพของพระอริยเจ้าทั้งหลายแต่ก่อน เราก็สั่งสอนเตือนสติตนว่า วิริยบารมี คือ พยายามที่ควรปฏิบัตินี้ ก็ควรท่านจักสมาทานไว้ก่อน ผิว่ามีใคร่ต่อโพธิญาณไซร้ ท่านจงอุตสาหะถึงวิริยะพยายามอย่าเลยละ **ยถาปิ สีโห มิคราชา** เหมือนด้วยพญามฤคินทรสีหราชอันเรืองฤทธิ์ ย่อมประกอบกิจไม่ย่อหย่อนด้วยวิริยะพยายามในการที่นั่งแท่น และแล่นเลี้ยวเป็นธรรมดา ย่อมสนใจในเพลาที่ตนเคย มิให้เคลื่อนคลาดขาดคราวได้ ดังนี้ ฉันใด **ตฺวํปิ สพฺพภเวตเถว** แม้ว่าท่านเป็นผู้ปกครองวิริยะบารมีเหมือนฉะนั้นแล้ว ก็จะพลันถึงซึ่งสัมโพธิญาณโดยประสงค์.

ครั้นเมื่อเราได้ซึ่งบารมีธรรมที่ลำดับ ๕ แล้วก็สอดส่องมองหาไปด้วยหวังใจว่า พุทธกรณธรรมอื่นยังจักมีอีก **ฉฏฺฐมํ ขนฺติปารมึ** เมื่อพิจารณาสืบไป ก็ได้พบขันติบารมีที่ลำดับ ๖ เป็นธรรมอันพระอริยเจ้าเคยส้องเสพมา เราก็ตักเตือนตนว่า ถ้าท่านมีจิตปองประโยชน์โพธิญาณอยู่ ก็จงอุตสาหะสมาทานขันติบารมีธรรมนี้อีกต่อไปเถิด ท่านจงระงับใจอย่าให้เกิดปฏิฆะทั้ง ๒ หมองกมลได้ จงทำใจให้เหมือนพสุธาดลอันอดทนทรงซึ่งสัมภาระน้อยใหญ่ ที่สะอาดหรือไม่สะอาด อันบุคคลทิ้งถมระดมสาดไว้ในที่นั้น ๆ เมทนีดลจะได้

แสดงอาการ คือ รำคาญเคืองหรือยินดี ด้วยพัสดุสิ่งหนึ่งสิ่งใดหามิได้ ฉันใด ท่านจงถือมั่นอยู่ในขันติบารมีธรรมสมาทาน อย่าให้มีอาการพิโรธจิต ในกิจที่มีผู้นับถือ หรือดูหมิ่นอย่างใดอย่างหนึ่งได้เหมือนฉะนั้นแล้ว ก็จะพลันถึงสัมมาสัมโพธิญาณตามความประสงค์.

เราคำนึงต่อไป ด้วยหวังใจว่าพุทธกรณธรรมยังหาสิ้นเชิงเท่านี้ไม่ เมื่อสอดส่องสืบไป ๆ ก็ได้พบสัจจบารมีที่ลำดับ ๘ อันบุราณพุทธาทิบัณฑิตเป็นอันมาก หากได้ส้องเสพสั่งสมมา เราจึงเตือนสติว่า ถ้าท่านมีจิตใคร่ต่อโพธิญาณอยู่ ก็จงสมาทานสัจจบารมีธรรมนี้ไปอีกก่อนเถิด อย่าทำให้วาจาละเมิดเกิดเป็นเท็จขึ้นได้ จงทำถ้อยคำให้มีอาการเหมือนดังโอสธิดารา คือดาวประกายพรึกนั้น ย่อมเคยจรประจำที่อยู่วิถีเดียวมิได้เยื้องยัก หากเที่ยงนักในฤดูกาลทั้ง ๓ เสมอด้วยอาการแห่งตราชูอันเที่ยง ฉันใด ถ้าท่านทำวาจาให้เที่ยงเป็นสัจจธรรมได้ เหมือนด้วยอาการแห่งดาวฉะนั้นแล้ว จงเป็นผู้สมาทานสัจจบารมี ก็จะพลันถึงสัมมาสัมโพธิญาณตามความประสงค์.

เราคำนึงต่อไป ด้วยหวังใจว่า พุทธกรณธรรมจักยังหาสิ้นเชิงเท่านี้ไม่ เมื่อสอดส่องสืบไป ๆ ก็ได้พบอธิษฐานบารมีที่ลำดับ ๘ อันเป็นพุทธจารีตมาแต่กาลก่อน เราจึงเตือนสติตนว่า ถ้าท่านใคร่ต่อโพธิญาณอยู่ จงสมาทานอธิษฐานบารมีให้มั่น เสมอด้วยอาการแห่งไศลที่ใหญ่หลวงอันแล้วด้วยศิลาเป็นแท่งทึบ ประดิษฐานอยู่เป็นอันดี แม้มาตรว่าจะมีพายุใหญ่ ยกไว้แต่ลมประลัยโลก พัดพานมาแต่ ๔ ทิศ ก็มิอาจที่จะให้ภูเขาใหญ่นั้นสะเทือนหวั่นไหวได้ฉันใด ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมีธรรม อย่าได้คลอนเคลือนสะเทือนไหวได้เหมือนดังภูเขา ฉันนั้น ก็จะพลันถึงโพธิญาณสมประสงค์.

เราคำนึงสืบไปด้วยหวังใจว่า พุทธกรณธรรมอื่นยังจะมีอยู่ เมื่อพิจารณาดูก็ได้พบเมตตาบารมีที่ลำดับ ๙ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายในบุราณกาลเคยสั่งสมมา จึงเตือนสติตนเองว่า ถ้าท่านมีความใคร่โพธิญาณอยู่จงสมาทานอธิษฐานบารมีให้มั่น เหมือนด้วยอุทกวารีที่เย็นใส ย่อมแผ่ความเย็นให้แก่สัตว์ทุกถ้วนหน้า จะได้เลือกว่าประชาชนชั่วและดีใด ๆ หามิได้ ย่อมชำระให้หายมลทินสิ้นทุกตัวสัตว์เหมือนกันหมดฉันใด **สมํ เมตฺตาย ภาวย** ท่านจงแผ่เมตตาจิตทั่วไป ในหมู่สัตว์ที่มีคุณหรือหามิได้จงเสมอกัน เหมือนด้วยอาการแห่งกระแสชลฉันนั้น ก็จะพลันถึงสัมมาสัมโพธิญาณ.

เราคำนึงสืบไปด้วยหวังใจว่า พุทธกรณธรรมจะมีแต่ ๙ ประการเท่านี้หามิได้ เมื่อเลือกฟั้นไปก็ได้พบอุเบกขาบารมีที่ครบ ๑๐ ซึ่งพระมเหสีผู้แสวงคุณอันใหญ่ได้เคยส้องเสพสืบ ๆ มา จึงเตือนใจให้สติตนว่า **อิมํ ตฺวํ ทสมํ ตาว** ท่านจงสมาทานอุเบกขาบารมีนี้อีกประการ ๑ ก่อน ทำให้เป็นเหมือนพื้นพสุธาดลมหาปฐพีอันไพศาลนี้ **โกธานุทยวชฺชิตา** ย่อมปราศจากโกรธปรานียินดียินร้าย ในสรรพสัตว์ที่ถ่ายมูตรคูถหรือทิ้งสิ่งใดสิ่งหนึ่งลง ฉันใด **ตเถว ตฺวํปิ สุขทุกฺเข** แม้ท่านก็จงสมาทานอุเบกขาบารมีให้มีมัธยัสถ์ทั่วไปในสรรพสัตว์เหมือนดังอาการแห่งปฐพีดล ฉันนั้น **สมฺโพธึ ปาปุณิสฺสสิ** ท่านก็จักถึงซึ่งสัมโพธิญาณ สมมโนรถ เมื่อพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ทรงคำนึงวินิจฉัยในทศบารมีธรรมทั้ง ๑๐ ทัศ โดยอรรถปรากฏฉะนี้

ตโต จินฺเตสิ ลำดับนั้น พระองค์จึงพิจารณาสถิต แห่งทศบารมีธรรมทั้ง ๑๐ ทัศนั้นสืบไป ทรงเห็นว่าอันโพธิปริปาจนะธรรม

สำหรับบ่มพุทธภูมินั้น ย่อมเป็นหมู่อยู่ ๑๐ สถานเท่านี้ และมีอยู่ในโลกนี้เอง พระโพธิสัตว์ทั้งปวงที่ล่วงแล้วนั้น ๆ ก็ได้บำเพ็ญเป็นบุพพจารีตมา ก็แต่บัดนี้ธรรมทั้ง ๑๐ นั้น ณ อากาศเบื้องบนก็มิได้มี ณ เบื้องต่ำภายใต้พื้นปฐพีลงไปก็หามิได้ ณ ที่ขวางตลอดถึงทิศานุทิศก็มิได้มี ธรรมเหล่านี้ก็มีอยู่ ณ ภายในหทัยวัตถุของเรานี้เอง.

ครั้นทรงเห็นแจ้งฉะนี้แล้ว จึงทรงวิจารณ์ไป ๆ มา ๆ เป็นอนุโลมปฏิโลมตามลำดับไป เพื่อจะให้ชำนาญเป็นอันดี แล้วได้จำแนกออกเป็นตรียางค์ คือจัดเป็นอย่างต่ำ ปานกลาง และเป็นอย่างยิ่ง ปันให้เป็น ๓๐ สิ่งออกไป โดยประเภทแห่งบารมีทั้ง ๑๐ ทัศนี้ สถานใดเป็นไปในภายนอกเหมือนบริจาคทรัพย์สิ่งน้อยใหญ่ ที่เป็นภายนอกอวัยวะก็นิยมไว้เป็นส่วนหนึ่งชื่อว่า บารมี บริจาคนั้นถ้าเนื่องถึงเลือดเนื้อในกายแล้ว ก็นิยมไว้เป็นส่วนกลางอย่างหนึ่งชื่อว่าอุปบารมี บริจาคนั้นถึงชีวิตแล้วก็นิยมไว้เป็นส่วนหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ชื่อว่าปรมัตถบารมี เมื่อจัดโดยสถานทานมัย ก็นิยมนามว่าทานบารมี ๑ ทานอุปบารมี ๑ ทานปรมัตถบารมี ๑ เมื่อจัดโดยสถานสีลสมัย ก็นิยมนามว่า สีลบารมี ๑ สีลอุปบารมี ๑ สีลปรมัตถบารมี ๑ เมื่อจำแนกออกโดยส่วน ๓ สถานด้วยประการนิยมอย่างนี้ จนตลอดถึงอุเบกขาบารมีที่ ๑๐ เป็นที่สุดนั้นจึงเป็น ๑๐ และ ๑๐ ถึง ๓ หน เรียกรวมเข้าด้วยกันทั้งสิ้นจึงเป็นพระสมติงสบารมี ๓๐ ทัศ ด้วยประการฉะนี้.

สมเด็จพระสุเมธมหาสัตว์ ทรงพิจารณาในพุทธภูมิกบารมีธรรม ณ ครั้งนั้น ปานประหนึ่งว่าบุคคลอันทำยนต์บีบคั้นสกัดเอาน้ำมันให้ไหลออกจากเมล็ดงา หรือมิฉะนั้นเปรียบดังว่าเทพยดาอันอุดมด้วยมเหสรศักดาดุลยานุภาพยกสุเมรุคิรีอันใหญ่ มากวนในมหาสมุทร

เข้ากับขอบเขาจักรวาล ปานประดุจนายช่างเขียนอันปรุงปนระคนกวนน้ำยา คือ หมึกหรือเขม่าเครื่องทา เป็นอาทิ.

ทสปารมิโย สมฺมสนฺตสฺส เตเชน ก็ด้วยเดชะมหานุภาพที่พระพุทธังกูรโพธิสัตว์ทรงวินิจฉัยในกาลนั้น หากบันดาลบังเกิดโกลาหลทั่วพิภพจบสกล จึงพสุธาดลอันหนาได้ ๒ แสน ๔ หมื่นโยชน์ก็ก้องกึกพิลึกลั่นสนั่นหวั่นไหว อย่างประหนึ่งว่าจะแหวกทำลายลง.

ครั้งนั้น มหาประชาชนต่างคนก็ล้มสลบหวาดเสียวอยู่ มิได้ล่วงรู้ร้ายดีประการใด พากันตกใจกลัวแต่ร้ายเป็นกำลัง **ทีปงฺกรมุปาคมุ** ก็พากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า กราบทูลถามว่าพระพุทธเจ้าข้า มหาโกลาหลนี้ จักเป็นด้วยมหาศักดานุภาพของเทพอินทร์พรหมยมยักษ์ฤๅษีสิทธิศักดิอสุรทานพนาคครุฑตนใดข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะได้ทราบหามิได้ หรือจะเป็นมหาวินาสนภัยมาบีฑาโลกธาตุ หรือจักเป็นด้วยอำนาจอุปัทวาการบาปกรรม หรือสวัสดิมงคลประการใด ขอพระองค์ทรงแสดงเหตุให้ทราบเกล้าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง.

ณ กาลนั้น สมเด็จพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า จึงดำรัสแสดงเหตุมหาโกลาหล แก่มหาชนเหล่านั้นว่า **วิสฏฺฐา โหถ มา ภายิ** ท่านทั้งหลายอย่ามีความสดุ้งหวาดเสียวต่อภัยสิ่งใดเลย เหตุที่เมทนีกำเริบนี้พระตถาคตแล ได้พยากรณ์สุเมธชฎิลมหาบุรุษองค์ใดว่าเธอนั้นจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า **เอวํ โส สมฺมสติ ธมฺมํ** บัดนี้สุเมธมหาสัตว์เจ้านั้น พินิจฉัยคำนึงในบารมีธรรมของตน เพราะเหตุนั้นมหาโกลาหลจึงบังเกิดด้วยเดชะอำนาจคุณบารมีของโพธิสัตว์เป็นเหตุ.

พุทฺธสฺส วจนํ สุตฺวา ฝ่ายหมู่มหาชนได้สดับพระพุทธฎีกาดังนั้น ต่างคนก็มีกมลโสมนัสปสันนาการในพระโพธิสัตว์ ก็พากันรีบจัดประทีปธูปเทียนบุบผมาลัย ออกไปประชุมกันกระทำสักการบูชาเราผู้โพธิสัตว์ ต่างคนต่างมีมธุรอัตถวาทีถวายพรเจริญผลเป็นต้นว่าขอพระองค์จงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพุทธเจ้า ในอนาคตกาล.

ฝ่ายทวยเทพในสกลสถานทั่วหมื่นโลกธาตุ ก็มาประชุมกันกระทำสักการบูชา ด้วยทิพยสุคนธมาลัยงามเลิศต่าง ๆ โปรยปรายลงมาราวกะห่าฝน ณ พื้นปฐพีดลดูดาษทั่วทิศ ท่วมถึงชานุมณฑลเป็นประมาณบันลือศัพท์สาธุการเพรียกพร้อง ร้องถวายพรมงคลว่า **อยฺย สุเมธ ตาปส** ข้าแต่พระสุเมธดาบสผู้เจริญพระเจ้าข้า วันนี้พระองค์ได้มาทรงทำปณิธานอันยิ่งใหญ่ ได้แล้วซึ่งพยากรณ์ในสำนักแห่งสมเด็จพระทีปังกรทศพลญาณ ความปรารถนาของพระองค์จงสำเร็จได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมโพธิญาณ.

ยถา ปุปฺผูปคผลูปคา เหมือนดังพรรณพฤกษชาติ ย่อมทรงช่อต่อผลอุบัติโดยฤดูกาล อนึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ที่ล่วงแล้ว ๆ ล้วนบำเพ็ญบารมีถึงที่สุด ก็ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณสถิตเหนืออปราชิตบัลลังก์ และได้ทรงแสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเทศนา อันเป็นพุทธประเพณีสืบมาฉันใด ๆ ขอพระองค์จงบำเพ็ญบารมีให้ถึงที่สุด แล้วสถิตเหนืออปราชิตบัลลังก์แสดงพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเทศนาเหมือนฉะนั้น.

ยถา ยากาจิ นทิโย อนึ่งมหานทีน้อยใหญ่ใด ๆ ย่อมมีกระแสชลอันไหลหลั่งมาสู่มหาสมุทร ทั้งหมดนั้นฉันใด ขอพระองค์จงได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นองค์อัครมหามกุฏอาจารย์จอมโลก เป็นที่ไหลหลั่งมาแห่งสรรพสัตว์ทั่วโลกธาตุ มาสโมสรสันนิบาตประชุม ณ สำนักแห่งพระองค์ ดังมหาสมุทรใหญ่เป็นที่รวมกระแสชล ฉันนั้น.

เตหิ ถุติปสฏฺโฐ โส ครั้งนั้นเราพระตถาคตผู้เป็นสุเมธมหาสัตว์ เมื่อเทพยดามนุษย์นิกร สโมสรประชุมกันกระทำสักการบูชา และอำนวยสุภิฏฐพรด้วยประการนั้น ครั้นลุกขึ้นจากอาสน์ด้วยความปรีดาว่า กาลยังอีก ๔ อสงไขยเศษแสนกัลป์เท่านั้น เราจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยความอิ่มใจดังนี้ จึงอธิษฐานมั่นด้วยวิริยบารมี หน่วงพระพุทธานุสสติเป็นอารมณ์ น้อมกายบ่ายพักตร์เฉพาะทิศเป็นที่สถิตแห่งพระพุทธเจ้าแล้ว เราก็ไปสู่หิมวันตประเทศโดยทางอากาศ อยู่เจริญอภิญญาฌานสมาบัติมิให้เสื่อม สิ้นพระชนมายุ แล้วก็ไปบังเกิดในพรหมโลก.

จบเรื่องสุเมธดาบสโพธิสัตว์

ตอนที่ ๓
โพธิสัมภารกถา

๓. โพธิสัมภารกถา

รมฺมนครวาสิโนปิ โข ครั้งนั้นมหาชนชาวพระนครรัมมวดี เมื่อพระสุเมธฤาษีไปแล้ว ต่างคนก็ต่างกลับมาประชุมกันกระทำสักการบูชา แล้วถวายทานแด่พระสงฆ์ มีพระสัมมาสัมพุทธองค์เป็นประธาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดมหาชนเหล่านั้น ในอวสานแห่งเทศนา บางพวกก็ได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ บางพวกก็ชื่นชมสมาทานเบญจศีลและอุโบสถ บางพวกก็ได้บรรลุพระโสดาพระสกิทาคามี พระอานาคามี และพระอรหัต ตามอุปนิสสัยสมบัติแห่งตน ๆ.

สมเด็จพระทศพล ทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น **ยาวตายุกํ ติฏฺฐนฺโต** ทรงพระชนม์ทำพุทธกิจอยู่ตลอดพระชนมายุกาลสิ้นกำหนดแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

ก็แลในพุทธกาลแห่งพระพุทธทีปังกรนั้น ประชุมสงฆ์สาวกสันนิบาต ๕ แสนองค์ ล้วนทรงฉฬภิญญา มีมหิทธานุภาพเป็นอันมากหากตามแวดล้อมเป็นบริวารสิ้นกาลทุกเมื่อ.

เมืองที่อุบัติของพระทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้น มีพระนามว่ารัมมวดี สมเด็จพระพุทธบิดาทรงพระนามพระเจ้าสุเทวราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามว่า สุเมธาอัคคราชเทพี.

คู่พระอัครสาวกของพระพุทธทีปังกร

คู่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวา มีนามว่าพระสุมังคลเถระและพระโสภิตะ พระติสสเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระนันทาเถรีกับพระสุนันทาทั้ง ๒ ภิกษุณีคู่นี้ เป็นพระอัครสาวิกาซ้ายขวา บีบผลิพฤกษา คือ ไม้เลียบเป็นโพธิสถาน พระพุทธทีปังกรนั้นมีพระกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุได้แสนปี มีพระพุทธรังสีโอภาสไม่มีที่สุด เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงลับไป มีอาการเป็นประดุจกองเพลิงใหญ่ดับแล้ว และความมืดมหันธการก็บังเกิดมี ณ กาลนั้น.

พระโกณฑัญญพุทธเจ้าอุบัติในสารกัป

ทีปงฺกรสฺส ภควโต อปรภาเค ในอปรภาคกาลเบื้องหน้าแต่ศาสนาพระพุทธทีปังกรนั้น ล่วงมาถึงสารมัณฑกัป ครั้นสารมัณฑกัปล่วงไปแล้ว จึงสุญญอสงไขยมหากัป ๔ มีเสลอสงไขยมหากัปที่ ๑ ครั้นถึงเสลอสงไขยกัปที่ ๑ ล่วงไปแล้ว จึงมีสารกัปอัน ๑ บังเกิดในที่สุดแห่งเสลอสงไขยมหากัป ก็สารกัปนั้นเป็นอสุญญกัป คือ กัปไม่สูญเปล่า มีพระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ ได้มาอุบัติในโลก ก็ในพระพุทธกาล แห่งพระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้านั้น ประชุมพระสาวกสันนิบาตจัดเป็น ๓ กาล กาลที่เป็นปฐมนั้น ชุมนุมพระสงฆ์สาวกสันนิบาตแสนโกฏิ ครั้นถึงทุติยกาลที่ ๒ ชุมนุมพระสาวกสันนิบาตพันโกฏิ ครั้นถึงตติยกาลที่ ๓ เป็นอวสาน ชุมนุมพระสงฆ์สาวกสันนิบาตเพียง ๙๐ โกฏิ.

ได้รับพุทธพยากรณ์แต่พระโกณฑัญญพุทธเจ้า

ตทา โพธิสตฺโต จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา ณ กาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นบรมจักรพรรดิราช ทรงพระนามพระเจ้าวิชิตาวี พระองค์ได้ทรงสละพระราชทรัพย์นับได้แสนโกฏิ ทรงบำเพ็ญมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้งนั้นสมเด็จพระโกณฑัญญศาสดาจารย์เจ้า ก็ได้ทรงทำพุทธพยากรณ์แก่เราว่า พระเจ้าวิชิตาวีมหาราชาธิราชนี้ คือหน่อพระชินศรีโพธิสัตว์ สืบไปในอนาคตกาล พระองค์จะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ ทรงพระนามพระโคดมบรมครู.

สมเด็จพระโกณฑัญญสัพพัญญูเจ้า ดำรัสพยากรณ์ทำนายพระบรมโพธิสัตว์โดยนัยเป็นอาทิฉะนี้แล้ว ก็ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนา สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชทรงประสาทเลื่อมใส ทรงสละราชมไหศูรยสมบัติแล้ว ก็ออกทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีบรรพชาในพระพุทธศาสนา ทรงบำเพ็ญในคันถธุระพระปริยัติธรรม และสมถกรรมฐาน ทำฌานอภิญญาให้บังเกิดแล้วมิได้เสื่อม สิ้นพระชนม์แล้วมีสวรรค์ชั้นพรหมโลกเป็นเบื้องหน้า.

เตน วุตฺตํ เหตุดังนั้น สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณแล้ว จึงประทานพระธรรมเทศนาด้วยอุทานคาถาว่า **ทีปงฺกรสฺส อปรภาเค โกณฺฑญฺโญ โลกนายโก** เป็นอาทิ ความว่า ณ กาลเมื่อพระทีปังกรศาสดาล่วงแล้ว ลำดับนั้น จึงพระโกณฑัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ ได้มาตรัสในโลก เป็น

บรมโลกนายก **อนนฺตเตโช อนนฺตยโส** ทรงพระเดชพระยศหาที่สุดมิได้ พระองค์เกิดในอมรวดีมหานคร พระพุทธบิตุรงค์ทรงนามกรสุนันท มหาราช พระพุทธชนนีทรงพระนามสุชาดาขัตติยราชเทวี คู่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวา มีพระนามนิยมว่าพระภัททะและสุภัททะเถระ พระพุทธอุปัฏฐากมีนามว่าอนุรุทธภิกษุ อัครสาวิกามีนามว่า ติสสาเถรีและอุปติสสาเถรี ไม้ขานางเป็นโพธิมหาสถาน พระกายสูง ๘๘ ศอก มีพระชนมายุยืนแสนปี.

อหนฺเตน สมเยน ครั้งนั้น เราหน่อพระชินศรีโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นจอมจักรพรรดิราช มีพระนามว่าพระเจ้าวิชิตาวี ได้มีกมลประสาทในสำนักพระโกณฑัญญศาสดา ได้บำเพ็ญมหาทานเป็นอเนกประมาณ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ตรัสพยากรณ์ทำนายเราว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธองค์ ทรงพระนามสมณโคดมโดยนิยมอย่างนี้.

สารมัณฑกัปทรงพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์

ตสฺส อปรภาเค ครั้นสิ้นศาสนาพระโกณฑัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ล่วงกาลนานมาสิ้นสารกัป ครั้นสารกัปล่วงไปแล้วจึงบังเกิดภาสอสงไขยมหากัปที่ ๒ เป็นสุญญอสงไขยกัป ต่อเมื่อภาสอสงไขยมหากัปที่ ๒ สิ้นไปแล้ว ณ กาลนั้นจึงมีสารมัณฑกัปอัน ๑ บังเกิดขึ้น สารมัณฑกัปนี้ ทรงพระพุทธเจ้าได้ ๔ พระองค์ คือ พระสุมังคละพระองค์ ๑ พระสุมนะพระองค์ ๑ พระเรวตะพระองค์ ๑

พระโสภิตะพระองค์ ๑ เป็น ๔ พระองค์ด้วยกัน จักได้มาตรัสโดยลำดับในสารมัณฑกัปนี้.

พระสุมังคลพุทธเจ้า

สุมงฺคลสฺส ปน ภควโต กาเล ก็ในกาลแห่งพระสุมังคละพระผู้มีพระภาคได้มาอุบัติตรัสในโลกแล้ว ครั้งนั้นมีพระสาวกสันนิบาตแบ่งเป็น ๓ กาล ในปฐมกาลมีพระสาวกประชุมมากถึงแสนโกฏิ ล่วงมาถึงทุติยกาลมีพระสาวกสันนิบาตเพียงพันโกฏิ ล่วงมาถึงตติยกาลเป็นอวสาน มีพระสาวกสันนิบาตอยู่แต่เพียง ๙๐ โกฏิองค์.

ตทา โพธิสตฺโต สุรุจิ นาม พฺราหฺมโณ ณ กาลนั้นพระบรมโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ทรงพระนามสุรุจิพราหมณ์ วันหนึ่งได้ออกไปถวายนมัสการ สดับธรรมีกถา ณ สำนักสมเด็จพระสุมังคลสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงกราบทูลอาราธนาว่า **เสฺวว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถ** พระพุทธเจ้าข้า วันพรุ่งนี้ ข้าพระบาท ขออาราธนาพระพุทธองค์เสด็จไปรับอาหารบิณฑบาตของข้าพระองค์,

พระสุมังคลพุทธเจ้ามีรับสั่งถามว่า **กิตฺตเกหิ อตฺโถ พฺราหฺมณ** ดูกรพราหมณ์ ท่านมีความต้องการพระสงฆ์สักกี่รูป.

สุรุจิพราหมณ์ พระภิกษุสงฆ์สาวกบริวารของพระพุทธองค์เจ้ามีประมาณเท่าใด พระพุทธเจ้าข้า พระสุมังคลพุทธเจ้า พระสงฆ์บริวารเราตถาคตทั้งสิ้นแสนโกฏิรูปด้วยกัน,

สุรุจิพราหมณ์ ข้าพระพุทธเจ้า ขออาราธนาพระพุทธองค์กับพระสงฆ์สิ้นแสนโกฏินั้น.

สมเด็จพระสุมังคลศาสดา ก็ทรงรับอาราธนา พราหมณ์ก็ถวายบังคมลา มาสู่เรือนแล้วจึงรำพึงว่า **ยาคุภตฺตาทีนิ ทาตุํ สกฺโกมิ** พัสดุทั้งหลายที่จะตกแต่งเป็นยาคูภัตร และผ้าถวายแก่พระภิกษุแสนโกฏิเท่านี้ ของเราจะมีพอถวายทั่วองค์ได้ ก็แต่ที่ ๆ จะแต่งตั้งอาสนะที่นั่งถวายให้พอนี้แล จะอัตคัดคับแคบขัดขวางนัก เราจักทำฉันใดดี เมื่อพระพุทธังกูรโพธิสัตว์วิตกอยู่ด้วยประการนั้น ด้วยเดชอำนาจพระอภินิหารบารมี หากบันดาลร้อนถึงบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ สมเด็จท้าวสุชัมบดีนทรเทพ เธอทรงคำนึงดู ก็รู้เหตุว่าพระบรมโพธิสัตว์สุรุจิพราหมณ์ เธออาราธนาพระสงฆ์กับพระสัพพัญญูเจ้าแล้ว บัดนี้วิตกด้วยจะปูอาสน์ให้พอแก่พระสงฆ์แสนโกฏิองค์ กาลนี้ก็ควรที่เราจะต้องลงไปช่วยสงเคราะห์ในบุญกรรมนั้น ดำริแล้วจึงจอมสุทัศน์ก็ถือเพศเป็นช่างไม้ มือถือขวานมายืนปรากฏอยู่ตรงหน้ามหาบุรุษเจ้า แล้วจึงถามว่า **อตฺถิโก กสฺสจิ** ท่านผู้เจริญ ใครจะต้องการจ้างทำงานสิ่งไร ๆ มีบ้างหรือหาไม่,

พราหมณ์ ท่านจักรับจ้างทำงานสิ่งไร

อินทวัฑฒกี ขึ้นชื่อว่าศิลปศาสตร์สิ่งไร ที่ข้าพเจ้ามิได้รู้เชี่ยวชาญนั้นมิได้มี คือ การทำโรงร้านหรือเรือนอยู่ หรือมณฑป ใครจะจ้างทำสิ่งใด ๆ ข้าพเจ้าก็ย่อมทำได้สิ้นทุกประการ.

พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นก็ดีแล้ว การที่จะทำของ เรามีอยู่สิ่งหนึ่ง

อินทวัฑฒกี ข้าแต่เจ้า การสิ่งไรของท่านมี ก็จงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด.

พราหมณ์ ดูกรนายช่าง บัดนี้เราได้นิมนต์พระสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ประมาณแสนโกฏิองค์ไว้เพื่อจะให้รับบิณฑบาตฉันในวันพรุ่งนี้ เราคิดว่าจะทำมหามณฑปใหญ่ ให้ปูลาดเป็นอาสนะถวายพระสงฆ์แสนโกฏิจะได้หรือ. อินทวัฑฒกี ข้าพเจ้าจะรับกระทำได้ แต่ท่านอาจให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้าได้หรือ.

พราหมณ์ เราอาจให้ค่าจ้างแก่ท่านได้

อินทวัฑฒกีก็รับว่าดีแล้ว ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้ารับทำเอง ครั้นแล้วอินทวัฑฒกีก็ไปยืนแลดูที่แห่งหนึ่ง ด้วยกำลังเทพศักดามหานุภาพหากบันดาล ภูมิสถานที่มีประมาณ ๑๒-๑๓ โยชน์ก็เตียนเลี่ยนตลอดราบรื่น มีพื้นเสมอเป็นอันดี สักรินทรโกสีย์จึงดำริว่า ในระหว่างที่มีประมาณเท่านี้ มหามณฑปแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการจงบังเกิดมี ดำริแล้วก็ทอดพระเนตรไปในที่นั้น **ตเถว ปธวี ภินฺทิตฺวา มณฺฑโป** มณฑปแก้วอันใหญ่ก็ทำลายพื้นปฐพีผุดขึ้นมา เสาและขื่อแห่งมหามณฑปประดับสลับต้นกันแล้วไปด้วยแก้วและเงินทอง ตามเชิงชายรายรอบเขามณฑปนั้น มีระบายตาข่ายรายกระดึงแก้วและทองห้อยอยู่ระยับสลับกันเป็นอันดี เวลามีลมอ่อนมารำเพยพัด ก็เสนาะศัพท์สำเนียงกระดึงส์ดังวังเวง ฟังเพียงดังเพลงทิพย์ อนึ่งในที่ว่าง ณ ระหว่าง ๆ ย่อมมีทิพยสุคนธบุบผชาติ หอมฟุ้งขจรตระหลบทั่วมหามณฑปสถาน แล้วสมเด็จท้าวมัฆวานเทวราชจึงดำริว่า อาสนะสมควรพร้อมทั้งตั่งรองเท้าประมาณแสนโกฏิ จงบังเกิดขึ้น ณ ภายในมหามณฑปนั้น ดำริแล้วก็ทอดพระเนตรไปในมหามณฑป อาสนะสงฆ์ครบจำนวนถ้วนแสนโกฏิ ก็บังเกิดขึ้นพลันพร้อมไพบูลย์ และให้มีตุ่มใหญ่ ๆ เต็มไปด้วยน้ำใส ตั้งไว้ตามมุม ๆ มหามณฑป ครั้นสำเร็จ

สิ่งประสงค์แล้วก็กลับมาบอกพระมหาบุรุษสุรุจิพราหมณ์ว่า **เอหิ อยฺย** ข้าแต่ท่าน บัดนี้มหามณฑปนั้นข้าพเจ้าทำสำเร็จแล้ว ท่านจงไปดูก่อน กลับมาแล้วจงให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้าเถิด พระมหาบุรุษได้สดับก็ดีพระทัย รีบจรดลไปทอดพระเนตรดู ได้ทรงเห็นแล้วก็ทรงโสมนัส มีกมลเต็มไปด้วยปีติ ทรงวิจารณ์สืบไป ก็แจ้งว่า **สกฺเกนายํ มณฺฑโป กโต** มหามณฑปประดับงามตระการเห็นปานนี้ มนุษย์ไหนจะทำได้ นี่ชะรอยท้าวสหัสนัยน์ทรงอุตสาหะเสด็จมากระทำความอนุเคราะห์แก่อาตมา แล้วจึงจินตนาสืบไปว่า ด้วยความงามของมหามณฑป มีถึงเพียงนี้ อาตมะจะถวายแก่พระสงฆ์ มีองค์พระสัพพัญญูเป็นประธาน แต่ ณ เวลากาลวันเดียวเท่านั้นหาควรไม่ จำเราจักอาราธนาพระสงฆ์ถวายทานสืบไปอีก ให้ได้สัก ๗ วันเถิด ดำริแล้วพระบรมโพธิสัตว์ก็บริจาคทรัพย์ออกอีกประมาณ ๒ เท่า ๆ นั้น ได้บำเพ็ญมหาทานแด่พระสงฆ์วันละแสนโกฏิ ๆ ทุก ๆ วันถ้วนถึง ๗ วัน ปริโยสานทิสเว ครั้นวันอวสานที่สุดจะเลิกแล้วนั้น สุรุจิพราหมณ์บรมโพธิสัตว์ได้ถวายผ้าและเภสัชชทาน คือได้ชำระบัตตบริขารแล้ว ใส่ให้เต็มด้วยน้ำมันเนยที่ใสและข้น น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเหลวสิ้นทั้งแสนโกฏิบาตร กับทั้งไตรจีวรครบผ้าบริวาร ก็ถ้วนถึงแสนโกฏิไตร ล้วนกอปรด้วยค่าเป็นอันมาก แต่ผ้าไตรที่ไม่สู้งาม ถึงแก่สงฆ์นวกะ ผู้บวชใหม่นั่ง ณ ที่สุดอาสน์นั้น ยังควรค่าถึงแสนตำลึง ก็จะป่วยกล่าวไปใยถึงไตรจีวรที่ได้แก่ท่านผู้ใหญ่ ๆ นั้นเล่า.

ได้รับพุทธพยากรณ์แต่พระสุมังคลพุทธเจ้า

ครั้งนั้นสมเด็จพระสุมังคลพุทธเจ้า เมื่อจะทรงกระทำภัตตานุโมทนากถา จึงทรงพิจารณาว่า มหาพราหมณ์ผู้นี้ มาบำเพ็ญอามิสมหาทานใหญ่ยิ่งนักฉะนี้ จะเป็นประการใดหนอ ก็ทรงทราบด้วยพระญาณทุกประการแล้ว จึงโปรดประทานพุทธพยากรณ์ว่า **ตฺวํ โคตโม พุทฺโธ ภวิสฺสสิ** ดูกรมหาพรามหณ์ กาลล่วงไปในอนาคตกำหนดได้ ๒ อสงไขยเศษแสนกัปแล้วกาลใด กาลนั้นแลท่านจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามพระโคดม ในภัททกัปอันจักมี ณ ที่สุด ๒ อสงไขยเศษแสนกัปนั้น

โส พฺยากรณํ สุตฺวา ฝ่ายพระมหาบุรุษสุรุจิพรามหณ์นั้นได้สดับพุทธพยากรณ์ดังนั้น ก็ปรีดาดำริว่าโพธิสมภารเราเที่ยงแล้วก็บัดนี้เราจะประโยชน์อันใด ด้วยฆราวาสวิสัย ครั้นแล้วพระมหาสัตว์เจ้าก็ละสมบัติอันไพบูลย์ มิได้อาลัย ออกบรรพชาในสำนักพระพุทธสุมังคลศาสดา ได้อุตสาหะบำเพ็ญคันถธุระและสมถกรรมฐานก็สำเร็จอภิญญาฌานสมาบัติมิได้เสื่อม สิ้นพระชนมายุแล้วก็ได้บังเกิดเสวยสุข ณ ชั้นพรหมโลก

สุมงฺคลสฺส ภควโต สมเด็จพระสุมังคละสยัมภูนั้น พระองค์เกิดในอุตตรมหานคร สมเด็จพระพุทธบิดรทรงพระนามพระเจ้าอุตตรบรมกษัตริย์ พระอุตตราขัตติยราชกัญญา เป็นพระพุทธชนนีคู่พระอัครสาวกซ้ายขวา มีนามว่าพระสุเทวเถระและพระธัมมสนะ

พระภิกษุพุทธอุปัฏฐากมีนามว่าพระปาลิตเถระ พระสิวลีเถรีและพระอโสกาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา พญาไม้กากะทิงเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุ ๙ หมื่นปี ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงที่สุดกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

เตน วุตฺตํ เหตุดังนั้น พระคันถรจนาจารย์ จึงสาธกอุทานคาถานิคมมาว่า :-

โกณฺฑญฺญสฺส อปเรน สุมงฺคโล นาม นายโก เป็นอาทิ บัณฑิตพึงทราบความในอุทานคาถานี้ โดยนัยดังพรรณนามาแล้วในข้างต้นนั้นเถิด

พระสุมนพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในโลก

ณ กาลภายหลังพระศาสนา พระสุมังคลสัมพุทธเจ้านั้น นานนับกำหนดได้พุทธันดร ๑ จนถึงพุทธกาล พระสุมนสัมมาสัมพุทธเจ้ากำหนดสาวกสันนิบาตเป็น ๓ กาล ในปฐมกาลประชุมสาวกสันนิบาตเพียงแสนโกฏิ ท่ามกลางพุทธกาล ประชุมสงฆ์สาวกสันนิบาตมากถึง ๙๐ แสนโกฏิ อวสานกาลที่ ๓ ประชุมสงฆ์สาวกสันนิบาตก็ประมาณมากถึง ๘๐ แสนโกฏิ

ตทา โพธิสตฺโต กาลนั้นพระพุทธังกูรโพธิสัตว์ สืบปฏิสนธิกำเนิดในภุชงคตระกูล นามพญาอดุลยวาสุกรี มีมหิทธิศักดานุภาพ

ยิ่งใหญ่ ได้เป็นอิสสราธิปไตยในนาคพิภพ ครั้นได้แจ้งกิตติศัพท์บันลือว่า สมเด็จพระสุมนสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้อุบัติในโลกแล้ว ก็แวดล้อมด้วยประยูรวงศ์สัมพันธญาติคณานาคบริษัท ออกจากนาคพิภพมาถวายนมัสการกระทำสักการบูชาสมเด็จพระสุมนพุทธองค์ กับสงฆ์บริวารด้วยประโคมทิพยดุริยางคดนตรีสำเนียงเสนาะเลิศ แล้วได้อุทิศถวายทิพยภูษามีสีงามประเสริฐ แก่พระพุทธองค์กับทั้งสงฆ์บริวารประมาณ ๙๐ แสนโกฏิ ท้าวเธอก็ได้ถึงพระไตรรัตนสรณคมน์ สมเด็จพระศาสดาจารย์ก็ได้ทรงทำพุทธพยากรณ์ว่า พญาอดุลยนาคราชนี้นานไปในอนาคตกาลกำหนด ๒ อสงไขยเศษแสนกัปแล้ว จะตรัสเป็นพระสัพพัญญูพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระศรีศากยมุนีโคดม

เตน วุตฺตํ เหตุดังนั้น สมเด็จพระอนันตชินโลกเชษฐ์ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงโปรดเทศนาโดยอุทานคาถามีความดังวิสัชนามานั้นแล้ว จึงตรัสอนุสนธิแสดงความต่อไปว่า สมเด็พระสุมนสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสพยากรณ์เราอดุลยภุชงค์องค์พุทธังกูรครั้งนั้น พระองค์เกิดในกรุงเมขลบรมราชธานี สมเด็จพระพุทธชนกาธิบดี ทรงพระนามพระเจ้าสุทัตตะ สมเด็จพระพุทธชนนี ทรงพระนามสิริมาสมมติเทวี คู่พระอัครสาวกซ้ายขวามีนามว่าพระสรณเถระและพระโสภิตะ พุทธอุปัฏฐาก คือพระอุทานเถระพระเสนาเถรีและพระอุปเสณาเถรีทั้ง ๒ นี้ เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา พญาไม้กากะทิงเป็นโพธิสถาน พระพุทธสรีรกายสูง ๙๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระเรวตพุทธเจ้าอุบัติในโลก

ตสฺส อปรภาเค เรวโต อุทปาทิ ณ กาลเบื้องหน้าแต่พระพุทธสุมนะล่วงแล้วมา กำหนดได้ถึงพุทธันดร ๑ จึงถึงศาสนาพระเรวตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลก ในพุทธกาลนี้ก็ปันสาวกสันนิบาตเป็น ๓ กาล ปฐมโพธิกาล ประชุมสงฆ์สาวกจะประมาณมิได้ ในมัชฌิมกาล ประชุมสงฆ์สาวกเพียงแสนโกฏิ ในอวสานกาล ประชุมสงฆ์สาวกก็แสนโกฏิเหมือนกัน

ตทา โพธิสตฺโต ณ กาลนั้นพุทธังกูรโพธิสัตว์ เสวยพระชาติกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ ทรงนามอติเทวมาณพ ได้สดับมธุรธรรมีกถาที่แสดงคุณปหานกิเลส แห่งสมเด็จพระโลกเชษฐ์ เลื่อมใสได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ยกมือขึ้นเหนืออุตตมงค์ แล้วเปลื้องอุตตราสงค์ ออกทำสักการบูชาพระสัทธรรมเทศนา ในขณะนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ได้ดำรัสพุทธพยากรณ์ว่า อติเทวมาณพนี้ นานไปในอนาคตจักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามศรีศากยมุนีโคดม

เหตุดังนั้น เนื้อความนี้ต้องตามนัยแห่งอุทานคาถาที่พระสัพพัญญูดำรัสไว้ ใจความว่า พระเรวตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ได้พยากรณ์ เราอติเทวพุทธังกูรครั้งนั้น พระองค์เกิดในธัญญวดีมหานครพระพุทธบิดาทรงพระนามวิบุลราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามพระนางวิบุลราชเทวี พระอัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวามีนามว่าพระวรุณเถระและพระพรหมเทวเถระ พระภิกษุพุทธอุปัฏฐาก

มีนามว่าพระสัมภวเถระ พระภัททาภิกษุณีและพระสุภัททาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา ไม้กากะทิงเป็นโพธิสถาน มีพระพุทธสรีรกายสูงถึง ๘๐ ศอก พระชนมายุ ๖๐ หมื่นปี ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระโสภิตพุทธเจ้าอุบัติในโลก

เบื้องหน้าแต่พุทธกาล พระเรวตสัมพุทธเจ้านั้นล่วงมาได้พุทธันดร ๑ จึงถึงพระศาสนาพระโสภิตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลก ณ สารมัณฑกัปนี้ ครั้งนั้นก็มีพระสาวกสันนิบาตปันเป็น ๓ กาล ในปฐมโพธิกาล มีสาวกสันนิบาตเพียงร้อยโกฏิ ในมัชฌิมกาล มีสาวกสันนิบาต ๙๐ โกฏิ ในอวสานกาล มีสาวกสันนิบาต ๙๐ โกฏิ เสมอกัน พระองค์เกิดในสุธัมมะมหานคร พระพุทธบิดาทรงพระนามพระเจ้าสุธัมมสมมติเทวราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามพระนางสุธัมมา พระอสมเถระและพระสุเนตตเถระ เป็นคู่พระอัครสาวกซ้ายขวา พระอโนมเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระนกุลาและพระสุชาตาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา ไม้กากะทิงเป็นโพธิสถานเหมือนกันทั้ง ๔ พระองค์ มีพระพุทธสรีรกายสูงเพียง ๕๘ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี

ตทา โพธิสตฺโต ครั้นนั้น พระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติกำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลนามว่าอชิตมาณพ ได้สดับมธุรธรรมกถาแล้ว ดำรงอยู่ในพระไตรสรณคมน์ บริจาคมหาทานแก่

พระภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธาน แล้วได้พุทธพยากรณ์ในสำนักพระโสภิตสัมพุทธเจ้าว่า อชิตพราหมณ์นี้นานไปในอนาคตกำหนดอีก ๒ อสงไขยแสนกัป จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งทรงพระนามพระศากยมุนี ครั้นเมื่อสมเด็จพระโสภิตสัมพุทธเจ้านั้นทรงทำพุทธกิจเสร็จถึงอวสานกาลแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์เสด็จอุบัติในวรกัป

เตสํ จตุนฺนํ พุทฺธานํ ครั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ คือ พระสุมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ และพระโสภิตะ ได้มาอุบัติตรัสในโลก ในสารมัณฑกัปอัน ๑ เรียงกันโดยลำดับ และได้ทรงทำพยากรณ์พระมหาบุรุษราชเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปตามลำดับ กาลก็ว่างอยู่นานจนสิ้นสารมัณฑกัปนั้น ครั้นสารมัณฑกัปล่วงไปแล้ว จึงชยอสงไขยมหากัปอัน ๑ เป็นสุญญอสงไขยมหากัปบังเกิดขึ้นในระหว่างเป็นที่ ๓ ทำให้เว้นว่างห่างไกลจากพุทธกาลนานนัก แล้วจึงได้สิ้นไป เมื่อชยอสงไขยมหากัปล่วงไป จึงมีวรกัปอัน ๑ บังเกิดขึ้น ทรงพระสัมมาพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ และพระนารทะ ได้อุบัติในวรกัปนั้นโดยลำดับกันดังนี้

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าเสด็จอุบัติเป็นองค์แรก

อโนมทสฺสี ภควโต กาเล ณ กาลเมื่อพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกเป็นปฐมในวรกัปนั้น ก็ปันสาวกสันนิบาตเป็น ๓ กาล คือ ปฐมโพธิกาล ประชุมสาวกเพียง ๘๘ พันพระองค์ มัชฌิมกาล ประชุมสาวก ๗ พันพระองค์ ถึงอวสานกาลประชุมมาประมาณถึง ๖ แสนพระองค์ พระพุทธองค์อุบัติในจันทวดีมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนามพระเจ้ายสวาบรมกษัตริย์สมเด็จพระพุทธชนนีทรงพระนามยโสธรา พระอัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวามีนามว่าพระนิสภะและพระอโนมมุนีเถระ พระวรุณเถระเป็นพระพุทธอุปัฏฐากพระสุนทรีและพระสุมนาภิกษุณี เป็นอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้รกฟ้าเป็นโพธิสถาน มีพระพุทธสรีรกายสูง ๕๘ ศอก ทรงพระชนมายุยืนแสนปี

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติกำเนิดเป็นพญายักขเสนาบดีมีฤทธิ์ศักดานุภาพมาก ได้เป็นใหญ่กว่ายักษ์บริษัทนับด้วยแสนโกฏิ เมื่อได้สดับข่าวว่า พระอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้า ได้อุบัติในโลกแล้ว พร้อมด้วยยักษ์บริวาร มาบำเพ็ญมหาทานเป็นอันมากแล้วได้พุทธพยากรณ์ว่า ท่านผู้พญายักขเสนาบดีนี้ นานไปในอนาคตกำหนดอีกอสงไขยแสนกัป จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งทรงพระนามโคดม

พระปทุมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติเป็นที่ ๒

ครั้นเมื่อพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

เมื่อพระอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้าล่วงแล้วนานมากำหนดได้พุทธันดร ๑ จึงถึงพระศาสนาพระปทุมสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้อุบัติในจัมปากมหานคร สมเด็จพระพุทธบิดาทรงพระนามพระเจ้าปทุมขัตติยาธิบดี สมเด็จพระพุทธชนนี ทรงพระนามพระนางอัสสมาราชเทวี พระอัครสาวกซ้ายขวา มีนามนิยมว่า พระสาลเถระและพระอุปสาลเถระ พระวรุณเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระรามาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา มีไม้เต็งรังเป็นโพธิสถาน มีพระพุทธสรีรกายสูง ๕๘ ศอก พระชนมายุยืนแสนปี

ณ กาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์เสวยพระชาติกำเนิดเป็นพญาไกรสรสิงหราชอยู่ในอรัญญประเทศ วันหนึ่งได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กับทั้งพระสงฆ์บริษัทเข้านิโรธสมาบัติ ทรงนั่งอยู่ ณ รุกขมูลแห่งหนึ่ง

ทิสฺวา จ ปมุทิโต โสหํ เราผู้สีหราชโพธิสัตว์ได้เห็นแล้วก็ชื่นชมกระทำประทักษิณบริรักษ์อยู่สู้สละชีวิตอุทิศถวาย เหตุมิได้ขวนขวายหาภักษาหารสิ้นกาลประมาณ ๗ วัน สมเด็จพระปทุมสัมพุทธเจ้านั้นครั้นออกจากนิโรธสมาบัติแล้วดำรัสพุทธพยากรณ์ว่า พญาสิงหราชนี้ได้ทำอธิการ คือสละชีวิตอุทิศถวายพระพุทธเจ้า นานไปในอนาคตกาลจะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า

พระศากยมุนีโคดม ในที่สุดอสงไขยแสนมหากัปกำหนดแต่กัปนี้ไป

เมื่อสมเด็จพระปทุมสัมพุทธเจ้านั้น ทรงทำพุทธกิจเกื้อกูลแก่พุทธเวไนย ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระนารถพุทธเจ้าเสด็จอุบัติเป็นที่ ๓

ณ กาลเบื้องหน้าแต่พระศาสนาพระปทุมะ จึงถึงศาสนาพระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกในวรกัป พระองค์เกิดในธัญญวดีมหานคร สมเด็จพุทธบิดรทรงพระนามว่า พระเจ้าสุเมธะธรรมิกมหาราช พระพุทธชนนีนาถพระนามว่า อโนมาสมมติเทวี พระภัททปาละและพระชิตมิตตะ เป็นพระอัครสาวกซ้ายขวา พระวาสิฏฐะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอุตตราเถรีและพระภัคคุณีเป็นพระอัครสาวิกา มีไม้เต็งรังเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นฤๅษี ได้สำเร็จอภิญญาสมาบัติอยู่ ณ ป่าหิมวันต์ ได้ทำพุทธบูชาสักการด้วยแก่นจันทน์แดง แด่พระอริยสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ได้พุทธพยากรณ์ว่า ดาบสนี้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระโคดมในอนาคตกาล กำหนดแต่นี้ไปในที่สุดอสงไขยแสนกัปนั้น สมเด็จพระนารทสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจโปรดเวไนยสัตว์อยู่ถึงอวสานกาล ก็ดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระปทุมุตตรพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในมัณฑกัป

เตสํ ติณฺณํ พุทฺธานํ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ คือพระอโนมทัสสี พระปทุมะ และพระนารทะ ได้มาอุบัติในโลกแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป ๆ โดยลำดับ กาลก็ว่างมานาน ครั้นสิ้นวรกัปแล้ว จึงมีรุจิรอสงไขยมหากัป เป็นสุญญอสงไขยมหากัปบังเกิดขึ้นในระหว่างลำดับที่ ๔ ทำให้มีพุทธกาลเว้นว่างมานาน ครั้นรุจิรอสงไขยมหากัปสิ้นไปแล้ว จึงมีมัณฑกัปอัน ๑ บังเกิดขึ้น มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระปทุมุตตระ ได้มาอุบัติในโลก ณ มัณฑกัปนั้น.

พระองค์เกิดในหงสวดีอุดมราชธานี พระพุทธชนกาธิบดีทรงพระนามอานันทมหาราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามสุชาดา พระอัครสาวกซ้ายขวา มีนามว่าพระเทวิละและพระสุชาตเถระ พระสุมนเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอมิตตาและพระอสมาเถรี เป็นพระอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้สนเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกาย สูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืนแสนปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นชฎิลดาบส ปรากฏด้วยตบะเดช คือ ฌานธรรมอันเชี่ยวชาญ ได้ตกแต่งจีวรทานถวายแด่พระสงฆ์ มีองค์พระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ได้พุทธพยากรณ์ว่า ชฎิลดาบสนี้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระโคดมในอนาคตกาล กำหนดแต่นี้ไปในที่สุดอสงไขยแสนกัปนั้น

สมเด็จพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจอยู่ ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระสุเมธพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในมัณฑกัป

เบื้องหน้าแต่สิ้นศาสนา พระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าล่วงกาลนาน มาถึงสิ้นสารกัป ครั้นสิ้นสารกัปแล้ว ลำดับนั้น จึงมีสุญญมหากัป เกิดขึ้นในระหว่างนั้นอีกถึง ๓ หมื่นมหากัป ครั้น ๓ หมื่นมหากัปนั้น ล่วงไป ๆ โดยลำดับแล้ว จึงมีมัณฑกัปอัน ๑ บังเกิดขึ้นทรงพระพุทธเจ้า ได้ ๒ พระองค์ คือ พระสุเมธะ และพระสุชาตะ ทั้ง ๒ พระองค์นี้ได้ มาตรัสในโลก ในลำดับแห่งพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้านั้น สมเด็จ พระสุเมธสัมพุทธเจ้านั้น

พระองค์เกิดในสุทัสสนมหานคร สมเด็จพระพุทธชนกชนนี ทรงพระนามร่วมกันว่าสุทัสสนะ พระสรละและพระสัมพลเถระ เป็น อัครสาวกซ้ายขวา พระสาภิกยะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระรามาและ พระสุรามาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้สะเดาเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติเป็นมาณพ นามว่าอุตตรมาณพ ได้ขุดขนทรัพย์สำหรับตระกูลขึ้นจากภูมิภาคปฐพี มีประมาณ ๘๐ โกฏิ ออกบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่แด่พระสงฆ์ มี พระสุเมธพุทธองค์เป็นประธาน แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่าอุตตรมาณพนี้ จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล.

สมเด็จพระสุเมธพิชิตมาร ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงอวสานกาล แล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป นับแต่สมเด็จพระสุเมธ สัมพุทธเจ้า ล่วงแล้วมานาน

พระสุชาตพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ

กำหนดกาลได้พุทธันดรหนึ่งจึงถึงศาสนาพระสุชาตสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกเป็นลำดับในมัณฑกัปนั้น.

สมเด็จพระสุชาตสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์เกิดในสุมังคลมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนามพระเจ้าอุตตัคคะบรมกษัตริย์ พระพุทธมารดาทรงพระนามปภาวดี พระสุทัสสนะและเทวิลเถระเป็นคู่พระอัครสาวกซ้ายขวา พระนารทเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระนาคาและพระนาคสมณีเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้ไผ่ป่าเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๕๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นบรมจักรพรรดิราชทรงมหิทธิอำนาจแผ่ไปในทวีป ๔ มีทวีปน้อย ๒ พันเป็นบริวาร ทรงทราบข่าวศาสน์ว่า พระพุทธเจ้าอุบัติแล้วในโลก ก็มีพระกมลปรีดาปราโมทย์ เสด็จพาบริวารเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาค ได้สดับมธุรธรรมีกถา ทรงทำสักการบูชาพระรัตนตรัย ด้วยมหาจักรพรรดิสมบัติ อันไพบูลย์ด้วยสัตตพิธรัตนสารอันประเสริฐ แล้วได้ทรงบำเพ็ญวรามิสมหาทานอันเลิศ แด่พระอริยสงฆ์มีองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วได้บำเพ็ญเนกขัมมาภินิหารบริบูรณ์เป็นอันดี ได้พุทธพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาล.

เมื่อสมเด็จพระสุชาตสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจอยู่ ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระปิยทัสสี พระอัตถทัสสี พระธัมมทัสสี เสด็จอุบัติในวรกัปโดยลำดับ

ครั้นล่วงสุชาตะสัมพุทธกาลแล้วมานาน จึงสิ้นกาลแห่งมัณฑกัป มีสุญญอสงไขยกัปบังเกิดคั่นขึ้นถึง ๖ หมื่น ๙ พัน ๘ ร้อย ๘๒ มหากัป เรียง ๆ กันเป็นลำดับ กาลก็เว้นว่างจากพุทธกาลมานาน ครั้นสุญญอสงไขยมหากัป ทั้ง ๖ หมื่น ๙ พัน ๘ ร้อย ๘๒ นั้นประลัยล่วงไปแล้วจึงมีวรกัปอัน ๑ บังเกิด ในที่สุด ๑ ร้อย ๑๘ กัปนับถอยหลังตั้งแต่ภัททกัปขึ้นไป วรกัปนั้นทรงพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระปิยทัสสี พระอัตภทัสสีและพระธัมมทัสสี ทั้ง ๓ พระองค์ได้มาอุบัติในโลกโดยลำดับ ในวรกัปนั้น.

ปิยทสฺสี จ สมฺพุทฺโธ ก็สมเด็จพระปิยทัสสีสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกเป็นปฐมในวรกัปนั้น พระองค์เกิดในอโนมาบรมราชธานี พระพุทธชนกาธิบดีทรงพระนามพระเจ้าสุทัตตะ พระพุทธชนนีทรงพระนามพระนางสุจันทา พระปาลิตะและพระสัพพทัสสี เป็นพระอัครสาวกซ้ายขวา พระโสภิตเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระสุชาดากับธัมมทินนาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกา มีไม้ประยงค์เป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๘ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์มาณพ มีนามว่ากัสสปมาณพ เรียนจบไตรเพทางคศาสตรศิลป ได้สดับมธุรธรรมีกถาก็มีกมลศรัทธาปราโมทย์ สละทรัพย์อันอเนกโกฏิ ออกทำเป็นสังฆาราม ถวายแก่พระอริยสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ได้

พุทธพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระปิยทัสสีศาสดาจารย์ ทรงทำพุทธกิจโปรดเวไนยสัตว์อยู่ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

อตฺถทสฺสี นราสโภ ครั้นศาสนาพระปิยทัสสีสัมพุทธเจ้าล่วงกาลนานมา กำหนดได้พุทธันดรหนึ่ง จึงถึงศาสนาพระอัตถทัสสีนราสภศาสดาได้มาอุบัติในโลก พระองค์เกิดในโสภณมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนามว่า พระเจ้าสาคร พระพุทธชนนีทรงพระนามพระนางสุปทัสสนาราชเทวี พระสันตเถระและพระอุปสันตเถระเป็นคู่พระอัครสาวกซ้ายขวา พระอภัยเถระเป็นหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก พระธัมมาและพระสุธัมมาเถวี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้จำปาเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืนแสนปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นดาบส ปรากฏด้วยมหิทธิศักดานุภาพแห่งอภิญญา ๕ และอัฏฐสมาบัติ ๘ มีนามว่าสุสิมะมหาฤาษี ย่อมยินดีเที่ยวจาริกไปในเทวโลกสวรรค์ ๒ ชั้นฟ้า คือจาตุมหาราชิกาและดาวดิงสา **ปูชิตฺวาน ตถาคตํ** ได้เอามณฑารพย์มากรอง เป็นฉัตรกางกั้นสักการบูชาแด่สมเด็จพระอัตถทัสสีนราสภแล้ว ก็ได้พุทธพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระอัตถทัสสีศาสดาจารย์เจ้านั้น ทรงทำพุทธกิจอยู่ถึงอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

ธมฺมทสฺสี มหายโส ครั้นล่วงศาสนาพระอัตถทัสสีสัมพุทธเจ้ากาลนานมากำหนดได้พุทธันดร ๑ จึงถึงศาสนาพระธัมมทัสสีสัมพุทธองค์ ผู้ทรงพระยศใหญ่ ได้มาอุบัติในโลก พระองค์เกิดในสรณมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนาม พระเจ้าสรณะจอมนราธิบดี พระพุทธชนนีทรงพระนามพระสุนันทา พระปทุมะและพระปุสสเทวเถระเป็นคู่พระอัครสาวกซ้ายขวา พระสุเนตตเถระผู้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก พระเขมาเถรีและสัพพามาเถรี เป็นคู่พระอัครสาวิกาซ้ายขวา มีไม้ช้างน้าวเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืนหมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นองค์อมรินทร์ ได้นำนานาทิพยสักการะจากสุทัสสนสถาน มากระทำสักการบูชา แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระธัมมทัสสีสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจอยู่ ถึงอวสานกาลแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระสิทธัตถพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในมัณฑกัป

ครั้นศาสนาพระธัมมทัสสีสัมพุทธเจ้าล่วงกาลนานมา ถึงสิ้นอายุแห่งวรกัป ครั้นวรกัปล่วงไปแล้ว จึงมีสุญญมหากัปบังเกิดคั่นขึ้น ณ ระหว่างนั้นอีก ๒๔ มหากัป เมื่อ ๒๔ มหากัปนั้นล่วงไป ๆ โดยลำดับแล้ว จึงมีมัณฑกัปอัน ๑ บังเกิดขึ้น ในที่สุด ๙๔ กัปนับถอยหลังกลับแต่ภัททกัปนี้ไป ก็และมัณฑกัปนั้นทรงพระพุทธเจ้าได้พระองค์เดียว คือ พระสิทธัตถสัมพุทธเจ้าได้มาอุบัติในโลก

ในมัณฑกัปนั้น.

ก็และกาลเมื่อพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้า ได้อุบัติแล้วนั้น พระองค์เกิดในเวภารมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนาม พระเจ้าชัยเสนมหาราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามพระนางสุจลาราชเทวี พระสัมพลเถระและพระสุมิตตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเรวตเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระสิวิลาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา มีไม้กรรณิการ์เป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๖๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๑๐ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นฤาษี มีนามว่ามังคลดาบส ปรากฏด้วยมหิทธิศักดานุภาพแห่งอภิญญาสมาบัติ ได้นำผลไม้หว้ามาแต่ป่าหิมวันต์ ถวายพระพุทธองค์กับพระสงฆ์บริวาร แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล.

สมเด็จพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้านั้น ทรงทำพุทธกิจอยู่ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระติสสะและมหาปุสสพุทธเจ้า เสด็จอุบัติในมัณฑกัป

ครั้นศาสนาพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้าล่วงแล้วนานมาจึงสิ้นกาลอายุแห่งมัณฑกัป ครั้นมัณฑกัปสิ้นไปแล้ว จึงสุญญอสงไขยมหากัปบังเกิดขึ้นคั่นระหว่างนั้นอีก ๒ มหากัป ทำให้เว้นว่างจากพุทธกาล เมื่อสุญญมหากัปล่วงไปทั้ง ๒ แล้วโดยลำดับ จึงมีมัณฑกัปบังเกิดขึ้นในที่สุด แห่งกัปน้อยถอยหลังแต่ภัททกัปนี้ไปได้ ๙๒ กัป จึงถึง

มัณฑกัปนั้น ทรงพระพุทธเจ้าได้ ๒ พระองค์ คือพระติสสะและพระปุสสะ.

ติสฺโส นาม สมฺพุทฺโธ เมื่อพระติสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกเป็นปฐม ในต้นมัณฑกัปนั้น พระองค์เกิดในเมขลมหานคร พระพุทธบิดรทรงพระนามพระเจ้าชนสันธะ พระพุทธมารดาทรงพระนามพระนางปทุมา พระพรหมเทวะและอุทยเถระ เป็นพระอัครสาวก พระสุมนเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระผุสสาภิกษุณีและพระสุทัตตาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา มีไม้ประดู่ลายเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๖๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๑๐ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เกิดในขัตติยวงศ์ ทรงนามสุชาตบรมกษัตริย์ ได้ทรงสละสิริราชสมบัติออกบรรพชาเป็นดาบส วันหนึ่งได้สดับกิตติศัพท์สรรเสริญคุณว่า สมเด็จพระติสสสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อุบัติตรัสในโลกแล้ว มีความปรีดาได้นำมณฑารพย์บุปผปาริกฉัตตก์มาแต่สุทัสสนทิพยสถาน กระทำสักการบูชาเป็นวิตานะบุปผากั้นกางอากาศ แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่า ดาบสนี้จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระติสสศาสดาจารย์ทรงทำพุทธกิจอยู่ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานล่วงไป.

ครั้นศาสนาพระติสสสัมพุทธเจ้าล่วงแล้วมา กำหนดกาลได้พุทธันดร ๑ จึงถึงศาสนาพระปุสสสัมพุทธเจ้า พระองค์อุบัติในกาสิกนคร พระพุทธบิดาทรงพระนามพระเจ้าชัยเสน พระพุทธมารดาทรงพระนามสิริมาขัตติยนารี พระสุรักขิตเถระและพระธัมมเสนเถระเป็นพระอัครสาวก พระโสภิยะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระจาลาเถรีและ

พระอุปจาลาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา มีเทพทารพฤกษ์ไม้ละหุ่งเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๕๘ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๙ หมื่นปี.

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติในขัตติยวงศ์ ทรงพระนามวิชิตบรมกษัตริย์ ได้ทรงละมไหศูรยสมบัติ ออกบรรพชาในสำนักพระปุสสศาสดาจารย์เจ้า แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่า จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามศากยมุนีโคดมในอนาคตกาล สมเด็จพระปุสสสัมพุทธเจ้าทรงทำพุทธกิจอยู่ ตลอดอวสานกาลแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระวิปัสสีพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในสารกัป

ครั้นศาสนาพระปุสสสัมพุทธเจ้า ล่วงแล้วนานมาจึงสิ้นอายุกาลมัณฑกัป ในระหว่างกาลนั้น จึงบังเกิดสารกัปอันหนึ่งขึ้นอีก สารกัปนั้นทรงพระพุทธเจ้าได้พระองค์เดียว คือ พระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกในสารกัปนั้น พระองค์อุบัติในพันธุมดีบรมราชธานี พระพุทธชนกาธิบดีทรงพระนามพระเจ้าพันธุมนรินทรปินขัตติยวงศ์ พระพุทธชนนีมีพระนามพันธุมาราชเทวี พระขันธเถระและพระติสสเถระ เป็นพระอัครสาวก พระอโสกเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระจันทาเถรีและพระจันทมิตตาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา มีไม้แคฝอยเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๘๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๘ หมื่นปี.

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นภุชงคราช มีมหิทธิอำนาจเป็นอันมาก นามว่าอดุลยนาคราชอุรคินทร ได้พา

บรรดานาคนิกรออกจากนาคพิภพ มานอบนบนมัสการสมเด็จพระวิปัสสีศาสดาจารย์แล้ว ได้ทำสักการบูชาด้วยเสนาสนะเครื่องลาด คือ เตียงและตั่งเป็นต้น แต่ละอย่างล้วนแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่า พญาอุรคินทรนาคราชนี้ นานไปในอนาคต กำหนดอีก ๙๑ กัป ก็จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระศากยมุนีโคดม.

สมเด็จพระวิปัสสีสัมพุทธองค์ ทรงทำพุทธกิจอยู่ ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป

พระสิขีและพระเวสสภูพุทธเจ้า เสด็จอุบัติในมัณฑกัป

วิปสฺสิสฺสาปรภาเค ในอปภาคกาลแห่งพระวิปัสสีล่วงมานาน จึงสิ้นสารกัปปายุกาลนั้นครั้นสิ้นสารกัปปายุกาลแล้วจึงมีสุญญมหากัปบังเกิดกั้นคั่นขึ้นในระหว่างนั้นอีก ๖๐ มหากัป เมื่อสุญญมหากัปทั้ง ๖๐ นั้น ล่วงไปแล้วโดยลำดับ ๆ จึงมีมัณฑกัปเกิดขึ้นในระหว่างนั้นกับ ๑ มีกำลังธารพระพุทธเจ้าได้ ๒ พระองค์ คือ พระสิขีและพระเวสสภู ได้มาอุบัติในมัณฑกัปนั้น.

วิปสฺสิสฺสนฺตเร พุทฺโธ ในระหว่างกาลแห่งพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้านั้นมา จึงถึงศาสนาพระสิขีสัมพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในมัณฑกัปอันบังเกิดในที่สุดแห่งกัปนับถอยหลังไปแต่ภัททกัปนี้ได้ ๓๑ กัป พระสิขีสัมพุทธเจ้าได้อุบัติในอรุณวดีนคร พระพุทธบิดรทรงพระนาม

อรุสมมติเทวราช พระพุทธชนนีนาถทรงพระนามปภาวดีพระอภิภูเถระและพระสัมภวเถระทั้ง ๒ นี้เป็นพระอัครสาวก พระเขมังกระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอขิลาเถรีและพระปทุมาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา ปุณฑริกโกมลเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๓๗ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๗ หมื่นปี.

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นบรมกษัตริย์ ทรงพระนามพระเจ้าอรินทมราชาธิราช ทรงมหิทธิอำนาจราชบริวาริสสริยยศอันยิ่งใหญ่ และอุดมทรัพย์ศฤงคาร ได้ทรงบำเพ็ญไตรจีวรทาน ถวายพระอริยสงฆ์มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธาน **มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา** ได้ยังมหาทานให้เป็นไป ด้วยมหกรรมการฉลอง แล้วทรงบริจาคทรัพย์ออกสร้างเป็นพญาหัสดี ให้สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการใหญ่เท่าพญามงคลฉัททันต์ อุทิศเป็นวรามิสบูชาอันเลิศ แด่สมเด็จพระผู้มีพระภาค แล้วได้พุทธพยากรณ์ว่าจักได้ตรัสเป็นพระเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระสิขีบรมศาสดาจารย์ทรงทำพุทธกิจอยู่ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

เมื่อกาลล่วงไปได้พุทธันดร ๑ จึงถึงศาสนาพระเวสสภูสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้มาอุบัติในโลกในมัณฑกัปนั้น พระองค์อุบัติในอโนมนคร พระพุทธบิดรทรงพระนามพระเจ้าสุปติฏฐะ พระพุทธมารดาทรงพระนามพระนางยศวดี พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นพระอัครสาวก พระอุปสันตเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระทามาเถรีและพระสมาลาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา มีไม้รังเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๖๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๖ หมื่นปี.

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นบรมกษัตริย์ ทรงพระนามสุทัสสนะ มีพระกมลศรัทธาประสาทในพระตรัยรัตน์เป็นนิจ ทรงอุทิศถวายจีวรทาน ครั้นเสด็จออกบรรพชา ในสำนักพระเวสสภู ผู้ทรงพระภาคเจ้า ได้พุทธพยากรณ์ว่า จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งในอนาคตกาล สมเด็จพระเวสสภูผู้ทรงพระภาค ทรงทำพุทธกิจอยู่ตลอดกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

เวสฺสภุสฺส อปรภาเค ในกาลเบื้องหน้าแต่ศาสนาพระเวสสภู สัมพุทธเจ้านั้นล่วงกาลนานมาจึงสิ้นอายุกาลแห่งมัณฑกัป ในลำดับนั้น จึงบังเกิดสุญญมหากัปกั้นคั่นระหว่างขึ้นอีก ๓๑ กัป ทำให้เว้นว่าง ห่างไกลพุทธกาลอยู่นานนัก เมื่อสุญญมหากัปทั้ง ๓๑ นั้นล่วงไป แล้วโดยลำดับ ๆ จึงถึงกาลบังเกิดแห่งภัททกัป อันเป็นปัจจุบันนี้.

ในภัททกัปมีพระพุทธเจ้าอุบัติ ๕ พระองค์

อิมสฺมึ ภทฺทกปฺเป ปญฺจ พุทฺธา ปกาสิตา ในภัททกัปนี้มี ความเจริญมาก หากมีกำลังธารพระพุทธเจ้าได้ถึง ๕ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตมะ แห่งเรานี้ และ พระศรีอริยเมตไตรยจักมีในอนาคตกาล ทั้ง ๕ พระองค์นี้แล ย่อม ได้มาอุบัติในภัททกัปปัจจุบันนี้โดยลำดับ.

พระกกุสันธพุทธเจ้าอุบัติ

สมเด็จพระกกุสันธสัมพุทธเจ้า พระองค์อุบัติในเขมวดีนคร พระพุทธบิดรนามอัคคิทัตตพราหมณ์ พระสัญชีวเถระเป็นพระอัครสาวก พระพุทธิชะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระสมาเถรีกับพระปจัมนามาเถรี เป็นอัครสาวิกา มีไม้ซึกเป็นโพธิสถาน พระสรีรกายสูง ๔๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๔ หมื่นปี.

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เกิดในขัตติยราชวงศ์ทรงพระนามเขมนราธิราช ได้ถวายจีวรบิณฑบาตและคิลานเภสัชชทาน ทั้งสมณบริขารครุลหุภัณฑ์เป็นอันมาก แด่พระอริยสงฆ์มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธาน แล้วละราชสมบัติออกบรรพชา ในกกุสันธสัมพุทธศาสนาแล้ว ได้พุทธพยากรณ์ว่า จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในภัททกัปอันมีในที่สุดตามลำดับพุทธันดรทรงพระนามว่า พระโคดมบรมศาสดา สมเด็จพระกกุสันธสัมพุทธเจ้า ทรงกระทำพุทธกิจอยู่ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระโกนาคมนพุทธเจ้าอุบัติ

ครั้นล่วงศาสนาพระกกุสันธสัมพุทธเจ้าแล้วมากำหนดกาลพุทธันดร ๑ จึงถึงลำดับแห่งพระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า พระองค์อุบัติในโสภิตนคร พระพุทธบิดรนามยัญญทัตตพราหมณ์ พระพุทธารดานางอุตตราพราหมณี พระภิยยเถระกับอุตตรเถระ เป็นพระอัครสาวก พระโสตถิชเถระ เป็นพุทธอุปัฏฐาก พระสมุททาเถรีกับพระอุตตราเถรี

เป็นพระอัครสาวิกา มีไม้อุทุมพรพฤกษ์เป็นโพธิสถาน พระสรีรกาย สูง ๓๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๔ หมื่นปี

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นบรมขัตติยาธิบดี มีพระนามว่า พระเจ้าบรรพต ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว สดับมธุรธรรมีกถา มีจิตศรัทธาเลื่อมใส ถวายไตรจีวรอันตระการด้วยกัปปาสิกพัสตร์และโกไสยพัสตร์ และผ้ากัมพลทุกุลพัสตร์ กับรองเท้าอันทำแล้วด้วยกนกรัตน์ แล้วเสด็จออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ได้พุทธพยากรณ์ว่า จักได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในภัททกัปนี้ ทรงพระนามว่าพระโคดม สมเด็จพระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า ทรงทำพุทธกิจอยู่ ตลอดอวสานกาลแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไป.

พระกัสสปพุทธเจ้าอุบัติ

ครั้นล่วงศาสนาพระโกนาคมนสัมพุทธเจ้าแล้วมากำหนดกาลได้พุทธันดร ๑ จึงถึงลำดับแห่งพระกัสสปสัมพุทธเจ้า พระองค์อุบัติในเมืองพาราณสี พระพุทธบิดรนามพรหมทัตตพราหมณ์ พระพุทธมารดานามธนวดีพราหมณี พระติสสเถระและพระภารทวาชเถระเป็นพระอัครสาวก พระสัพพมิตตเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอนุฬาเถรีและพระอุรุเวลาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา ไม้ไทรเป็นโพธิสถาน มีพระสรีรกายสูง ๒๐ ศอก ทรงพระชนมายุยืน ๒ หมื่นปี.

พระศากยมุนีโคดมเสด็จอุบัติในภัททกัปนี้

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์เป็นโชติปาลมาณพ ได้ศึกษาแจ้งจบในไตรเพทางคศาสตร์ ปรากฏว่าเป็นผู้ฉลาดรอบรู้พิจารณาดูภูมิสถานและอากาศวิถีทางแห่งนักษัตรฤกษ์และนิมิต และมีสหายสนิทคนหนึ่งชื่อว่าฆฏิการบุรุษเป็นช่างหม้อ ได้เป็นกัลยาณมิตรมีคุณอันเลิศพาเราตถาคตผู้โพธิสัตว์ เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้สดับมธุรธรรมีกถาแล้ว มีจิตศรัทธาเลื่อมใส ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นชินบุตรในพระพุทธศาสนา.

โสปิ มํ พุทฺโธ พยากาสิ สมเด็จพระกัสสปสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์เราผู้โชติปาลภิกษุว่า จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามศากยมุนีโคดมในภัททกัปนี้.

ตสฺสาหํ วจนํ สุตฺวา เราตถาคตเมื่อเป็นพุทธังกูรโพธิสัตว์ได้สดับพุทธพจน์ดังนั้น ก็มีกมลโสมนัสปรีดา อธิษฐานพุทธาภินีหารบารมี ให้มั่นมากในสันดาน สมาทานถือเที่ยงทศบารมีธรรมทั้ง ๑๐ ทิศ ครั้นจุติจากชาตินั้นแล้ว ก็สังสรณาการอยู่ในมนุษย์และสวรรค์เกิดในภพใดชาติใดย่อมกำหนดได้ทุกภพทุกชาตินั้น ๆ

ยโต เม ลทฺธพฺยากาสิ จำเดิมแต่เราได้ลัทธยาเทศ ในสำนักแห่งพระทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้น กำหนดเป็นเดิม ๔ อสงไขยแสนกัปควรนับว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์เที่ยงแล้วนั้นมา เราย่อมได้พุทธพยากรณ์

ในสำนักแห่งพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทุก ๆ พระองค์มา ทั้ง ๒๔ พระองค์ มีพระทีปังกรสัมพุทธเจ้าเป็นต้น มีพระกัสสปทศพลญาณเป็นอวสานเสมอมาโดยลำดับ จนถึงเราได้ตรัส ณ ภัททกัปปัจจุบันนี้ และพระอริยเมตไตรยจักมีในอนาคตกาล.

สพฺเพสํ ปน พุทฺธานํ คุณา จ ฝ่ายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ มีพระทีปังกรสัมพุทธเจ้าเป็นต้น มีพระกัสสปทศพลเป็นที่สุดนั้น ย่อมทรงพระคุณเสมอกันกับด้วยเราตถาคตนี้.

วิสมเหตุ ๘ ประการ

อนึ่ง **วิสมเหตุ** คือ สิ่งที่ไม่เสมอกันนั้น มี ๘ ประการ พุทธายุกาล ประมาณพระสรีระ ตระกูลวงศ์ ทรงทำทุกกรกิริยา พุทธประภายานาภิเนษกรมณ์ โพธิพฤกษ์ อปราชิตบัลลังก์ ทั้ง ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นเวมัตติสถาน บัณฑิตชนผู้มีปรีชาญาณพึงสันนิษฐานเถิดว่า สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระพุทธฎีกาฉะนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงโดยพิสดาร จึงตรัสเป็นกเถตุกัมยตาปุจฉา เมื่อจะทรงวิสัชนาความนั้นด้วยพระองค์เองว่า **กตมํ อายุเวมตฺตํ นาม เตสํปิ ภิกฺขโว** เป็นอาทิ ความว่า ดูกรสงฆ์ทั้งปวง ชื่อว่าความต่างแห่งอายุของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ๆ ต่างกันด้วยอย่างไร แล้วพระพุทธองค์จึงตรัสวิสัชนาแก้ไขด้วยพระองค์ว่า **เกจิ ทีฆายุกา เกจิ อปฺปายุกาปิ** ดูกรสงฆ์ทั้งปวง สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์นั้น ทรงพระชนมายุยืนยาวยิ่งหย่อนกาลโดยประมาณต่าง ๆ กันดังนี้.

ความต่างแห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๙ พระองค์ คือพระทีปังกร ๑ พระโกณฑัญญ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระปทุมะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระอัตถทัสสี ๑ พระธัมมทัสสี ๑ พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ ทั้ง ๙ พระองค์นี้ แต่ล้วนทรงพระชนมายุแสนพรรษา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๘ พระองค์ คือ พระสุมังคละ ๑ พระสุมนะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระนารทะ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิยทัสสี ๑ พระปุสสะ ๑ ทั้ง ๘ พระองค์นี้ แต่ล้วนทรงพระชนมายุ ๙ หมื่นพรรษา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือพระเรวัต ๑ พระเวสสภู ๑ ทั้ง ๒ พระองค์นี้ ทรงพระชนมายุ ๖ หมื่นพรรษา. พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมายุ ๘ หมื่นพรรษา พระสิขีสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมายุ ๗ หมื่นพรรษา พระกกุสันธสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมายุ ๔ หมื่นพรรษา พระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมายุ ๓ หมื่นพรรษา พระกัสสปสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมายุ ๓ หมื่นพรรษา.

อหเมตรหิ สมฺพุทฺโธ ณ กาลนี้ เราตถาคตสัมพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ความต่างแห่งพระชนม์พรรษายุกาลแห่งสมเด็จพระศาสดาจารย์ทั้งหลายนั้น ๆ น้อยบ้างมากบ้างด้วยประการฉะนี้.

ความต่างแห่งพระสรีระของพระพุทธเจ้า

กตมํ ปมาณํ ดูกรสงฆ์ทั้งปวง อนึ่งประมาณพระพุทธสรีระแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ๆ ก็ต่างกันดังนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๖ พระองค์ คือ พระทีปังกร พระเรวต พระปิยทัสสี พระอัตถทัสสี พระธัมมทัสสี และพระวิปัสสี ทั้ง ๖ พระองค์นี้ ล้วนมีพระสรีระสูง ๘๐ ศอกเสมอกัน

พระสิทธัตถะ พระเวสสภู และพระติสสะ ทั้ง ๓ พระองค์นี้ มีพระสรีรกายสูง ๖๐ ศอก พระสิขีสูง ๓๗ ศอก พระกกุสันธสูง ๔๐ ศอก พระโกนาคมนะสูง ๓๐ ศอก พระกัสสปะสูง ๒๐ ศอก **เอวํ ปมาณเวมตฺตํ** ความต่างแห่งประมาณพุทธสรีระด้วยประการฉะนี้.

ความต่างแห่งตระกูลของพระพุทธเจ้า

กตมํ กุลเวมตฺตํ ดูกรสงฆ์ทั้งปวง อนึ่งความต่างแห่งตระกูลนั้นเป็นอย่างไรเล่า ต่างกันโดยตระกูลดังนี้ สมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย กำหนดแต่พระทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้นมาโดยลำดับกับด้วยตัวเราตถาคตนี้ เป็น ๒๑ พระองค์ ล้วนเกิดในขัตติยวงศ์สิ้นด้วยกัน นอกนั้น คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะทั้ง ๓ พระองค์นี้แลต่างกัน เหตุพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้นเกิดในพราหมณ์พงศ์มหาศาล นี้แหละความต่างแห่งตระกูล

ความต่างแห่งปธานทุกกรกิริยาของพระพุทธเจ้า

กถํ ปธานเวมตฺตํ ดูกรสงฆ์ทั้งปวง ความต่างแห่งปธานทุกกรกิริยาเป็นอย่างไร ต่างกันอย่างไร สมเด็จพระสัมพุทธเจ้า ๗ พระองค์ คือ พระทีปังกร พระโกณฑัญญะ พระสุมนะ พระอโนมทัสสี พระสุชาตะ พระสิทธัตถะ พระกกุสันธะ ทั้ง ๗ พระองค์นี้ **ทสมาสปธาโน จ** ล้วนทรงทำทุกกรกิริยาอยู่ ๑๐ เดือนจึงได้ตรัส พระสุเมธะ พระสุมังคละ พระติสสะ พระสิขี ทั้ง ๔ พระองค์นี้ ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่นานถึง ๘ เดือน จึงได้ตรัส พระเรวตะ ๒ เดือน พระโสภิตะ ๔ เดือนจึงได้ตรัส พระปทุมะ พระอัตถทัสสี พระวิปัสสี ทั้ง ๓ พระองค์นี้ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่กึ่งเดือนจึงได้ตรัส พระปทุมุตตระ พระนารทะ พระธัมมทัสสี และพระกัสสปะทั้ง ๔ พระองค์นี้ ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่ ๗ วันจึงได้ตรัส พระปุสสะ พระปิยทัสสี พระโกนาคมนะ พระเวสสภู ทั้ง ๔ พระองค์นี้ ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่เดือนหนึ่งจึงได้ตรัส.

อปิ ฉวสฺสิกาเจว ส่วนเราตถาคตผู้เดียว ทำปธานทุกกรกิริยาอยู่นานถึง ๖ พรรษา จึงได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ **เอวํ ปธานเวมตฺตํ** ความต่างแห่งทุกกรกิริยามีประการดังนี้.

ความต่างกันแห่งพุทธรังสีของพระพุทธเจ้า

กตมํ รสฺมินามตฺตํ อนึ่งความที่มีประการต่างแห่งพระพุทธรังสีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นเป็นอย่างไร ดูกรสงฆ์ทั้งปวง พุทธรังสีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ต่างกันด้วยสามารถสร้านไปไกลใกล้

กว่ากันดังนี้ พระสุมังคละ มีพุทธสรีโรภาส สร้านไปไกลได้พันโยชน์ พระปทุมุตระ สร้านไปไกลได้ ๑๒ โยชน์ พระวิปัสสีสร้านไปไกลได้ ๖ โยชน์กับ ๔ ร้อยเส้น พระสิขี สร้านไปไกลได้ ๓ โยชน์ พระกกุสันธะ สร้านไปไกลได้ ๑๐ โยชน์

อหปิ พฺยามปฺปภา เราตถาคตนี้ มีรัศมีสร้านออกจากกายเพียงข้างละวาเป็นปกติ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านอกนี้ ๑๙ พระองค์ ล้วนทรงพุทธรังสีไม่มีนิยม คือจะกำหนดมิได้ สุดแต่พระองค์จะประสงค์แผ่เพียงเท่าใดเป็นประมาณ การที่ต่างแห่งพระพุทธรังสีฉะนี้.

ความต่างแห่งยานออกมหาภิเนษกรมณ์

ยานเวมตฺตํ อนึ่งความต่างแห่งยาน สำหรับทรงออกสู่มหาภิเนษกรมณ์นั้นดังนี้ ลักษณะยานมี ๕ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์บางพระองค์ก็ทรงคชยาน บางพระองค์ก็ทรงรถยาน บางพระองค์ก็ทรงอัศวยาน สีวิกามาศราชยาน และมณเฑียรมหาปราสาท ออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ต่างกันดังนี้ คือ พระทีปังกร พระสุมนะ พระสุเมธะ พระปุสสะ พระสิขี และพระโกนาคมนะ ทั้ง ๖ พระองค์นี้ ล้วนทรงคชยานออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ พระโกณฑัญญะ พระเรวตะ พระปทุมะ พระปิยทัสสี พระกกุสันธะ ทั้ง ๕ พระองค์นี้ ทรงรถยานออกสู่มหาภิเนษกมณ์ พระสุมังคละ พระสุชาตะ พระติสสะ พระอัตถทัสสี กับทั้งเราตถาคตนี้ เป็น ๕ พระองค์ด้วยกัน ทรงอัศวยานออกสู่

มหาภิเนษกรมณ์ พระอโนมทัสสี พระสิทธัตถะ และพระเวสสภู ทั้ง ๓ พระองค์นี้ ทรงสีวิกาออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ พระนารทะ พระวิปัสสี พระปทุมุตตระ พระธัมมทัสสี และพระกัสสปะ ทั้ง ๕ พระองค์นี้ ทรงมณเฑียรมหาปราสาทออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ความต่างแห่งยานสำหรับทรงออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ฉะนี้.

ความต่างแห่งไม้ที่ตรัสรู้

อนึ่งความต่างแห่งไม้เป็นที่ตรัสรู้นั้นดังนี้ คือ พระทีปังกรได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้เลียบ พระโกณฑัญญะได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้ขานาง พระสุมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ และพระโสภิตะ ทั้ง ๔ พระองค์นี้ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้กากะทิง พระอโนมทัสสี พระปทุมะ และพระนารทะ ทั้ง ๓ พระองค์นี้ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้เต็งรัง พระปทุมุตตระ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้สน พระสุเมธะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้สะเดา พระสุชาตะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้กอไผ่ พระปิยทัสสี ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้ประยงค์ พระอัตถทัสสี ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้จำปา พระธัมมทัสสี ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้ช้างน้าว พระสิทธัตถะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้กรรณิการ์ พระติสสะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้ประดู่ลาย พระปุสสะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มเทพทารพฤกษ์ไม้ละหุ่ง พระวิปัสสี ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้แคฝอย พระสิขี ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้กอบัวปุณฑริก พระเวสสภู ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้รังใหญ่ พระกกุสันธะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้ซึก พระโกนาคมนะ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้อุทุมพร พระกัสสป ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้มหานิโครธ.

อหัปิ อสฺสตฺโถ แต่เราตถาคตนี้ ได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ร่มไม้โพบาย ความต่างแห่งโพธิสถาน ของสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้ง ๒๔ พระองค์ฉะนี้

ความต่างแห่งอปราชิตบัลลังก์

กถํ ปลฺลงฺกเวมตฺตํ ดูกรภิกษุสงฆ์ทั้งปวง อนึ่ง ความต่างแห่งอปราชิตบัลลังก์นั้น เป็นอย่างไร มีพระพุทธฎีกาตรัสเป็นกเถตุกัมยตาปุจฉา เพื่อจะวิสัชนาด้วยพระองค์เองฉะนี้แล้ว ตรัสว่า

เกจิ ปณฺณาสหตฺถิกา เกจิ ปณฺณรสีปิ จ เป็นอาทิ ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย รตนบัลลังก์ที่นั่งตรัสรู้ ณ ควงโพธิพฤกษมณฑลของสมเด็จพระทศพลญาณทั้งหลายนั้น บางพระองค์สูง ๕๐ ศอกก็มี บางพระองค์สูงเพียง ๑๕ ศอกก็มี ดังนี้ คือ พระทีปังกร พระเรวตะ พระปิยทัสสี พระอัตถทัสสี พระธัมมทัสสี และพระวิปัสสี ทั้ง ๖ พระองค์นี้ ทรงอปราชิตบัลลังก์ที่นั่งตรัสรู้นั้นสูง ๕๐ ศอกเสมอกัน พระโกณฑัญญะ พระสุมังคละ พระสุเมธะ และพระนารทะ ทั้ง ๔ พระองค์นี้ทรงอปราชิตบัลลังก์ สูง ๕๗ ศอก พระสุมนะพระองค์เดียว ได้ทรงอปราชิตบัลลังก์ สูงถึง ๖๐ ศอก พระโสภิต พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ และพระปุสสะ ทั้ง ๕ พระองค์นี้ ทรงอปราชิตบัลลังก์สูง ๘๓ ศอก พระสุชาตะ และพระกกุสันธะทั้ง ๒ พระองค์นี้ ทรงอปราชิตบัลลังก์สูง ๓๖ ศอก พระสิทธัตถะ พระเวสสภู และพระติสส ทั้งสามพระองค์นี้ ทรงอปราชิต

บัลลังก์สูง ๔๐ ศอก พระสิขี ทรงอปราชิตบัลลังก์สูง ๓๔ ศอก พระโกนาคมนะ ทรงอปราชิตบัลลังก์สูง ๒๐ ศอก พระกัสสป ทรงอปราชิตบัลลังก์สูง ๑๕ ศอก **มม ปลฺลงฺโก จุทฺทสหตฺโถ** ส่วนอปราชิตบัลลังก์ที่นั่งตรัส ของเราตถาคตนี้ กำหนดสูงเพียง ๑๔ ศอก **เอวํ ปลฺลงฺกเวมตฺตํ** นาม ดูกรภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ท่านทั้งหลายจงรู้ความต่าง แห่งอปราชิตรัตนบัลลังก์ โดยประการดังนี้.

อนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ๆ ย่อมทรงจาริกมณฑลเป็น ๓ สถาน คือ มหามณฑลและมัชฌิมมณฑลปานกลางและจุลละเป็นอย่างน้อย ด้วยอำนาจพระมหากรุณา เพื่อว่าจะให้มีประโยชน์แก่พุทธเวไนยสัตว์ แท้จริงสัตว์ทั้งหลาย มีอาทิ คือ เป็นสัตว์บอดแต่กำเนิด หรือเป็นโรคาพยาธิประการใด ๆ จนจวน มรณันติกสมัยแล้วก็ดี แม้ว่าสัตว์ทั้งหลายนั้น ๆ ได้สดับธรรมกถาแล้ว ย่อมได้ซึ่งทางสวรรค์และนิพพานต่าง ๆ กัน ตามควรแก่อุปนิสัยสามารถแห่งสัตว์นั้น ๆ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงทรงอุตสาหะเสด็จจาริกโดยพุทธกิจวิธี เบื้องว่าสมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ๆ ครั้นเสด็จออกจากมหาวิหารแต่ ณ วันเดือน ๑๑ แรม ๑ ค่ำ แล้วเสด็จจาริกเที่ยวไป ๙ เดือน จึงเสด็จกลับมาถึงมหาวิหาร ทันในวันเพ็ญเดือน ๘ ดังนี้ เรียกว่ามหามณฑลจาริก.

ยทา กติกปาฏิปทา ก็ถ้าคราวใด สมเด็จพระพุทธองค์ เสด็จออกจากมหาวิหารแต่ ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๑ ค่ำ แล้วเสด็จเที่ยวจาริกไป ๘ เดือน จึงเสด็จกลับถึงมหาวิหาร ทันวันเพ็ญเดือน ๘ ดังนี้ เรียกว่า มัชฌิมมณฑลจาริก.

ถ้าคราวใด สมเด็จพระพุทธองค์ เสด็จออกจากมหาวิหารแต่ ณ วันเดือนอ้ายแรม ๑ ค่ำ แล้วเสด็จจาริกเที่ยวไป ๗ เดือน จึงได้เสด็จกลับมหาวิหาร ทันในวันเพ็ญเดือน ๘ ดังนี้ เรียกว่า จุลลมณฑลจาริก.

ติมณฺฑลมฺหิ สตฺถานํ หิตการณา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ย่อมทรงทำพุทธกิจวิธี ดังนี้เป็นธรรมดา ด้วยสามารถ ทรงพระมหากรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

จตุฏฺฐานา อชหิตา ประการหนึ่งเล่า ภูมิสถานทั้ง ๔ แห่งนั้น ย่อมเป็นธรรมสถานที่เที่ยงอยู่ เหตุสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในไตรกาล ย่อมไม่สละเสียเลย ภูมิสถานทั้ง ๔ นั้น คือ มหาโพธิพฤกษ์ ๑ อปราชิตบัลลังก์ ๑ พุทธอาสน์แสดงธรรมจักร ๑ ที่ตั้งพุทธมัญจอาสน์ ณ ภายในห้องพระคันธกุฎี ในเขตวันวิหาร ๑ ทั้ง ๔ สถานนี้ มิได้คลาดเคลื่อนไป เหตุพุทธวิสัยหากนิยมเพราะเป็นอุดมสถาน ถึงจะมีเชิงชานชายจะย่อมยาวใหญ่อย่างไรก็ดี ที่ตั้งแห่งเชิงเตียงทั้ง ๔ นั้นจะผิดพลาดคลาดจากที่ตั้งเดิมหามิได้.

ลักษณะพระมหาบุรุษ ๓

ยสฺมา เอตานิ สพพานิ เหตุใด ธรรมดาอันนี้ย่อมมีย่อมทรงเที่ยงตรงอยู่โดยวิสัย เพราะเหตุนั้นไซร้ ลักษณะประเภทพระมหา

บุรุษราชเจ้าทั้งหลายจึงเป็น ๓ สถาน โดยอาการดังนี้ คือ อุคฆฏิตัญญูโพธิสัตว์พวก ๑ วิปัจจิตัญญูโพธิสัตว์พวก ๑ เนยยโพธิสัตว์พวก ๑ .

อุคฆฏิตัญญูโพธิสัตว์นั้น เป็นชื่อแห่งพระปัญญาธิกโพธิสัตว์ วิปัจจิตัญญูนั้น เป็นชื่อแห่งพระสัทธาธิกโพธิสัตว์ เนยยะนั้น เป็นชื่อแห่งพระวิริยาธิกโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทั้งปวงนั้น ย่อมมี ๓ ประเภทเท่านี้ แต่มีโพธิสมภารอภินิหารบารมีหากต่าง ๆ กันเป็นธรรมดา.

ส่วนพระอุคฆฏิตัญญูปัญญาธิกโพธิสัตว์นั้น ทรงสร้างพระบารมีแต่ดำริอยู่ในพระทัย ปันเป็นส่วนมโนปณิธานนั้น ก็นานนับได้ ๗ อสงไขยมหากัปจึงออกวาจาได้ แต่ออกวาจาได้แล้ว เป็นส่วนวจีปณิธานได้นั้นก็นานนับได้ ๙ อสงไขย จึงปรารถนาพร้อมได้ทั้งกายวาจา แต่ปรารถนาได้ทั้งกายวาจาแล้ว เป็นส่วนแห่งกายวจีปณิธานได้นั้นก็นานนับได้ ๔ อสงไขยเศษแสนมหากัป นับรวมทั้งสิ้นแต่เริ่มปณิธานมาจนได้ตรัส จึงได้ ๒๐ อสงไขยแสนกัป ปันเป็นประเภทแห่งปัญญาธิกบารมี ดังนี้อย่าง ๑.

ส่วนพระวิปัจจิตัญญูโพธิสัตว์ที่ครบ ๒ นั้น ทรงสร้างพระบารมีแต่ดำริอยู่ในพระทัย ปันเป็นส่วนมโนปณิธาน ก็นานนับได้ ๑๔ อสงไขยจึงออกวาจาได้ แต่ออกวาจาได้แล้ว ปันเป็นส่วนวจีปณิธาน ก็นานนับได้ถึง ๑๘ อสงไขยจึงปรารถนาพร้อมได้ทั้งกายวาจา แต่ปรารถนาได้ทั้งกายวาจาแล้ว เป็นส่วนแห่งกายวจีปณิธานได้นั้น ก็นานนับได้ ๘ อสงไขยเศษแสนมหากัป รวมนับทั้งสิ้นแต่เริ่มสร้างพระบารมีมาจนได้ตรัสจึงเป็น ๔๐ อสงไขยแสนกัป ปันเป็นประเภทแห่งสัทธาธิกบารมี ดังนี้อย่าง ๑.

ส่วนพระเนยยวิริยาธิกโพธิสัตว์ เป็นที่ครบ ๓ นั้น ทรงสร้างพระบารมี แต่ดำริอยู่ในพระทัย ปันเป็นส่วนมโนปณิธาน ก็นานนับได้ ๒๘ อสงไขย จึงออกวาจาได้ แต่ออกวาจาได้แล้ว ปันเป็นส่วนวจีปณิธาน ก็นานนับได้ ๓๖ อสงไขย จึงปรารถนาพร้อมได้ทั้งกายวาจา แต่ปรารถนาพร้อมได้ทั้งกายวาจาแล้ว กำหนดเป็นส่วนกายวจีปณิธาน ก็นานนับได้ถึง ๑๖ อสงไขยเศษแสนมหากัป รวมทั้งสิ้นแต่เริ่มสร้างพระบารมีมา จึงเป็น ๘๐ อสงไขยแสนกัป ปันเป็นประเภทแห่งวิริยาธิกบารมี ดังนี้อย่างหนึ่ง จึงเป็นประเภทลักษณะ ๓ ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง ในภัททกัปปัจจุบันนี้ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ ทั้ง ๓ พระองค์นี้ ล้วนเป็นสัทธาธิกะ ส่วนพระศากยมุนีโคดมบรมศาสดาของเราท่านทั้งหลายในปัจจุบันนี้นั้น พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมา เป็นฝ่ายปัญญาธิกะ พระอริยเมตไตยมหาบุรุษ ซึ่งจักได้ตรัสรู้ในอนาคตกาลนั้น พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมา เป็นฝ่ายวิริยาธิกะ ต่างกันเป็น ๓ อย่าง ๓ จำพวกด้วยประการฉะนี้.

ปณิธาน ๓ ของพระมหากรุณาทิคุณเจ้าของเรานี้

ติวิธา โพธิปตฺถนา มนสา จินฺติตา เจว องค์สมเด็จพระมหากรุณาทิคุณเจ้าของเรานี้ เมื่อครั้งยังเป็นมหาบุรุษพุทธังกูรโพธิสัตว์ทรงสร้างพระบารมีอยู่นั้น แต่ทำมโนปณิธานตั้งพระทัยว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็นาน ล่วงกาลไปได้ถึง ๗ อสงไขยมหากัป เมื่อทำ

วจีปณิธาน ก็ล่วงกาล ๙ อสงไขยมหากัป เมื่อทำกายวจีปณิธาน ก็ล่วงกาล ๔ อสงไขยแสนมหากัป.

พระพุทธเจ้าที่ทรงพบในอสงไขยนั้น ๆ

เมื่อในอสงไขยมหากัปที่แรก ชื่อนันทะอสงไขยกัปนั้น พระมหาบุรุษเจ้าได้พบพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงพระนามพระพรหมเทวะ และพระพุทธเจ้าอื่นอีกถึง ๕ พันพระองค์ ในสุนันทะอสงไขยมหากัปที่ ๒ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๙ พันพระองค์ ในปฐวีอสงไขยมหากัปที่ ๓ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึงหมื่นพระองค์ ในมัณฑะอสงไขยมหากัปที่ ๔ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึงหมื่น ๑ พันพระองค์ ในธรณีอสงไขยที่ ๕ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๒ หมื่นพระองค์ ในสาครอสงไขยที่ ๖ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๓ หมื่นพระองค์ ในปุณฑริกะอสงไขยที่ ๗ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้ามากถึง ๔ หมื่นพระองค์ รวมพระพุทธเจ้าทั้งสิ้นนั้นได้ถึง ๑ แสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ สิ้นกาลในเกณฑ์ ๗ อสงไขยมหากัป ซึ่งเป็นคราวที่พระมหาบุรุษได้ทำมโนปณิธาน ในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระพรหมเทวสัมพุทธเจ้าเป็นต้น จนถึงพระปุราณศากยมุนีพุทธเจ้าเป็นที่สุด.

พระมหาบุรุษจึงได้ทำวจีปณิธาน ในที่เฉพาะพระพักตร์พระปุราณศากยมุนีสัมพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าทั้งหลายอื่นอีก ๕ หมื่นพระองค์ ในสัพพภัททะมหากัปที่ ๘ เป็นที่ ๑ ในเกณฑ์ ๙ อสงไขยกัปนั้น ในสัพพผุลละอสงไขยมหากัปที่ ๙ เป็นที่ ๒ ในเกณฑ์ ๙ นั้น

พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๖ หมื่นพระองค์ ในสัพพรัตนะอสงไขยมหากัปที่ ๑๐ เป็นที่ ๓ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๗ หมื่นพระองค์ ในอุสภักขันธะอสงไขยที่ ๑๑ เป็นที่ ๔ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๘ หมื่นพระองค์ ในมานิภัททะอสงไขยกัปที่ ๑๒ เป็นที่ ๕ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้า ๙ หมื่นพระองค์ ในปทุมะอสงไขยกัปที่ ๑๓ เป็นที่ ๖ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้า ๒ หมื่นพระองค์ ในอุสภะอสงไขยที่ ๑๔ เป็นที่ ๗ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้าหมื่นพระองค์ ในขันธัคคมะอสงไขยที่ ๑๕ เป็นที่ ๘ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้า ๕ พันพระองค์ ในสัพพผาละอสงไขยที่ ๑๖ เป็นที่ครบ ๙ ในเกณฑ์ ๙ นั้น พระองค์ได้พบพระพุทธเจ้า ๒ พันพระองค์ รวมพระพุทธเจ้า ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์ ใน ๙ สุญญอสงไขยนี้ และพระพุทธเจ้าใน ๗ อสงไขยก่อน ๑ แสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ รวมเข้าด้วยกันทั้งสิ้นเป็น ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พันพระองค์.

และการที่พระมหาบุรุษทำวจีปณิธาน ในที่เฉพาะพระพักตร์พระปุราณศากยมุนีสัมพุทธเจ้าเป็นต้นมา จนถึงพระตัณหังกระ พระเมธังกระ พระสรณังกระ และพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า ทั้ง ๔ พระองค์ อันได้ตรัสรู้เรียงกันเป็นลำดับ ในสารมัณฑกัปอัน ๑ ในที่สุดของ ๙ อสงไขยนั้น พระองค์ได้ทรงทำอธิการยิ่งใหญ่ ในสำนักแห่งพรตัณหังกระ พระเมธังกระ และพระสรณังกระสัมพุทธเจ้า ทั้ง ๓ พระองค์นี้ แต่ยังไม่ได้พุทธพยากรณ์ก่อน เพราะความที่ยังไม่เต็มพร้อมแห่งอัฏฐสโมธานธรรม ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ เสด็จดับ

ขันธปรินิพพานล่วงไปโดยลำดับแล้ว พระมหาบุรุษเจ้าจึงได้พุทธพยากรณ์ในสำนักแห่งพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า ครั้นเมื่อพระทีปังกรสัมพุทธเจ้านิพพานล่วงไปแล้วนาน จึงสิ้นกาลแห่งสารมัณฑกัปนั้น ครั้นสารมัณฑกัปล่วงไปแล้ว จึงถึงเข้าในต้นเกณฑ์สุญญอสงไขยมหากัปทั้ง ๔ มีเสละอสงไขยมหากัปเป็นที่ ๑ ล่วงไปแล้ว จึงพระโกณฑัญญูสัมพุทธเจ้า ได้มาตรัสในสารกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักพระโกณฑัญญูสัมพุทธเจ้านั้น ครั้นพระโกณฑัญญูะนิพพานล่วงไปแล้วนาน จึงสิ้นสารกัป ๆ สิ้นไปแล้ว จึงมีภาสะอสงไขยมหากัปเป็นที่ ๒ ล่วงไปแล้ว จึงพระสุมังคละ พระสุมนะ พระเรวตะ และพระโสภิตสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ได้ตรัสรู้เรียงกันเป็นลำดับ ในสารมัณฑกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้น ครั้นพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ นิพพานล่วงไปโดยลำดับแล้วนาน จึงสิ้นสารมัณฑกัป ๆ สิ้นไปแล้ว จึงมีชยอสงไขยมหากัปเป็นที่ ๓ ล่วงไปแล้ว วรกัป ๑ บังเกิดขึ้น จึงมีพระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระนารทสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มาบังเกิดตรัสรู้เรียงกันเป็นลำดับ ในวรกัปนั้น พระมหาบุรุษเจ้า ก็ได้พุทธพยากรณ์ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ครั้นพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น ล่วงไปเป็นลำดับแล้วนาน จึงสิ้นวรกัป สิ้นวรกัปแล้ว จึงมีรุจิรอสงไขยมหากัปเป็นที่ ๔ ล่วงแล้ว ทั้ง ๔ อสงไขยมหากัปนี้ ล้วนเป็นสุญญอสงไขยไม่มีคุณประโยชน์อะไร.

กาลซึ่งพระมหาบุรุษเจ้า ทำกายวจีปณิธานในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้พุทธพยากรณ์ในสำนักแห่งพระทีปังกรสัมพุทธเจ้าเป็นต้น จนถึงพระนารทพระพุทธเจ้าเป็นที่ ๙ ถ้านับ

พระตัณหังกระ พระเมธังกระ และพระสรณังกระทั้ง ๓ พระองค์ ที่ไม่ได้พยากรณ์เข้าด้วยกัน ก็เป็นพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์ มี ณ ภายในกาลกำหนด ๔ อสงไขยนี้ล่วงไปแล้ว มีพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ได้มาตรัสในสารกัป ซึ่งเป็นต้นเกณฑ์เศษ แสน กัปนั้น พระมหาบุรุษเจ้า ก็ได้พุทธพยากรณ์ในสำนักแห่งพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า ๆ นั้น พระองค์นิพพานล่วงไปแล้ว จึงมีพระสุเมธะ และพระสุชาตสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ บังเกิดเป็นลำดับในมัณฑกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น (ทั้ง ๒ พระองค์นี้) นิพพานล่วงไปตามลำดับแล้ว จึงมีพระปิยทัสสี พระอัตถทัสสี และพระธัมมทัสสีสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นี้ ได้มาตรัสรู้เรียงกันเป็นลำดับในวรกัปอัน ๑ พระมหาบุรษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น ทั้ง ๓ พระองค์นิพพานล่วงไปแล้ว จึงมีพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ได้มาตรัสรู้ในสารกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระสิทธัตถสัมพุทธเจ้านั้น ครั้นพระองค์นิพพานล่วงแล้ว จึงมีพระติสสะ และพระปุสสสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ได้มาตรัสรู้ในมัณฑกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้นครั้นพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ นิพพานล่วงไปแล้ว จึงมีพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ได้ตรัสรู้ในสารกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า ๆ นั้นนิพพานล่วงไป จึงมีพระสิขีเวสสภูสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ได้มาตรัสรู้ในมัณฑกัปอัน ๑ พระมหาบุรุษก็ได้พุทธพยากรณ์ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๒

พระองค์ๆ นั้นนิพพานล่วงไป จึงมีพระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ ได้มาตรัสรู้เรียงกันเป็นลำดับ ในภัททกัปปัจจุบันนี้ พระมหาบุรุษเจ้าของเราก็ได้พุทธพยากรณ์ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์.

พระพุทธเจ้าที่ทรงพบเพราะปณิธาน ๓

พุทธังกูรบรมโพธิสัตว์ เริ่มแต่ได้ทำมโนปณิธาน ๗ อสงไขยมหากัปนั้น ได้พบพระพุทธเจ้ารวมทั้งสิ้น ๑ แสน ๒ หมื่น ๕ พันพระองค์ ในกาลที่ทำวจีปณิธาน ๙ อสงไขยมหากัป ได้พบพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์ ในกาลที่ทำพร้อมทั้งกายวจีปณิธาน ๔ อสงไขยเศษแสนกัป ได้พบพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๗ พระองค์

ทรงสร้างบารมีถึงพระชาติเป็นเวสสันดร

เตน วุตฺตํ เหตุดังนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงดำรัสพุทธฎีกาว่า **ภิกฺขเว** ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตผู้มหาบุรุษพุทธังกูรสร้างบารมีมา ได้ประสบพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเอนกคณนานับได้ถึง ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๘ พระองค์ ทั้งเราตถาคตนี้ก็แต่สมเด็จพระชินศรีสัมพุทธเจ้าผู้ซึ่งได้ตรัสพยากรณ์เรานั้นน้อยพระองค์นักหนา พระผู้ที่มิได้พยากรณ์นั้นมากกว่ามากหลายหมื่นเท่า

แม้จะกำหนดพระพุทธเจ้าแต่ที่ได้ทรงพยากรณ์เรา ตถาคตนั้นไซร้ ก็นับได้จำเดิมแต่พระทีปังกรสัมพุทธเจ้านั้นมาแต่ภายใน ๔ อสงไขย รวมได้พระพุทธเจ้าแต่ ๙ พระองค์ มีพระทีปังกรสัมพุทธเจ้าเป็นปฐม พระนารทะเป็นที่สุด ในส่วนเศษแสนกัปนับแต่พระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ตลอดจนพระพุทธกัสสปสัมพุทธเจ้าได้พยากรณ์เรามา แต่ ๑๕ พระองค์เท่านั้น รวมกันทั้งสิ้น จึงได้พระพุทธเจ้าผู้ทรงพยากรณ์ เรา ๒๔ พระองค์นี้แล ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราผู้พุทธพงศ์มีประสงค์ อุตสาหะสร้างสมอบรมพระบารมีมาถึงชาติกำเนิดเวสสันดรมหาบุรุษเจ้า.

เวสฺสนฺตรตฺตภาเว จตฺวา เมื่อเราผู้โพธิสัตว์สถิตอยู่ในอัตตภาพ เป็นพระเวสสันดรนั้น ได้บำเพ็ญพระบารมีทำให้พื้นแผ่นปฐพีให้ไหว ได้ถึง ๗ ครั้ง.

จุติจากชาติพระเวสสันดรไปเกิดในชั้นดุสิต

เวสฺสนฺตรตฺตภาวโต จวิตฺวา ครั้นจุติจากชาติที่เป็น พระเวสสันดรมหาบุรุษแล้ว เราก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในชั้นดุสิตสวรรค์ เป็นสันดุสิตเทวราช เสวยทิพยสมบัติเป็นบรมสุข เจริญพระชนม์ได้ ๕๗ โกฏิ ๖๐ แสนปีด้วยนับปีในมนุษย์นี้ อยู่จนประจวบจวนจะสิ้นสุด พระชนมายุ ๔ พันปีทิพย์ อันนี้เป็นธรรมดาประเพณีของ พระมหาบุรุษรัตน์พุทธังกูรทุก ๆ พระองค์มา.

แท้จริงเป็นธรรมดา พระมหาบุรุษโพธิสัตว์ นั้น ๆ ครั้นเมื่อ บารมียังมิได้บริบูรณ์ แม้ว่าได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ยามา

ปรนิมมิตะ ชั้นใดชั้น ๑ ที่มีอายุยืนยาวกาลนานนักนั้น ๆ แล้ว พระองค์ก็ย่อมทำอธิมุตตกาลกิริยาหลับพระเนตรลง ทรงอธิษฐานว่าขอให้อาตมะจุติไป ณ กาลบัดนี้ แต่พอขาดคำอธิษฐานว่าดังนั้นพระองค์ก็จุติลงมาบังเกิดในมนุษยโลก โดยควรแก่อัธยาศัยตกว่า พระองค์หาสู้มีความอาลัยในทิพยสมบัติสวรรค์นั้น ๆ มากนักไม่ เหตุพระองค์จะใคร่ทรงสร้างพระบารมีให้บริบูรณ์เป็นประมาณ คือเมื่อพระบรมโพธิสมภารบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว จึงได้บังเกิดในสวรรค์เป็นสันดุสิตเทวราช ในพระชาติใกล้ปัจฉิมภพแล้วกาลใดกาลนั้นแลพระองค์จึงจะดำรงอยู่ในสวรรค์นั้น ๆ ประจวบเท่าทิพายุกาล อย่างนี้เป็นประเพณีสมเด็จหน่อพระชินศรีที่ทรงสร้างพระบารมีทุก ๆ พระองค์สืบมา.

อมฺหากํ ปน ปุริโส เพราะฉะนั้น พระมหาบุรุษเจ้าแห่งเรานี้เมื่อมีสมภารบารมีบริบูรณ์แล้ว พระองค์ได้บังเกิดเป็นสันดุสิตเทพบุตรแล้ว จึงได้ดำรงอยู่ในดุสิตสวรรค์จวบจนสิ้นทิพายุกาล.

โพธิสัมภารกถาจบ.

ตอนที่ ๔
พุทธมาตุกถา

๔. พุทธมาตุกถา

๔.๑ พุทธมาตุสัมภารกถา

ความปรารถนาของพระพุทธมารดา **พุทฺธสฺส มาตุสมฺภารกถา** บัดนี้จะพรรณนาในสมภารแห่งพุทธมารดาสืบไป ความว่า สมเด็จพระสิริมหามายาพุทธมารดานั้น เดิมสมเด็จพระนางก็ได้ปรารถนาที่พระพุทธมารดา แต่ครั้งศาสนาพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า ครั้งนั้นพระนางได้เสวยพระชาติเป็นราชธิดาผู้ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าพันธุมวดีราช พระนางเจ้าได้ทำสักการบูชาพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้าด้วยจุณแก่นจันทน์อันหาค่ามิได้แล้วสมเด็จพระนางเจ้าก็ปรารถนาเป็นพระพุทธมารดา ณ ที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า.

พระชาติสุดท้ายของพระพุทธมารดา

ตโต จวิตฺวา ครั้นพระนางเจ้าสิ้นพระชนม์จากชาตินั้นแล้วก็ท่องเที่ยวชมอุดมสมบัติ ในสวรรค์และมนุษย์อยู่สิ้นกาลนาน ครั้นมาถึงพุทธกาลพระกัสสปสัมพุทธเจ้า พระนางนั้นได้มาบังเกิดเป็นพระราชธิดาพระเจ้ากิงกิสราช ทรงพระนามสุธัมมาราชเทวี ในชาตินี้พระนางได้ถวายไทยทานเป็นอันมาก แก่พระอริยสงฆ์ประมาณ ๔ แสนกับทั้งสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าเป็นประธาน สมเด็จเยาวมาลย์ราชธิดาก็ได้ทำปณิธานปรารถนาที่พระพุทธชนนี ในที่เฉพาะพระพักตร์สมเด็จพระมหากรุณา.

ตโต จวิตฺวา ครั้นพระนางจุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดเป็นพระผุสสดีเทวธิดา เป็นมหิสสรชายา แห่งท้าวสุชัมบดีเทพจอมสุทัศน์ แล้วพระนางเจ้าจุติลงมาเกิดเป็น ขัตติยราชธิดาพระเจ้ามัททราช ทรงพระนามวรนาฏผุสสดี ได้มาเป็นพระชนนีสมเด็จพระเวสสันดรมหาบุรุษ ครั้นจุติจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ เสวยทิพยสุขสมบัติตลอดทิพพายุแล้ว ก็จุติลงมาบังเกิดเป็นขัตติยราชธิดาสมเด็จพระจ้าชนาธิปราช ซึ่งเถลิงราชสมบัติ ณ เทวทหมหานคร

อุตฺตมรูปธรา พระนางทรงพระบวรโฉมนั้นงามเลิศล่วงเสียซึ่งโฉมมนุษย์นารีในชมพูทวีป เป็นที่พิศวงงงงวยแห่งบุคคลทั้งหลายผู้ได้ทัศนาการ

กาญฺจนวณฺณสปฏิภาคา มีพระฉวีวรรณผิวพรรณพระมังสะงามดุจดังว่าสีทอง ทรงซึ่งเบญจกัลยาณี มีพื้นพระหัตถ์และพื้นพระบาทนั้น ประกอบด้วยลาดลายอันงามวิจิตร พระนขาทั้ง ๑๐ ทัศนั้น รุ่งเรืองดุจดังว่าประทีปทอง อันบุคคลตามไว้ พระอุทรพระปฤษฎางค์และพระปรัศว์ข้างทั้ง ๒ นั้น งามประดุจดังว่ากำบังและหุ้มไว้ด้วยแผ่นทอง

เทฺว อุรู พระเพลาทั้ง ๒ นั้น งามประดุจดังว่าลำกล้วยทองในป่าจิตรลดาวัน พระชงฆ์ทั้ง ๒ นั้นงามประดุจปลีมีพรรณผ่องใสยิ่งนักพื้นพระบาทนั้นราบเสมอ พระองค์นั้นบริบูรณ์ด้วยอิตถีลักษณะ ๖๔

ถึงซึ่งสิริโสภาคย์ งามดุจดังเทพอัปสรกัญญาอันอยู่ในวิมานแก้วในสวรรค์ ดวงพระพักตร์นั้นอิ่มมิได้บกพร่องเปล่งปลั่งดังพระจันทร์เมื่อวันเพ็ญ มีดวงพระเนตรดำขำ ควรเห็นเช่นดวงตามฤคโปดกอันเกิดในขวบปี มีพระสุรเสียงอันไพเราะ ดุจเสียงแห่งนกการเวกผู้ใดได้ฟังแล้วประหนึ่งว่าจะสิ้นสติ

อญฺญนารี อสทิสา โฉมพระธิดานั้นงามหานารีอื่นจะเปรียบเทียบมิได้ เป็นนางแก้วอันประเสริฐ สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชญ์ผู้เป็นพระราชบิดา เห็นพระรูปโฉมพระนางงามเลิศ ก็มีพระหฤทัยชื่นชม **สตสหสฺสกุมาริโย** จึงให้จัดหานางกุมารีน้อย ๆ แสนหนึ่งมาให้เป็นบริวารแห่งพระราชธิดา **ลกฺขณวาจเก ปกฺโกสาเปตฺวา** แล้วพระองค์จึงตรัสสั่งให้หาพราหมณ์ทั้งหลายที่รู้ทายลักษณะนั้นเข้ามาให้ดูลักษณะพระราชธิดา.

เชิญพราหมณ์ทำนายพระลักษณะ

เต พฺราหฺมณา ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหลายนั้น ก็พิจารณาเห็นพระราชธิดาอันมีลักษณะอันบริบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง ก็มีจิตพิศวงด้วยมิเคยเห็นแต่ก่อนมา จึงกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระราชธิดาของพระองค์นี้มีบุญญาภิสมภารล้ำเลิศนักบริบูรณ์ไปด้วยลักษณะ ๖๔ เป็นนางแก้วอันประเสริฐเลิศกว่านางกุมารีบรรดามีในไตรโลก **สเทวเก โลเก** จะหาในไตรภพจบทั่วโลก ก็จะมิได้มีผู้ใดงามเสมอเหมือนด้วยพระราชธิดาแห่งพระองค์ พระราชธิดานี้มีอานุภาพมากพระบารมี

นั้นบริบูรณ์ จะให้สุขสมบัติทั้ง ๓ แก่โลกทั้งปวงได้ **นิกฺขนฺตกุมาโร** พระบวรโอรสซึ่งจะประสูติจากครรภ์พระราชธิดานี้ น่าที่ระได้ตรัสรู้โพธิญาณ จะขนสัตว์ข้ามโอฆสงสารโดยแท้ **เอสา สมฺพุทฺธมาตา** พระพุทธเจ้าข้า พระราชธิดาของพระองค์นี้จะได้เป็นพระพุทธชนนีโดยเที่ยงแท้.

ตํ สุตฺวา ราชา สมเด็จพระชนาธิปราช เบื้องว่าได้สดับลัทธยาเทศราชธิดา พระองค์ก็มีพระกมลโสมนัส ดำรัสราชโองการบังคับสั่งให้ตั้งแต่มงคลการทำขวัญพระราชธิดา แล้วจึงถวายพระนามว่าพระสิริมหามายา เหตุว่าพระนางนั้น เป็นที่ประชุมแห่งสิริเป็นอันมากปริวาเรน **วฑฺฒิตฺวา** สมเด็จพระนางสิริมหามายาเจ้านั้น เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้นได้ ๑๒ พรรษา กอปรด้วยบริวารกุมารี ก็ยิ่งงามเลิศด้วยพระสิริวิลาศ โอภาสด้วยพระรัศมีรุ่งเรืองเป็นประหนึ่งว่ากองเพลิงอันโชตนาการอยู่ ณ ยอดสุวรรณคีรี สมเด็จพระนางสิริมหามายาเจ้านี้ทรงบุญญธัญญลักษณะเป็นอันมาก แม้จะทรงซึ่งสุวรรณทัพพีแล้วและจะตักข้าวในหม้อน้อยหนึ่ง ออกบำเพ็ญอาหารทานแก่อนาถชนทั้งสกลชมพูทวีปก็ดี ข้าวในหม้อน้อยนั้น ก็จักมีอาการปรากฏพร่องไปแต่รอยทัพพีเดียว อันนี้ก็จัดเป็นบุญญธัญญลักษณะประการ ๑.

อนายุขยโรคปีฬิตา อนึ่งชนทั้งหลาย แม้ว่ากาลายุขัยยังไม่ถึงถึงจะมีโรคภัยไข้เจ็บประการใด ๆ มาเบียนเจียนจักถึงแก่อนิจกรรมก็ดีแม้พระราชธิดาทรงลูบลงที่กายของผู้นั้น ๆ ก็หายโรคคงมีอายุยืนยิ่งขึ้นไป นี้ก็เป็นบุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

เจ อณฺณตฺร ปตฺตํ วา ถ้าทรงจับต้องใบไม้หรือสิ่งอันใดอันหนึ่ง เพื่อประโยชน์จะทรงเก็บเป็นของเล่น ใบไม้หรือสิ่งทั้งหลายนั้น ก็กลายเป็นสุวรรณธรรมชาติไปในขณะนั้น นี้ก็เป็นบุญญธัญญลักษณะ ประการ ๑.

ถ้าทรงปลูกพืชผลพันธ์สิ่งใด แต่พอพระนางทรงล้าง พระหัตถ์รดลงเหนือนานาพันธ์พืช ที่เพาะปลูกนั้น ก็บันดาลงอก ออกเป็นลำต้นแตกกิ่งก้าน ทรงช่อต่อผลแก่ห่ามงามสุกทุกพวง ผลนี้เป็นบุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

แม้สถิตอยู่บนยอดคีรีที่สูงสุด ถ้าพระนางเจ้ามีพระเสาวนีย์ว่า อยากน้ำ ในขณะนั้นท่อน้ำลำธาร ก็บันดาลผุดขึ้นจากพื้นปฐพีนี้ เป็นบุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

แม้พระนางเจ้าจักเสด็จประภาศเล่น ณ สถานใด ๆ ภูมิเทวดา อารักขเทวดา อากาสัฏฐเทวดาทั้งหลาย ย่อมนำเอาถาดทองอันเต็ม ไปด้วยทิพยนานากระยาเสวย มาถวายในสนามเล่น นี้ก็เป็นบุญธัญญ-ลักษณะประการหนึ่ง.

ถ้าพระนางไม่สบายพระทัย ในที่เสด็จไปประพาสสวนราช อุทยานเป็นอาทิเทพเจ้าทั้งหลาย ย่อมชวนกันนำเอาน้ำทิพยสุคนธวารี มาโสรจสรงให้ แล้วนำเครื่องประดับทิพย์มาประดับให้ นี้ก็เป็น บุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

อฏฺฐยกฺขราชาโน เมื่อพระราชธิดาเสด็จเข้าสู่นิทรารมณ์ ย่อมมีพญายักษาธิราช มีมือถือดาบแก้ววิเชียรทั้ง ๘ เพื่อจะป้องกัน สรรพอุปัทวันตราย นี้ก็เป็นบุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

อุณฺหากาเล อนึ่งในกาลสมัย เมื่อพระธิดาเร่าร้อนพระสรีระ เทพยเจ้าทั้งหลายก็เอาหม้อทองทิพย์ตักน้ำในสระอโนดาตมาโสรจสรงให้ เมื่อยามหนาวพระวรกาย ก็ไปนำมาซึ่งทิพยภูษาแต่ต้นกัลปพฤกษ์มาห่มคลุมพระสรีระให้ นี้ก็เป็นบุญญธัญญลักษณะประการหนึ่ง.

ตกว่า สมเด็จพระนางสิริมหามายา ผู้จักได้เป็นพระพุทธมารดา ย่อมประกอบด้วยบุญญธัญญลักษณะทรงประสงค์สิ่งใด สิ่งนั้นได้สำเร็จทุกประการเป็นอาทิ ดังแสดงโดยสังเขปนัยฉะนี้.

๔.๒ วิวาหมงคลกถา

ตทา สีหหนุราชา ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช ผู้เป็นพระบรมอัยกาธิบดี ของสมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ดำรงราชย์ มไหศูรยสมบัติอยู่ ณ กรุงกบิลพัสดุ์มหานคร **สตฺต ปุตฺเต ปฏิลภิ** ท้าวเธอมีพระบวรดนโยรส ๗ พระองค์ ๆ ใหญ่ทรงนามสิริสุทโธทนราชกุมาร พระองค์ที่ ๒ ทรงนามสุกโกทนะ ที่ ๓ ทรงนามอมิตโตทนะ เป็นต้น เมื่อพระสิริสุทโธทนะผู้ปรากฏว่าจะได้เป็นพระพุทธบิดา ทรงเจริญพระชนม์พรรษายุกาลควรแก่ราชาภิเษกแล้ว สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชจึงดำรัสราชวโรงการ ใช้พราหมณ์ทิชาจารย์ผู้เจนแจ้งจตุพิธเพทางคศาสตร์ ๔ คือ ดูรู้ลักษณะสตรีและบุรุษ ปยุตตนักษัตรและภูมิสถานบ้านเมืองทั้ง ๔ นี้ ให้เที่ยวเสาะแสวงหาราชกัลยาณีกุมารี อันมีรูปโฉมเพ็ญบุรณ์ลักษณะ ๖๔ เพื่อว่าจะให้เป็นเอกอัครมเหสีคู่ราชาภิเษกสิริสุทโธทนราชกุมาร.

พราหมณ์ ๘ นายเที่ยวแสวงหา
ราชกัลยาณีราชกุมารี

อฏฺฐ เต พฺราหฺมณา ฝ่ายพราหมณ์ทวิชาจารย์ทั้ง ๘ นาย รับพระโองการแล้วถวายบังคมลา พากันเที่ยวพิจารณาไปในที่อื่นจบทั่วประเทศแล้ว และมิได้ประสบพบพาน ภายหลังพราหมณาจารย์ทั้งหลาย จึงเลี้ยวเข้ามาค้นหาในวงศ์กษัตริย์ศากยราช เลยมาจนถึงเทวทหมหานคร พอวันนั้นสมเด็จอดุลยสมรมิ่งวิมลสิริมหามายา

บังคมลาพระชนกชนนี เสด็จพาบริวารนารีดรุณรุ่นราว ๆ กัน จรจรัลออกไปประพาสเล่น ณ สวนราชอุทยาน ส่วน ๘ พราหมณาจารย์จรมาตามทางริมสวนขวัญ ได้สดับศัพทสำเนียงสาวสรรแซ่ซร้องกันอยู่ในสวนราชอุทยานนั้น จึงชวนกันแวะเข้าไปด้วยใส่ใจว่าราชอุทยานนี้เป็นที่บันเทิงจิตยิ่งนัก ชรอยจะเป็นที่รมยสถานแห่งวิมลเยาวมาลย์ผู้มีบุญญลักษณะจักเคยมาประพาสเล่นเป็นมั่นคง คิดแล้วจึงพากันตรงเข้าไปในภายใน ก็ได้ทัศนาการเห็นสนามมหรสพฟ้อน แลสลับสลอนล้วนแล้วด้วยดรุณนารีนาฏน้อย ๆ แน่นอนันต์ บ้างรำบ้างขับรับร้องจำเรียงระรีเรื่อยเฉื่อยฉ่ำ ล้วนเป็นสุขสำราญแล้วได้ยลพระยอดขัตติยอนงค์สิริมหามายาอันทรงนิสัชชนาเหนือรัตนบัลลังก์อันวิจิตรด้วยแก้ว ๗ ประการ ความงามเปรียบปานประหนึ่งว่าเทพอัปสรกัลยา อันมีหมู่นางฟ้าแวดล้อมอยู่ในกนกวิมานเมืองดุสิตาสวรรค์ แม้มิฉะนั้นงามดุจดวงแก้วมณีโชติรส อันรุ่งเรืองชัชชวาลสว่างวางอยู่ ณ ท่ามกลางแห่งแก้วทั้งปวง แม้ว่าไม่อย่างนั้นเปรียบดังดวงดอกโกกนุทมาลาอันงามเลิศอยู่ ณ ท่ามกลางแห่งสรรพบุบผชาติทั้งมวล แม้ว่าไม่เช่นนั้น ประหนึ่งจอมจักรพรรดิราชอันทรงนิสัชชนะบัลลังก์อาสน์ สถิตท่ามกลางสามนตราชร้อยเอ็ดพระองค์ ถ้ามิฉะนั้น ประหนึ่งสุวรรณราชหงส์ทองอันลงลอยล่องเล่นกับด้วยหงส์บริวาร ในนทีธารท้องมหาสมุทรสาคร แม้มิเช่นนั้นประหนึ่งอมรินทรจอมเทพ เมื่อสเด็จสถิตบัณฑุกัมพลสิลาอาสน์ท่ามกลางแห่งเทพนิกร แม้ไม่เช่นนั้น ก็ควรอุปมาด้วยพระจันทรอันดาราล้อมเป็นบริวาร.

พราหมณ์ ๘ นายเห็นโฉมพระนางสิริมหามายา แล้วถึงวิสัญญีภาพ

ตตฺเถว ปติตฺวา วิสญฺญิโน ส่วนพราหมณาจารย์ทั้ง ๘ นั้น เมื่อเห็นโฉมพระนางสิริมหามายาเวลานั้น ต่างคนไม่อาจสามารถที่จะดำรงสติไว้ได้ ต่างคนต่างก็ล้มลงในที่นั้น ถึงซึ่งวิสัญญีภาพปราศจากสัญญา แต่เครื่องอาภรณ์ที่ถือมาในมือก็มิได้รู้จัก ให้ละล่ำละลักไหลเล่อบ่นเพ้อพะพึมไป.

สมเด็จพระมหาสิริมายาสั่งให้ถามพราหมณ์

อฏฺฐนฺนํ กิริยํ ทิสฺวา ฝ่ายสมเด็จพระนางวิมลมิ่งมหามายายอดเยาวมาลย์ ทอดพระเนตรเห็นอาการกิริยาแห่งมหาพราหมณ์ทั้ง ๘ นายมาเป็นเช่นนั้น จึงมีพระเสาวนีย์ดำรัสสั่งให้นางสาวใช้ออกไปไต่ถาม ซึ่งการณ์ที่พราหมณ์พากันเข้ามา ด้วยกิจการอย่างไร พราหมณ์ทั้ง ๗ มิอาจบอกความประการใดได้ แต่โกณฑัญญพราหมณ์ผู้เดียวเป็นคนมีวาสนามาก **สมาธิจิตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา** อุตสาหะตั้งสมาธิจิตไว้ ได้สดับคำสาวใช้ถามจึงแจ้งความว่า สมเด็จพระสีหหนุราชดำรัสใช้ให้เที่ยวมาแสวงหาราชกุมารีที่ประกอบด้วยลักษณะนารี ๖๔ ประการ สาวใช้ได้ทราบข่าวสาสน์แล้ว ก็เข้าไปทูลความตามอรรถคดี สมเด็จพระสิริมหามายาเทวี จึงให้มาเชิญพราหมณ์ ทั้งหลายนั้นเข้ามาแล้ว จึงมีพระเสาวนีย์ถามพราหมณ์ทั้ง ๘ นายนั้นด้วยบาทพระคาถาว่า :-

กิสฺมึ นุ รฏฺเฐ ตว ชาติภูมิ
เกน อตฺเถน อิธานุปฺปตฺโต

เป็นอาทิ ความว่า ดูกรมหาพราหมณ์ ชาติภูมิคือถิ่นฐานบ้านเมืองแห่งท่านทั้งปวงนี้อยู่ประเทศใด ด้วยกิจการสิ่งไร ท่านจึงพากันมาถึงพระนครนี้ มีความประสงค์ด้วยพัสดุอันใดหรือ.

โกณฑัญญพราหมณ์
ได้สติแล้วทูลตอบให้พระนางทราบ

โกณฺฑญฺโญ พฺราหฺมณปาโมกฺโข ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ผู้เป็นประธาน ได้สดับพระเสาวนีย์ดำรัสถามด้วยมธุรวาจาอันไพเราะจับใจให้ตะลึง ประคองสติดีแล้ว จึงทูลตอบด้วยบาทพระคาถาว่า :-

ปรพฺยา ตํ อสทิโส ปญฺจปเถ สุรกฺขิโต
สิริขนฺโธ วิชฺชุลนฺตา อุสโภว สพฺพนาริยา

เป็นอาทิ ความว่า พราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าอยู่หัวเจ้าข้าพระบาททั้งหลายนี้ สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช ผู้ผ่านมไหศวรรยาธิปไตยในกรุงกบิลพัสดุ์ทรงพระอนุสรณ์คำนึงว่า จะราชาภิเษกสมเด็จสิริสุทโธทนะราชปิโยรสผู้ใหญ่ อันทรงพระรูปโฉมวิลัยล้ำเลิศบุรุษในใต้หล้าไม่มีเสมอสอง ด้วยพระรัศมีรุ่งเรืองชัชวาล มีอาการดังดวงจินดามณี เป็นที่ประชุมแห่งสิริวิลาส งามทรงองอาจดุจพญาไกรสร

สีหราช อันลีลาศออกจากกาญจนคูหา ทรงชำนาญในไตรเพทางคศาสตรศิลป ๑๘ ประการ เจริญพระเยาว์วัย ๑๖ พรรษา สมควรจะราชาภิเษกให้เป็นเอกอัครราชาในพระบรมศากยขัตติยวงศ์ เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชจึงดำรัสใช้ข้าพระบาททั้ง ๘ นี้มา เพื่อจะให้เที่ยวแสวงหาพระราชกุมารี ที่บริบูรณ์ด้วย พระลักษณะ ๖๔ ประการ จะให้เป็นคู่ราชาภิเษก เพราะเหตุนี้แลข้าพระบาททั้งหลายจึงได้พากันมาถึงสำนักแห่งพระแม่เจ้า แต่ข้าพระบาททั้งหลายเที่ยวเสาะแสวงหามาในที่อื่น ทั่วทั้งพิภพจบทุกชนบทบ้านเมือง ทั้ง ๘ หมื่น ๔ พันพระนครแล้ว จะได้พบเห็นนางกุมารีที่บริบูรณ์ด้วยลักษณะ ๖๔ ในที่ใดหามิได้ พึ่งได้มาประสพพระแม่เจ้า ผู้สมบูรณ์ด้วยอุดมลักษณะนารี ๖๔ ณ เวลานี้ โฉมพระแม่เจ้าล่วงลบกลบเสียซึ่งโฉมแห่งมนุษย์นารีทั้งปวง จะเทียบด้วยโฉมแห่งเทพอัปสรกัญญาในเมืองฟ้านั้นได้ ข้าพระบาทจะขอนำข่าวสาสน์พระแม่เจ้า ไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช ณ เมืองกบิลพัสดุ์โน้น พระแม่เจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณานุญาตหรือประการใด พระพุทธเจ้าข้า.

สมเด็จพระสิริมหามายาทรงพอพระทัย เมื่อได้สดับพระนามว่าสุทโธทนะ

สาปิ ตํ วจนํ สุตฺวา สมเด็จพระสิริมหามายาเทวี ได้ทรงสดับคำพราหมณ์โกณฑัญญะกราบทูลออกพระนามว่า สิริสุทโธทนะเท่านั้น ก็มีดวงพระกมลปฏิพัทธ์รักใคร่ ประหนึ่งว่าพระนางเจ้าได้ทอดพระเนตรซึ่งพระสิริสุทโธทนราชกุมาร เสด็จมาประดิษฐานอยู่เฉพาะพระพักตร์ก็

เหมือนกัน ความเป็นทั้งนี้ด้วยสามารถวาสนาบารมี เป็นบุพเพสันนิวาสด้วยกันมาแต่ปางก่อน จึงให้บังเกิดผูกรักหนักพระทัย แต่ย่อมมีอาการประหนึ่งว่าไม่สู้รักสู้ใคร่กระไรนัก แล้วแสร้งมีพระเสาวนีย์ตรัสว่า ดูกรมหาพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งท่านจะมาว่ากล่าวความอันนี้กับเราผู้มีพระชนกชนนี ดังนี้ไม่ต้องตามบุรพประเพณี ท่านจงไปกราบทูลสมเด็จพระชนกนาถของเราเถิด

โกณฑัญญพราหมณ์
ถวายเครื่องประดับพระศอ

โกณฑัญญพราหมณ์ก็รู้ความว่าพอพระทัย แล้วจึงนำเอาเครือประดับพระศอ ซึ่งประกิตย์แล้วด้วยเพชรมณี น้อมเข้าไปถวายแด่สมเด็จพระสิริมหามายาแล้วกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ได้ทรงพระกรุณาโปรดประทานอภัยเถิด เครื่องประดับสำรับนี้สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช มีรับสั่งมอบให้ข้าพระบาทนำมาเพื่อจะให้ประดับพระราชกุมารี ผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะสมบัติ ๖๔ ประการ ขอเชิญพระแม่เจ้าอยู่หัว จงรับรตนะประสาธน์นี้ไว้ทรงประดับเถิด.

สา คนโธทเกน โธวิตฺวา สมเด็จพระสิริมหามายาเจ้า จึงให้นางสาวใช้รับเครื่องประดับนั้นมาแล้ว ให้ชำระสรงด้วยน้ำหอมแล้วให้ใส่ลงในผะอบแก้วมณี จึงมีพระเสาวนีย์ สั่งสุปติฏฐมหาอำมาตย์ให้พาพราหมณ์ทั้ง ๘ นายไปสู่ที่เฝ้าสมเด็จพระบิดา.

พราหมณ์ทั้งแปดเฝ้าพระเจ้าชนาธิปราช

ฝ่ายสุปติฏฐมหาอำมาตย์รับพระเสาวนีย์แล้วก็พาพราหมณ์ทั้ง ๘ นายนั้น เข้าไปสู่ที่เฝ้าพระเจ้าชนาธิปราช จึงกราบทูลความนั้นตามนัยหนหลัง.

ราชา ตํ สุตฺวา สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชได้ทรงสดับ จึงดำรัสซักสอบถามพราหมณ์โกณฑัญญะถ้วนทุกประการว่า ดูกรมหาพราหมณ์ สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช ผู้เป็นใหญ่ในศากยวงศ์นั้น พระองค์ดำรัสใช้ให้ท่านเที่ยวเสาะหากุมารีจริงหรือ โกณฑัญญพราหมณ์ก็ทูลสนองพระโองการ โดยนัยดังกล่าวแล้ว พระเจ้าชนาธิปราชจึงซักถามว่า ดูกรพราหมณ์ สิริสุทโธทนะพระบวโรรสนั้น ยังดำรงทรงทศธรรมอยู่หรือ โกณฑัญญพราหมณ์ก็กราบทูลว่า พระราชกุมารนั้นจำเดิมแต่ทรงพระเยาว์มา ก็ประพฤติราชธรรม ๑๐ ประการ มีทานวัตร์เป็นต้นเป็นอันดี สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชได้ทรงสดับ ก็มีพระกมลโสมนัสตรัสสรรเสริญว่า อันธรรมดาเกิดมาเป็นมนุษย์ก็สมควรจะประพฤติสุจริตเป็นวิสิฏฐะกรรมแล้ว ก็จัดได้ชื่อว่านอนเป็นสุขในโลกทั้ง ๒ เมื่อพระองค์ทรงสรรเสรริญพลางทางทรงดำริว่าเจ้าสิริสุทโธทนะนั้นเป็นบวรปิโยรสแห่งบรมกษัริย์ ถ้าได้ราชาภิเษกด้วยธิดาเราแล้ว ก็จะเป็นอัครราชาธิราชเลิศในโลกนี้ พระราชธิดาเรางามเลิศล่วงซึ่งมนุษย์นารีทั้งปวง พระชนมายุก็ได้ ๑๖ พรรษาสมควรที่จะเป็นอัครชายา ยอดมเหสีเจ้าสิริสุทโธทนราชกุมาร ดำริฉะนี้แล้ว จึงมีพระโองการตรัสใช้ให้อำมาตย์ไปสู่สำนักพระสุนันทา

ราชมเหสี นำโภชนาสาลีมาเลี้ยงดูพราหมณ์ทั้ง ๘ นายนั้นให้บริบูรณ์เป็นอันดี.

พระเจ้าชนาธิปราชให้นำเครื่องราชบรรณาการ ถวายพระเจ้าสีหหนุ

สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราช ตรัสสั่งให้แต่งเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ มอบให้พราหมณ์ทั้ง ๘ นายนั้น นำมาถวายแด่พระเจ้าสีหหนุราช ณ เมืองกบิลพัสดุ์บรมราชธานี.

พระเจ้าสีหหนุทรงพระสุบินนิมิต

ตํ ปน รตฺตึ ปจฺจูสกาเล ณ เวลาปัจจูสสมัยใกล้รุ่งราตรีวันนั้น สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชบรรทมหลับสนิทอยู่บนที่สิริไสยาสน์ทรงเห็นพระสุบินอัน ๑ ว่า มีวิมานแก้วอันใหญ่ผุดขึ้นมาแต่ภาคใต้เมทนีดลโดยสูงนั้นล่วงพ้นภวัคคพรหม มีพื้น ๒๘ ชั้น พื้นเบื้องต่ำนั้นโดยสูงได้ ๘ หมื่น ๔ พัน โยชน์ โดยกว้างนั้นตลอดออกไปถึงหมื่นจักรวาล พื้นเป็นคำรบ ๒ นั้นก็จดเอาชั้นจาตุมมหาราชิกาเทวโลกในหมื่นจักรวาล พื้นเป็นคำรบ ๓ นั้นจดดาวดึงสเทวโลกในหมื่นจักรวาล พื้นต่อ ๆ ไปจนถึง ๒๘ ชั้นนั้น จนถึงชั้นยามา ตุสิตา นิมมานรดี ปรนิมมิตสวดีในหมื่นจักรวาล และจดถึงโสฬสพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม ๔ ชั้นโดยลำดับกัน และรัศมีแก้วภายในวิมานนั้น ช่วงโชติสว่างกระจ่างแจ้งแผ่ไปถึงแสนโกฏิจักรวาล ภายในรัตนวิมานนั้นมีรัตนบัลลังก์สูงได้ ๓๔

แสนโยชน์ มีมหาบุรุษผู้หนึ่งนั่งอยู่เหนือบัลลังก์นั้น กอปร์ด้วยหมู่เทพอัปสรกัญญา ดำรัสประภาสอัตถาธิบายธรรมทั้งปวงโดยควรแก่อัธยาศัย ขณะนั้นมหาเมฆอันใหญ่ก็ตั้งขึ้นมา ยังธารเมล็ดฝนเป็นเครื่องประดับรูปพรรณต่าง ๆ ให้ตกลงแทบบาทมูลแห่งมหาบุรุษนั้นเต็มดาษออกไปโดยรอบถึงขอบเขาจักรวาล.

สพฺเพ เทวมนุสฺสา เทวดามนุษย์ทั้งปวงก็พากันแวดล้อมมหาบุรุษผู้นั้นอยู่พร้อมเพรียง มหาบุรุษนั้นก็ฝึกสอนสัตว์ทั้งปวงให้เล่าเรียนศิลปศาสตร์วิทยาให้เป็นความสุขหาสิ่งจะประเสริฐเสมอมิได้แก่สัตว์ทั้งปวง **อยํ ปฐโม** นี้พระสุบินเป็นปฐม.

ในข้อที่ ๒ นั้นว่า มีมหาคงคาลัยอันหนึ่งใหญ่หลวงลึกซึ้งยิ่งนักอยู่ในปุริมทิศแห่งวิมานแก้วนั้น ในคงคาใหญ่ย่อมประกอบไปด้วยละลอกอันพิลึก และมหาคงคานั้นโดยด้านกว้างเล่า ก็มิแลเห็นซึ่งฟากฝั่ง **รตนนาวํ สมฺพนฺธิตฺวา** ในสุบินนั้นเห็นมหาบุรุษนั้นต่อสำเภาใหญ่แล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ทอดประทับลอยลำไว้แทบท่ามหาคงคา.

ตสฺมึ กาเล ในกาลนั้น มีฝูงสัตว์ทั้งหลายเกลื่อนกล่นกันมาแต่ท้องมหาสมุทรบ้าง แต่ใต้พื้นแผ่นดินบ้าง ลงมาแต่อากาศบ้าง แต่บรรดาล้วนพากันเข้าไปกราบถวายบังคมแล้ว เล่าเรียนศิลปวิทยาในสำนักแห่งมหาบรุษนั้น ฝูงสัตว์ทั้งหลายต่างเหล่าแต่บรรดามานั้นถึงจะชั่วชาติปราศจากสิริหรือประการใด ๆ ก็กลับเป็นดี เป็นผู้มีคุณพิทยาสมบัติ มหาบุรุษนั้นก็ป่าวประกาศแก่บรรดาฝูงสัตว์ ที่ได้ดีใน

คุณวิชชา ให้ลงสู่มหารตนนาวาแล้วก็ส่งให้ข้ามไป โดยตรงสะดวกได้ ถึงละลอกนั้นจะยิ่งใหญ่สักเท่าใดก็ดี ก็มิได้ทำสำเภาแก้วให้ไหวได้ ครั้นถึงยังฝั่งฟากโน้นแล้ว ก็ส่งสัตว์ทั้งหลายให้เข้าไปสู่พระนครอันเกษม มิได้รู้เกิดแก่ตาย ครั้นแล้วมหาบุรุษนั้นก็ผันผายกลับมาผ่อนปรนขนสัตว์ทั้งหลายข้ามส่งไป ๆ โดยนิยมอย่างนั้น

ครั้นสิ้นสุบินเป็นคำรบ ๒ ข้อ ก็สะดุ้งตื่นฟื้นพระองค์ **สยนโตวุฏฐาย** สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชเสด็จอุฏฐาการจากพระที่สิริไสยาสน์ ชำระพระองค์สรงเสร็จแล้วก็เสด็จออกสถิตเหนือบัลลังก์ รับสั่งให้นายพราหมณ์ปุโรหิตผู้บิดาโกณฑัญญพราหมณ์ เข้ามาแล้ว จึงตรัสเล่าเรื่องพระสุบินนิมิตนั้นแต่ต้นจนอวสาน.

ส่วนพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ได้สดับ พิจารณาดูก็รู้แจ้งอย่างประหนึ่งว่าเห็นด้วยทิพยจักษุ จึงกราบทูลทำนายพระสุบินนั้นว่า ขอพระราชทาน พราหมณ์ทั้ง ๘ นายที่ทรงพระกรุณาให้ไปแสวงหากุมารีนั้น บัดนี้ได้สำเร็จสมดังพระทัยปรารถนา ชวนกันกลับมาจะถึงพระนครอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า และพระราชกุมารีที่ได้นั้น จะได้เป็นพุทธมารดา มีบุญญาภินิหารใหญ่ อาจอำนวยให้พระนิพพานสุขแก่สัตวโลกได้โดยลักษณะพระสุบินนั้น ด้วยประการฉะนี้.

พราหมณ์ทั้ง ๘ นำเครื่องราชบรรณาการ เข้ามาถวาย

เมื่อสมเด็จบรมนราธิบดี ดำรัสอยู่กับพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ดังนั้น ยังมิทันถึงที่สุดเสร็จความ ก็พอดีกับพราหมณ์ทั้ง ๘ นายนั้น

ได้น้อมนำเครื่องราชบรรณาการเข้าไปสู่ที่เฝ้า สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชทอดพระเนตรเห็น ๘ พราหมณ์ นำราชบรรณาการอันพิเศษเข้ามาก็ทรงพระโสมนัสปรีดาเป็นกำลัง ทรงยังกาลท่าให้พราหมณ์ ๘ นายหายเหนื่อยหน่อยหนึ่งแล้ว จึงดำรัสถามว่า **อมฺโภ พฺราหฺมณา** ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญทั้ง ๘ นายนี้ เที่ยวไปเสาะหานางกุมารี ๖๔ ลักษณะนั้น ยังได้พบเห็นบ้างหรือหามิได้ ได้สำเร็จประสงค์แล้วหรือจึงพากันกลับมา ทั้งเครื่องอุดมบรรณาการนี้ ท่านทั้งหลายได้มาด้วยประการใด.

โกณฑัญญพราหมณ์กราบทูล
เรื่องที่พบพระสิริมหามายาราชกุมารี

พราหมณ์ทั้งหลาย มีโกณฑัญญพราหมณ์เป็นประธานได้ฟังรับสั่งถาม จึงกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าพากันเที่ยวแสวงไป ในอมัจจวงศ์เศรษฐีคฤหบดีพราหมณ์และขัตติยราชวงศ์ใด ๆ ในพระนครอื่น ๆ ถึง ๘ หมื่น ๔ พันเมืองแล้วจะได้พบนางกุมารีที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๖๔ ประการนั้น หามิได้ ครั้นแล้วข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงเที่ยวแสวงหาไปในศากยวงศ์ตลอดไปจนถึงเมืองเทวทหะ สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราช พระองค์มีพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง พระชนม์พรรษา ๑๖ ปี ทรงพระนามสิริมหามายาราชกุมารี สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๖๔ และเบญจกัลยาณี ๕ ประการพื้นพระหัตถ์และพระบาทซ้ายขวาแห่งพระนางเจ้านั้น บริบูรณ์ด้วยมงคลสิริ มีลวดลายวิจิตรเป็นลายกลีบดอกบัวหลวง และรูปมงคล

สระโบกขรณี มีรูปสิงห์รูปสัตว์ประเสริฐ **สตฺต มหาสรา** เป็นรูปสระใหญ่ทั้ง ๗ และเป็นรูปผะอบมีพานดอกไม้ และรูปทวีปใหญ่ ๔ มีบริวารทวีปถึง ๒ พัน และรูปจันทร์รูปอาทิตย์และดาวนักษัตรฤกษ์ นางแก้วผู้ประเสริฐเห็นปานดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าก็ยังมิได้เคยเห็นเลย.

ตทา สีหหนุราชา ครั้งนั้น พระเจ้าสีหหนุราชได้ทรงสดับก็บังเกิดพระปิติเต็มในพระบวรสันดาน จึงดำรัสถามพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้นสืบไปว่า สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชนั้น พระองค์ทรงสิริสมบัติไพบูลย์ด้วยพลพาหนะม้ารถบทจรสักเพียงไร มีโภไคมไหศูรยสมบัติมากน้อยประการใด.

พราหมณ์ทั้งหลายจึงทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า สมเด็จพระเจ้าชนาธิบดีนั้นมีบุญญสมภารมาก พระนครเทวทหะใหญ่กว้าง มีกำแพงถึง ๗ ชั้น บริบูรณ์ด้วยทวารบานประตู และคูหอรบมั่นคง มีคูล้อมวงเป็นหลั่น ๆ ไปถึง ๗ ชั้น ภายในพระบรมราชวังนั้นประกอบด้วยปรางค์ปราสาทราชมณเฑียร เป็นหลั่น ๆ ชั้นน้อยและชั้นใหญ่ ย่อมรุ่งเรืองอร่ามงามไปด้วยรัสมีแก้วและทอง เทียมสุเมรุคีรี อนึ่งสุรโยธาพาหนะทวยหาญอันแกล้วกล้าเป็นโยธาของบรมกษัตริย์นั้นนับได้ถึง ๙ โกฏิ มีคชพาหนะ ๕ โกฏิ มีอัศดรพาหนะ ๗ โกฏิ พวกพลพาหนะเดินเท้านั้นจะนับจะประมาณมิได้.

จตุราสีติธนภณฺโฑ แต่พระคลังมหาสมบัตินั้นมีถึง ๘ หมื่น ๔ พันพระคลัง ยุ้งฉางนั้นแม้จะประมาณก็มากกว่าแสนโกฏิ ภายนอกและภายในพระนครนั้น ดูเต็มไปด้วยเรือนร้านตึกรามอร่ามแต่ล้วนใหญ่ ๆ

มั่งคั่งไปด้วยตระกูลเศรษฐีคฤหบดีพราหมณ์มหาศาล ประมาณมากกว่าร้อยและพัน ในประเทศเขตขอบชนบทนั้นก็บริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร อารามอุทยานและมงคลสระโบกขรณี เป็นที่ประพาสเล่นล้วนเป็นที่บรมสุขสนุกสบาย เมืองเทวทหะนั้นดูละม้ายคล้ายแม้นแมนสวรรค์ สมเด็จพระนางสิริมหามายานั้น ก็มีนางกุมารีมีอายุได้ ๑๕-๑๖ ปี ล้วนมีสิรีรูปโฉมอันอุดมตามเสด็จแวดล้อมเป็นบริวารประมาณแสนหนึ่ง แต่ล้วนประดับด้วยสรรพาภรณ์อันวิจิตรรจนามาศ พระรัศมีสรีโรภาสพระราชธิดาเจ้านั้น งามประดุจดังว่ารัศมีดวงจินดามณีโชติรส พระสุรสำเนียงพระนางเพียงสำเนียงท้าวสุทธาวาสมหาพรหม พระรูปโฉมนั้นงามล้ำล่วงเสียซึ่งโฉมแห่งมนุษย์นารีใครได้เห็นแล้วประหนึ่งว่าจะสิ้นสติสมประฤดีหลงไหล จะดูสักเท่าใด ๆ ก็ไม่รู้อิ่มอกอิ่มใจด้วยความงามเลิศ.

ทสสีเล สมฺปนฺนา อนึ่งสมเด็จพระนางสิริมหามายานั้น ย่อมทรงศีล ๑๐ ประการบริบูรณ์เป็นอันดี ย่อมทรมานอินทรีย์ ประพฤติทศพิธราชธรรมมิได้รู้ขาด เมื่อเสด็จประพาสเล่นในสวนราชอุทยานนั้นดูงามประหนึ่งว่าเทวราชธิดา อันแวดล้อมไปด้วยนางฟ้าแสนหนึ่งเป็นบริวาร ขอพระราชทาน ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นพระนางเมื่อทรงเล่นในวนุทยานได้ถวายรัตนะประสาธน์ซึ่งพระราชทานไปนั้น แต่สมเด็จพระราชธิดา ๆ จึงตรัสให้อมาตย์พาเข้าสู่ที่เฝ้า สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชผู้เป็นพระชนกนาถ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลพรรณนาสิริราชมไหศวรรย์ และทูลสรรเสริญพระกิตติยศมหาเดชานุภาพของพระองค์ กับทั้งพระรูปโฉมสิริวิลาศศิลปศาสตร์อิสสริยยศของสมด็จ

พระดนัยปิโยรสแห่งพระองค์ถ้วนถี่ทุกประการ สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราชได้ทรงฟังข้าพระพุทธเจ้าทูลสาสน์เสร็จสิ้นก็ทรงยินดียิ่งนัก ตรัสสั่งให้ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงปรึกษาพระบรมวงศ์ เสนาข้าราชการ ก็พร้อมเพรียงกันเกษมสันต์โสมนัส บรมกษัตริย์จึงตรัสให้ตกแต่งราชบรรณาการกับอาวาหราชศาสน์ มอบให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๘ นายนำมาถวายพระองค์ ณ กาลบัดนี้.

พระเจ้าสีหหนุตรัสสั่งให้นำเครื่องบรรณาการ ไปถวายพระเจ้าชนาธิปราช

ตทา สีหหนุมหาราชา กาลนั้น สมเด็จนราธิบดีสีหหนุราช เมื่อได้ทรงสดับความตามพราหมณ์บรรยายดังนั้น ก็มีพระกมลโสมนัส ดำรัสสั่งให้หาสุทธิยมหาอมาตย์กับทั้งพระยาศากยราชแสน ๖ หมื่น มาทรงปรึกษาแล้ว ดำรัสให้พราหมณ์ทั้ง ๘ กับสุทธิยมหาอมาตย์และพระศากยราชแสน ๖ หมื่นพระองค์ พร้อมด้วยเสนาบดี ๗ นาย เพื่อจะให้นำเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าชนาธิปราช กำหนดสภวารมงคล.

ชนทั้งหลายมีมหาพราหมณ์เป็นต้น ก็พากันไปสู่เทวทหนคร ถวายบวรราชบรรณาการแล้ว กราบทูลข่าวสาส์นกำหนดวันวิวาหมหุติวาร พระเจ้าชนาธิบดีได้สดับสาส์นก็โสมนัส ดำรัสสั่งให้อุทาหุมหาเสนาบดีและสุปติฏฐมหาอมาตย์ทั้งพระญาติพระวงศ์เป็นอันมากให้นำราชบรรณาการสื่อพระราชสาส์นมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์มหานครทั้ง ๒ บรมราชธานีก็มีความสโมสรโสมนัสรื่นเริงบันเทิงใจทั้ง ๒ ฝ่าย.

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้แต่งตั้งมัจฉมังสสุราโภชนาหารเป็นอันมาก **มหามคฺคํ โสธาเปตฺวา** แล้วตรัสสั่งให้แผ้วถางหนทางหลวงล่วงแต่กบิลพัสดุ์ไปถึงเมืองเทวทหะ ๒ แนวข้างมรรคานั้นให้รายปักด้วยต้นกล้วยและต้นอ้อย ตั้งไว้ซึ่งสนามรำฟ้อนและขับร้องทั้งปวง **อุปริ วิตาเนหิ ฉาทาเปตฺวา** เบื้องบนนั้นก็ให้กระทำเป็นเพดาน ห้อยย้อยไปด้วยคันธชาติของหอมข้าวตอกดอกไม้ **โอกีราเปตฺวา** ในภูมิภาคพื้นเบื้องต่ำนั้นเล่า ก็ให้โปรยทรายเรี่ยรายด้วยดอกไม้ทั้งหลายต่าง ๆ มีข้าวตอกเป็นคำรบ ๕ แล้วก็ให้ประดับประดามิ่งมงคลหัตถีช้างต้นตัวประเสริฐถึงพันแต่ล้วนเผือกผู้ขาวผ่องมีงาอันงอน สายสะพัดรัดประคนทองตาข่ายกรองปักกระพองหน้าหลัง แล้วก็มีที่นั่งมงคลปราสาท อันประกิตย์แล้วด้วยแก้วแกมทองต่าง ๆ มีพระวอทองสำอางใบโพธิ์ห้อย ตั้งเหนือหลังช้างพระที่นั่งทุก ๆ เชือก หมอและควาญนั้นเล่าก็ตกแต่งด้วยเครื่องทองทั่วทั้งกาย ให้พยาศากยราชแต่ละพระองค์ขึ้นทรงนั่งบัลลังก์สุวรรณปราสาท งามดังอมรเสด็จประพาสสวนสวรรค์นันทวโนทยาน ดำรัสสั่งให้พระโอรสราชกุมาร ให้ทรงมงคลคเชนทรปัจจัยนาค ให้พระบรมวงศ์ศากยราชร้อยเอ็ดพระองค์ แวดล้อมเป็นบริวาร แล้วให้เลิกพหลพลทวยหาญเดินกระบวนเป็นเบื้องหน้า อันดับนั้นจึงเสนาม้าพลพาชีแต่ละตัว ๆ ล้วนรวดเร็วว่องไว เป็นอัศวาชาไนยสินธพชาติล้วนประดับอาภรณ์เพราเพลิดด้วยพรวนแก้วกระดึงทอง เบาะอานผ่านหน้าจำลองลักหลาย ควาญม้าแต่ละนาย ๆ ตกแต่งด้วยกาญจนะบรรจง ศากยกุมารแต่ละพระองค์ ๆ ขึ้นทรงนั่ง พิศดูประดุจดังเทพกุมาร อันดับนั้นมาจึงถึงพลทหารขมังธนู ตกแต่งกายเป็นหมู่ ๆ กัน

ผ้านุ่งและผ้าห่มโพกพันธ์ ล้วนประหลาด ๆ เป็นเหล่า ๆ กัน ชั้นเดียวเขียวเหลืองแดงขาวและลายกำมะลอรงค์หงสบาทเลื่อมประภัสสรเป็นพวก ๆ กันดูงามสะอาด

พระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระนคร เตรียมการอภิเษกสมรส

สยํ ปิ อนุคโต ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชเสด็จทรงมงคลคชพระที่นั่งต้น แวดล้อมด้วยเสนาพฤฒามาตย์จตุรงคนิกาย เสด็จยุรยาตรผันผายเป็นกระบวนหลัง ใกล้จะถึงเทวทหนคร.

ตทา ชนาธิโป กาลนั้นจึงสมเด็จพระชนาธิปราช ได้ทรงสดับว่าพญาสีหหนุราชเสด็จมา ท้าวเธอจึงเสด็จขึ้นสู่ยานมาศอันน้อยพร้อมด้วยอัครมเหสี มีหมู่เสนาบดีทั้งหลายแวดล้อมแล้วเสด็จออกทำปัจจุคมนาการ ณ สวนราชอุทยาน ลงจากสีวิกากาญจน์แล้ว เสด็จบทจรดำเนินเข้าไปใกล้สำนัก แห่งพระเจ้าสีหหนุราช ถวายบังคมแล้วก็ทรงประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง จึงสมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชดำรัสเชิญว่า **เอหิ ตาต** พ่อเอ๋ย เชิญพ่อเสด็จมานั่งข้างนี้ ตรัสพลางยื่นพระหัตถ์ให้แก่พระเจ้าชนาธิป ๆ ก็จูงพระหัตถ์พระเจ้าสีหหนุราชนำเสด็จเข้าสู่สวนพระราชอุทยาน ยังกาลพอระงับพระกายหน่อยหนึ่งแล้ว ก็ทูลเชิญเพื่อจะให้เสด็จเข้าสู่ภายในมหานคร สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราชจึงตรัสตอบพจนสุนทรว่า **ตาต มหพฺพโลหํ โข** ดูกรพ่อ พวกพหลพลนิกายของข้านี้มากอยู่แล อันจะพากันเข้าไปสู่

พระนครนั้นมิควร ข้าจะขอยั้งอยู่ในสวนพระอุทยานนี้ จะได้อาศัยแม่น้ำใหญ่นี้เป็นที่อาบกินให้สบาย.

สมเด็จพระเจ้าชนาธิปบดี ก็มอบสวนถวายให้ประทับอยู่ ณ ที่นั้นแล้วสั่งให้เกณฑ์กันแผ้วถาง กระทำให้ราบเลี่ยนเตียนตลอดเป็นอันดี แล้วจึงให้หานายช่างที่มีฝีมือดี ๆ เข้ามาเป็นอันมาก ดำรัสสั่งให้กระทำโกกนุทปราสาทอันใหญ่มีพื้นได้ถึง ๙ ชั้น ประดับด้วยเสาราย ๑๐๘ ต้น แล้วให้แต่งโรงมหามณฑป กว้างยาวได้ถึงกึ่งโยชน์ และสั่งให้กระทำธัญญมุตตปราสาท ให้ตกแต่งกระทำการทั้งปวงนั้นกาลล่วงแล้วไปแต่เดือนเดียวก็สำเร็จพร้อมกัน.

วันเพ็ญเดือน ๔ เป็นวันสุภวารมงคลอภิเษก

ผคุณมาเส ปุณฺณมิยํ พอถึงวันบุรณมีเพ็ญเดือน ๔ สมเด็จบรมนราธิบดีทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ให้ตกแต่งประดับประดาพระนครเทวทหะและอโสกอุทยาน ทั้ง ๒ สถานนั้นเป็นรัมณียฐานเทียมเทียบสุทัศนเทพมหานครดาวดึงส์ แล้วจึงให้ประดับอุตตมะปราสาททั้ง ๓ และมหามัณฑปมาฬกอันใหญ่นั้น ให้วิจิตรด้วยราชวัติฉัตรธงชายธงประฏากน้อยใหญ่ ระย้าย้อยห้อยพวงบุษปมาลัย และปูลาดอาสนะวิจิตร แต่งตั้งบัลลังก์อันควรค่าเป็นอันมาก ให้เอาผ้ารัตตกัมพลปักไว้ ณ เบื้องบน.

อรุณุคฺคมนกาเล ณ เวลาปัจจุสมัยจะใกล้รุ่งแสงสุริยกาลนั้น ฝ่ายพระพี่เลี้ยงและพระนมทั้งหลาย ก็ชำระสระสรง พระองค์พระนาง

สิริมหามายาราชกุมารีด้วยสิริคันโธทกธารา อันจรุงกลิ่นขจรตระหลบพระวรองค์ แล้วให้ทรงพระภูษาอลังการอันหาค่ามิได้ ให้ทรงสัตรตนาภรณ์พรายพรรณสุวรรณมณีแนม แจ่มจรัสพระสรีรังสีพรรโณภาส ให้แวดล้อมด้วยดรุณอนงค์นาฏลักษณะนารีแสนหนึ่งเป็นยศบริวาร.

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าสีหหนุนรบาล พระองค์ให้สรงสนานพระบวรโอรสสิริสุทโธทนะราชกุมาร ด้วยพระสุคนธ์สนานฟุ้งขจรตระหลบเลิศ แล้วให้ทรงสุวรรณภูษาราชาภิเษกพัสตร์ อันประเสริฐสูงสุดตา แล้วให้ประดับนานับประการอลงกรวิจิตรต่าง ๆ ครั้นจวนเวลาสุภวารนักษัตรดิถี สมควรที่จะเสด็จสู่ราชาภิเษกมาฬกมณฑลสมเด็จจอมภูวดลชนาธิปบดี จึงให้อัญเชิญพระสิริมหามายาราชกุมารีขึ้นสู่ราชรถแก้วอลงกตด้วยพวงแก้วต่าง ๆ ทั้ง ๗ สี เทียมด้วยอัสดรมีพรรณดังดอกโกมุท.

ร้อนถึงจอมสุทัศนเทวราชและท้าวมหาพรหม

ตสฺมึ ขเณ ขณะนั้น ก็บันดาลให้ร้อนขึ้นไปถึงพิภพดาวดึงส์ จึงจอมสุทัศนเทวราช ทรงคำนึงรู้เหตุนั้นแล้ว ดำรัสเทวราชโองการให้พระพิษณุกรรมเทวบุตร ถือเอาทิพยภูษาพาเทพอัปสรกัญญา มีนางสุชาดาเป็นประธาน มาสู่เทวทหมหานคร ขณะนั้นพฤกษภุมมากาสัฏฐกเทวดาทั้งปวงก็มาปรึกษากันว่า พระนางสิริมหามายานี้จะได้เป็นพระพุทธมารดาโดยแท้ ก็และเราทั้งหลายจะมาเพิกเฉยอยู่ดูมิบังควร มาเถิดเราจะชวนกันไปเป็นเพื่อนในการมงคลคิดแล้วก็

เกลื่อนกันมา **อติตุฏฺจิตฺตา** ต่าง ๆ มีมโนยินดีปรีดายิ่งนัก ชักชวนกันมาประกาศก้องสาธุการเป็นอันหนึ่งอันเดียว ได้ยินไปถึงเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ๆ ก็ซร้องสาธุการอื้ออึงได้ยินขึ้นไปถึงชั้นดาวดึงส์ ๆ ซร้องสาธุการกันขึ้นไปจนถึงภวัคคพรหม.

ตทา สุทฺธาวาสมหาพฺรหฺมา ครั้งนั้น สุทธาวาสมหาพรหมก็เอาทิพยเศวตรฉัตรอันงามประดุจพระจันทร์ ณ วันเพ็ญนั้น ลงมากับด้วยเทพยดาทั้งปวง ท้าวสหัมบดีพรหมก็ทรงถือเอาพระเต้าแก้วอันเต็มแล้วด้วยน้ำหอม พระกรเบื้องซ้ายทรงซึ่งผอบแก้ว อันเต็มแล้วด้วยแก้วต่าง ๆ เสด็จตามสุทธาวาสมหาพรหม เทพบุตรเทพธิดาอันเศษนอกนั้น ก็ชวนกันมามากกว่าประมาณ สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราช ทอดพระเนตรเห็นเทวบุตรเทวดาทั้งปวงลงมาเป็นอันมาก ก็พิศวงตรัสสรรเสริญสมภารพิสัยแห่งพระราชธิดาโดยนานาประการ จึงตรัสบังคับใช้ให้พิษณุกรรมมิรสิตสถานที่และวิถีทางกึ่งโยชน์ประมาณให้เรียบสม่ำเสมอกันดังหน้ากลองชัยเภรี นางสุชาดาศักรินทรมเหสีอสุรกัญญา ก็เสด็จลงราชรถอันวิจิตร มีนางฟ้าเป็นบริวารแวดล้อมเสด็จไปเบื้องหน้ามงคลรถแห่งสมเด็จพระนางสิริมหามายา ๆ นั้นแวดล้อมด้วยราชกัญญาแสนหนึ่งไปในท่ามกลางแห่งสมเด็จอมรินทร์กับหมู่สุราสุรเทพ แล้วท้าวชนาธิปราชกับท้าวพญาเสนาภิมุขมนตรทั้งปวง แวดล้อมไปในเบื้องหลัง.

ตทา สีหหนุราชา ครั้งนั้นพระเจ้าสีหหนุราชจึงให้พระบวรโอรสขึ้นสถิตนั่ง ณ มงคลปราสาทอันขจิตรแล้วด้วยแก้วและทอง เหนือ

กระพองพระที่นั่งปัจจยนาเคนทรราชาอาสน์ มีหลังอันปูลาดด้วยข่ายเงินข่ายทองกรองด้วยแก้ว ๗ ประการ ให้พญาศากยราชแวดล้อมเป็นยศบริวารร้อยเอ็ดพระองค์ จึงท้าวสุทธาวาสพรหม ก็ทรงเศวตฉัตรอันงามเพียงพระจันทร์ มาแห่นำเสด็จจรจรัลไปในเบื้องหน้า.

อุโภ ราชกุมารา ฝ่ายพระราชอนุชาทั้ง ๒ พระองค์ คือพระเจ้าสุกโกทนะและพระอมิตโตทนะ ให้ทรงนั่งในมงคลราชรถองค์ละคัน ๆ เสด็จจรจรัลไปเบื้องหลังแห่งท้าวมหาพรหม พร้อมด้วยยศบริวาร อันดับนั้นมาจึงถึงพระที่นั่งมงคลคชาธาร พระเจ้าสิริสุทโธ-ทนราชกุมาร อันแวดล้อมด้วยศากยราชบริวาร ๑๐๑ เสด็จคลาไคลอันดับนั้นมาจึงถึงสมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช กับทั้งพญาศากยราชแสนพระองค์ เสด็จทรงยานมาศมาในเบื้องหลัง ก็คับคั่งไปด้วยหมู่เทพยดาชวนกันมาแห่แหนดาดาษทั้ง ๒ ข้างมรรคา เสด็จมาถึงจึงเข้าสู่โรงมณฑปอันใหญ่พร้อมเพรียงกัน.

กาลํ โอโลเกตฺวา ฝ่ายท้าวสุทธาวาสมหาพรหมก็เพ่งดูเวลามหุติกาล ควรประกอบราชาภิเษกสรงพระองค์ จึงจูงพระหัตถ์พระสิริสุทโธทนกุมาร ให้ขึ้นไปประดิษฐานบนกองแก้ว แล้วนางสุชาดาจึงจูงพระหัตถ์พระสิริมหามายาขึ้นสู่กองทองแล้ว จึงยกพระหัตถ์ ๒ กษัตริย์เข้าประสานกัน.

ตสฺมึ ขเณ สกฺโก สงฺขํ ธมติ ขณะนั้นท้าวสุชัมบดีเทวราช

ก็ป่าวประกาศเทพพิชัยยุทธสังข์สนั่นสำเนียงดัง ปัญจสิขเทพบุตร ก็ดีดพิณประสานประสาทสิทธิพร ฝ่ายนิกรอมรหมู่มนุษย์ก็ประโคมแตรสังข์กังสดาลดนตรีที่สนั่น ท้าวสุทธาวาสพรหมนั้น ก็ทรงพระเต้าแก้วอันเต็มแล้วด้วยสุคนโธทกพิสุทธิพิเศษ มาโสรจสรงให้กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ แล้วอวยชัยถวายพระพรพิพัฒน์สิริสวัสดี.

แผ่นดินไหว

ขณะนั้น พื้นภูมิภาคปฐพีก็กัมปนาการป่วนปั่นสะท้านถึงสัตตคีรีสิเนรุราช ทั้งมหาสมุทรก็กัมปนาทสำเนียง และเสียงอสนีก็มาระดมในอกาลสมัย พิรุณพลาหกก็มาไขทิพยวัสสธารา สรรพสัตว์ทวิบาทจตุบท มีต้นว่าสีหราชอันเรืองฤทธิคำรณร้องก้องประกาศพื้นเวหาสก็ดาดาษด้วยทิพยกุสมา มณฑารพระคนปนด้วยแก้ว ๗ ประการ อันฝูงเทพทั่วทั้งสกลจักรวาล ชวนกันมาสาธุการสักการบูชา ฝ่ายมนุษย์คณาอเนกแน่นเป็นขนัด มีพระบรมวงศ์พงษ์กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นประธาน ก็บังเกิดโลมหังสนาการแสยงสยอง ชวนกันสาธุการแซ่ซ้องสรรเสริญชมบรมโพธิสมภาร.

สุนนฺทา เทวีปิ ฝ่ายพระสุนันทาราชเทวี ผู้เป็นพระชนนีพระแม่เจ้าสิริมหามายา ขณะนั้นพระนางเจ้ามีสุพรรณบุบผาพวงของหอมและประทีปธูปเทียน น้อมนำเข้ามากระทำสักการบูชาแด่ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมสหัมบดีพรหม วสวัสดีเทวราช ศักรินทรและนางสุชาดาอสุรกัญญา ทำบูชาทั้ง ๕ พระองค์นี้แล้ว จึงเปล่ง

ออกซึ่งวาจา ด้วยพระคาถามีอาทิว่า:-

สพฺเพ เทวา จ นาคา จ วนรุกฺขา จ ปพฺพตา ความว่า ข้าแต่เทพเจ้าทั้งปวง อันสิงสถิตอยู่ ณ พนมพฤกษาภูเขาหลวง แหล่งหล้าป่าใหญ่ใด ๆ ก็ดี จงมาสดับสุนทรวาทีซึ่งข้าจะกล่าวบัดนี้ ว่าพระกุมารซึ่งจะมาเกิดแล้วและจักประสูติ จากครรภ์เจ้าสิริมหามายาธิดาข้าพระองค์นี้ ขอจงได้ตรัสรู้เป็นพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้ตรัสเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร รื้อขึ้นประชาชนให้ข้ามพ้นโอฆสงสาร จะได้ถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ คือ พระนิพพาน พ้นชาติชราพยาธิมรณกันดาร ณ กาลบัดนี้ สมเด็จพระสุนันทาราชเทวีตรัสเท่านั้นแล้ว นางก็เอาข้าวตอกดอกไม้ของหอมมาทำสักการบูชาแด่กษัตริย์ทั้ง ๒ ซึ่งจะได้เป็นสมเด็จพระพุทธบิดามารดา.

สีหหนุราชา จ สพฺเพ ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าสีหหนุนราธิบดี และสมเด็จพระอัททกัจจานีอัครมเหสี และพระยาศากิยวงศ์ทั้งปวงนั้น ครั้นเห็นพระสุนันทาราชเทวีถวายบังคม ต่างพระองค์ก็ประณมหัตถ์นอบน้อม จอมกษัตริย์ทั้ง ๒ สิ้นด้วยกัน บรรดาเทพเจ้าและท้าวมหาพรหมทั้งปวงนั้น ต่างก็อวยชัยสักการบูชาด้วยนานาสักการล้วนแล้วด้วยแก้วและทองกองสูงสุดลำตาล แล้วเทพเจ้ามีท้าวมัฆวานเป็นอธิบดี ต่างมีกมลชื่นบานเล่นการมหรสพ จึงนิวัตตนาการเทวสถานพิมานแห่งตน ๆ สมโพชอยู่ถึง ๗ วันแล้ว ฝ่ายประชาชนชาวมนุษย์มีพระเจ้าสีหหนุและพระเจ้าชนาธิปราชเป็นประธานก็สั่งให้เล่นการมหรสพสมโภชทั้งกลางวันและกลางคืนถ้วนไตรมาส ๓ เดือน.

แต่เมื่อถึงกาฬปักข์จิตรมาส จึงรับสั่งให้หาสุกโกทนราชกุมารเข้ามา แล้วมีรับสั่งให้กลับไปทำปรางคปราสาท ให้มีพื้น ๙ ชั้น มีเสาพันหนึ่ง ฝ่ายพระเจ้าชนาธิปราชนั้นเล่า ก็ดำรัสใช้ให้สุกติฏฐะอมาตย์กับทั้งพระยาทั้งปวงผู้เป็นใหญ่ให้พากันไปกระทำปรางคปราสาทให้แล้วด้วยเสาถึงพัน และให้มีพื้นถึง ๗ ชั้น ครั้นปราสาทสำเร็จแล้วดี จึงชนทั้งหลายมีสุกโกทนกุมารเป็นต้นก็พากันมากราบทูล.

สมเด็จพระเจ้าสีหหนุราช จึงดำรัสสั่งให้ประดับมรรคาเหมือนหนหลัง และมีรับสั่งให้ประดับมหามงคลรถ ให้พระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายานั้นทรงรถเดียวกัน ให้นางกัญญาทั้งหลายหมื่น ๖ พัน กับนางกุมารีแสนหนึ่งล้อมชั้นใน ให้พระยา ๑๐๑ พระองค์กับพระวงศาศากยราชแสน ๖ หมื่น แวดล้อมไปในภายนอก ส่วนพระองค์นั้นเสด็จไปเบื้องหน้า กับจตุรงคโยธาเสนานิกรทั้ง ๔ หมู่ ให้บรมกษัตริย์ทั้ง ๒ อยู่ในส่วนกลาง ให้สมเด็จพระเจ้าชนาธิปกับจตุรงคเสนายกตามไปในเบื้องหลัง.

ครั้งนั้น สมเด็จอมรินทราธิราชกับนางสุชาดา ก็เสด็จทรงมหาเวชยันตปราสาทรถยาน อันเทียมด้วยสินธหอาชาไนยพันหนึ่งลงมามนุษยโลก เชิญ ๒ บรมกษัตริย์ขึ้นสู่เวชยันตราชรถแล้ว ก็ขับไปตามมรรคา เทพยดาทั้งหลายก็ชวนกันแห่แหนแน่นขนัดยัดเยียดกัน.

โส ชนาธิโป สมเด็จพระเจ้าชนาธิปราช ท้าวเธอพระราชทานทาสาทาสี แด่สมเด็จพระราชบุตรีครั้งนั้นมากกว่ามากนัก ทาสาทาสีนั้นอย่างละพันโกฏิ ช้างพังและช้างพลายนั้นอย่างละ ๙๙ พันราชรถกอปรด้วยมณฑปก็ ๙ พัน ม้าอาชาไนย ๘ หมื่น ๔ พัน โคมหิงส์สิงสัตว์

ทั้งปวงนั้น ๆ ได้ ๒ อักโขเภนี สิ่งของพระราชทานธิดาทั้งนี้ให้นำไปในเบื้องหลัง แต่ขนของเครื่องพระราชทานธิดานั้น เดือนกึ่งจึงสำเร็จ เมื่อมาถึงเมืองกบิลพัสดุ์แล้ว ก็พร้อมเพรียงกันแต่งการราชาภิเศกมงคลกษัตริย์ทั้ง ๒ นั้นอีกครั้งหนึ่ง กระทำการสมโภชอีก ๓ วัน ครั้นแล้วอัญเชิญขึ้นสู่จันทนะมหาปราสาท มอบเวนสิริราชสมบัติในกรุงกบิลพัสดุ์ ให้เป็นสิทธิแล้ว ท้าวพระยาทั้งหลายต่างพระองค์ก็อำลากลับไปสู่เมืองแห่งตน ๆ จึงสมเด็จสิริสุทโธทนะกับพระสิริมหามายาราชเทวี ก็เสวยราชสมบัติอยู่ในทศพิธราชธรรม.

ครั้นจำเนียรกาลมา สมเด็จพระเจ้าสีหหนุชนกาธิราชเสด็จทิวงคตล่วงแล้ว พระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช ก็ตกแต่งการพิธีถวายพระเพลิงแล้ว ก็ได้เสวยสิริราชสมบัติแทนสมเด็จพระบิดาในกรุงกบิลพัสดุ์มหานคร.

วิวาหมงคลกถา จบ

ตอนที่ ๕
พุทธกถา

๕. พุทธกถา

๕.๑ ตุสิตปริวัตตกถา

ลำดับนี้ จักได้วิสัชนาด้วยพระมหาบุรุษเจ้าสืบไป ความว่า สมเด็จพระมหาบุรุษเจ้า เมื่อพระองค์เสวยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตพิภพ ในพระชาติที่ ๒ รองปัจฉิมภวิกชาตินั้น ครั้นถึงกาลที่จะใกล้สิ้นอายุ คือ อีกแสนปีในมนุษย์นี้ จะสิ้นสุดพระชนม์แห่งพระองค์ ครั้งนั้น จึงบังเกิดพุทธกุลาหลตามประเพณี.

กุลาหล ๕

ถ้าจะว่าด้วยลักษณะกุลาหลนั้น มี ๕ ประการ คือ กัปปกุลาหล ๑ จักกวัตติกุลาหล ๑ มงคลกุลาหล ๑ โมเนยยกุลาหล ๑ พุทธกุลาหล ๑ เป็น ๕ ประการ

กัปปกุลาหลนั้น คือ กาลเมื่อยังอีกแสนปีจะสิ้นอายุกัป จึงมีเทพยดาหมู่หนึ่งชื่อว่าโลกพยุหะ นุ่งแดงห่มแดงสยายผมลงแล้ว ก็เที่ยวไปในทางแห่งมนุษย์ เดินร้องไห้ไป พลางร้องประกาศไปทั่วทุกแหล่งหล้าว่า ดูกรท่านทั้งหลายผู้ใกล้จะตาย ผู้ขวนขวายไปไม่พ้นจากปากแห่งพญามัจจุราช ท่านทั้งปวงอย่าประมาทเลย จวนอยู่แล้วโลกนี้จะฉิบหาย เพลิงประลัยโลกจะมาสังหารผลาญเผาแผ่นดินแผ่นฟ้าไม่ช้าเท่าใด แต่นี้ไปยังอีกแสนปีเท่านั้น เราท่านเร่งมีสติดำริชอบ ประกอบผลประโยชน์แก่ตนจงทุก ๆ คนเถิด เมื่อโลกพยุหะเทวดา มาร้องป่าวฉะนี้แล้ว ได้ชื่อว่ากัปปกุลาหล.

จักกวัตติกุลาหลนั้น คือท้าวมหาพรหมประกาศแจ้งความว่า ท่านทั้งหลายจงอุตสาหะประกอบการกุศลเถิด บุญลาภจะบังเกิดแก่เราท่านทั้งปวงแล้ว คือจะได้พบบรมจักรพรรดิราช จักมาเกิดในโลกนี้เร็วอยู่แล้ว ท่านจะได้สั่งสอนเราทั้งสิ้นให้รู้ปฏิบัติในทางสวรรค์ เราท่านจะได้มนุษยสมบัติและสวรรคสมบัติ สำเร็จตามความประสงค์ เมื่อท้าวมหาพรหมประกาศฉะนี้แล้ว ได้ชื่อว่าจักกวัตติกุลาหล.

มงคลกุลาหลนั้น คือ ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมมาเที่ยวประกาศไปในทางแห่งมนุษย์ว่า ท่านทั้งปวงอย่าปริวิตกเลย สมเด็จพระสรรเพชญพุทธองค์ จักทรงแสดงการมงคลแก่เราท่านทั้งปวง ๆ จะได้รู้แจ้งในการมงคลสมมโนรถ ท่านทั้งปวงจงอุตสาหะประกอบสุจริตธรรมเถิด เมื่อท้าวสุทธาวาสประกาศฉะนี้แล้ว ได้ชื่อว่ามงคลกุลาหล.

โมเนยยกุลาหลนั้น คือ เทวดามาร้องประกาศว่า ดูกรท่านทั้งปวง จงเร่งอุตสาหะประกอบการกุศลเถิด ท่านผู้เป็นสาวกแห่งพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีศรัทธาสามารถจะปฏิบัติในโมเนยยปฏิปทานั้นบังเกิดแล้ว เราท่านทั้งปวงจะได้พบเห็นดวงแก้วอันวิเศษ กล่าวคือ พระสาวกถือโมเนยยปฏิบัติ เมื่อเทพยดามาประกาศฉะนี้แล้ว ได้ชื่อว่าโมเนยยกุลาหล

พุทธกุลาหลนั้น คือ ท้าวมหาพรหมประดับองค์ทรงเครื่องแล้วก็เที่ยวประกาศไปว่า เราท่านทั้งปวงนี้ มัจจุภัยย่อมพาธาทำให้แสนยากลำบากกาย อวิชชาตัณหาหากฉุดคร่าพาไปให้เวียนวนอยู่ในกำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญาณฐิติ ๗ สัตตาวาส ๙ นี้นับด้วยชาติเป็นอเนก ครั้งนี้แลเห็นชาวเราจะเอาตัวรอดได้ ชาวเราจะได้ที่พึ่งครั้งนี้แล้ว

อิติ ปรํ วสฺสสตสหสฺสจฺจเยน ล่วงไปอีกแสนปีเบื้องหน้าแต่นี้ สมเด็จพระสัพพัญญูพุทธเจ้าจะได้มาอุบัติในโลกนี้ แม้ท่านทั้งปวงปรารถนาจะเห็นสมเด็จพระพุทธเจ้าแล้ว จงเว้นเสียจากเบ็ญจพิธเวร ๕ ประการ คืออย่าได้ทำปาณาติบาตเป็นอาทิ จงอุตสาหะบำเพ็ญทานศีลภาวนา อย่าเบื่อหน่ายในการกุศล จึงจะได้พบเห็นพระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัส ท้าวมหาพรหมเที่ยวประกาศฉะนี้แล้ว ได้ชื่อว่าพุทธกุลาหล.

ทูลอัญเชิญสันตุสิตเทพบุตร

เมื่อพุทธกุลาหลเป็นไปด้วยประการฉะนี้แล้ว ครั้งนั้นจึงท้าวมหาพรหม อินทร์ ยามา สันตุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตเทวราช และท้าวโลกบาลก็มาสโมสร สันนิบาตประชุมกัน ในมงคลจักรวาลนี้สิ้น **มหาปุริสํ อุปสงฺกมิตฺวา** พากันเข้าไปสู่สำนักแห่งพระมหาบุรุษผู้ประเสริฐแล้วทูลอาราธนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาสิ้นกาลช้านาน จะได้ประสงค์สมบัติพระอินทร์พระพรหมบรมมหาจักรพรรดิซึ่งเป็นโลกิยสมบัติอันใดอันหนึ่งหามิได้ พระองค์ตั้งพระทัยปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณประสงค์จะรื้อขนสัตว์ออกจากจตุรโอฆสงสาร ให้ถึงพระมหานิพพาน อันดับชาติชรามรณกันดาร พระพุทธเจ้าข้า กาลนี้สมควรอยู่แล้วที่พระองค์จะเสด็จลงไปปฏิสนธิในครรภ์แห่งพระพุทธมารดา **อิเม ปชา อสรณา** พระพุทธเจ้าข้า สัตว์ทั้งปวงครั้งนี้หามีที่พึ่งไม่แล้ว ไม่มีผู้ใดจะชักนำสำแดงทางสวรรค์และนิพพาน ขอพระองค์จงทรงกรุณารับอาราธนาในกาลบัดนี้เถิด **ธุวํ พุทฺโธ ภวิสฺสสิ** พระองค์นี้เที่ยงอยู่แล้วที่จะได้

ตรัสเป็นพระชินศรี ผู้ชนะแก่เบ็ญจพิธมารทั้ง ๕ **ธมฺมํ นาวํ สมารุยฺห** พระองค์จงเสด็จขึ้นสู่ธรรมนาวาอันประเสริฐ จงช่วยรื้อขนสัตว์โลก ส่งให้ข้ามพ้นจตุรโอฆสงสาร กระหม่อมฉันทั้งปวงนี้ จะได้พึ่งพระบารมี พระเดชพระคุณของพระองค์ ๆ จงทรงรับอาราธนา ณ กาลบัดนี้.

บุพพนิมิต ๕ เกิดแก่พระมหาบุรุษ

เอวํ พุทฺธภาวตฺถาย ยาจิมาเน เพื่อเทพยดาอินทร์พรหมทั้งปวง พร้อมกันอาราธนาเพื่อจะให้ลงมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าดังนี้ ครั้งนั้นก็พอบุพพนิมิต ๕ ประการ บังเกิดมีแก่พระมหาบุรุษเจ้า คือ

มาลา มิลายนฺติ	ดอกไม้สำหรับกายเหี่ยวแห้งไปประการ ๑
วตฺถานิ กิลิมนฺติ	พระภูษาที่เกิดสำรับเดิมเศร้าหมองไปประการ ๑
เสทา มุจฺจนฺติ	พระเสโทสร้านออกโดยรักแร้ประการ ๑
กาโยทุพฺพณฺณิโย	พระฉวีวรรณเศร้าหมองหม่นมัวทั่วพระกาย ประการ ๑
เทวาสเนนาภิรมติ	สำเร็จอิริยาบถในทิพยอาสน์ไม่เป็นสุขประการ ๑ เป็น ๕ ประการ

ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย แท้จริงดอกไม้ทิพย์สำหรับประดับพระองค์นั้น ตั้งแต่วันเกิดมานั้น จะได้รู้เหี่ยวแห้งหามิได้ ต่อสิ้นอายุ แล้วจึงเหี่ยวแห้งในกาลใกล้จะจุติ.

พระภูษาทิพย์ที่เกิดกับสำรับเดิมนั้น ก็เหมือนกัน ตั้งแต่วันเกิดมานั้น ก็ไม่รู้เศร้าหมองเลย ต่อใกล้จะจุติจึงเศร้าหมอง.

และพระเสโทนั้น ก็เฉพาะบังเกิดมีแต่ในกาลอันจะใกล้จุติ เพราะธรรมดากายแห่งเทวดานั้น ไม่รู้จักร้อนและหนาว ไม่รู้มีเหงื่อมีไคล เมื่อใดมีอายุขัยใกล้จะจุติแล้ว จึงมีเหงื่อไหลออกมาจากซอกรักแร้.

อนึ่งกายังคาพยพแห่งเทวดาทั้งปวงนั้น จะได้รู้พิปริตมีต้นว่าผมหงอกฟันหัก เห็นชราปรากฏในที่ใดหามิได้ เทวบุตรนั้นงามเสมอเหมือนมีอายุ ๑๕-๑๖ ปี เป็นปกติอยู่ฉะนี้เป็นนิตย์ ต่อถึงกาลเมื่อจะจุติจิตต์กายนั้นจึงเศร้าหมอง.

เทวโลเก อุกฺกณฺฐิตา อนึ่งเทพยดามิได้รู้กระสันเป็นทุกข์ต่อถึงกาลกำหนดอายุขัยใกล้จะจุติ จึงเกิดความกระสัน มิได้ยินดีในทิพยอาสน์ บุพพนิมิตทั้ง ๕ นี้ เป็นที่จะแสดงให้เห็นเหตุที่จะจุติ.

แท้จริง เมื่อพระยาและมหาอำมาตย์จะถึงอนิจจภาวะนั้นย่อมบังเกิดบุพพนิมิต คือแผ่นดินไหวและอุกกาบาตตก และจันทคาหะอันวิปริต บุคคลที่ดูนักษัตรฤกษ์ ก็ย่อมทำนายว่า นิมิตบังเกิดฉะนี้แล้วก็จะแพ้พระยามหาอำมาตย์อันนี้แลมีฉันใด เทวดาที่มีบุญวาสนาอานุภาพมากใกล้จะจุติก็บังเกิดบุพพนิมิตมีอุปมัยฉันนั้น.

ทรงพิจารณามหาวิโลกนะ ๕ ประการ

ตทาปิ มหาปุริโส ครั้งนั้น พระมหาบุรุษเจ้า เมื่อเทพยดาอินทร์พรหมพร้อมกันอาราธนา ยังหาได้มีเทวบัญชารับปฏิญาณก่อนไม่

พระองค์ทรงพิจารณาปัญจมหาวิโลกนะ ๕ ประการก่อนจึงตรัสรับอาราธนา. ปัญจมหาวิโลกนะทั้ง ๕ นั้น คือ พิจารณาอายุประการ ๑ พิจารณาทวีปประการ ๑ พิจารณาประเทศประการ ๑ พิจารณาตระกูลประการ ๑ พิจารณาอายุพุทธมารดาประการ ๑ เป็น ๕ ประการด้วยกัน.

ข้อพิจารณาอายุนั้น เพราะว่าเมื่อถึงกาลที่สัตว์มีอายุมากกว่าแสนปีขึ้นไป พระพุทธเจ้าย่อมไม่บังเกิด ถ้าอายุแห่งสัตว์น้อยกว่าร้อยปีลงไป พระพุทธเจ้าก็ไม่บังเกิดเหมือนกัน พระพุทธเจ้าย่อมบังเกิดระหว่างกลางข้างมากแต่แสนปีลงมาข้างน้อยแต่ร้อยปีขึ้นไป อธิบายว่า เมื่อสัตว์อายุมากนักนั้น เพราะแก่นานตาย พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าสิ ไม่พ้นจากพระไตรลักษณ์ เมื่อพระองค์แสดงด้วย **ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** นั้น สัตว์ทั้งปวงก็ไม่เชื่อเพราะนานเห็น เมื่อสัตว์ไม่เชื่อฟังแล้ว มรรคและผลหรือจะมีแก่สัตว์เล่า เมื่อมรรคผลไม่เกิดแก่สัตว์แล้ว พระสัทธรรมก็จักมิได้เป็นนิยยานิกธรรม เหตุดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงมิได้ตรัสในกาลเมื่อสัตว์อายุมากกว่าแสนปี.

ก็ถ้าสัตว์มีอายุน้อยกว่าร้อยปี พระพุทธเจ้าย่อมไม่ตรัส เพราะสัตว์มีสันดานหนาไปด้วยกิเลส เมื่อตรัสเทศนาสั่งสอนนั้น จะตั้งอยู่ในธรรมโอวาทบัดเดี๋ยวใจ พ้นไปแล้วก็จะแปรไปเป็นอื่น มีอุปมาดังรอยขีดลงที่หลังน้ำฉะนั้น เหตุดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงมิได้ตรัสในกาลเมื่อสัตว์มีอายุน้อยนัก. เมื่อพระมหาบุรุษพิจารณาอายุสัตว์เห็นสมควรแล้ว ลำดับนั้นจึงพิจารณาดูทวีปต่อไป ก็เห็นว่าชมพูทวีปนี้ย่อมเป็นที่บังเกิดแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งปวง.

เมื่อพิจารณาเห็นทวีปเป็นที่สมควรแล้ว จึงพิจารณาประเทศต่อไป ก็เห็นว่าสะดือดินมัชฌิมประเทศ ในชมพูทวีปนี้ ย่อมเป็นที่ประดิษฐานแห่งรัตนบัลลังก์และมหาโพธิพฤกษ์ พระพุทธจ้าทั้งปวงย่อมได้ตรัสเหนือรัตนบัลลังก์นั้น ทุก ๆ พระองค์มา และมัชฌิมประเทศนั้น ด้านข้างปุริมทิศมีนิคมหนึ่งชื่อว่ากัชชังคละ เป็นที่กำหนดแดน เบื้องหน้าแต่นิคมออกไป มีไม้รังต้นหนึ่ง ประดิษฐานอยู่ในที่สุดแห่งมัชฌิมประเทศฝ่ายทิศตะวันออก ภายนอกแต่ไม้รังออกไปนั้น เป็นปัจจันตประเทศ และฝ่ายข้างประเทศอาคเนย์นั้น มีแม่น้ำอันหนึ่ง ชื่อว่าสรลวดีนทีเป็นที่สำคัญเป็นเขต เบื้องหน้าแต่แม่น้ำออกไปนั้น เป็นปัจจันตประเทศ และด้านข้างทักษิณนั้น มีนิคมอันหนึ่ง ชื่อว่าเสตกัณณิกนิคมเป็นที่สุดแดน ภายนอกเสตกัณณิกนิคมออกไป เป็นปัจจันตประเทศ ด้านข้างปัจฉิมทิศตะวันตกนั้น มีบ้านพรหมณ์หมู่หนึ่งชื่อว่าถูนคาม ตั้งอยู่ในที่สุดเขต แต่บ้านพราหมณ์ออกไป เป็นปัจจันตประเทศ ในด้านทิศอุตตรทิศนั้น มีภูเขาชื่อว่าอุสีรธชบรรพตตั้งอยู่ในที่สุดเขตแห่งมัชฌิมประเทศ ภายนอกภูเขาออกไปนั้น เป็นปัจจันตประเทศ

อายามโต ตีณิ โยชนานิ สตานิ และมัชฌิมประเทศนี้วัดโดยยาวได้ ๓๐๐ โยชน์ โดยกว้าง ๒๕๐ โยชน์ โดยกลม โดยรอบ ๙๐๐ โยชน์ เป็นที่เกิดแห่งพระสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก พระสาวิกา และบรมจักรพรรดิ ล้วนเป็นผู้มีบุญญาภิสมภารมาก ๆ นั้น ย่อมบังเกิดในมัชฌิมประเทศนี้.

พระมหาบุรุษพิจารณาดูประเทศแล้ว ลำดับนั้นจึงพิจารณาดูตระกูลเห็นว่า เป็นธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งปวง ย่อมบังเกิดแต่ในตระกูลกษัตริย์และพราหมณ์ ๒ อย่างเท่านั้น ถ้าสัตวโลกนับถือกษัตริย์มากกว่าพรหมณ์กาลใด พระพุทธเจ้าก็บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ในกาลนั้น ถ้าสัตวโลกนับถือตระกูลพราหมณ์ มากในกาลใด กาลนั้นพระพุทธเจ้าก็บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ครั้งนี้โลกทั้งหลายนับถือกษัตริย์มากกว่าพราหมณ์ เหตุดังนั้น พระมหาบุรุษจึงพิจารณาเห็นว่า สมควรที่จะลงไปบังเกิดในตระกูลกษัตริย์ในกรุงกบิลพัสดุ์มหานคร

ปิตา เม สุทฺโธทนมหาราชา สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะนั้นแลจะได้เป็นพระพุทธบิดา ลำดับนั้นพระองค์จึงทรงพิจารณาดูพระมารดาสืบไป ก็เห็นแจ้งว่าธรรมดาพระพุทธมารดานั้น จะได้เป็นนักเลงสุราหามิได้ **อโลลา** จะได้เป็นหญิงสามานย์โลเลด้วยเครื่องประดับด้วยทรัพย์ด้วยอาหาร ด้วยถ้อยคำเจรจาด้วยเที่ยวเตร่ด้วยบุรุษเหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งหามิได้ **กปฺปสต สหสฺสปูริตา** ปารมี พระพุทธมารดานั้น มีพระบารมีอันอบรมได้แสนกัป จำเดิมแต่ประสูติจากครรภ์พระมารดาก็รักษาศีล ๕ ประการมิได้ขาด ครั้งนี้สมเด็จพระสิริมหามายา จะเป็นพระพุทธมารดา **กิตฺตกํ ปนสฺสา อายุ** ก็พระชนมายุแห่งพระพุทธมารดานั้น จะยืนอยู่อีกสักเพียงใด เมื่อพระองค์พิจารณาไปด้วยปัญญาก็เห็นแจ้งว่า อายุแห่งพระพุทธมารดานั้นจะยืนอยู่อีก ๑๐ เดือนกับเศษ ๗ วันเท่านั้น จึงทรงจินตนาการว่าครั้งนี้ก็สมควรนักหนาที่อาตมะจะลงไปบังเกิดใน

มนุษยโลก เพราะการณ์ทั้งมวลก็พร้อมบริบูรณ์สิ้นทุกประการแล้ว ทรงดำริฉะนี้แล้ว **ปฏิญฺญํ ทตฺวา** พระมหาบุรุษจึงมีพระวาจาดำรัสรับอาราธนา ให้ปฏิญาณแก่เทพยดาอินทร์พรหมทั้งปวงว่า ดูกรท่านทั้งปวงผู้เที่ยงที่จะอยู่ในปากแห่งมัจจุราช **อยํ โลกา** กาลนี้ก็สมควรอยู่แล้ว ที่เราจะลงไปอุบัติตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในกาลนี้ ท่านทั้งปวงจงพากันกลับไปเถิด.

กาลเทวิลดาบสแถลงว่าพระลูกเจ้าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า

พระผู้เป็นเจ้ากาลเทวิลจึงตอบว่า **นตฺถิ อนฺตราโย** ดูกรท่านทั้งปวง ภัยอันตรายอันใดอันหนึ่ง จึงบังเกิดมีแด่พระลูกเจ้านั้นหามิได้ พระลูกเจ้าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในโลก ณ กาลนี้ อาตมภาพเห็นแล้วจึงโสมนัสยิ้มแย้มแจ่มใส.

ภนฺเต กสฺมา กโรถ ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าเห็นเหตุสวัสดิมงคลฉะนี้แล้ว ชื่นชมโสมนัสก็ควรแล้ว ก็ไฉนพระผู้เป็นเจ้าจึงมาปริเทวนาการเล่า พระเจ้าข้า.

อ่อ ดูกรท่านทั้งหลาย อาตมาเป็นคนบุญน้อยนักหนา จักหาได้เห็นพระองค์ไม่ จะจุติตายมลายชีพไปเสียก่อน ด้วยเหตุนี้แลเราจึงปริเทวนาการ.

อิติ วตฺวา ปน จินฺเตสิ พระกาลเทวิลดาบสแถลงเหตุแด่

ชนทั้งปวงฉะนี้แล้ว จึงดำริต่อไปว่า บรรดาคณาญาติของเรานี้ก็ยังมีอยู่บ้าง ผู้ใดจะได้เห็นพระมหาบุรุษเมื่อได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้ามีบ้างหรือไม่ ดำริไปก็เห็นว่านาลกกุมารผู้หนึ่งเป็นหลานชาย ลูกของน้องสาวนั้นแล จะได้เห็นเมื่อพระองค์ได้ตรัส พระผู้เป็นเจ้าจึงได้ถวายพระพรลาลุกจากอาสน์ออกจากพระราชวัง ไปสู่เคหาสน์แห่งอุบาสิกาผู้เป็นน้องสาว สั่งให้หาเจ้านาลกะหลานชายเข้ามาสั่งว่า ดูกรเจ้านาลกะ ลุงจะบอกลาภให้แก่เจ้า บัดนี้สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะมหาราช มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งประสูติแล้ว ประกอบด้วยทวัตติงสมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ได้บำเพ็ญพระบารมีมามากบริบูรณ์แล้วล่วงกาลแต่นี้ไปได้ ๓๔ พรรษา เสด็จออกบรรพชาแล้วจักได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตัวเจ้าผู้หลานแลจักได้เห็นจงออกบรรพชาด้วยพระองค์เถิด.

ฝ่ายนาลกกุมารก็เป็นคนมีบารมี ได้อบรมมาแล้วถึงแสนกัป **มาตุลสฺส วจนํ สุตฺวา** ครั้นได้สดับวาจาพระอาจารย์ผู้เป็นลุงบอกดังนั้น จึงดำริว่า อันธรรมดาลุงนี้ก็มีจิตคิดแต่จะให้ความดีแก่หลาน **อนุตราปณโต อาหริตฺวา** จึงใช้ให้คนไปหาซื้อผ้ากับบาตร ตามร้านตลาดได้มาแล้วก็โกนผมออกบรรพชา กราบลงด้วยเบ็ญจางคประดิษฐ์บ่ายหน้าเฉพาะทิศที่อยู่แห่งพระพุทธังกูรสัพพัญญูเจ้าแล้ว จึงเอาบาตรใส่ในถลกยกขึ้นห้อย ณ อังสะประเทศ แล้วก็เข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ปฏิบัติสมณกรรมฐานอยู่คอยท่าพระมหาบุรุษ กว่าจะได้ตรัส.

นาลกกุลบุตรนั้น ครั้นบรรพชาแล้วก็ยังเป็นโยคีคอยท่าอยู่ เมื่อรู้ว่าพระมหาบุรุษเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วก็เข้าไปเฝ้า **นาลกปฏิปทํ กถาเปตฺวา** ให้พระศาสดาแสดงนาลกปฏิบัติ

แก่ตนแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ถวายนมัสการกลับคืนเข้าสู่หิมวันตประเทศ ตั้งอนุโยคบำเพ็ญเพียรพระกรรมฐานมิได้ประมาท ไม่ช้าวันเท่าไร ก็ได้บรรลุพระอรหัต เป็นเอกในพระพุทธศาสนา มีพระชนม์ยืนอยู่ ประมาณ ๗ เดือน พระผู้เป็นเจ้าก็เข้าไปอาศัยสุวรรณบรรพต **ฐิตโกว ปรินิพฺพายิ** พระผู้เป็นเจ้ายืนปรินิพพานในสุวรรณบรรพต ในป่าหิมพานต์นั้น สิ้นความในนาลกปฏิบัติแต่เท่านี้.

ถวายพระนามพระมหาบุรุษ

บัดนี้จะกล่าวโดยลำดับตามความเดิมนั้นสืบไป ในเมื่อวันเป็นคำรบ ๕ สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะผู้บรมชนกนาถ จึงดำรัสสั่งให้ชำระสระเกล้าเมาลีแห่งพระบรมโพธิสัตว์ แล้วให้ทรงเครื่องประดับสำหรับลูกหลวง มีพระทัยปรารถนาจะให้ประกอบการมงคลถวายพระนามหน่อพุทธังกูรปิโยรส ให้ประพรมมหามณเฑียรราชให้หอมฟุ้งด้วยคันธชาติทั้ง ๕ ประการ ให้โปรยปรายด้วยบุษบามาลัยข้าวตอกดอกไม้มีประการต่าง ๆ แล้วให้ปูลาดด้วยเครื่องลาดอันสะอาดประกอบด้วยแก้วและทอง แล้วจึงให้กระทำอสัมภินนะมธุปายาสอันปราศจากน้ำแต่ล้วนด้วยจตุมธุรสทั้ง ๔ มีน้ำผึ้งและขัณฑสกรเป็นต้น **สกลขตฺติยคเณ สนฺนิปาตาเปตฺวา** รับสั่งให้ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์แต่ล้วนขัตติยตระกูล **พฺราหฺมเณ นิมนฺเตตฺวา** จึงให้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน แต่ล้วนชำนาญในไตรเพท ให้นั่งบนอาสน์อันสมควรแล้วเลี้ยงดูด้วยมธุปายาสอันโอชารส แล้วจึงให้ทำนายพระลักษณะแห่งพระราชกุมาร ณ กาลนั้น.

พราหมณ์ทั้ง ๘ ทำนายพระลักษณะ

เตสุ พฺราหฺมเณสุ บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายนั้น พราหมณาจารย์ทั้ง ๘ คือ รามพราหมณ์ ๑ ลักษณะพราหมณ์ ๑ ยัญญพราหมณ์ ๑ ธุชพราหมณ์ ๑ โภชพราหมณ์ ๑ สุทัตตพราหมณ์ ๑ สุยามพราหมณ์ ๑ โกณฑัญญพราหมณ์ ๑ ทั้ง ๘ พราหมณ์นี้แล ทรงไตรพิทยาเยี่ยมกว่าพราหมณ์ทั้งร้อยคนนั้น ครั้นพราหมณ์ทั้ง ๘ ได้สดับกระแสพระราชโองการ ให้ทำนายพระลักษณะพระปิโยรสนั้น ก็ชวนกันชื่นชมโสมนัสบังคมทูลว่า **อยํ หิ เทว กุมาโร** มหาบพิตรพระพุทธเจ้าข้า พระราชกุมารนี้ สุปติฏฺฐิตปาโท มีพื้นฝ่าพระบาทนั้นราบเสมอ เมื่อจะยกย่างเหยียบลงก็คงจดพื้นพร้อมกัน เมื่อยกขึ้นนั้นก็ย่อมจะยกขึ้นพร้อมกัน จะได้กิ่วพร่องเป็นช่องอย่างเท้าเราท่านทั้งปวงนี้หามิได้ **อิทํ มหาปุริสลกฺขณํ** นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ด้วยอานิสงสผลแห่งทานศีลภาวนา กุเลเชฏฺฐาปจายิกกรรม และความเป็นผู้ประพฤติเป็นประโยชน์แก่มารดาบิดาที่ได้บำเพ็ญมาช้านานถึง ๔ อสงไขยแสนกัป.

มงคล ๑๐๘ ประการ

อปรํปิ อาจิกฺขนฺตา เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายจะทำนายพระลักษณะอันอื่นสืบไป จึงกราบทูลว่า **จกฺกานิ ชาตานิ** พระพุทธเจ้าข้า พระราชปิโยรสของพระองค์นี้ มีพระหัตถ์และพระบาททั้ง ๒ ซ้ายขวากอรปด้วยจักรลักษณะเห็นปรากฏแจ่มกระจ่าง ในพื้นรอบนอกนั้น

กอรปด้วยอัฏจุตตรสตมงคลรูป ๑๐๘ ประการ คือ.

สตฺติกํ	รูปหอกแก้ว
สิริวจฺโฉ	รูปกระจกส่องพระพักตร์
นนฺทิยาวฏฺฏํ	รูปดอกพุดซ้อน
โสวตฺถิกํ	รูปสายสร้อย
วฏฺฏํสกํ	รูปสายสังวาลย์
เวตฺตมยปีรํ	รูปตั่งถักด้วยหวาย
มจฺฉยุคลํ	รูปปลาทั้งคู่
ปาสาโท	รูปปราสาท
องฺกุโส	รูปขอแก้ว
โสรณญฺจ	รูปเสาได้
ขคฺโค	รูปพระขรรค์
ตาลิปตฺตํ	รูปตาลิปัตร
โมรปิญฺชกวิชนี	รูปพัดหางนกยูง
เสตฉตฺตํ	รูปเศวตฉัตร
อุณฺหิสฺสํ	รูปมงกุฎ
ปตฺโต	รูปบาตร
สุมนทามํ	รูปพวงดอกมะลิ
นีลุปฺปลํ	รูปดอกอุบลเขียว
เสตุปฺปลํ	รูปดอกอุบลขาว
จกฺกํ	รูปกงจักร
สุวณฺณจามรํ	รูปจามรทอง

ปทุมํ	รูปดอกบัวหลวง
ปุณฺณฆโฏ	รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ
ปุณฺณปาฏิ	รูปถาดเต็มด้วยน้ำ
สมุทฺโท	รูปมหาสมุทร
จกฺกวาฬํ	รูปเขาจักรวาล
หิมวา	รูปป่าหิมพานต์
สิเนรุ	รูปเขาสิเนรุ
จนฺทิมา	รูปพระจันทร์
สุริโย	รูปพระอาทิตย์
นกฺขตฺตตารกคณา	รูปหมู่ดาวนักษัตรฤกษ์
จตฺตาโร มหาทีปา	รูปทวีปใหญ่ ๔
ปริตฺตทฺวิสหสฺสา	รูปทวีปน้อย ๒ พัน
จกฺกวตฺติ	รูปพระยาจักรพรรดิ
ทกฺขิณาวฏฺฏสงฺโข	รูปสังข์ทักษิณาวัฏ
สตฺตมหาคงฺคา	รูปแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๗
สตฺตมหาเสลา	รูปสัตตพันธคีรี
สตฺตมหาสรา	รูปสระใหญ่ทั้ง ๗
ฉทฺทนฺตราชา	รูปพญาช้างฉัททันต์
สุสุมารโก	รูปปลาฉนาก
ธชปฏากํ	รูปธงชายและธงปฏาก
ปตงฺคี	รูปเก้าอี้
วาลวิชนี	รูปพัดวาลวิชนี
เกลาสปพฺพโต	รูปเขาไกรลาส

สีหราชา	รูปพญาราชสีห์
พฺยคฺฆราชา	รูปพญาเสือโคร่ง
ทีปิราชา	รูปพญาเสือเหลือง
วลาหโก	รูปพญาวัสสพลาหก
อุโปสโถ	รูปช้างอุโบสถตระกูล
วาสุกี	รูปพญาครุฑ
นาโค	รูปพญานาค
หํโส	รูปพญาหงส์
กุกฺกุโฏ	รูปพญาไก่เถื่อน
อุสุโภ	รูปพญาอุสุภราช
เอราวโณ	รูปช้างเอราวัณ
สุวณฺณมงฺกโร	รูปมังกรทอง
ภมโร	รูปแมลงภู่ทอง
ปลฺลงฺโก	รูปบัลลังก์แก้ว
สุวณฺณกจฺฉโป	รูปเต่าทอง
หรินาวา	รูปสำเภาทอง
สวจฺฉกา	รูปคาวีแม่ลูก
กินฺนโร	รูปกินนร
กินฺนรี	รูปนางกินนรี
กรวิโก	รูปนกการเวก
มยุโร	รูปนกยูง
โกญฺจราชา	รูปพญานกกะเรียน
จากวากา	รูปนกจากพราก

ชีวญฺชีวกราชา	รูปพญานกพรรหิก
เทวโลกา	รูปเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น
พฺรหฺมโลกา	รูปพรหมโลก ๑๖ ชั้น

อิมานิ อฏฺฐุตฺตรสตมงฺคลานิ มงคลรูปทั้ง ๑๐๘ ประการนี้ ล้วนเป็นบริวารแวดล้อมซึ่งจักรลักษณะทั้งคู่นั้นรูปจักรทั้งคู่อันกอร์ป ด้วยมงคลรูปทั้ง ๑๐๘ ประการนี้ เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระมหาบุรษได้ด้วยอานิสงสผลแห่งการที่ได้อบรมพระบารมี มาแต่กาลก่อน ๆ นั้นนับได้ ๔ อสงไขยแสนกัป.

พราหมณ์ทั้งหลาย จึงทูลทำนายพระลักษณะอันอื่นสืบไปว่า **อยํ หิ เทว** ข้าแต่สมมติเทวราช พระราชกุมารนี้ทรงพระลักษณะเส้นพระบาทยาวประหลาด จะได้ขาดสั้นอยู่อย่างส้นเท้า แห่งเราท่านทั้งปวงนี้ หามิได้ พระบาทของพระองค์นั้นปันเป็น ๔ ส่วน เป็นส้นนั้นส่วนหนึ่ง เป็นข้อที่ตั้งพระชงฆ์นั้นส่วนหนึ่ง ข้างเบื้องปลายพระบาทนั้น ๒ ส่วน เป็น ๔ ส่วนด้วยกันดังนี้ **รตฺตกมฺพลสทิสา** ส้นพระบาทของพระองค์นั้น มีสัณฐานกลมดังกลุ่มผ้ารัตตกัมพลแดง นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ **ทีฆงฺคุลี** พระองค์มีนิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์แฉล้มยาวเสมอกัน จะได้คอดและขาดกิ่วในที่ใดหามิได้ ดุจนายช่างผู้ฉลาดมาวาดแล้วด้วยลายหรดาลทอง นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการหนึ่ง ซึ่งพระองค์ได้ด้วยอานิสงสผล ที่เว้นจากปาณาติบาตจริงอยู่ บุคคลทั้งหลายที่จะไปฆ่าสัตว์นั้น ๆ ย่อมเดินย่องกระโหย่งเท้าเอาแต่ปลายจดลงเหนือพื้นเพื่อไม่ให้ดัง อันสมเด็จพระมหาบุรุษจะได้ประพฤติการดังนั้นมิได้มี **มุทุตลนหตฺถปาโท** สมเด็จพระมหาบุรุษ

มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทนั้นแดงละอออ่อนเป็นอันดี ประดุจนุ่นและสำลีอันบุคคลประชีแล้วได้ ๑๐๐ ครั้ง ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ตลอดจนชราภาพแล้วก็คงอ่อนนิ่มเป็นปกติดีอยู่ดังเดิมนั้น นี้จัดเป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

ชาลหตฺถปาโท พระองค์มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาท วิจิตรด้วยลวดลายเป็นตาข่ายควรเห็นเป็นอัศจรรย์ พระองคุลีชิดสนิทกันเป็นอันดี จนมีอุทกวารีก็มิอาจชำแรกแทรกลงได้ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์ดำรงพระทัยมั่นในสังคหวัตถุ ๔ ประการ.

อุสฺสงฺขปาโท มีฝ่าพระบาททั้งสองสูงสมควรงาม มิได้บางอย่างฝ่าเท้าเราท่านทั้งปวง ๆ ผู้น้อยบุญวาสนานี้ มีข้อเท้าตั้งขึ้นและตรึงแน่นอยู่บนหลังเท้าเป็นธรรมดาจะหันกลับไปมามิได้ อันพระบาทของพระมหาบุรุษนี้จะได้ตั้งอยู่อย่างข้อเท้าสามัญชนนั้นหามิได้ ย่อมหยั่งลงประมาณท่ามกลางพระบาท เมื่อจะทอดพระเนตรเหลือบแลแปรพระพักตร์ไปในเบื้องหลัง หรือเบื้องขวาใด ๆ ก็ดี จะต้องผินผันหันพระบาทไปก่อนนั้นหามิได้ แต่พระกายนั้นก็อาจหันกลับไปได้โดยพระทัยปรารถนา นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

เวณิชงฺโฆ มีลำพระชงฆ์งามห่อหุ้มด้วยพระมังสะโดยรอบเป็นปกติ มีท่อนพระอัฏฐิประดิษฐานอยู่ ณ ท่ามกลางอย่างประหนึ่งว่าแข้งแห่งเนื้อทราย นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้

ด้วยอานิสงสผลที่ได้ทรงฝึกฝนศิลปศาสตร์ ปราศจากมัจฉริยะ ?

อันพระวรกายของพระกุมารนี้ ตั้งแต่พระนาภีขึ้นไปมิได้กำเริบหวั่นไหว อุปไมยดังรูปสุวรรณปฏิมาอันบุคคลตั้งไว้ในนาวา และพระวรกายเบื้องต่ำนั้นยังหวั่นไหวอยู่ด้วยธรรมดา นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงสผลที่กอร์ปด้วยสุภาษิตวาจาที่กล่าวนำมาซึ่งหิตานุหิตประโยชน์ และความสุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายในอิธโลกและปรโลก.

พระราชกุมารนี้ ถึงมิได้น้อมพระองค์ลง ทรงยืนตรงพระกายอยู่ และหย่อนพระหัตถ์ทั้ง ๒ ลงมาปรามาสพระชานุมณฑลทั้ง ๒ ของพระองค์ได้โดยปกติ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

โกโสหิตวตฺถคุยฺโห พระราชกุมารมีพระคุยหวัตถุซ่อนอยู่อย่างประหนึ่งที่ลับแห่งโคอุสุภราช และดังดอกสุวรรณปทุมชาติอันมีกลีบหุ้มไว้ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงสผลแห่งการสงเคราะห์ญาติสายโลหิตมิตรสหายทั้งปวง.

สุวณฺณวณฺโณ พระองค์ทรงพระฉวีวรรณผ่องผุดเหลืองบริสุทธิ์ประดุจสุวรรณนพคุณ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงสผลที่ทรงสมาทานอธิวาสนขันตี อดทนความโกรธประทุษโทษแห่งผู้อื่นและได้บำเพ็ญสุขุมจีวรทานไว้ในเบื้องปุริมชาติ และบำเพ็ญสัมมัชชนกรรม ๕ ประการ กับทั้งโลกามิสทานด้วยอจลสัทธา.

สุขุมจฺฉวี สมเด็จหน่อน้อยนาถราชกุมารนี้ มีพระฉวีผิวพระมังสะละเอียดอ่อน ปราศจากรชเรณูชาติมลทินเนื้อเหงื่อไคล ละอองยองใยอันใดจะตกต้องติดอยู่ ณ ผิวพระมังสะของพระองค์นั้นหามิได้ นี้ก็จัดเป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

เอเกกโลโม อนึ่งพระราชกุมารนี้ ประกอบด้วยพระโลมชาติมีพรรณเขียวขำดำสนิท บังเกิดขุมละเส้น ๆ เป็นธรรมดา และเส้นพระโลมาทั้งหลายมีปลายอันอ่อนช้อยชอนขึ้นเบื้องบน ปานประดุจทอดทัศนาการเชยชมดวงพระพักตร์แห่งสมเด็จพระมหาบุรุษเจ้านี้เป็นพระมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ พระองค์ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์ได้เป็นประธาน ในการที่สั่งสอนสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในอรรถประโยชน์ทั้งปวง

พฺรหฺมุชุคตฺโต พระองค์มีกายอินทรีย์มิได้ค้อมคดหดหู่ มีทรงพระสรีรกายงามบริสุทธิ์ ประดุจดังกายแห่งท้าวมหาพรหม นี้เป็นพระมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระองค์มีพระสุรสำเนียง ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ไพเราะลึกกึกก้องเป็นกังวาล ปานประหนึ่งว่าเสียงแห่งท้าวมหาพรหมนี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์เว้นจากผรุสวาจา คือ จะได้กล่าวคำหยาบช้าทารุณ อย่างอันธพาลชนหามิได้

พราหมณ์ทั้งหลายจึงทูลทำนายต่อไปว่า ขอพระราชทานพระราชกุมารนี้ มีพระอังคาพยพเต็มบริบูรณ์ในที่ทั้ง ๗ แห่ง คือ

หลังพระหัตถ์ทั้งคู่และหลังพระบาททั้งคู่ ย่อมบริบูรณ์นูนขึ้น มีสัณฐานปานดังว่าหลังแห่งพญาสุวรรณกัจฉปะเต่าทอง **เทฺว องฺสานิ** พระรากขวัญทั้ง ๒ มิได้บกพร่องอย่างประหนึ่งคำคนสมมติเรียกว่า ไหปลาร้าอย่างเราท่านทั้งปวงนี้หามิได้ อนึ่งลำพระศอก็มิได้พร่อง ปราศจากแถวพระเส้น เต็มบริบูรณ์ด้วยมังสะประดุจดังว่ารูปสุวรรณ ปฏิมา นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่ พระองค์บำเพ็ญสรรพโภชนาหารอันประณีต มีรสอันเลิศต่าง ๆ แต่ ในกาลก่อน.

สีหปุพฺพฑฺฒกาโย อนึ่ง พระราชกุมารนี้ มีพระวรกายองอาจ ดุจท่อนกายเบื้องหน้า แห่งพญาไกรสรสีหราช เป็นธรรมดาบั้นกาย แห่งพญาสีหะนี้ มีบั้นกายเบื้องหลัง จะได้งดงามอย่างบั้นกาย เบื้องหน้าหามิได้ อันกายไกรสรสีหราชนั้น ที่ใดควรจะพร่องเต็ม ก็พร่องก็เต็มโดยสมควร จะยาวจะสั้นนั้น ก็ยาวก็สั้นตามตำแหน่ง พระวรกายแห่งพระมหาบรุษเจ้านี้เล่าก็มีอาการดังกายแห่งสีหราชนั้น คือว่าจะสั้นยาวเต็มพร่องก็ต้องงามตามพร้อมเหมือนกัน นี้เป็นมหา บุรุษลักษณะประการ ๑

ปิฏฺฐนฺตรงฺโส พระราชกุมารนี้มีเบื้องพระปฤษฎางค์นั้นเต็ม บริบูรณ์ปราศจากร่อง มิได้บกพร่องราบคาบเสมอกัน ประดุจหน้า สุวรรณผลกะแผ่นกระดานทองที่ปราบทำเป็นอันดี นี้เป็นมหาบุรุษ ลักษณะประการ ๑

นิโคฺรธปริมณฺฑโล พระราชกุมารนี้พระองค์มีพระวรกายเป็นปริมณฑลสมสูงสมกว้าง อย่างประหนึ่งปริมณฑลแห่งมหานิโครธที่กำลังเจริญรุ่งงาม มีอธิบายว่า วาหนึ่งเฉพาะได้ ๔ ศอก ก็มีปริมาณยาวเท่าพระกายของพระองค์ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทานพร้อมด้วยศรัทธาปสาทะและกอร์ปด้วยสัมมาคารวะต่อทานวัตถุและปฏิคา ๖ ตามควร.

สมคิวกฺขนฺโธ อนึ่ง พระราชกุมารนี้มีลำพระศอมิได้คดและยาวอย่างประหนึ่งว่าคอแห่งนกยางและนกกะเรียนนั้นหามิได้ มีพระศอดุจดังกล้องทองคำที่ทำแล้วเป็นอันดี นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

พระราชกุมารนี้ มีพระเส้นสำหรับจะรับรสอาหารนั้น มีประมาณ ๗ พัน เส้นทั้งสิ้นนั้น มีที่สุดเบื้องปลายขึ้นรวมรุมประชุมกันอยู่ที่ช่องพระศอ พระสุทธาโภชนาหารที่ทรงเสวยนั้น มาตรว่าตั้งลงบนปลายแห่งพระชิวหา แล้วก็บังเกิดโอชาแผ่ซ่านซาบทั่วไปในพระสกลกายทั้งปวง นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์มิได้เบียดเบียนสรรพสัตว์ด้วยประทุษจิต.

สีหหนุ อนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า พระราชกุมารนี้มีพระหนุนั้นเหมือนด้วยคางข้างล่างแห่งสีหราช อันพญาสีหะมีคางข้างบน ไม่สู้จะงามเหมือนคางข้างล่าง แต่คางทั้ง ๒ ของพระมหาบุรุษเจ้านี้งามบริบูรณ์ดุจคางข้างล่างแห่งสีหราช นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์เว้นจากสัมผัปปลาปวาจา

สมจตฺตพีสทนฺตา พระราชกุมารนี้มีพระทนต์ถ้วนถึง ๔๐ ทัส ชิดสนิทกันเป็นอันดี เบื้องต่ำก็มี ๒๐ เบื้องบนก็มี ๒๐ ถ้วน งามเรียบเรียงเสมอกันดุจระเบียบแห่งแก้ววิเชียรอันช่างเจียรไนให้ดีแล้ว และเอามาเรียงไว้บนแผ่นกระดานทอง นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์เว้นจากเปสุญวาทไม่ส่อเสียดผู้ใดผู้หนึ่งให้เสียชีวิตและพัสดุเงินทองให้ถึงซึ่งทุกข์นั้นหามิได้.

สุกฺกทาโฐ อีกอย่างหนึ่ง พระราชกุมารนี้มีระเบียบพระเขี้ยวทั้ง ๔ มีพรรณขาวผ่องบริสุทธิ์ดุจสีดาวประกายพฤกษ์ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์เว้นจากมิจฉาชีพ คือ มิได้เลี้ยงชีวิตโดยอธรรมประเพณี.

ปหุตชิวฺหํ พระราชกุมารนี้มีพระชิวหานั้นอ่อนละมุนละไมและยานยื่นขึ้นไปปรามาสลูบเอาซึ่งนลาตนั้นได้โดยปกติ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์ดำรงพระสติมั่นด้วยสัจบารมี

อภินีลเนตฺโต มีดวงพระเนตรทั้ง ๒ ซ้ายขวากอปรด้วยพรรณต่าง ๆ กัน ที่มีพรรณอันเขียวนั้นก็เขียวขำขจี ดุจสีอุมมารบุบผชาติ ที่มีพรรณเศวตนั้น ก็ขาวบริสุทธิ์ดุจดาวประกายพฤกษ์ ที่เหลืองก็เหลืองแลดังก้านดอกกรรณิการ์ ที่เป็นสายเส้นแดงนั้นก็แดงดังดอกเซ่งและดอกชะบา ที่ดำดีดุจพรรณเมฆา ควรจะเห็นเป็น

มหัศจรรย์ นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์ทอดทัศนาชมด้วยพระทัยกรุณา.

โคปขุโม พระราชกุมารนี้มีภมุกัตรฐานและดวงพระเนตรทั้ง ๒ ซ้ายขวานั้นกลมงามบริสุทธิ์ดุจดวงแก้วมณี นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

อุณาโลโม มีเส้นอุณาโลมชาติงามเลิศ ปรากฏขึ้นในท่ามกลางระหว่างพระโขนงทั้ง ๒ และเส้นพระอุณาโลมนั้น มีสีขาวผ่องบริสุทธิ์ดุจสีดาวประกายพฤกษ์ มิฉะนั้นเป็นดังเส้นด้ายขาวบริสุทธิ์ดุจแถวแห่งขีรธาราอันบุคคลรินพุ่งออกจากสุวรรณคณฑี ถ้าจะว่าโดยอ่อนนั้นก็อ่อนละมุนดังปุยนุ่นและสำลีอันประชีแล้วได้ร้อยละพันครั้ง ถ้าจะว่าโดยยาวนั้น ก็ยาวทอดทาบลงมาถึงปลายพระนาสิกเป็นที่สุด และพระเส้นก็วงเวียนกันเป็นทักษิณาวัฏ เบื้องปลายกระหวัดกลับชอนช้อนขึ้นไป นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑

อุณฺหิโส มีพระอุตตมางคสิรบริสุทธิ์ ประดุจทิพยรัตนมงกุฎแก้วอันประเสริฐแห่งเทวนิกรทั้งปวง นี้เป็นมหาบุรุษลักษณะประการ ๑ ได้ด้วยอานิสงสผลที่พระองค์มีพระทัยเป็นประธานในกุศลธรรมทั้งปวง.

เต พฺราหฺมณา พราหมณ์ทั้งหลาย เมื่อกราบทูลปริยายถวายพยากรณ์ทำนายพระทวัตติงสมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการโดยพิศดาร ดังนี้.

จึงมีคำถามว่า เหตุอย่างไร พราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นจึงได้ล่วงรู้ตำราทวัตติงสมหาปุริสลักษณะดังนี้ได้เล่าเรียนมาแต่ที่ไหน.

วิสัชนาว่า เหตุอาศัยด้วยท้าวสุทธาวาสมหาพรหมผู้หนึ่งซึ่งได้พระอนาคามิผล รู้แจ้งว่าพระบรมโพธิสัตว์จะลงมาบังเกิดในกรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในโลก และผู้ใดผู้หนึ่งนั้นจะได้ล่วงรู้ทำนายทวัตติงสมหาปุริสลักษณะมิได้มี ท้าวเธอจึงถือเพศเป็นทวิชาจารย์ลงมาแจ้งเหตุ ให้บรรดาศิษย์ศึกษาคัมภีร์ไตรเพทสำหรับจะทำนายพุทธลักษณะอาศัยเหตุดังนี้ พราหมณ์เหล่านั้นจึงได้เล่าเรียนสืบ ๆ กันมา ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดานิพพานแล้ว อันคามภีร์ลักษณศาสตร์นี้ก็เสื่อมสูญไป ๆ จนถึงทุกวันนี้.

พระมหาบุรุษมีคติ ๒ ประการ

บรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้น ออกชื่อลือนามอยู่ก็แต่โกณฑัญญ-พราหมณ์ผู้เดียว และพราหมณ์ที่เป็นผู้ใหญ่ทั้ง ๗ นั้น มีความรู้ด้อยกว่าโกณฑัญญพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๗ นั้น ต่างคนก็ต่างยกชูขึ้นซึ่งนิ้วมือคนละ ๒ นิ้ว โดยอธิบายถวายพยากรณ์ทำนายเป็น ๒ สถานว่า ขอพระราชทาน พระราชกุมารนี้พระองค์ประกอบด้วยทวัตติงสมหาปุริสลักษณะอันประเสริฐดังนี้ จะมีคติเป็น ๒ ประการ คือถ้าเสด็จอยู่ในฆราวาสจะได้เป็นพระยาจักรพรรดิ์ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีจักรแก้วเป็นต้น มีขุนพลแก้วเป็นปริโยสาน จะมีพระราชอาณาจักรแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒ พันเป็นบริวาร จะมีพระราชบุตรถ้วนถึงพัน แต่ล้วนแกล้วกล้าเป็นมหาอิสสรานุภาพ อาจ

ปราบปรามหมู่ปรปักษ์ปัจจามิตรในนานาประเทศทั้งปวง.

ฝ่ายหนึ่งว่า พระองค์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ทรงบรรพชาครองกาสาวพัสตร์ ก็จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทั้งนี้เป็นคำทำนายแน่ของพราหมณ์ผู้ใหญ่ทั้ง ๗ นายนั้น **โกณฺฑญฺโญ มาณโว** แต่โกณฑัญญพราหมณ์มาณพนั้น มีอายุหนุ่มน้อยกว่าพราหมณ์ทั้งปวงก็จริง แต่ยิ่งด้วยความรู้พิทยา ทั้งมีวาสนาบารมีอันได้สั่งสมมามากกว่ามหาพรหมณ์ทั้งหลายนั้น ท่านโกณฑัญญะนี้ก็เป็นปัจฉิมภวิกสัตว์ จะได้เป็นองค์อรหันต์ในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงมีปรีชาพิจารณาดูด้วยสุขุมปัญญา ก็รู้ชัดว่าพระมหาบุรุษราชกุมารนี้ การที่ว่าจะอยู่ไปในฆราวาสนั้นหามิได้ด้วยว่า ลายพระบาทบอกขาดจากวัฏภูมิเป็นเหตุแล้ว แต่พราหมณ์ทั้งหลายนั้นจะได้รู้เท่าทันหามิได้ เพราะฉะนั้น เมื่อโกณฑัญญพราหมณ์จะทูลถวายพยากรณ์จึงยกองคุลีชูชี้ขึ้นนิ้วเดียว โดยอธิบายบอกว่าเป็นสถานเดียว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาบพิตร พระพุทธเจ้าข้า พระบรมดนัยของพระองค์นี้ จะได้มีความยินดีอยู่ในฆราวาสราชฐาน ช้านานไปจนได้เป็นบรมจักรพรรดิ์นั้นหามิได้ จะอยู่ไปก็แต่พอควรแต่กาลประมาณ ๒๘ พรรษา แล้วก็จะเสด็จออกบรรพชา พระองค์จะไปตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในโลก ถ้ามิสมดังคำทำนายของข้าพระพุทธเจ้า ๆ จะขอพระราชทานถวายชีวิต ขอบรมบพิตรจงทรงทราบ ด้วยประการฉะนี้.

อสีตยานุพยัญชนะ ๘๐ ประการ

อนึ่ง พระมหาบุรุษราชกุมารนี้ ทรงซึ่งอสีตยานุพยัญชนะ คือ

พระลักษณะอย่างน้อยอีก ๘๐ ประการ คือ

จิตฺตงฺคุลิกา พระองค์นี้มีนิ้วพระหัตถ์และพระบาทงามวิจิตร เป็นที่อาบใจแห่งสัตวโลกทั้งปวง ประการ

อนุปุพฺพงฺคุลิกา มีนิ้วพระหัตถ์อันลั่ง ต้นเรียวปลายแหลมงาม ประการ ๑

ตามฺพนขตา พระองค์มีพระนขาอันงาม ปลายช้อนชูขึ้น ประการ ๑

นิคยฺหโคปฺผกตา มีข้อต่อในพระอังคาพยพมีข้อพระหัตถ์ และข้อพระบาทเป็นต้น ซ่อนอยู่ในพระมังสะ คือไม่สูงขึ้นจนเห็นปรากฏ ประการ ๑

สมปาทตา มีพื้นพระบาทราบเสมอ ประการ ๑

คชสมานคมนตา ทรงดำเนินงามดังพญาหัสดาชาไนย ประการ ๑

สีหสมานคมนตา มีลีลาศองอาจเหมือนพญาราชสีห์อัน อาจองออกจากกาญจนคูหา ประการ ๑

อุสุภสมานคมนตา มีอาการย่างพระบาทงามอย่างโคอุสุภราช ประการ ๑

ทกฺขิณาวฏฺฏกตา มีพระเกสาและพระโลมาเป็นต้น ล้วนวน เบื้องขวาเป็นทักขิณาวัฏทั้งสิ้น ประการ ๑

ชาณุมณฺฑลตา มีพระชาณุมณฑลทั้ง ๒ กลมงามไม่บกพร่อง ประการ ๑

ปริปุณฺณปุริสพฺยญฺชนตา มีปุริสพยัญชนะบริบูรณ์พร้อม ประการ ๑

อจฺฉินฺทนาภิตา มีพระนาภีอันกลมงามจะได้ขาดแหว่งวิกลในที่ข้างใดข้างหนึ่งหามิได้ ประการ ๑

คมฺภีรนาภิตา มีพระนาภีอันลึกประการ ๑

ทกฺขิณวฏฺฏนาภิตา มีพระนาภีเวียนเป็นทักขิณาวัฏ ประการ ๑

สุวณฺณกทฺทลิตา มีพระเพลาทั้ง ๒ งามดุจลำกล้วยทองในจิตรลดาวันนั้น ประการ ๑

เอราวณฺณกรสทิสภูตา มีพระพาหาทั้ง ๒ งามดั่งงวงไอยราววรรณ ประการ ๑

สุวิภตฺตคตฺตา มีพระกายอันจำแนกแจกออกเป็นอันดี คือพระอังคาพยพที่ใดจะเป็นที่ติได้นั้นไม่มี ประการ ๑

อนุกฺกูลตา มีพระสรีราพยพงามเสมอ ดังปทุมโกมลอันงามหาที่ติมิได้ ที่ควรจะใหญ่ก็ใหญ่ ที่ควรจะเล็กก็เล็ก ประการ ๑

อลินตา มีพระกายจะได้ย่อหย่อนห่อเหี่ยวมาตรว่าเท่าเส้นเกสาหามิได้ ประการ ๑

ติลกาทิวิรหิตา มีพระฉวีนั้นปราศจากไฝฝ้าปานและมูลแมลงวันอันใดอันหนึ่งจะได้มีหามิได้ ประการ ๑

รุจิรคตฺตตา มีพระกายรุ่งเรืองโดยลำดับ คืองามรับกันทั้งเบื้องล่างเบื้องบน ประการ ๑

วิสุทฺธคตฺตตา มีพระกายบริสุทธิ์ สิ้นมลทิน ประการ ๑

อตฺถิพลธรณตา มีพระกำลังมาก หากทานกำลังช้างสามัญได้ถึงพันโกฏิเชือก ประการ ๑

พระองค์มีพระนาสิกสูง มีสัณฐานอันงาม ประการ ๑

พระองค์มีพระโอษฐ์ทั้ง ๒ แฉล้ม ดังจะแย้มตรัส มีพรรณดังสีพิมพผล ประการ ๑

พระองค์มีพระทาฐขาวบริสุทธิ์ กลมดังดวงแก้วประการ ๑

พระองค์มีพระเกล้า ดังว่าทรงพระมหามงกุฎ ประการ ๑

พระองค์มีพระโขนงงามดังคันธนู ประการ ๑

พระองค์มีเส้นพระโขนงงาม ดุจสีอินทนิล ประการ ๑

พระองค์มีพระโขนงใหญ่ยาวสุดหางพระเนตร ประการ ๑

พระองค์มีเส้นพระโขนงนั้น งอกขึ้นแล้วล้มราบทาบทับกันเป็นลำดับไป ประการ ๑

พระองค์มีดวงพระเนตรทั้ง ๒ ปราศจากมลมัว ประการ ๑

พระองค์มีดวงพระเนตรใหญ่กว้าง ประการ ๑

พระนลาตก็ผ่องใสใหญ่กว้าง ประการ ๑

พระองค์มีพระปรางเปล่งปลั่งทั้งคู่ ประการ ๑

พระองค์มีพระชิวหา มีพรรณสัณฐานงามแดง ประการ ๑

พระองค์มีช่องพระกัจฉะรุ่งเรือง ประการ ๑

พระองค์มีพระโอษฐ์หอมฟุ้งขจร ประการ ๑

พระองค์มีพระสรีรพรรโณภาส ประการ ๑

พระองค์มีเส้นพระโลมชาติเสมอ ไม่ยาวสั้นกว่ากัน ประการ ๑

พระองค์มีพระเศียรเกล้าหอมฟุ้งขจรอยู่เป็นนิตย์ ประการ ๑

พระองค์มีพระเกสาอ่อนละเอียดดำดี ประการ ๑

พระองค์มีเส้นพระเกศาไม่เศร้าหมองหยองยุ่ง ประการ ๑

พระองค์มีลายพระหัตถ์ทั้ง ๒ ลึกรุ่งเรือง ประการ ๑

พระองค์มีลายพระหัตถ์ยาว ๆ ตรง ๆ มิได้คดค้อมขัดข้องกัน

ประการ ๑

พระองค์มีแถวพระเส้นซ่อนอยู่ในพระมังสะ มิได้ขึ้นมาปรากฏขรุขระอย่างสามัญชน ประการ ๑

พระองค์มีลมอัสสาสะปัสสาสะละเอียด ประการ ๑

พระองค์มีรอยไรรอบเรือน พระเกศางามพร้อม ประการ ๑

รวมเข้าด้วยกันทั้งสิ้น เป็นพระอสีตยานุพยัญชนะพระลักษณะอย่างน้อย ๘๐ ทัศ ดังข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลฉะนี้.

๕.๒ ราชาภิเสกกถา

อถ โข สุทฺโธทนมหาราชา ณ กาลนั้น สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช พระพุทธบิดา ได้ทรงสดับคำโกณฑัญญพราหมณ์ทูลทำนายแม่นยำ เป็นอย่างเดียวว่า พระราชปิโยรสของพระองค์คงเที่ยงที่จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ก็หวั่นหวาดพระราชหฤทัยแล้วจึงมีพระราชโองการถามว่า พระราชโอรสของเรานี้ได้เห็นเหตุสิ่งใดจึงออกบรรพชา.

โกณฑัญญพราหมณ์จึงกราบทูลว่า พระบรมโอรสาธิราชหากจะได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๔ คือคนชรา คนเป็นพยาธิเจ็บไข้ คนตาย และบรรพชิตดังนี้แลเป็นเหตุ ที่จะให้พระราชปิโยรสของบรมบพิตรออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ พระพุทธเจ้าข้า ได้ทรงสดับดังนั้น จึงมีพระราชบัญชาว่า จำเดิมแต่วันนี้สืบไป ท่านทั้งหลายจงช่วยกันระวังอย่าให้คนชราเป็นอาทิ เข้ามาถึงที่เฉพาะหน้าบรมโอรสาธิราชแห่งเราเลยเป็นอันขาด เรานี้มิได้พอใจที่จะให้โอรสตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเลย ปรารถนาแต่จะให้ได้เสวยราชสมบัติเป็นบรมจักรพรรดิราช เรานี้จะใคร่ได้เชยชมบรมโพธิสมภารแห่งโอรสเรา จึงสั่งอำมาตย์ราชเสนาให้ตั้งกองพิทักษ์รักษาเป็นปริมณฑล รอบที่อันไกลออกไปได้ ๑๐๐ เส้น ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อจะห้ามมิให้จตุพิธนิมิตมาปรากฏแก่คลองจักษุแห่งพระโอรสของพระองค์ได้.

เต พฺราหฺมณา พราหมณ์ทั้งหลายนั้น เมื่อจะถวายพระนามพระมหาบุรุษเจ้า จึงถวายพระนามไว้เป็น ๒ พระนาม ๆ หนึ่งว่า

อังคีรสกุมาร พระนามหนึ่งว่าสิทธัตถกุมาร. พระนามว่า อังคีรกุมารนั้น เป็นเหตุด้วยพระมหาบุรุษเจ้ามีพระรัศมีรุ่งเรืองโอภาส เปล่งออกจากพระกาย.

พระนามว่าสิทธัตถกุมารนั้น เป็นเหตุด้วยพระมหาบุรุษเจ้าประกอบด้วยบุญญาภิสมภารอันบริบูรณ์ พระองค์ย่อมจะมีความประสงค์เสร็จสิ้นทุกประการ สมดังพระทัยปรารถนา.

เทฺว อสีติกุลสหสฺสานิ ครั้งนั้น พระบรมวงศาศากยราชตระกูล ๘ หมื่น ๒ หน มาสโมสรประชุมกันในที่กระทำนามคหณมงคล ก็พร้อมเพรียงกันให้ความปฏิญาณว่า จะถวายพระโอรสตระกูลละองค์ ๆ ถ้าและพระสิทธัตถราชกุมารนี้อยู่ในฆราวาส เสวยราชสมบัติ ก็จะให้มีกษัตริย์เป็นบริวาร ถ้าออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ได้ตรัสเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะให้ขัตติยสมณะเป็นบริวาร พร้อมเพรียงกันให้คำปฏิญาณพระบรมญาติประกาศไว้ด้วยประการฉะนี้.

พราหมณ์ทั้ง ๘ สั่งบุตรตน ๆ ให้คอยฟังข่าวพระมหาบุรุษ

อถ เต พฺราหฺมณา ในลำดับกาลเมื่อเลิกนามคหณมงคลแล้วนั้น จึงพราหมณ์ทั้งหลายก็ถวายบังคมลากลับเรือนแห่งตน ๆ แล้วจึงเรียกบุตรของตน ๆ เข้ามาสั่งไว้ว่า ดูราเจ้าปิยบุตร บิดานี้ถึงมหัลลกาลชราภาพแล้ว จะอยู่ไปได้เห็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าสิริสุทโธทนะเธอได้ตรัสเป็นพระพุทธจ้า ทันหรือไม่ทันก็ไม่เที่ยง

แต่ว่าเจ้าจงเอียงหูใส่ฟังไว้เถิด เมื่อพระองค์ออกบรรพชาได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วกาลใด เจ้าจงออกบวชตามถือความปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถิด.

ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๗ นั้น ครั้นสั่งบุตรของตน ๆ ไว้ดังนี้แล้วอยู่มาไม่ช้าเท่าไร ก็ถึงซึ่งชีพตักษัยไปตามยถากรรมแห่งตน ๆ โดยลำดับ ๆ ยังเหลืออยู่แต่โกณฑัญญพราหมณ์เป็นผู้ใหญ่ เมื่อล่วงนานมาพระมหาบุรุษเจ้าออกสู่มหาภิเนษกรมณ์แล้ว โกณฑัญญะพราหมณ์จึงไปบอกแก่บุตรมหาพราหมณ์ทั้ง ๗ นั้น ว่าบัดนี้ได้ยินว่าพระสิทธัตถราชกุมาร ออกบรรพชา แล้วพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเที่ยงแท้ถ้าบิดาของท่านทั้ง ๗ นี้ยังมีชีวิตอยู่แล้ว ก็น่าที่จะพาเราทั้งหลายออกบรรพชาในเวลานี้ **สเจปิ ตุมฺเห อิจฺเฉยฺยาถ** ก็กาลบัดนี้ แม้ว่าท่านทั้งหลายมีใจเจาะจงประสงค์อยู่ก็มาเถิด เราทั้ง ๘ จะออกบวชตามพระสิทธัตถะในกาลนี้.

ฝ่ายบุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ นั้น ไม่พอใจจะบวช ๓ คน จึงได้ออกบวช ๔ คน เข้ากันกับทั้งโกณฑัญญพราหมณ์จึงเป็น ๕ ออกบวชด้วยกัน ทำพระโกณฑัญญะให้เป็นใหญ่ ท่านทั้ง ๕ นี้แลได้นามโวหารว่าปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง ๕ อันนี้เป็นคำกล่าวของพราหมณ์ล่วงหน้าไว้ก่อนแต่เท่านี้.

บัดนี้จะพรรณนาความตามลำดับไปว่า ณ สมัยเมื่อวันเป็นที่ครบ ๗ สมเด็จพระสิริมหามายาเสด็จสวรรคตแล้ว จึงสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะบรมกษัตริย์ตรัสสั่งให้จัดสรรพระนมทั้งหลายที่มีรูปโฉมอุดมพรรณ แต่ละองค์ ๆ ล้วนงามด้วยดวงพักตร์ลักษณาอติทีฆาทิวชฺชิตา เลือกล้วนปราศจากโทษมีสูงต่ำดำขาวยิ่งนักเป็นอาทิ

ล้วนมีปโยธรถันครัดเคร่งเต่งตั้งดังจะปริ ปราศจากรสที่มีโทษ ประทานแต่พระมหาบุรุษเจ้านั้นมากกว่าร้อย แล้วก็จัดให้สตรีดรุณีน้อยนาฏที่ฉลาดในกิจ ที่จะบำเรอรักษานับได้ ๖๐ คน ตั้งไว้ในที่พระพี่เลี้ยง แล้วให้จัดบุรุษสำหรับเป็นคนใช้สอยของดรุณกุมารี พระพี่เลี้ยงทั้ง ๖๐ นาง นั้นแล้วให้เลือกสรรอำมาตย์รุ่นใหญ่อีก ๖๐ คน ให้เป็นพระพี่เลี้ยงฝ่ายหน้า สำหรับบังคับบัญชาพระนมและนางพระพี่เลี้ยงทั้งปวง พนักงานอุปัฏฐากพระมหาบุรุษเจ้าครั้งนั้น ถ้าจะคณานับทั้งสิ้นด้วยกัน เป็นสตรี ๔๐๐ บุรุษ ๒๐๐ รวมทั้งสิ้นเป็น ๖๐๐ ด้วยกัน.

ตทา มหาปชาปตี กนิฏฺฐกา ครั้งนั้น พระมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระกนิฏฐภคินีของสมเด็จพระสิริมหามายาผู้พุทธมารดา พระนางก็ประสูติพระนนทปิโยรสาธิราชใหม่ ๆ เมื่อสมเด็จพระพี่นางหาไม่แล้ว พระนางเจ้าจึงส่งนนทกุมารพระโอรสของพระนางนั้นให้พระนมทั้งหลายรับเลี้ยงรักษา ส่วนพระองค์ทรงบำรุงเลี้ยงพระมหาบุรุษเจ้า ให้ทรงเสวยพระขีรธาราของพระองค์ ด้วยพระนางทรงพระสิเนหาอาลัยในพระมหาบุรุษเจ้าเป็นกำลัง.

เอเถกทิวสํ วันหนึ่งเป็นวันอันจะแรกนาขวัญ สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะจึงดำรัสให้จัดแต่งพระนครกบิลพัสดุ์ ให้โสภาเพียงสุทัศนะเทพยสถาน แล้วให้ตกแต่งนังคลอลังการ สำหรับอำมาตย์ทั้งหลายจะไถนั้น ๑๐๗ เล่ม อันมีคันและยามและเชือกชักปฏักแอกแต่ล้วนให้หุ้มด้วยลองเงินสิ้นทั้งนั้น โคที่จะเทียมไถนั้นก็ให้ประดับด้วยลองเงินทั้งสิ้น และไถสำหรับพระองค์ไถนั้นประดับให้เลิศแล้ว

ด้วยลองทอง ครั้นเสร็จพร้อมแล้วพระองค์ก็ทรงประดับอาภรณ์อันวิจิตรมีมุขมาตยนิกรตามเสด็จ จึงตรัสให้อัญเชิญพระบรมโอรสาธิราชเจ้าออกไปด้วยในที่มงคลการ.

ก็ในสถานที่แรกนานั้น มีไม้หว้าต้นหนึ่งใหญ่ประกอบด้วยสาขามีฉายาชิดชะอุ่มเป็นพุ่มงาม สมเด็จบรมกษัตริย์ตรัสสั่งให้กำหนดตั้งพระอู่ ปูพระบรรทมสมเด็จพระลูกเจ้า ณ บริเวณเงาไม้หว้านั้น แล้วให้กั้นม่านเพดานดาดด้วยดาวทอง ให้หมู่อำมาตย์นั่งกองล้อมวงพิทักษ์รักษาอยู่ ณ ภายนอก จึงให้พระนมนำสมเด็จพระปิโยรสมาบรรทม ณ สถานที่นั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จลงสู่ที่แรกนาเป็นมหามงคลพระองค์ทรงไถต้นแล้วด้วยทอง หมู่อำมาตย์ทั้งหลายเรียงรอง ๆ ทรงลงมานั้น ต่างคนต่างถือเอาไถอันวิไลแล้วด้วยเงินงามไถตามกันไป ๆ มา ๆ อยู่ในสถานที่นั้น.

พระมหาบุรุษเข้าปฐมฌานวันแรกนาขวัญ

ฝ่ายพระนมและพระพี่เลี้ยงทั้งหลายนั้น ปรารถนาจะดูพระมหากษัตริย์เจ้าแรกนา ก็ชวนกันออกมา ณ ภายนอกม่านสิ้นด้วยกัน ละพระมหาบุรุษไว้ในภายในม่านแต่พระองค์เดียว **ตมฺมึ ขเณ** ขณะนั้น พระมหาบุรุษเจ้าทรงเล็งแลข้างโน้นข้างนี้มิได้เห็นผู้ใดมีในที่ใกล้แล้ว ก็เสด็จอุฏฐาการลุกขึ้นนั่งสมาธิ พิจารณาไปในห้อง แห่งอานาปานสติกรรมฐาน **ปฐมชฺฌานํ สมาปชฺชิ** พระองค์เข้าสู่ปฐมฌาน ณ เวลานั้นเป็นเวลาพระสุริยะบ่ายชายไป บรรดาเงารุกขชาติอื่นไกลทั้งหลายนั้น ล้วนชายบ่ายไปตามตะวันสิ้น แต่ไม้หว้าต้นนั้นจะได้

บ่ายชายฉายาไปตามตะวันหามิได้.

ธาติโย ฝ่ายพระพี่เลี้ยงทั้งหลายต่างชะแง้แลดูพากันมาพร้อมหน้าอยู่นอกม่านหมด จึงพูดแก่กันว่า มิเป็นการแล้วชาวเราอะไรจึงพากันทิ้งพระลูกเจ้าเสียสิ้นทีเดียว ว่าแล้วก็พากันกรูเกรียวเข้าไปภายในม่าน เห็นพระมหาบุรุษเจ้านิสีทนาการอยู่บนที่พระบรรทมแลเห็นปริมณฑลร่มเงาไม้หว้านั้นไม่ชายบ่าย ไปตามตะวันดุจดังไม้ทั้งหลายอื่น ๆ ก็พากันบังเกิดมหัศจรรย์จิตพิศวง ชวนกันมากราบทูลสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะพระราชบิดา

ตํ สุตา ราชา สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับก็เสด็จด่วนมาโดยพลัน ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วก็ทรงพระโสมนัสยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการ แล้วจึงตรัสว่า **ตาต สิทฺธตฺถ** ดูกรพ่อสิทธัตถะ ครั้งก่อนเมื่อเจ้าประสูติจากครรภ์พระชนนีแล้วนั้นพระบิดาให้พระนมนำพ่อออกมา เพื่อจะให้ไหว้พระกาลเทวิลดาบสพระบาททั้ง ๒ ของพ่อก็ปตนาการขึ้นไปประดิษฐานอยู่บนช้องชฎาชฎิลพระบิดาเห็นเป็นอัศจรรย์ ครั้งนั้นก็ได้ถวายบังคมพ่อครั้งหนึ่งแล้ว บัดนี้พระบิดาก็ได้ถวายบังคมเป็นคำรบ ๒ ตรัสโถมนาการพระราชโอรสดังนี้แล้ว พระองค์ก็ให้อัญเชิญพระมหาบุรุษเจ้ากลับเข้าสู่พระนคร.

เอวํ อนุกฺกเมน โพธิสตฺโต เมื่อพระมหาสัตว์เจ้าทรงพระเจริญวัยได้ ๗ ขวบแล้ว จึงสมเด็จพระราชบิดาตรัสถามหมู่อำมาตย์ว่า ธรรมดาทารกทั้งหลาย ผู้มีอายุ ๗ ขวบปีนั้น มักพอใจ

อันใดมาก. อำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ทารกกุมารมีชนมายุเพียง ๗ ขวบนี้ ย่อมชอบใจในการเล่นอุทกธารามากกว่าสิ่งอื่น ๆ

นครวฑฺฒกาทโย ทรงสดับดังนั้น จึงรับสั่งให้ประชุมช่างไม้ทั้งหลายมาก มีช่างก่อกำแพงพระนครเป็นประธาน จึงดำรัสสั่งให้ทำสระโบกขรณีเป็นที่ประพาสสรงแห่งพระราชโอรส นายช่างทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็มาจัดแจงการกำหนดที่อันจะทำสระโบกขรณีถวาย.

วิสสุกรรมเทพบุตรนิรมิตสระโบกขรณีถวาย

ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ ขณะนั้นพิภพแห่งท้าวสักกเทวราช คือบัณฑุกัมพลสิลาอาสน์อันยาวได้ ๖๐ โยชน์ ก็สำแดงอาการอันร้อนแรงแข็งกระด้างด้วยเดชแห่งสมเด็จพุทธังกูรโพธสัตว์เจ้า จึงท้าวโกสีย์ทรงอาวัชนาการก็ทรงทราบว่า พระเจ้าสิริสุทโธทนะจะให้ขุดสระโบกขรณี เป็นที่ประพาสสรงแห่งพระมหาบุรุษเจ้า ครั้นแจ้งเหตุแล้ว จึงมีเทวราชโองการแก่วิสสุกรรมเทวบุตรให้ลงมานิมิตสระโบกขรณีให้เสร็จแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ.

โส สาธูติ ปฏิสุณิตฺวา พระวิสสุกรรมเทวบุตรรับเทวบัญชาแล้วก็ลงมาสู่มนุษยโลกในราตรี จึงนิมิตสระโบกขรณีในที่กำหนดมีท่าขึ้นลงได้ถึงพัน พื้นนั้นเรียรายด้วยแก้ว ๗ ประการ ณ สถาน

ริมรอบขอบสระนั้นก็ปูด้วยอิฐแก้ว น้ำในสระศรีทั้งเย็นทั้งใสบริสุทธิ์ มิได้ขุ่นมัว ดาษไปด้วยดอกบัวเบญจพรรณ.

สตฺตรตนนาวาโย มีเรือทองเรือเงินเรือแก้ว แต่ละลำ ๆ แล้วด้วยลวดลายวิจิตร ลำนาวาเงินบัลลังก์ทอง ลำนาวาทองบัลลังก์เงิน ลำนาวาแก้วมณีบัลลังก์แก้วประพาฬ ลำนาวาแก้วประพาฬบัลลังก์แก้วมณี ลำนาวาแก้ว ๗ ประการ บัลลังก์แก้ว ๗ ประการ ในเบื้องบนบัลลังก์นั้น ก็กางกั้นด้วยเศวตฉัตร ๆ แต่ละคัน ๆ ล้วนวิจิตรต่าง ๆ กัน พระวิสสุกรรมเทวบุตรนิมิตแล้วกลับคืนสู่เทวสถาน

ครั้นรุ่งราตรีเหล่าช่างทั้งหลายก็มาประชุมกัน ได้เห็นสระโบกขรณีนั้นก็พิศวง ชวนกันเข้าไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะท้าวเธอก็เสด็จด่วนด้วยกำลังพระปีติ ทอดพระเนตรเห็นสระโบกขรณีอันวิจิตรดังนั้นก็ทรงทราบด้วยพระปรีชาว่า เป็นเทวทัตติยองค์อมรินทร์สร้างถวาย ด้วยบุญญานุภาพแห่งปิโยรสของพระองค์

ตโต ปฏฺฐาย จำเดิมแต่นั้นมา พระมหาบุรุษเจ้าก็เสด็จลงสรงประพาสเล่นสำราญพระทัย ครั้นทรงพระเจริญวัยมีพระชนม์ ๑๖ พรรษาแล้ว สมเด็จพระราชบิดาโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลังเท่า ๆ กัน จะพระราชทานแก่พระปิโยรสเพื่อให้ประทับใน ๓ ฤดู.

ราชา ปาสาเท นิฏฺฐาเปตฺวา สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะ โปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลังสำเร็จแล้ว ทรงดำริว่า ปิโยรสของเราเจริญวัยใหญ่อยู่แล้ว ควรจะมอบเวนเศวตฉัตร ให้ดำรงราชสมบัติ

เสียเถิด ทรงดำริฉะนี้แล้วจึงให้พระบรมวงศานุวงศ์ศากยราชทั้งปวง แต่งพระราชธิดาส่งมาแด่พระราชโอรสแห่งเรา.

เจ้าศากยราชใคร่เห็นมหาบุรุษแสดงศิลปศาสตร์

ฝ่ายพระบรมวงศาศากยราชทั้งหลาย ต่างพระองค์ตอบราชสาส์นว่า พระสิทธัตถราชกุมารนั้นยังเป็นกุมารน้อยคนองเล่นอยู่ จะได้ศึกษารอบรู้ศิลปศาสตร์อันใดหามิได้ สืบไปภายหน้าถ้ามีข้าศึกสงครามมาจะทำประการใด ข้าพระบาททั้งปวงนี้ยังจะยอมถวายธิดาไม่ได้ก่อน ต่อเมื่อข้าพระบาทได้เห็นว่าพระบรมโอรสของพระองค์ ทรงศิลปศาสตร์สิ่งใดสิ่งหนึ่งชำนิชำนาญแล้ว จึงจะได้ถวายธิดาต่อเมื่อภายหลัง.

สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชได้ทรงฟังดังนั้น จึงมีพระราชโองการดำรัสแก่พระมหาบุรุษราชปิโยรสว่า **ตาต สิทฺธตฺถ** ดูกรพ่อสิทธัตถะ บัดนี้พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงล่วงมาตำหนิว่าเจ้าผู้โอรสหารู้ศิลปศาสตร์สิ่งใดไม่ ยังไม่ถวายธิดา ก็บัดนี้พ่อจะคิดศึกษาศิลปศาสตร์หรือประการใด.

อถ มหาสตฺโต ลำดับนั้น พระมหาบุรุษเจ้าจึงกราบทูลสนองแด่สมเด็จพระชนกาธิราชว่า ข้าแต่สมมติเทวราชเจ้า พระพุทธเจ้าข้าสมเด็จพระบิดาเจ้าอย่าได้ทรงพระวิตกเลย **สิปฺปํ สิกฺขาปเนนตฺถิ** กิจที่ข้าพระองค์จะต้องทรงศึกษาศิลปศาสตร์สิ่งใดในที่ไหน ๆ นั้นไม่มีแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ารู้แล้วในศิลปศาสตร์ทั้งปวง **สเจ ปสฺสิตุกามา**

ถ้าว่าพระบรมวงศานุวงศ์ปรารถนาจะทอดพระเนตรศิลปศาสตร์แห่งข้าพระองค์ ก็จงมาประชุมให้พร้อมกัน แต่ในภายใน ๗ วันนี้เถิด ข้าพระองค์จะแสดงซึ่งศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ให้เห็นเป็นขวัญตาแห่งพระบรมวงศาศากยราชทั้งปวง.

ราชา ตํ สุตฺวา พระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชได้ทรงสดับพระปิโยรสทูลดังนั้นก็ทรงพระโสมนัส จึงตรัสสั่งให้ตั้งโรงมณฑปใหญ่ในท่ามกลางพระนคร แล้วให้ตั้งบัลลังก์อลงการควรค่าเป็นอันมาก สำหรับพระราชโอรสจะได้นั่งแสดงศิลปศาสตร์ **เภรี จาราเปสิ** และให้ประกาศป่าวร้องด้วยชัยเภรีทั่วทั้งพระนครให้มาสโมสรสันนิบาตประชุมพร้อมกัน.

ฝ่ายพระบรมวงศาศากยราชทั้ง ๒ นั้น ก็มาพร้อมกันประชุม ๑๖ หมื่นพระองค์ อีกทั้งพราหมณ์เศรษฐีคฤหบดีพลเมืองทั้งสิ้นก็มาประชุมกัน.

พระมหาบุรุษทรงแสดงศิลปศาสตร์

สตฺตเม ทิวเส ครั้นถึงวันที่ ๗ พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จเข้าที่สรงชำระพระองค์ด้วยสุคนธวารี แล้วทรงเครื่องมุรธาภิเษก สำหรับกษัตริย์เสร็จแล้ว เสด็จสู่โรงมณฑปราชพิธี ด้วยราชบริวารเป็นอันมาก สถิตบนรัตนบัลลังก์ในท่ามกลางที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์แล้วตรัสให้หานายขมังธนูทั้ง ๔ หมู่ คือ อักขเวที พาลเวที สัททเวที และสรเวที มาเป็นอันมากพร้อมแล้ว จึงกราบทูลสมเด็จพระราชบิดาว่า

พระองค์จะให้ข้าพระพุทธเจ้าสำแดงศิลปศาสตร์อันใดก่อน.

สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะจึงตรัสว่า ดูกรพ่อเจ้าจงยกสหัสสถามธนูให้บิดาดูก่อนเถิด สหัสสถามธนูนี้เป็นของเก่ามีน้ำหนักมากนัก บุรุษถึงพันคนจึงจะยกขึ้นได้ พระมหาบุรุษเจ้าสถิตนั่งอยู่บนบัลลังก์ จับสหัสสถามธนูด้วยพระหัตถ์เบื้องซ้าย ยกขึ้นกวัดแกว่งได้ประดุจดังว่าไม้กงดีดฝ้ายของสตรี **ทกฺขิณหตฺเถน อากฑฺฒติ** พระองค์ทรงดีดซึ่งสายด้วยพระหัตถ์เบื้องขวา ก็บังเกิดกัมปนาทดุจดังว่าพันแห่งอสุนีบาตตกลงมา ถ้ามิฉะนั้นดุจดังว่าเสียงทรุดแห่งปฐพีเมืองกบิลพัสดุ์ อันกว้างได้ ๖ โยชน์กับ ๔๐๐ เส้นก็หวั่นไหว ฝ่ายพระบรมวงศาศากยราชทั้งหลาย ต่างพระองค์ก็มีพระทัยยินดีปรารถนาจะถวายพระราชธิดาทุก ๆ พระองค์

ลำดับนั้น สมเด็จพระมหาบุรุษเจ้าเมื่อจะสำแดงศิลปศาสตร์ในท่ามกลางพระบรมวงศาธิราชให้ปรากฏ พระองค์จึงทรงธนูศรเกาทัณฑ์ ยืนกวัดแกว่งอยู่ในหน้าพระลานหลวง แล้วดำรัสสั่งนายขมังธนูทั้งปวงให้มายืน ๔ มุม แล้วให้ลูกธนูแก่นายขมังธนูทั้ง ๔ นั้นคนละ ๓ หมื่น แล้วให้มีบุรุษยืนเคียงคอยยื่นลูกธนูให้อยู่คนละคน ๆ แล้วพระองค์จึงตรัสว่า ดูกรนายขมังธนู ท่านจงยิงลูกธนูมาที่เราให้พร้อมกันทั้ง ๔ คน เราจะคอยรับลูกธนูท่านทั้ง ๔ ในกาลนี้.

ลำดับนั้น นายขมังธนูทั้ง ๔ จึงกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ คน จะยิงลูกธนูไปพร้อมกันทั้ง ๔ ทิศ เห็นเหลือพระกำลังที่พระองค์จะป้องกันได้.

พระมหาบุรุษเจ้าตรัสอนุญาตว่าจงยิงระดมมาให้พร้อม ๆ กันเถิด เราอาจรับรองป้องกันได้ ท่านอย่าได้กลัวแต่ราชอาชญาเลย.

นายขมังธนูทั้ง ๔ ขัดพระราชบัญชามิได้ ก็พร้อมกันระดมยิงลูกธนูมาทั้ง ๔ ทิศ ตามพระราชบัญชาพระมหาบุรุษเจ้าก็ทรงถือธนูคอยรับรองป้องกันลูกธนูที่นายขมังธนูยิงกราดมาใน ๔ ทิศ ไว้มิให้ถูกต้องพระองค์ ลูกธนูทั้งหลายนั้นก็ตกลงเป็นลำดับ ๆ ต้นต่อต้นปลายต่อปลาย ก่ายกันมั่วมูลพูนสูงขึ้นเป็นจอมล้อมองค์พระมหาบุรุษเจ้าดูเป็นมหัศจรรย์.

ตึสสหสฺสสเร ขีเณ ครั้นนายขมังธนูทั้ง ๔ ยิงลูกธนูทั้ง ๓๐ พันนั้นสิ้นแล้ว พระมหาบุรุษเจ้าจะต้องทำลายล้อมลูกธนูนั้นแล้วออกมาหามิได้ พระองค์โดดขึ้นพ้นล้อมลูกธนูนั้นออกมา แล้วเสด็จไปนั่งในสำนักแห่งพระราชบิดา.

ชาวพระนครสรรเสริญมหิทธานุภาพมหาบุรุษ

มหาชโน อุนฺนาเทนฺโต มหาชนชาวพระนครต่างก็ชื่นชมระดมซ้องสาธุการสรรเสริญมหิทธานุภาพพระมหาบุรุษเจ้า แล้วเปลื้องเครื่องประดับออกบูชารัตนราศีกองทรัพย์เครื่องสักการะที่มหาชนสละบูชาพระมหาสัตว์เจ้าครั้งนั้นนับได้ถึง ๑๘ โกฏิ.

อถ นํ สุทฺโธทนมหาราชา ลำดับนั้น สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธ-ทนมหาราช จึงดำรัสถามพระราชปิโยรสว่า ดูกรพ่อสิทธัตถะศิลปศาสตร์นี้มีนามอย่างไร.

พระมหาบุรุษเจ้ากราบทูลว่า ศิลปศาสตร์นี้ชื่อว่า

สรปฏิพาหกสิปปะ อันอาจห้ามเสียซึ่งลูกศรอันมาพร้อมกันในทิศทั้ง ๔ บุคคลอื่นในโลกนี้จะได้รู้ศิลปศาสตร์อย่างนี้หามิได้.

สมเด็จพระบิดาจึงตรัสว่า พ่อจงแสดงศิลปศาสตร์อันอื่นสืบไปเถิด.

พระมหาบุรุษเจ้ากราบทูลว่า นายขมังธนูยืนอยู่ในทิศทั้ง ๔ มิอาจยิงให้ถูกข้าพระพุทธเจ้าได้ บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจะยิงนายขมังธนูอันยืนอยู่ในทิศทั้ง ๔ นั้น ด้วยลูกศรอันเดียวนี้ กราบทูลแล้วจึงตรัสถามนายขมังธนูทั้ง ๔ ว่า เราจะยิงท่านด้วยลูกศรอันเดียวนี้ ท่านยังจะอาจรับรองป้องกันได้หรือไม่ นายขมังธนูทั้ง ๔ กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ นี้มิอาจรับได้.

พระมหาบุรุษเจ้าจึงให้เอาต้นกล้วยมาตั้งไว้ในมุมทั้ง ๔ แล้วพระองค์ให้ผูกด้ายแดงในลูกศรแล้วทรงยิง ลูกศรก็เวียนไปดังมีจิต เจาะตลอดไปในต้นกล้วยทั้ง ๔ ทิศ แล้วกลับมาอยู่ในพระหัตถ์พระองค์ ด้ายแดงที่ร้อยผูกลูกศรนั้นก็ร้อยอยู่ในต้นกล้วยทั้ง ๔

ลำดับนั้น มหาชนชาวพระนครก็ชื่นชมโสมนัสพร้อมกันซ้องสาธุการแด่พระมหาบุรุษเจ้า สมเด็จพระชนกนาถจึงดำรัสถามพระราชโอรสว่า ศิลปศาสตร์นี้มีนามอย่างไร พระมหาบุรุษเจ้ากราบทูลว่า ศิลปศาสตร์นี้มีนามว่า จักกวินทสิปปะ.

สมเด็จพระชนกาธิราชจึงตรัสว่า พ่อจงแสดงศิลปศาสตร์อันอื่นสืบไปเถิด พระมหาบุรุษเจ้ารับพระราชบัญชาแล้ว ก็ยิงธนูให้ติดเนื่องกันไปเป็นรูปไม้เสา ยิงธนูให้ติดเนื่องกันไปเป็นเชือก ยิงไปให้เป็นลำดับ ๆ เป็นรูปปราสาท มีเสาฝาพรึงขื่อและแป แล้วไปด้วยลูกศร แล้วยิงให้เป็นลำดับกันเป็นรูปมณฑป มีเชิงอัฒจันทร์และกำแพง

แวดล้อมด้วยลูกศร ครั้นแล้วยิงให้เป็นห่าฝนลูกธนูตกลงมา เป็นนิรัดร์มิได้ขาด สมเด็จพระมหาบุรุษเจ้าแสดงศิลปศาสตร์ ๑๒ ประการอันเป็นสาธารณ์มิได้ทั่วไปแก่บุคคลอื่น แล้วทรงยิงแผ่นเหล็กหนา ๒ นิ้ว แผ่นทองแดงหนา ๔ นิ้ว กระดานไม้ประดู่หนา ๘ นิ้ว กระดานไม้มะเดื่อหนาคืบ ๑ กระดานอันซ้อนเป็นชั้น ๆ หนา ๑๐๐ ชั้น เกวียน ๒ เล่ม บรรทุกเต็มด้วยทรายและข้าวเปลือก ก็ยิงทะลุตลอดไปทั่วทุกสิ่ง แล้วพระองค์ยิงธนูไปไกลได้ ๘ อุสุภ คือ ๑๔ เส้น แล้วยิงทวีออกไปไกลกึ่งโยชน์ ขนทรายจามรีอันอยู่ในที่กึ่งโยชน์ พระองค์ก็ยิงถูก โดยที่สุดยิงขนทรายจามรีให้ถูกได้ในที่ไกลโยชน์หนึ่ง พระองค์แสดงศิลปศาสตร์เวลานั้นแต่เช้าจนถึงเวลาเย็น.

ฝ่ายพระยาศากยราชทั้งหลายนั้นได้เห็นแล้วก็โสมนัสยินดี พรักพร้อมยอมถวายธิดาแด่พระมหาบุรุษเจ้า นับเป็นนางกษัตริย์ ๖ หมื่น สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะก็ราชาภิเษกพระโอรสราชกุมาร ตั้งพระพิมพายโสธราราชเทวีไว้ในที่เอกอัครมเหสี ให้เสวยสิริราชสมบัติในกรุงกบิลพัสดุ์มหานคร.

อถ มหาสตฺโต ลำดับนั้น พระมหาบุรุษเจ้าเสวยสิริราชสมบัติเป็นบรมสุข แวดล้อมด้วยขัตติยกัญญาอันทรงซึ่งสุภลักษณ์งามเลิศ ณ ท่ามกลางหมู่ขัตติยกัญญางามดังท้าวสักกเทวราชอันสถิต ณ ท่ามกลางนางเทพอัปสรกัญญา พระองค์เสวยสิริราชสมบัติอยู่ครั้งนั้นเป็นมโหฬารพ้นที่จะประมาณ จนมีพระชนมายุกาลได้ ๒๙ พรรษา จึงเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์.

๕.๓ มหาภินิกขมนกถา

มหาภินิกฺขมนสมเย ปน ก็สมัยเมื่อพระองค์จะเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์นั้น อาศัยเหตุที่ได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการด้วยท้าวสุทธาวาสมหาพรหมลงมาบันดาลให้ปรากฏเฉพาะพระพักตร์เมื่อพระองค์ทรงมงคลราชรถเสด็จประพาสราชอุทยาน พระผู้มีกฤษดาภินิหารได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการนั้น จะได้พร้อมกัน ณ วันเวลาเดียวหามิได้.

ทรงพบนิมิตเป็นปฐม

ครั้งเป็นปฐมนั้น พระองค์เสด็จออกไปถึงกลางทาง ได้ทอดพระเนตรเห็นคนชรา มีมือถือไม้เท้าเดินงกงันมาเฉพาะหน้าฉาน จึงมีพระราชโองการตรัสถามนายสารถีว่า บุคคลเห็นปานนี้ เขาเรียกว่าคนอะไร เทพยดาเจ้าดลใจนายสารถีให้กราบทูลว่า **ชราชิณฺโณ** พระพุทธเจ้าข้า คนเช่นนี้ได้ชื่อว่าคนชรา จึงตรัสถามต่อไปว่า คนชราชนิดนี้มีแต่ผู้เดียวเท่านี้หรือ ๆ มีอยู่มาก พระพุทธเจ้าข้า คนชรานี้มีมาก เกิดมาเป็นสัตว์เป็นบุคคลแล้ว ก็ย่อมมิได้คลาดแคล้วจากความชราเลย ชราธรรมย่อมย่ำยีเช่นนี้ทั่วทุกตัวตนข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่พ้นความชรา ถึงฝ่าละอองพระบาทก็มิอาจล่วงพ้นความชรา **ตํ สุตฺวา สํเวคชาโต** พระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสดับดังนั้น ก็บังเกิดธรรมสังเวชสลดพระทัยตรัสสั่งให้กลับราชรถเข้าสู่พระนคร ครั้นความนั้นทราบถึงสมเด็จพระราชบิดา ก็ตรัสสั่งให้ตั้งกองพิทักษ์

รักษาขยายไกลออกไปข้างละกึ่งโยชน์ ๆ ห้ามคนชราพิการมิให้เข้ามาวี่แววแผ้วพาน.

ทรงพบนิมิตที่ ๒

อปรสฺมึ ทุติยวาเร ครั้นอยู่มาวาระที่ ๒ พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จทรงราชรถไป ประพาสราชอุทยานเหมือนกาลก่อน ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมก็แสร้งแสดงองค์ให้เป็นคนไข้มาพิไรร่ำร้องครางกลิ้งเกลือกเสือกสนกระสับกระส่ายไปมาปรากฏตรงเฉพาะหน้าฉาน เมื่อทอดพระเนตรเห็นจึงดำรัสถามนายสารถี ดุจนัยหนหลังเทพเจ้าเข้าดลใจนายสารถีให้กราบทูลว่าคนเจ็บไข้ คนชนิดนี้จะได้มีแต่ผู้เดียวหามิได้ เกิดมาแล้วก็มิได้แคล้วจากโรคาพยาธิเลยข้าพระพุทธเจ้าก็ดี ฝ่าละอองพระบาทก็ดี จะได้ล่วงพ้นจากโรคาพยาธิหามิได้.

เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับก็สลดพระทัยลงเป็นกำลัง จึงดำรัสสั่งให้กลับราชรถคืนเข้าสู่พระราชวัง ครั้นความนั้นทราบถึงสมเด็จพระราชบิดา ก็ดำรัสสั่งให้รักษากวดขันยิ่งขึ้นกว่าเก่า ให้เหล่ากองพิทักษ์ขยายไกลออกไป ๓๐๐ เส้น ห้ามมิให้คนชราโรคาพยาธิเข้ามาแผ้วพานในบริเวณ ๓๐๐ เส้นนั้น.

ทรงพบนิมิตที่ ๓

ตติยวาเร ถึงวาระที่ ๓ พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จทรงมงคลราชรถไปประพาสราชอุทยาน ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมก็จำแลงเพศเป็น

คนตายอยู่ตรงเฉพาะหน้าฉาน มีคนปริเทวนาการร่ำรักอยู่เป็นหมู่ ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นคนตายก็ให้นายสารถีขับรถเข้าไปใกล้ ก็มีพระทัยรันทดสลดลงจึงดำรัส ถามนายสารถีดังนัยก่อน เทพเจ้าเข้าดลใจนายสารถีให้กราบทูลว่า ความตายย่อมย่ำยีเบียนสัตว์ไม่เลือกหน้าสุดแท้แต่ว่า เกิดมาเป็นรูปเป็นกายแล้วก็เที่ยงที่จะถึงแก่ความตายสิ้นด้วยกัน อันไปทางอื่น ๆ นั้นถึงจะนานเท่าใด ๆ ก็คงจะกลับมาได้ ฝูงสัตว์ไปทางนี้แล้วนั้นวิสัยที่จะกลับคืนมา มีแต่จะลับหน้าลับตาไป มารดาบิดาและคณาญาติผู้ใด ๆ จะได้ประสบพบเห็นนั้นหามิได้.

อถ มหาปุริโส ตสฺส ตํ สุตฺวา ลำดับนั้นพระมหาบุรุษเจ้าได้ทรงสดับนายสารถีทูลฉะนี้ ก็ยิ่งมีพระกมลหวาดเสียวแต่สงสารภัยเป็นกำลัง จึงรับสั่งให้กลับราชรถคืนเข้าสู่พระราชวัง สมเด็จพระปิตุรงค์ได้ทรงทราบความนั้น ก็รับสั่งให้รักษาหน้าที่ขยายกองป้องกันออกไปไกลข้างละ ๔๐๐ เส้นเป็นประมาณ มิให้คนชราพยาธิล้มตายมาแผ้วพานภายในเขตนั้นได้.

ทรงพบนิมิตที่ ๔

ครั้นถึงวาระที่ ๔ พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จทรงมงคลราชรถประพาสพระราชอุทยานอย่างเคย ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมก็แปลงกายเป็นบรรพชิต ทรงกาสาวะผ้าพาดบาตรจีวรมาปรากฏ ณ เบื้องหน้าราชรถทรง พระองค์ทอดพระเนตรเห็นเพศบรรพชิตจึง

ตรัสถามนายสารถี เทพเจ้าเข้าดลใจให้กราบทูลว่า ชนถือเพศเป็นนักพรตนี้ มีคุณล้ำเลิศกว่าบรรดานรชาติประชาชน เหตุมิได้แปดปนระคนข้องอยู่ในฆราวาสอาจสามารถที่จะล่วงข้ามจากทุกข์และภัย จักถือเอาซึ่งความสุขโดยจิตประสงค์ บุคคลผู้ดำรงอยู่ในเพศนี้มีคุณมากนัก พระพุทธเจ้าข้า

พระมหาบุรุษเจ้าได้ทรงสดับคำนายสารถีทูล ฉะนี้ก็มีพระกมลยินดี มีความประสาทเลื่อมใสในบรรพชิตเพศ ทรงเห็นเหตุว่า อาตมาจะยกตนออกให้พ้นจากภัยในวัฏสงสารได้ ก็ด้วยอาศัยอุดมเพศ คือบรรพชานี้และจะเป็นเหตุให้ระงับดับทุกขภัยได้ ทรงพระวินิจฉัยฉะนี้แล้วก็ทรงโสมนัส ออกไปถึงราชอุทยานทรงชมพรรณพฤกษาชาติ อันทรงดอกและผลมีประการต่าง ๆ โดยควรแก่อัธยาศัยแล้ว มีพระทัยปรารถนาจะประดับพระองค์.

ตสฺมึ ขเณ ขณะนั้น สมเด็จพระโกสิยวงศ์จอมภพเจ้าดาวดึงส์ได้ทรงทราบเหตุ จึงบัญชาใช้ให้พระวิษณุกรรมถือเพศช่างกัลบกมาทรงประดับประดาพระมหาบุรุษเจ้า งามประดุจท้าวสหัสนัยน์เทวราชอันสถิตเหนือบัณฑุกัมพลสิลาอาสน์.

พอเวลานั้น สมเด็จพระอัครราชเทวีพิมพายโสธราประสูติพระราหุล ราชบุรุษจึงนำข่าวสาส์นมาทูลแด่มหาบุรุษเจ้า พระองค์จึงดำรัสว่า **ราหุโล ชาโต พนฺธนํ ชาตํ** บ่วงบังเกิดแล้ว ห่วงใหญ่ได้มีขึ้นแล้ว อาศัยเหตุที่พระองค์ตรัสฉะนี้ พระบรมวงศ์ทั้งหลายจึงถวายพระนามว่า พระราหุลราชกุมาร ครั้นเวลากาลสมควรแล้วพระมหาบุรุษเจ้าก็เสด็จกลับเข้าสู่พระนครกับด้วยอเนกนิกรเสนา

เป็นอันมาก ครั้นเข้ามาถึงในพระราชวัง ครั้งนั้น นางขัตติยราชกัญญาพระองค์หนึ่งพระนามว่ากิสาโคตมี ยืนอยู่บนปราสาทชั้นสูง ได้เห็นรูปสิริโสภาคแห่งพระมหาบุรุษเจ้างามเพียงอมรินทร์ พระนางจึงตรัสโถมนาการสรรเสริญด้วยอุทานคาถาว่า

นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา
นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปติ

ความว่า พระราชกุมารผู้งามเลิศประเสริฐสุด บุรุษนี้ถ้าเป็นโอรสของชนนีพระองค์ใด พระชนนีองค์นั้นก็พลันดับทุกข์และภัยได้โดยแท้ อีกสถานหนึ่งท่านผู้ใดได้เป็นชนกาธิบดีพระราชกุมารพระองค์นี้ ท่านผู้นั้นจะพลันระงับดับทุกขภัยได้เป็นแท้ อีกสถานหนึ่งเยาวนาฏนารีองค์ใด ได้พระลูกเจ้าผู้ล้ำเลิศผู้ประเสริฐเห็นปานนี้เป็นภัสดาสามีแล้ว ยุพกัลยาณีผู้นั้นก็จะพลันดับทุกข์ภัยได้โดยแท้.

เมื่อพระองค์ได้สดับสุนทรเสาวนีย์ นางกษัตริย์สรรเสริญฉะนี้ ก็พอพระทัยว่า เรานี้สามารถอาจดับทุกข์ภัยของมารดาบิดาและบุตรภริยาทั้งปวงได้จริงอย่างคำนางฉะนั้น ทรงพระเกษมโสมนัสพระหัตถ์ทรงเปลื้องเครื่องประดับพระศออันแล้วด้วยแก้วมุกดาควรค่าแสนตำลึง พระราชทานแก่นางกีสาโคตมี ๆ ก็ดีพระทัยว่าพระมหาบุรุษเจ้าปฏิพัทธ์รักใคร่ในตน.

อถ มหาสตฺโต ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าเมื่อเสด็จย่างเข้ามาถึงพระราชวังวันนั้น พอเวลาสายัณห์เข้ายามค่ำ ก็โอภาสไปด้วย

แสงคบเพลิงสว่างไสว อันบุคคลส่งเข้าไปในที่นั้น ๆ โชตนาการตั้งแต่พระทวารวังเข้าไปถึงเชิงอัฒจันทร์ พระมหาปราสาทนั้นรุ่งเรืองด้วยประทีปน้ำมันหอม พร้อมด้วยสำเนียงอวยสิริสวัสดีถวายพระพรมีประการต่าง ๆ เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าเสด็จถึงเชิงอัฒจันทร์แล้ว **ปาสาทํ อภิรยฺหิตฺวา** เสด็จขึ้นสู่ปราสาท แล้วเสด็จเข้าที่สรงทรงพระสุคนธ์อันหอมฟุ้งขจรตระหลบเลิศวารี ทรงเครื่องสำอางพระองค์ แล้วเสด็จเข้าที่เสวยพระกระยาสุทธาโภชน์อันมีโอชารสเลิศ เสร็จเสวยแล้วเสด็จเข้าที่พระบรรทม บนพระแท่นที่สิริไสยาสน์อันปูลาดด้วยพระยี่ภู่พระเขนยที่มีสัมผัสอ่อนละมุน.

ในกาลนั้น นางขัตติยกัลยาณีทั้งหลายล้วนโสภาด้วยรูปสิริวิไลลักษณ์อุดม เปรียบดังเทพอัปสรสาวสวรรค์ ก็ชวนกันเข้าประจำตำแหน่ง บ้างประโคมขับกล่อมพร้อมเพราะเสนาะสำเนียงดนตรีปี่ซอบางเหล่าก็ฟ้อนระบำรำถวาย บางเหล่าก็อยู่งานพัดวีรำเพยลมถวายพระมหาบุรุษอยู่พร้อมกัน **อนฺโตปาสาเท ปน** ในภายในพระมหาปราสาทนั้น สว่างกระจ่างแจ้งด้วยแสงประทีปชวาอันแล้วด้วยแก้วและทอง.

เทพดาบันดาลให้เหล่ากัลยาณีพิปริตต่าง ๆ

เทวตานุภาเวน ครั้งนั้น ด้วยอำนาจเทพดาผู้มีมเหสรศักดาหากมาบันดาลให้เหล่ากัลยาณีทั้งปวงนั้น เป็นพิกลพิปริตต่าง ๆ บางนางก็นอนครางนอนกรนบ่นเพ้อละเมอคว้าหาเพื่อน บ้างนอนเบือนบิดหน้าอ้าปากเคี้ยวฟัน **ปคฺฆริตเขฬา** บางนางนอนเขฬะไหล ทั้งภูษาทรง

และสะไบก็หลุดลุ่ยแลดูลำบากตา เป็นไปทั้งนี้ ๆ มิใช่ว่าขัตติยนารีทั้งปวงนั้นจะเป็นหญิงปราศจากกิริยาหามิได้ พระนางทั้งหลายนั้นแต่ละพระองค์ ๆ ล้วนพงศ์ขัตติยสุขุมาล ย่อมบริบูรณ์ด้วยศิลาจารวัตรปฏิบัติดีมีมารยาททุก ๆ พระองค์ ซึ่งหากเห็นเป็นล้วนจัณฑาลโทษที่แปลกประหลาด ย่อมหากมีด้วยสามารถเทวานุภาพบันดาล.

ทรงเห็นห้องปราสาทดุจป่าช้า

โพธิสตฺโต ปพุชฺฌิตฺวา ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์ทรงบรรทมหลับอยู่ครู่หนึ่งแล้วลุกขึ้นทรงนั่งบัลลังก์สมาธิอยู่บนพระที่สิริไสยาสน์ทอดพระเนตรดูหมู่อนงค์นาฏทั้งหลายเห็นวิปริตประหลาดดังนั้นก็บังเกิดธรรมสังเวชเป็นกำลัง วิปัสนาญาณก็หยั่งมั่นในพระทัยให้เหนื่อยหน่ายในราชสมบัติ เรือนหลวงอันเต็มแน่นด้วยขัตติยนารีทั้งหลายนั้นก็ปรากฏดุจสุสานประเทศ ยิ่งพิจารณาไปก็บังเกิดธรรมสังเวช พระทัยรันทดสลดลง ๆ จึงออกซึ่งอุทานวาจาว่า **อุปทฺทูตํ วต โภอุปทฺทูตํ วต โภ** สังสารวัฏประกอบด้วยอันตรายสังสารวัฏนี้ย่อมเบียนสัตว์ ย่อมล่อลวงสัตว์ให้ลุ่มหลง **วิปลาโส วตายํ โลโก** สัตว์โลกทั้งปวงนี้เห็นวิปลาส จึงรักใคร่ลุ่มหลงพะวงอยู่ด้วยสังสารวัฏมิได้เบื่อหน่ายมิได้ละเสียซึ่งอาลัยอันใหญ่หลวง ในห้วงแห่งภพสงสารนี้.

รับสั่งให้นายฉันน์ไปผูกม้ากัณฐก

เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าเปล่งอุทานวาจาด้วยประการฉะนี้ พระองค์ก็ยิ่งเห็นห้องมหาปราสาทปรากฏดุจป่าช้าดิบ ก็มีพระกมลเหนื่อยหน่ายเป็นกำลัง ตั้งพระทัยเฉพาะมหาภิเนษกรมณ์ แล้วพระองค์ทรงคำนึงว่า กาลก็สมควรแล้วที่อาตมาจะออกจากสมบัติ ณ เวลานี้ **สยนา อุฏฺฐาย** ทรงดำริฉะนี้แล้วเสด็จลุกจากพระที่สิริไสยาสน์ มีพระราชโองการถามว่า **โก เอตฺถ** ใครหนอ นอนอยู่ในสถานที่นี้ **อุมฺมาเร สีสํ กตฺวา** เวลานั้นนายฉันน์อำมาตย์นอนเอาศีรษะพาดลงกับธรณีพระทวารหลับอยู่ รู้สึกกายได้ยินพระราชโองการตรัสถาม จึงทูลว่า **อหํ ฉนฺโน นาม** ข้าพระพุทธเจ้าฉันนามาตย์ จึงตรัสว่า อ้อนายฉันน์หรือเข้ามานี่เถิด นายฉันน์ คลานเข้าไปใกล้แล้วตรัสสั่งว่าดูกรนายฉันน์ ท่านจงไปผูกม้ากัณฐกมาให้เราจงพลัน.

นายฉันน์ก็รู้แจ้งว่า จะเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์รับพระราชโองการแล้วก็ถวายบังคมลา รีบนำเอาเครื่องม้าไปสู่โรงม้าอันพญาม้าแก้วกัณฐกนี้มีกายาวัยะวะวัดได้ ๘ ศอก **สงฺขวณฺโณ กาฬสิโส** มีพรรณขาวผ่องดุจสิสังข์ที่ชำระดีแล้ว มีศีรษะนั้นดำนิลคผมก็อ่อนละมุนดุจดังว่าไยสำลี สมควรที่จะเป็นมิ่งมงคลพาหนะพระที่นั่งทรงของพระมหาบุรุษเจ้า

ตํ ปน ทิวสํ ก็ในเวลาคืนนั้น นายฉันนามาตย์เข้าไปผูกพญากัณฐกัศวราชแน่นนัก พญากัณฐกก็เข้าใจว่า ชรอยพระลูกเจ้าจะเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์แน่แล้ว นายฉันนามาตย์จึงผูกเราแน่นนัก **ตุฏฺฐมานโส** พญาม้ากัณฐกคิดดังนี้แล้วก็ยินดี ร่าเริงร้องด้วยศัพท

สำเนียงอันดัง เสียงพญาม้ากัณฐก ร้องวันนั้น อาจสามารถจะปกแผ่ไปทั่วประเทศเขตพระนครกบิลพัสดุ์ **สนฺนิรุหิตฺวา** แต่เทพเจ้าทั้งปวงหากปิดป้องกำบังไว้มิปล่อยให้ดังลั่นตลอดไปได้ อาศัยเหตุนี้ชนทั้งหลายจึงไม่ได้ยินสำเนียงแห่งพญาม้านั้น.

เสด็จชมพระปิโยรสและลาพระนางพิมพา

มหาสตฺโตปิ ฝ่ายพระมหาสัตว์เจ้าเมื่อตรัสสั่งนายฉันน์เสร็จแล้วทรงปริวิตกว่า อาตมาจะออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ครั้งนี้ จะไปนานทีเดียวจึงจะได้กลับมา ถ้ากระไรเราจะไปชมพระพักตร์พระโอรสเสียสักหน่อยเถิด **ปลฺลงฺกโต อุฏฺฐาย** ดำริฉะนี้แล้ว ก็เสด็จมาสู่ห้องที่บรรทมสมเด็จพระยโสธราพิมพาอัครมเหสี **วิวริตฺวา** เผยพระทวารห้องสิริไสยาสน์ทอดพระเนตรเข้าไปภายในที่พระบรรทมพระพิมพา ประทีปชวาลาน้ำมันหอมตามไว้สว่างกระจ่างอยู่ พระองค์ก็ทอดพระเนตรเห็นพระพิมพาราชมเหสี พระหัตถ์สอดกอดพระปิโยรสบรรทมหลับอยู่บนพระที่สิริไสยาสน์อันโปรยปรายด้วยสุมนะบุบผชาติ หอมฟุ้งตลบอบไปทั่วห้อง **อุมฺมาเร ธตฺวา** พระมหาบุรุษเจ้าจึงประดิษฐานอยู่ที่ธรณีทวาร ทอดทัศนาการวรพักตร์พระปิโยรส แล้วก็ทรงพระเสน่หาอาลัยในพระเจ้าลูกนั้นเป็นกำลัง ทรงดำริว่าจะใคร่เข้าไปอุ้มชมเชยพระโอรส แล้วจึงทรงพระรำพึงถอยพระทัยว่า ถ้าอาตมาจะเข้าไปยกหัตถ์เจ้าพิมพาขึ้นแล้วและอุ้มพระโอรสขึ้นชมบัดนี้ ก็น่าที่เจ้าพิมพาจะพึงตื่นบรรทม จะกระทำให้เป็นอันตรายแก่มหาภิเนษกรมณ์ของอาตมา ดำริแล้วคำนึงในพระทัยว่า **ตาต ปิยปุตฺต** พ่อเอ๋ยเจ้าค่อย

อยู่จงดีด้วยพระมารดาเถิด บิดานี้จะลาเจ้าออกสู่มหาภิเนษกรมณ์แล้ว นานทีเดียวจึงจะได้กลับมาเห็นหน้าเจ้า **สมฺโพธึ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา** เมื่อบิดาได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณแล้วจึงจะกลับมาเจ้าค่อยอยู่ด้วยพระมารดาจงดีเถิด.

เสด็จจากพระนครพร้อมด้วยนายฉันน์

พระมหาบุรุษราชเจ้า ทรงพระสิเนหาอาลัยในพระลูกเจ้านั้นเป็นกำลัง ทอดพระเนตรชมแล้วชมเล่า หันหวนป่วนพระทัยนักภายหลังจึงประหารหักพระสิเนหาได้ด้วยอาทีนวานุปัสนาญาณ ทรงวิจารณ์เห็นโทษว่า ถ้าอาตมามีความรักใคร่อาลัยใหญ่หลวงนักอยู่ฉะนี้แล้ว น่าที่จะเสียพิธีเสื่อมทางพระโพธิญาณ เมื่อภัยในสงสารมาถึงแก่อาตมานั้น บุตรภริยาที่แสนรักจะช่วยได้เมื่อไรมี จงตั้งใจไปสู่มหาภิเนษกรมณ์ดีกว่า เมื่อได้ตรัสแล้วจึงกลับมาเยี่ยมเยียนพระโอรส **เนกฺขมฺเมสุ สลฺลกฺเขตฺวา** ทรงกำหนดเห็นอานิสงสผลในมหาภิเนษกรมณ์ฉะนี้แล้ว **ธิตปาทํ อากฑฺฒิตฺวา** จึงทรงเลื่อนพระบาทลงจากธรณีพระทวาร แล้วเสด็จลีลาศลงจากปราสาท พอนายฉันนามาตย์จูงม้ากัณฐกมาถึงที่ประทับถวาย **อสฺสสฺส สมิปํ คนฺตฺวา** เสด็จเข้าไปใกล้พญากัณฐก ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นลูบหลังพญาม้าแล้วตรัสว่า เจ้ากัณฐก ช่วยพาเราไปส่งให้ถึงที่อภิเนษกรมณ์หน่อยเถิด เราได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จะรื้อขนสัตว์ออกจากวัฏสงสาร พญากัณฐกได้ฟังพระโองการตรัสดังนั้น ก็ชื่นชมโสมนัสยิ่งนัก. ส่วนพระมหาบุรุษเจ้า ก็เสด็จขึ้นทรงนั่งหลังม้ากัณฐกัศวราช

นายฉันนามาตย์นั้นถือหางม้ามั่นพากันออกมา ตั้งพระพักตร์เฉพาะประตูพระราชวัง ครั้งนั้นจึงท้าวโลกบาลมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ก็นำเอาดอกบัวทองอันบานปลายแจ่มจ้า มารับรองกีบทั้ง ๔ ของพญาม้าไป.

ได้ฟังมาว่า ใบบานทวารกำแพงพระนครนั้น สมเด็จพระเจ้าสุทโธทนะผู้พระบิดา มีรับสั่งให้ทำบานทวารพระนครนั้นไว้ให้ใหญ่ บุรุษถึงพันหนึ่ง จึงจะเปิดจะปิดพระทวารนั้นได้ นายประตูที่ท้าวเธอตั้งไว้ให้รักษาพระทวารนั้นมากกว่ามาก กระทำไว้ด้วยหวังพระทัยว่าจะไม่ให้พระมหาบุรุษผู้ปิโยรส หลบหนีออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ในเวลาราตรีได้.

มหาทฺวารสมีปํ ปตฺโต เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าเสด็จจวนถึงพระทวารใหญ่ จึงทรงปริวิตกว่า ถ้าพระทวารใหญ่ยังปิดอยู่ไซร้ เรานั่งอยู่เหนือหลังม้านี้ จะบีบม้าเข้าไว้ด้วยเพลาซ้ายขวาแล้ว จะพาพญาม้ากับนายฉันน์ที่ถือหางม้ามานั้น โลดข้ามกำแพงอันสูง ๑๘ ศอกออกไปในกาลนี้.

ข้อซึ่งทรงพระปริวิตกฉะนี้ อาศัยด้วยพระองค์ทรงพระกำลังมากเทียมเท่ากับบุรุษธรรมดาพันโกฏิ พระองค์ทรงพระกำลังมากอย่างนี้ จึงทรงดำริที่จะโลดข้ามกำแพงไป.

ตทา ทฺวารรกฺขิกา เทวตา กาลนั้น เทพยดาทั้งหลาย ที่สิงสู่อยู่รักษาพระทวาร รู้แจ้งแห่งอาการดำริจิตของพระมหาบุรุษเจ้าดังนั้น จึงปรึกษาพร้อมกันว่า ถ้าเราทั้งหลายไม่เผยพระทวารให้แก่พระมหาบุรุษเจ้าในเวลานี้ น่าที่เราทั้งหลายจะถูกติเตียนแต่สำนัก

เทพยดาในสถานทั้งปวง **มยํ วิวราม** เราทั้งหลายจงช่วยกันเผยพระทวาร ถวายแด่พระมหาบุรุษเจ้าเถิด เมื่อปรึกษาพร้อมใจกันแล้ว ทวาราภิปาลกเทพทั้งหลายก็เปิดใบบานพระทวารถวายในขณะนั้น.

นครา นิกฺขมิตฺวา พระมหาบุรุษเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระทวารเผย แล้วก็เสด็จล่วงเลยออกจากทวารพระนครไป.

พญามารเสียใจและกล่าววาจาห้าม

ตสฺมึ ขเณ มาโร ขณะนั้นพญามาราธิราชผู้ใจบาป เมื่อทราบว่าพระมหาบุรุษเจ้าเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ก็เสียใจ ว่าครั้งนี้เธอจะล่วงพ้นวิสัยของเราเสียจริง ๆ แล้ว เราจะช้าอยู่มิได้ จำจะขัดขวางกางกั้นเธอไว้ก่อน คิดแล้วพญามารก็ลงมาจากปรนิมมิตวสวัตดีอันเป็นพิภพของตน **อนฺตลิกฺเข ฐตฺวา** มาประดิษฐานลอยอยู่ในอากาศแล้วก็กล่าววาจาห้ามว่า **มา นิกฺขม มหาวีร** ดูกรท่านผู้มีเพียรมาก ท่านอย่าเพ่อไปบวชเรียนเสียเลย จะออกทรงบรรพชาต้องการอะไร เชิญเสด็จคืนหลังเข้ายังพระนครก่อนเถิด กาลยังอีก ๗ วันเท่านั้น สมบัติบรมจักรก็จักมาถึงพระองค์.

ทรงตรัสตอบปฏิเสธพญามาร

โพธิสตฺโต ตํ วจนํ สุตฺวา พระบรมโพธิสัตว์ได้สดับคำพญามารทานทัด จึงตรัสถามว่า **โกสิ ตฺวํ** ท่านเป็นใคร ชื่อไร จึงมาว่ากล่าว

เรา. **อหํ วสวตฺติมาโร** ข้าแต่ท่านมหาวีระ ข้าพเจ้านี้เป็นพญามาราธิราชชื่อว่าวสวัตดี.

ดูกรพญามาร ท่านอย่าต้องมาบอกกล่าวแก่เราเลย เรารู้อยู่เต็มใจแล้วว่าอีก ๗ วันสมบัติบรมจักรพรรดิ์จะถึงแก่เรา แต่เรานี้มิได้ปรารถนา จะประโยชน์อะไรด้วยจักรพรรดิสมบัติ อันจะหน่วงหนักชักให้เนิ่นช้า เราจะออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ประเสริฐกว่านั้นได้พันทวี เราจะยังหมื่นโลกธาตุให้บันลือลั่น เมื่อได้ตรัสแล้วจะได้แสดงธรรมจักรโปรดสรรพเวไนย จะรื้อขนสัตว์ออกจากวัฏสงสาร ดูกรพญายามาร ตัวท่านเป็นพาลประพฤติไปตามอำนาจกามคุณ แล้วยังจะมาลวงล่อเราให้หลงอีกเล่า ท่านเร่งไปให้ไกลจากสำนักเรา อย่ามาเฝ้ารบกวนหาควรไม่.

พญามารได้ฟังก็น้อยใจ ดำริว่า แล้วไปเถิด พระสิทธัตถะเธอจะรู้ดีไปรอดตลอดแล้วก็แล้วไป แม้เธอประมาทพลาดพลั้งลงบ้างปางใด ปางนั้นแลเธอกับเราจะได้เห็นกัน จำเดิมแต่นั้นมาพญามาราธิราช ก็สอดส่องมองหาโอกาสที่จะผจญพระมหาบุรุษเจ้าอยู่ดูดุจพระฉายาอันมิได้คลาดจากพระองค์.

เมื่อพระองค์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ เวลานั้น ปีเถาะวันพฤหัสบดี เพ็ญเดือนหก พระจันทร์มณฑลขึ้นมาถึงท่ามกลางนภากาศ ไขรัสมีสว่างทั่วโลกธาตุ พระมหาบุรุษราชเจ้าเสด็จออกจากพระนคร แล้วผันพระพักตร์มาทอดพระเนตรพระราชวังจึงดำรัสประกาศแก่หมู่เทพเจ้าว่า ท่านทั้งปวงจงจำปฏิญาณของเราไว้ตราใดที่เรายังไม่ได้บรรลุสัพพัญญุตญาณ จักยังไม่กลับมากรุงกบิลพัสดุ์ตราบนั้น เมื่อใดเราได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วและมีพระขีณาสพ

๒ หมื่นแวดล้อมเป็นบริวาร เราจึงจะกลับมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ณ กาลนั้น ทรงประกาศฉะนี้แล้วพระองค์ก็แสดงซึ่งเจติยฐานชื่อว่ากัณฐกนิวัตนเจดีย์ไว้ในสถานที่นั้น.

เสด็จถึงแม่น้ำอโนมานที

ขณะนั้น เป็นเวลาปัจจุสสมัยจะใกล้รุ่ง พระมหาบุรุษเจ้าทรงหยุดยืนม้าพระที่นั่งไว้แทบใกล้ฝั่งแม่น้ำอโนมานที แล้วจึงดำรัสถามนายฉันนามาตย์ว่า แม่น้ำนี้มีนามว่าอะไร นายฉันน์กราบทูลว่า **สุตเมตํ** พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าได้ยินสืบ ๆ กันมาว่า แม่น้ำอันมีในที่สุดแดนนี้ ชื่อว่าอโนมานที.

ดูกรนายฉันน์ มหานทีชื่อว่าอโนมา เป็นแม่น้ำอันมิได้เสื่อมทราม เราได้ฟังนามนิมิตอันดีอยู่แล้ว ความบวชครั้งนี้จะมีผลประโยชน์มิได้เสื่อมทราม เราจะได้สำเร็จกิจการแห่งบรรพชาเที่ยงแท้แล้ว.

พระมหาบุรุษเจ้าเมื่อจะเสด็จข้ามไปฝั่งฟากโน้นแห่งแม่น้ำอโนมานทีนั้น **อสฺสสฺส สญฺญํ ทตฺวา** พระองค์ก็ให้สัญญาแก่ม้ากัณฐกะด้วยส้นพระบาท ฝ่ายม้ากัณฐกัศวราชก็ลอยโลดโดดข้ามมหานทีอันกว้างได้ ๘ อุสุภ คือ ๑๔ เส้นไปถึงฝั่งฟากโน้น เมื่อพระองค์ถึงฝั่งฟากโน้นแล้ว จึงเสด็จลงจากหลังม้าพระที่นั่ง **พาลุกาปุลิเน ฐตฺวา** ประทับยืนบนหาดทรายแล้วตรัสแก่นายฉันนามาตย์ว่า ดูกรนายฉันน์ ท่านจงรับเครื่องประดับของเรานี้ นำไปถวายแก่สมเด็จพระบิดา ท่านจงกลับไปกับม้ากัณฐกนี้เถิด เราจะบรรพชาในที่นี่แล้ว **อาภรณานิ**

มุญฺจิตฺวา ดำรัสแล้วก็ทรงเปลื้องเครื่องประดับ ห่อพระภูษาส่งให้นายฉันนามาตย์ แล้วจึงทรงพระดำริว่าเกศาอาตมานี้ยาวเกินนัก จะได้ควรแก่สมณเพศก็หามิได้ จะให้ผู้ใดผู้หนึ่งชำระก็หาควรไม่.

ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระแสงขรรค์

จริงอยู่ **อญฺโญ ปุคฺคโล** บุคคลผู้อื่นจะสมควรเจริญซึ่งพระเกศาพระมหาบุรุษเจ้า ในกาลนั้นย่อมไม่มี อาศัยเหตุดังนี้ พระองค์จึงทรงพระปริวิตกว่า มิฉะนั้นอาตมาจะตัดพระเกศาด้วยพระแสงขรรค์ของอาตมานี้เถิด ทรงพระดำริฉะนี้แล้วจึงตั้งสัจจาธิษฐานกำหนดในพระทัยว่า อาตมาจะตัดเกศา ณ บัดนี้ขอให้เส้นพระเกศาขาดออกเสมอให้เหลือยาวอยู่แต่ ๒ องคุลี อธิษฐานฉะนี้แล้วก็ทรงตัดด้วยพระแสงขรรค์อันบรรจง พระเกศาของพระองค์ก็ขาดออกด้วยอำนาจ อธิษฐานบารมีที่เหลือยาวอยู่แต่ ๒ องคุลีนั้น ก็เวียนวนเป็นทักขิณาวัฏกระชั้นชิดลงกับพื้นพระเศียร จะได้เจริญงอกงามไปกว่านั้นก็หามิได้จนตราบเท่าวันปรินิพพาน.

ในกาลที่พระองค์ทรงตัดพระเมาลี แล้วก็มีพระทัยปรารถนาจะลองดูให้รู้แน่ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไฉน จึงทรงทำสัจจาธิษฐานบารมีว่า แม้ว่าอาตมาจะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเป็นแท้แล้ว เมื่ออาตมาขว้างเกสกลาปะขึ้นไปบนอากาศแล้วขออย่าให้กำพระเกศานี้ตกลงมายังพื้นปฐพีเลย ทรงอธิษฐานแล้วก็ซัดกำพระเกศาขึ้นไปในอัมพรวิถี ด้วยอำนาจพระอธิษฐานบารมีกลุ่มพระเมาลีนั้นก็ขึ้นไปประดิษฐานลอยอยู่ในอากาศ สูงแต่พื้นขึ้น

ไปได้โยชน์หนึ่ง ควรเห็นเป็นมหัศจรรย์.

ท้าวสักกเทวราชนำพระเมาลีไปประดิษฐาน พระจุฬามณีเจดีย์

สกฺโก เทวราชา ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชจึงนำเอาผอบแก้วอันกว้างใหญ่ได้โยชน์หนึ่งลงมา รับพระเกศาอันมีพรรณดังปีกแมลงภู่ ใส่ลงในผอบแก้วแล้วยกขึ้นประดิษฐานเหนือพระเศียรเกล้า นำตรงไปสู่ดาวดึงส์สวรรค์ ประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชาแห่งอมรเทพยดาทั้งปวง และผอบแก้วที่ไว้พระเกศาได้นามว่าพระจุฬามณีเจดีย์.

โพธิสตฺโต ปน จินฺเตสิ พระบรมโพธิสัตว์ทรงพระดำริสืบไปว่า พระภูษาทรงแห่งอาตมานี้หาสมควรแก่สมณเพศไม่ ไฉนหนอเราจะพึงได้ผ้าที่สมควรแก่สมณะนั้น เมื่อทรงดำริฉะนี้ ครั้งนั้นฆฏิการมหาพรหมองค์หนึ่ง จึงนำเอาอัฏฐบริขาร ๘ ลงมาถวายในขณะนั้น.

ฆฏิการมหาพรหมนำเอาอัฏฐบริขารมาถวาย

กิริยาว่าฆฏิการมหาพรหมนี้ เดิมได้เป็นสหายของพระบรมโพธิสัตว์ แต่ ณ ครั้งศาสนาพระพุทธกัสสปความสัมพันธมิตรหากตักเตือนให้อุปถัมภ์แด่ พระบรมโพธิสัตว์ สิ้นกาลนานได้ถึงพุทธันดรหนึ่ง เมื่อทราบว่าพระบรมโพธิสัตว์ เสด็จออกสู่มหา

ภิเนษกรมณ์แล้ว จึงนำเอาอัฏฐบริขารมาแต่กัลปพฤกษ์ มาถวายพระบรมโพธิสัตว์ทันทีที่ทรงดำรินั้น ครั้นทรงรับอัฏฐบริขารแต่ท้าวมหาพรหมแล้วก็ทรงซึ่งทิพยกาสาวพัสตร์ **อตฺตนา นิวตฺถํ ทุสฺสยุคํ** คู่พระภูษาที่พระองค์ทรงออกสู่มหานิเนษกรมณ์นั้น พระองค์ก็พระราชทานแก่ฆฏิการมหาพรหม ๆ ได้รับพระราชทานแล้วก็ชื่นชมโสมนัสถวายนมัสการลาพระมหาบุรุษเจ้า แล้วไปสู่พรหมโลก ทำพระสถูปองค์หนึ่งสูง ๑๒ โยชน์ บรรจุพระภูษาทั้งคู่นั้นไว้ในทิพยสุทธาวาสสถาน.

๕.๔ ทุกกรกิริยากถา

ทรงส่งนายฉันน์และม้ากัณฐกกลับพระนคร

อถ มหาสตฺโต ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าเมื่อทรงบรรพชาแล้ว จึงตรัสแก่นายฉันนามาตย์ว่า ดูกรนายฉันน์ผู้เพื่อนออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ท่านจงกลับไปกราบทูลสมเด็จพระบิดาว่าตัวเรานี้หาโรคมิได้ อย่าให้สมเด็จพระบิดาและพระบรมวงศาคณาญาติทั้งปวงเป็นห่วงทุกข์วิโยคโศกเศร้าถึงเราเลย เราออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ครั้งนี้จะมาด้วยปราศจากกตัญญูนั้นหามิได้ จะมาด้วยโทมนัสขัดเคืองสิ่งใดก็หามิได้ **ชาตยาทิภยํ โอโลเกนฺโต** เรานี้เล็งแลเห็นภัยอันเกิดแต่ชาติเป็นอาทิ จึงออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ครั้งนี้ เพราะมีประสงค์เพื่อจะรื้อขนสัตว์ทั้งหลาย อันเวียนว่ายอยู่ในกระแสสายโอฆสงสารส่งให้ถึงฝั่ง คือ พระอมตมหานิพพาน **น จิรสฺเสว สพฺพญฺตํ ปตฺโต** ไม่นานเท่าไร เราได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จึงจะกลับไปสู่สำนักสมเด็จพระบิดา เราจะได้ซับอัสสุชลธาราแห่งพระบรมวงศาทั้งปวง ด้วยพระภูษาปาวารพัสตร์อันประเสริฐ กล่าวคือพระสัทธรรมเทศนา นายฉันน์จงเร่งกลับนำเอาเหตุนี้ ไปกราบทูลด้วยประการฉะนี้เถิด.

ต สุตฺวา ฉนฺโน โสเกน อพฺภาหโต ฝ่ายนายฉันน์ได้สดับพระโองการตรัสดังนี้ ก็บังเกิดความโศกอันใหญ่ อย่างประหนึ่งว่าเขาหลวงมาท่วมทับให้พินาศ กราบลงแทบพระบาทพระมหาบุรุษ

เจ้าแล้วร้องไห้กราบทูลว่า ข้าแต่เทวะ ข้าพระพุทธเจ้าจะละพระองค์ไว้ในป่าชัฏแต่พระองค์เดียวดูเปลี่ยวพระทัย จะกลับไปเอาความสบายแก่ตัวมิสมควรเลย ได้ทรงพระกรุณาบรรพชาให้ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระมหาบุรุษเจ้าจึงตรัสว่า ดูกรนายฉันน์ ท่านจะบวชอยู่กับเรานี้ด้วยเหตุไร สิเนหการเณน พระพุทธเจ้า จะบวชอยู่ด้วยฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยสามารถรักใคร่ในพระองค์เป็นที่สุด จึงดำรัสว่า ดูกรนายฉันน์ ถ้าท่านมีความอาลัยในเราแล้ว จงกลับไปกราบทูลสมเด็จพระบิดาให้แจ้งอรรถคดีแห่งเรานี้ให้จงได้ ถ้าท่านไม่กลับคืนไปก็ใครเล่าจะกราบทูลให้ทรงทราบ น่าที่สมเด็จพระบิดาพระเจ้าแม่น้า และเจ้าพิมพา ก็จะทรงพระโศกาอาดูรยิ่งนัก ถ้าท่านมิไปก็จักได้ชื่อว่าไม่รักใคร่ในเรา.

อถ โข ฉนฺโน ลำดับนั้น นายฉันนามาตย์ได้สดับพระโองการด้วยความขาดคำตอบของตนก็จนใจไม่อาจขัดได้ คิดเห็นแล้วก็รับปฏิญาณว่าจะกลับไป พอออกปากว่าจะไปน้ำตาก็ไหลลงพราก ๆ ซบศรีษะลงแทบฝ่าพระบาทพระมหาบุรุษเจ้า แล้วก็ร้องไห้พิลาปกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงเจริญสิริสวัสดี ปราศจากโรคาพยาธิอุปัทวันตรายเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจะถวายบังคมลาฝ่าพระบาทแล้ว โทสานุโทษอันใดมีแก่ข้าพุทธเจ้า ขอได้ทรงโปรดพระราชทานอภัยด้วยเถิด นายฉันนามาตย์ทูลขอขมาโทษแล้วก็อุฏฐาการจากที่นั่ง ตั้งอัญชลีกรประณมกระทำประทักษิณ ๓ รอบ แล้วก็ปรารถเพื่อจะกลับไปในกาลนั้น.

ม้ากัณฐกถึงแก่ความตายในขณะส่งกลับ

กณฺฐโกปิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ฝ่ายม้ากัณฐกเมื่อได้สวนาการพระมหาสัตว์ตรัสสั่งให้นายฉันน์พาตนกลับไป ก็คิดในใจว่า สมเด็จพระลูกเจ้าจะทรงส่งเราให้กลับไปด้วยนี้จะต้องการอะไรด้วยเล่า แต่นายฉันน์ผู้เดียวก็พอจะรับเครื่องประดับกลับไปได้ เรานี้เป็นสัตว์ดิรัจฉานพูดจาอะไรได้เล่า ก็ต้องการอะไรที่จะทิ้งพระลูกเจ้าเสียแล้วและไปอยู่ในที่อื่น พญาม้าคิดไปน้ำตาก็หลั่งไหลลงพราก ๆ **นิลฺเลหิตฺวา** แล้วก็แลบลิ้นออกเลียพระบาท งามดุจผ้ารัตตกัมพลอันบุคคลนำมาเช็ดฝ่าพระบาท ครั้นแล้วก็เงยหน้าขึ้นแลดูพระมหาบุรุษเจ้า ๆ ก็ยกพระหัตถ์ขึ้นลูบหลังพญาม้ากัณฐกแล้วตรัสว่า เจ้านี้มีคุณแก่เรามากนัก อย่าทุกข์อย่าตรอม จงกลับไปกับนายฉันน์ก่อนเถิด พญาม้ากัณฐกนั้นไปได้น้อยหนึ่ง แต่พอลับคลองตาเหลียวมามิได้เห็นพระมหาบุรุษ ก็มิอาจดำรงกายไว้ได้ กายนั้นก็สั่นระริกล้มแน่นิ่งไป มีดวงหทัยแตกออกได้ ๗ ภาค ก็ทำกาลกิริยาในสถานที่นั้น.

สามิภตฺติจิตฺตานุภาเวน ด้วยอานุภาพผลกุศลจิตที่ภักดีในเจ้าแห่งตน ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในดาวดึงสพิภพ เป็นเทพบุตรมีนามว่ากัณฐกเทวบุตร มีทิพยวิมานอันสูงสุด มีเทพอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร.

อถ โข ฉนฺโน ลำดับนั้นแล น่าสมเพชนายฉันนามาตย์ เมื่อเห็นพญากัณฐกัศวรราชทำกาลกิริยาวันนั้น เพื่อนบังเกิดความโศกศัลย์สุดกำลัง ปิ้มประหนึ่งว่าชีวิตนั้นจะวอดวายตายไปตามม้าน้ำตาไหลลง

พราก ๆ มิได้รู้เหือดหาย กอดม้าเข้าไว้แล้วก็ฟูมฟายน้ำตาร้องไห้พิไรรำพันว่า.

อนิจจา ๆ กัณฐกเอ๋ย ตัวข้าฉันนามาตย์นี้มิได้เห็นพระพักตร์พระลูกเจ้า เห็นแต่หน้าเจ้าก็วางใจว่าจะไปด้วยกันเป็นเพื่อน ๒ ในป่าเห็นหน้ากัน ควรหรือมาหนีเราไปก่อนได้ กัณฐกเอ๋ย ท่านนี้กระไรใจดีหนักหนา ความสวามิภักดิ์รักใคร่ในพระลูกเจ้านี้จริง ๆ จนตายด้วยความรักได้ทีเดียวเมื่อคิดไปม้ากัณฐกนี้เล่าก็เป็นแต่สัตว์ดิรัจฉาน ดีกว่าเราเป็นมนุษย์นี้เสียอีก เรานี้กระไรใจคอกระด้างหนักหนาหาตายไปด้วยความสวามิภักดิ์ได้เหมือนดังเจ้าไม่ เจ้านี้ไซร้ได้ชื่อว่าชนะแก่เราแล้ว.

อสฺสาลงฺการญฺจ คเหตฺวา นายฉันน์ก็ถือเอาเครื่องประดับม้าเปลื้องปลดแล้วเพื่อนก็เก็บเอาดอกไม้มาทำสักการบูชา แล้วก็กล่าวสุนทรวาจาว่า กัณฐกเอ๋ย ไปสู่สวรรค์วิมานทองเถิด ว่าแล้วนายฉันนามาตย์ก็บ่ายหน้าตรงไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์มหานคร **พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต** มีความโศกเป็น ๒ ซ้ำ เดินฟายน้ำตาร่ำคร่ำครวญมา.

นายฉันน์กลับถึงพระนคร

ครั้นถึงกรุงกบิลพัสดุ์พารา ก็ยิ่งมีความโศกสุดวิสัย เดินร้องไห้มือฟายน้ำตาเข้ามาในพระนคร ชาวพระนครเห็นนายฉันน์สะพายเครื่องม้าเดินร้องไห้มา ก็มิอาจกลั้นน้ำตาได้ ต่างคนต่างก็ร้องไห้ไต่ถามถึงพระมหาบุรุษราช นายฉันนามาตย์ก็มิอาจบอกออกวาจาได้

ให้ตันอกตันใจเป็นกำลัง ตรงเข้าไปสู่ภายในพระราชวัง วางห่อเครื่องประดับกับเครื่องม้านั้นลงตรงพระพักตร์สมเด็จพระปิตุราชแล้ว นายฉันน์ก็หมอบร้องไห้อยู่ตรงหน้าพระที่นั่ง ควรจะสงสารสังเวชนั้นหนักหนา.

พระนางพิมพาร่ำไห้ถึงพระภัสดา

ตํขณญฺเญว อนฺเตปุริกา ขณะนั้น ณ ภายในอันเตปุริกราชเรือนหลวง มีสมเด็จพระมหาปชาบดีและพระยโสธราพิมพาราชเทวีซึ่งเป็นประธานนางทั้งปวงต่างพระองค์ได้สดับว่า นายฉันนามาตย์กลับมาตุริตตุริตา ต่างพระองค์ก็ด่วน ๆ เสด็จมาสู่ที่ใกล้นายฉันน์ **เกเส วิกิริตฺวา** สมเด็จพระยโสธราพิมพาราชเทวีนั้นสยายพระเกศา น้ำพระเนตรไหลนองคลองพระนัยนา ทรงพระโศกาดูรพิลาปตรัสถามว่า ดูกรนายฉันน์ **อยฺยปุตฺโต** บัดนี้สมเด็จพระลูกเจ้าเสด็จอยู่ในสถานที่ใด **โก เม อปราโธ** โทษข้านี้ผิดสิ่งไรหรือ พระลูกเจ้าจะไปจะอยู่จึงมิได้บอกให้รู้เลยแต่สักคำ อยู่ดี ๆ ก็หนีไปได้แต่เที่ยงคืนราตรี นายฉันน์เอ๋ยความทุกข์ของข้านี้เป็นพ้นพิสัย พระองค์เสด็จไปถึงไหน เหตุผลบังเกิดอย่างไร นายฉันน์จึงละพระองค์ไว้มาได้แต่ผู้เดียวกับห่อเครื่องประดับสำหรับพระองค์ดังนี้ นายฉันน์เอ๋ยเอ็นดูเราเล่าให้ฟังสักหน่อยก่อน เมื่อพระพิมพายโสธราทรงกันแสงวิลาปร่ำไห้ ไต่ถามถึงสมเด็จพระภัสดาด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระพุทธบิดาทรงพระโศกาดูรพิลาป

สมเด็จพระพุทธบิดา ได้ทรงฟังก็ยิ่งทรงพระกันแสง ตรัสซักถามซ้ำไปอีกเล่าว่า ดูกรเจ้าฉันน์ พระลูกเรานี้อยู่ดีหรือประการใด เราเห็นแต่เครื่องประดับ เรามีความสงสัยนักเจ้าฉันน์ **มโต ปุตฺโต** พระบวรปิโยรสของเรานั้น จะดับสูญสิ้นพระชนม์เสียแล้วกระมัง จึงได้แต่เครื่องประดับมา.

เมื่อสมเด็จพระพุทธบิดาพระมหาปชาบดีและพระยโสธราพิมพาราชเทวี ทรงพระกันแสงโศกาดูรพิลาปครั้งนั้น ทั้งแสนสาวชาวแม่พระกำนัลทั้งปวง ก็มิอาจกลั้นความโศกได้ พากันร้องไห้ถึงสมเด็จพระมหาบุรุษเจ้า เสียงร้องไห้นี่กระไรกระหึ่มครึมครวญทั่วไปทั้งปราสาท.

นายฉันน์กราบทูลอรรถคดีให้ทรงทราบ

อถ โข ฉนฺโน ครั้งนั้น นายฉันนามาตย์เห็นกษัตริย์ทั้งปวงมาประชุมพร้อมกันแล้ว จึงถวายบังคมทูลอรรถคดีว่า พระพุทธเจ้าข้าขอฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งปวง จงอย่าได้มีข้อปริวิตกเลย พระลูกเจ้านั้นจะได้เป็นอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งหามิได้ เมื่อพระองค์เสด็จออกไปถึงแม่น้ำอโนมานที ทรงพระปริวิตกว่าพระองค์เจ้าทั้งปวงจะไม่ล่วงรู้ว่าร้ายดีประการใด ก็จะทรงพระโศกศัลย์เป็นมหันตทุกข์พระองค์จึงทรงเปลื้องเครื่องประดับห่อพระภูษา ส่งให้ข้าพระพุทธเจ้าดำรัสใช้ให้นำกลับเข้ามากับพญาม้า เพื่อว่าจะได้มากราบทูลระงับ

ทุกข์ของพระองค์เจ้าทั้งปวง **สามิ วิโยเคน มโต** พระพุทธเจ้าข้า สงสารด้วยพญาม้ากัณฐกนั้น ความรักใคร่ในพระลูกเจ้าเป็นกำลัง มาได้หน่อยหนึ่งแต่พอลับคลองนัยนาแลหาไม่เห็นพระลูกเจ้า แล้วก็ล้มกลิ้งเกลือกนิ่งแน่ไป กระทำกาลกิริยาอยู่ในสถานที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กลับมาแต่ผู้เดียว ด้วยประการฉะนี้.

เตปิ สากิยา พุทฺธสฺส ปิตาทโย ฝ่ายศากยวงศ์ทั้งหลายมีสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะพุทธบิดาเป็นต้น ครั้นได้ทรงสดับข่าวสาส์นว่า พระมหาบุรุษเจ้าหาอันตรายมิได้ ก็ค่อยบรรเทาพระทัยลงทั้งความที่ทรงโศกกันแสงศัลย์ในพระบวรสันดานนั้นก็ ค่อยเสื่อมสร่างลง

สมเด็จพระพุทธบิดา จึงทรงระลึกถึงคำพระกาลเทวิลชฎิลถวายพระพรไว้ว่า พระลูกเจ้าจะได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วระลึกถึงคำโกณฑัญญพราหมณาจารย์ ท่านกำหนดขาดว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเที่ยงแท้หาสงสัยมิได้ พระองค์ค่อยมีพระทัยชื่นบาน จึงมีพระโองการตรัสถามว่า ดูกรเจ้าฉันน์ พระลูกของเรานั้นเสด็จออกไปอย่างไร จึงไม่มีใครรู้เห็นเลย เจ้าฉันน์เอ๋ย เล่าไปให้เราฟังถ้วนถี่ เหตุไรจึงไปได้โดยสะดวกดาย นายฉันนามาตย์ก็กราบทูลรื้อเรื่องแต่เบื้องหลัง กลับมาเล่าถวายดุจนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้น.

ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระมหาบุรุษ

โพธิสตฺโต ฉนฺนํ เปเสตฺวา พระมหาบุรุษเจ้าเมื่อทรงส่งนายฉันน์กับม้ากัณฐกไปแล้ว ยังแต่พระองค์ ๆ เดียวก็ได้ธรรมสังเวชว่า จริงแลหนอ ขึ้นชื่อว่าอยู่ในห้วงมหรรณพภพสงสารนี้ มีสภาวะไม่ยั่งยืนเที่ยงแท้แปรปรวนไปต่าง ๆ เมื่อแรกเราออกจากกรุงกบิลพัสดุ์นั้นเทพดาอินทร์พรหมแห่แหนแน่นกันหนักหนาติดตามมาถึงฝั่งแม่น้ำอโนมานที ต่างพระองค์ต่างก็กลับไป ยังแต่เราเป็น ๒ กับนายฉันน์เป็น ๓ ด้วยกันกับม้ากัณฐก ครั้นนายฉันน์กับม้าไปแล้ว บัดนี้ยังอยู่แต่เราผู้เดียว หาเพื่อนเป็น ๒ มิได้ ขึ้นชื่อว่าเกิดเป็นสังขารธรรมมีมาในโลกนี้ ย่อมมีสภาวะแปรปรวนไปต่าง ๆ ฉะนี้

ดังได้ฟังมา ในกาลนั้นในประเทศนี้มีอัมพวันป่าไม้มะม่วงหนึ่งชื่อว่าอนุปิยอัมพวัน จึงพระมหาบุรุษเจ้าเสด็จเข้าไปยับยั้งอยู่ด้วยบรรพชาสุข สิ้นกาลประมาณ ๗ วัน พระองค์จะได้ฉันอาหารมิได้ ครั้นล่วงเข้าถึงวันเป็นคำรบ ๘ เสด็จออกจากอัมพวันป่ามะม่วงล่วงมรรคามาด้วยพระบาทอันงามด้วยจักรลักษณะ แต่พระองค์เดียวดุจดังไกรสรสีหราชอันเรืองฤทธิ์ ห้าวหาญสัญจรในหิมพานต์พนประเทศถ้ามิฉะนั้นประดุจคเชนทรพิเศษอันหลีกจากหมู่เที่ยวอยู่แต่ผู้เดียว.

เสด็จบทจรถึงพระนครราชคฤห์

ปทสา คนฺตฺวา พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จบทจรด้วยพระบาทเวลาเดียวล่วงทางไปไกลได้ ๓๐ โยชน์ จึงบรรลุถึงแม่น้ำหนึ่ง ในที่

ใกล้เมืองราชคฤห์ พระองค์ก็เสด็จลงสรงในมหานทีนั้น แล้วก็เสด็จเข้าไปทรงบาตรในกรุงราชคฤห์มหานคร ด้วยสปทานจาริกวัตรลำดับตรอก

นครวาสิโน ครั้งนั้น มหาชนพระนครราชคฤห์ทั้งหญิงชายก็วุ่นวายเอิกเกริกเป็นโกลาหล ต่างคนต่างก็เกลื่อนกล่นกันมาชมพระรูปโฉม พระมหาบุรุษเจ้า พากันพิศวงงงงวยด้วยพระรูปโฉมเป็นที่เจริญตา บางคนว่าท่านผู้นี้ชรอยจะเป็นพระจันทร์ หนีอสุรินทราหูลงมา บางคนว่ามิใช่พระจันทร์ ๆ อะไรจะลงมาในมนุษย์ เราไม่เคยพบเห็น ชรอยจะเป็นกุสุมเทพบุตรเห็นว่ามนุษย์นี้สนุกสบาย จึงลงมาชมเล่นตามอัธยาศัย บางคนหัวเราะว่าหลับตาว่าไป ไม่รู้จักพระอิศวรเล่าบางคนว่าอิศวรที่ไหน นี่ท้าวสหัสสนัยน์ต่างหาก บางคนว่าท้าวสหัสสนัยน์ ทำไมจึงไม่เห็นดวงแก้ววิเชียรและช้างเอราวัณเล่านี่ท้าวมหาพรหมต่างหาก บางคนว่าท้าวมหาพรหมอะไร จะมาภิกขาจารอยู่อย่างนี้ ต่างคนต่างว่าไม่ตกลงกัน

ตํขณญฺเฌว ราชปุริสา ขณะนั้น ราชบุรุษทั้งหลายจึงเข้าไปกราบทูลแด่พระเจ้าพิมพิสารว่า ข้าแต่เทวะ พระพุทธเจ้าข้าชนผู้หนึ่งมาเที่ยวภิกขาจารในพระนคร รูปงามนักจักเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ครุฑ นาค ประการใดไม่มีใครรู้จัก.

พระเจ้าพิมพิสารได้สดับข่าวการเสด็จมาของพระมหาบุรุษ

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับ ก็เสด็จอุฏฐาการเผยพระแกลมหาปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรมาในท้องถนน ก็ได้ยลพระมหาบุรุษเจ้า อันงามด้วยพระสิริวิลาสควรจะพิศวง พระองค์มิได้รู้จักก็อัศจรรย์พระทัย จึงดำรัสใช้ราชบุรุษว่า **ภเณ คจฺฉถ วีมํสถ** ดูกรพนายเจ้าทั้งหลายอย่าช้า จงรีบตามสะกดรอยดูไปในเบื้องหลัง **สเจ อมนุสฺโส** ถ้าบุรุษนี้เป็นอมนุษย์ เมื่อออกไปนอกพระนครแล้วจะอันตรธานหายไป ถ้าเป็นเทวดาก็เห็นว่าจะเหาะไปในอากาศ ถ้าเป็นนาคราชก็จะชำแรกแทรกพสุธาไป ถ้าเป็นมนุษย์แล้วไซร้ ก็คงจะไปหยุดยั้งนั่งบริโภคอาหารตามความปรารถนา เห็นประการใดแล้วเจ้าทั้งหลายจงรีบมาแจ้งแก่เราโดยเร็ว

ราชบุรุษทั้งหลายรับพระราชโองการแล้วก็รีบตามมาในเบื้องหลัง **มหาปุริโสปิ** ฝ่ายพระมหาบุรุษเจ้าสำรวมพระอินทรีย์เป็นอันดี ทอดพระเนตรไปแต่เพียงชั่วแอกเป็นประมาณ เที่ยวทรงรับบิณฑาหารพอเป็นยาปนมัตมาตรว่ายังชีวิตให้เป็นไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพระนครโดยทางทวารที่พระองค์เข้าไป เสด็จลงไปสู่ภูผาปัณฑรบรรพตทรงนั่ง ณ ภายในเงื้อมผาแล้วทรงพิจารณาอาหารในบาตร พระองค์เป็นชาติกษัตริย์สุขุมาล เคยฉันแต่พระอาหารที่ประณีต เมื่อทอดพระเนตรเห็นอาหารที่เจือปนระคนกัน ก็บังเกิดความรังเกียจเกลียดชัง ดุจดังว่า ไส้ใหญ่จะไหลล้นทันออกจากพระโอษฐ์ก็ปานกัน ถึงเพียงนี้พระองค์จะได้ทรงดำริที่จะกลับคืนเข้าพระนคร เพราะเหตุ

ด้วยอาหารปฏิกูลพึงเกลียดนั้นหามิได้ พระองค์ทรงตั้งปฏิกูลสัญญาไว้ในพระทัย ปลงปัญญาลงพิจารณาไป ๆ ก็เห็นว่ารูปกายนี้ล้วนปฏิกูลพึงเกลียดสิ้นทั้งนั้น แล้วก็ทรงฉันอาหารนั้นได้ ประดุจดังฉันน้ำอมฤตปราศจากเกลียดชัง ครั้นทรงฉันเสร็จแล้วก็บ้วนพระโอษฐ์ชำระบาตรแล้วก็ใส่ถลก ทรงนั่งบัลลังก์สมาธิอยู่ในสถานที่นั้น.

ฝ่ายอำมาตย์ราชบุรุษที่สกดรอยตามไปดูนั้น เมื่อเห็นพระมหาบุรุษราชยังนั่งฉันอยู่ที่นั้น ก็สำคัญแท้ว่าเป็นมนุษย์ จึงรีบกลับเข้ามากราบทูลแด่สมเด็จพระเจ้าพิมพิสาร.

พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้า

ตํ สุตฺวา ราชา สมเด็จบรมกษัตริย์ได้ทรงฟังคำแห่งราชบุรุษกราบทูลฉะนั้น มีพระทัยปรารถนาจะใคร่สนทนากับด้วยพระมหาบุรุษเจ้า จึงรีบเสด็จด้วยบริวารครั้นถึงจึงเข้าไปสู่สำนักพระมหาบุรุษเจ้าแล้ว ทรงนิสัชนาการเหนือพื้นอันเย็น ทอดพระเนตรเห็นอากัปกิริยาแห่งพระมหาบุรุษบริสุทธิ์เป็นอันดีก็เลื่อมใส จึงดำรัสปราศรัยถามว่า **กุโต อาคตตฺถ** ข้าแต่ท่านผู้มีภาคอันงาม ท่านนี้มาแต่ประเทศสถานบ้านเมืองใด พระมหาบุรุษเจ้าถวายพระพรว่า อาตมาภาพนี้ มาแต่ศากยชนบท.

ข้าแต่ท่านผู้มีภาคอันงาม ท่านว่ามาแต่ศากยชนบทนั้น มาแต่พระนครใด อาตมาภาพมาแต่กรุงกบิลพัสดุ์ ขอถวายพระพร **กึชาติกา** ท่านมีชาติตระกูลใดเล่า ขอถวายพระพร อาตมาภาพนี้เป็นเชื้อชาติศากยราชตระกูล **กสฺส ปุตฺโต** ท่านว่าเป็นชาติศากยราชเป็น

โอรสพระเจ้าศากยราชองค์ใด ขอถวายพระพร มหาบพิตรจงทราบ อาตมาภาพเป็นโอรสแห่งสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช ก็เช่นนั้นท่านมีนามอย่างไร ขอถวายพระพร นามกรแห่งอาตมาภาพนี้ว่า สิทธัตถราชกุมาร.

พระเจ้าพิมพิสารถวายราชสมบัติกึ่งหนึ่ง แต่มิได้ทรงรับ

กิริยาว่า พระเจ้าพิมพิสารกับพระมหาบุรุษเจ้านั้นเป็นอทิฏฐสหายได้ส่งเครื่องราชบรรณาการไป ๆ มา ๆ มิได้ขาด เมื่อพระมหาบุรุษราชแจ้งพระนามดังนั้นก็ทราบว่าเป็นพระสหาย มีพระกมลปรีดาปราโมทย์ จึงดำรัสว่า อนิจจา ๆ พระสหาย ข้าพเจ้านี้คิดว่าผู้อื่นเล่ามิรู้ ก็พระสหายทีเดียว ข้าพเจ้านี้เล่ามิใช่อื่นไกล คือพระสหายของท่านที่มีนามว่าพิมพิสารกุมารได้เป็นสหายยังไม่เห็นกันมานานแล้ว **สฺวาคมนํ** พระสหายมาครั้งนี้ดีทีเดียวได้ชื่อว่ามาเป็นสิริมงคลอันประเสริฐ เชิญเถิด เชิญพระสหาย มาเสวยสิริสมบัติในนครนี้ ข้าพเจ้าจะแบ่งสมบัติในเขตแคว้นแดนมคธรัฐ อันกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ ถวายพระสหายกึ่งหนึ่ง พระสหายอยู่ครองด้วยกันเถิด

ตกว่าพระเจ้าพิมพิสารนั้น ทรงสำคัญว่าพระมหาบุรุษเจ้ามีความผิดพ้องหมองกันกับพระประยูรญาติจึงเสด็จมา จะได้ทราบว่าพระสหายเสด็จมาด้วยประสงค์พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณนั้นหามิได้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเชิญจะให้อยู่เสวยราชสมบัติ.

สมเด็จพระมหาบุรุษเจ้า จึงถวายพระพรว่า **หตฺถคตํ**

จกฺกวตฺติรชฺชํ ฉฑฺเฑตฺวา แต่สมบัติบรมจักรพรรดิราชอยู่ในเงื้อมหัตถ์แล้ว อาตมามานี้ไม่ประโยชน์ด้วยกิเลสกามพัสดุกามแล้ว ซึ่งอาตมาออกบำเพ็ญเนกขัมมบารมีครั้งนี้ มีประโยชน์ด้วยสัพพัญญุตญาณปรารถนาจะนำสัตว์ออกจากสงสารส่วนเดียว.

พระเจ้าพิมพิสารขอให้มาโปรดเมื่อตรัสรู้แล้ว

สมเด็จพระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์จึงตรัสถามว่า พระสหายเหตุสิ่งใดจึงได้ออกบรรพชา อาตมภาพเห็นนิมิต ๔ ประการ คือ คนแก่ คนเจ็บไข้ คนตาย และบรรพชิต จึงออกบรรพชา **อเนกปฺปการํ ยาจนฺโต** เมื่อสมเด็จพระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์ ตรัสวิงวอนถวายราชสมบัติด้วยประการต่าง ๆ ไม่ได้แล้ว ภายหลังพระองค์จึงขอปฏิญาณว่า ถ้าเช่นนั้นเมื่อพระสหายได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาเสด็จมาโปรดข้าพเจ้าให้พ้นทุกข์ก่อนเถิด พระมหาบุรุษเจ้าทรงรับปฏิญาณแล้ว พระเจ้าพิมพิสารก็อำลาเสด็จกลับเข้าพระนคร.

อถ โข โพธิสตฺโต กาลนั้นพระบรมโพธิสัตว์ก็เสด็จเที่ยวไปสู่ชนบทจาริกโดยอนุกรมลำดับ ๆ จนบรรลุถึงสำนักแห่งอาฬารดาบสและอุทกดาบส เมื่อพระองค์ยับยั้งอยู่ในสำนักแห่งพระดาบสทั้ง ๒ นั้น พระองค์ยังอัฏฐสมาบัติอันเป็นโลกิยะให้บังเกิด คือ ปฐมฌานเป็นต้น อากาสานัญจายตนฌานเป็นสุดที่ แล้วพระองค์ก็ตรัสถามซึ่งบริกรรมแห่งเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ไม่ได้คุณวิเศษแต่สำนักแห่ง

พระดาบสทั้ง ๒ แล้ว ก็เสด็จไปสู่อุรุเวลาประเทศ เพื่อจะทรงทำมหาปธานทุกกรกิริยา ในอุรุเวลาประเทศมีราวป่าแห่งหนึ่ง เป็นที่รโหฐานสงบสงัดควรจะเป็นที่ปฏิบัติสบาย แห่งทานผู้เจริญสมณธรรม ประกอบด้วยพฤกษาชาติที่บังเกิดในน้ำและบนบกวิจิตรต่าง ๆ ราวป่านั้นตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา อนึ่งโคจรตามที่สัญจรอาศัยบิณฑบาตก็สมบูรณ์ไม่ไกลพอไปมา พระมหาบุรุษเจ้าทรงเห็นว่า ประเทศพนราชีย์ที่นั้น สมควรเป็นที่สำนักอาศัยกระทำปธานทุกกรกิริยาได้ พระองค์ก็เสด็จเข้าอาศัยอยู่ในราวป่านั้น.

เตปิ โกณฺฑญฺญปมุขา ปพฺพชิตา ฝ่ายบรรพชิตทั้ง ๔ มีโกณฑัญญพราหมณ์เป็นประธานเป็น ๕ คน ที่ออกบรรพชาคอยท่าพระมหาบุรุษเจ้าอยู่นั้น ด้วยเหตุที่อยู่เป็นหมู่เป็นพวกกัน ๕ คนดังนั้นจึงได้ชื่อว่าปัญวัคคีย์ภิกษุ ๆ ทั้ง ๕ นี้ เมื่อเที่ยวภิกขาจารมาตามลำดับแห่งบ้านและนิคมทั้งปวง จึงมาประสบพระมหาบุรุษเจ้าอันเสด็จอยู่ในอุรุเวลาประเทศนั้น ก็ชวนกันอยู่กระทำบำเรอพระมหาบุรุษเจ้าอยู่ในอุรุเวลาประเทศ.

พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษเจ้าทรงพระปริวิตกว่าอาตมาจะกระทำทุกกรกิริยาให้ถึงภาวะเป็นอุกฤษฏ์ ครั้งนี้เถิด ทรงดำริแล้ว จำเดิมแต่นั้นพระองค์ก็ตั้งวิริยพยายามให้กล้าหาญในกาลที่จะเจริญภาวนา ทรงพระอุตสาหะหนักกว่านั้น แต่จะฉันอาหารอย่างเคยฉันเป็นปกตินั้น

ก็กลัวว่าจะป่วยการในที่จะเจริญภาวนา ย่อมฉันให้น้อยลงมาโดยลำดับ ๆ ฉันแต่เท่าผลกะเบาแล้วผ่อนลงไปฉันแต่เท่าผลพุดซาแล้วผ่อนลงไปอีกเล่า ฉันแต่เท่าเมล็ดถั่วเมล็ดงา ถึงเพียงนั้นแล้วก็ยังเห็นว่าเป็นธุระอยู่ด้วยกิจฉัน จำเดิมแต่นั้นพระองค์มิได้ฉันอาหารเลยไม่เที่ยวบิณฑบาตเลย เสด็จอยู่ใต้ร่มไม้ต้นใด ก็ฉันแต่ผลไม้อันหล่นลงแต่ไม้ต้นนั้น ฉันแต่ผลที่หล่นลงในที่ใกล้พระองค์ ๆ จะได้ลุกไปเก็บในที่ไกลจากที่นั้นหามิได้ ถึงเพียงนั้นแล้วก็ยังเห็นว่าเป็นกังวลอยู่อีกเล่า ภายหลังพระองค์ก็อดอาหารเสียไม่ฉันเลย เทพยดาทั้งหลาย ก็นำเอาโอชาแห่งอาหารทิพย์มาไล้ลงตามขุมพระโลมา เพื่อจะรักษาพระองค์ไว้

ครั้งนั้น ควรจะกรุณาด้วยพระมหาบุรุษเจ้าสุดกำลัง ความที่พระองค์ทรงพระเมตตาแก่เวไนยสัตว์ยอดยิ่ง ใครเลยจะเทียมเท่า เพราะความปรารถนาจะตรัสเป็นพระพุทธเจ้า แล้วจะได้รื้อขนสัตว์ออกจากวัฏฏสงสาร จึงทรงพระอุตสาหะทรมานพระกายเป็นอุกฤษฏ์พ้นพิสัยที่ผู้หนึ่งนอกนี้จะทำได้ แต่พระองค์อดอาหารเสียไม่เอื้อเฟื้อต่ออาหารเลยจนพระกายนั้นซูบผอม พระโลหิตและพระมังสะนั้นเหี่ยวแห้งยังแต่หนังหุ้มพระอัฏฐิ ๆ สีข้างนั้นปรากฏประดุจดังว่ากลอนอันบุคคลมาเรียงไว้ โดยแต่ชั้นหนังที่หุ้มพระเศียรนั้นก็แห้งลงไปติดพระอัฏฐิ พระทวัตติงสมหาปุริสลักขณะและพระอสีตยาพนุยัญชนะนั้น ก็อันตรธานหาย พระกายนั้นก็ปรากฏดุจใบไม้อันเหี่ยว พระองค์ทรงเสวยทุกขเวทนามากนักถึงเพียงนี้ ถ้วนถึง ๖ พรรษาแล้ว จะได้มีความเหนื่อยหน่ายคลายจากความเพียรหามิได้ พระองค์จะได้ทรงพระวิตกไปว่า อาตมาทำความเพียรมาช้านานนักหนาแล้ว ก็ยังมิได้

ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ จะต้องการอะไรที่จะมาทนทุกขเวทนาอยู่ดังนี้ อาตมาจะนิวัตนาการกลับเข้าสู่พระนคร จะไปเยี่ยมสมเด็จพระบิดรและพระเจ้าแม่น้าบรรเทาความโศกาแห่งชนทั้งปวงแล้ว อาตมาจะได้เสวยพระสุทธาหารอันประณีต จะได้บรรทมเหนือสิริไสยาสน์ พระองค์จะได้ทรงพระปริวิตกดังนี้มาตรว่าแต่ขณะหนึ่งหามิได้น้ำพระทัยนั้นหมายมั่นพันผูกอยู่ในพระสยัมภูญาณอย่างเดียว.

กาลวันหนึ่ง พระองค์เสด็จไปสรีรกิจบังคน ให้ประชวรปวดมวนมีกำลัง เพราะพระกายนั้นเหี่ยวแห้งยิ่งนัก มูลฐานประเทศไม่เป็นปกติ ทุกขเวทนาจึงบังเกิดกล้าหาญ พระองค์มิอาจดำรงพระกายอยู่ได้ ก็ล้มสลบนิ่งแน่อยู่ในสถานที่เช่นนั้น.

เทพดาตนหนึ่งไปกราบทูลพระพุทธบิดา

อเถกา เทวตา ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่งเห็นพระมหาบุรุษเจ้าสลบนิ่งแน่อยู่ สำคัญว่าพระองค์ดับขันธ์สวรรคต **สุทฺโธทนสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา** จึงไปสู่สำนักแห่งสมเด็จพระบิดาสิริสุทโธทนมหาราช แล้วกราบทูลว่า พระราชบุตรของพระองค์ดับขันธ์สวรรคตเสียแล้ว จึงมีพระโองการตรัสตอบว่า ท่านอย่าว่าดังนั้น เราไม่ขอฟัง ท่านจงหลีกออกไปให้พ้นจากสำนักเรา **พุทฺธภาวํ อปตฺวา มโต น ภวิสฺสติ** พระโอรสแห่งเรา ถ้ายังไม่ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าก่อนแล้ว ก็จักยังมิได้ทิวงคตเลยเป็นอันขาด สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชตรัสคุกคามเทวดาองค์นั้นดังนี้ด้วยสามารถพระองค์ไม่ทรงเชื่อ.

จึงมีปุจฉาว่า ข้อซึ่งสมเด็จพระพุทธบิดาไม่เชื่อคำเทพดา

มาบอกดังนั้น ด้วยพระองค์ได้สำคัญมั่นพระทัยสิ่งไรหรือ จึงไม่เชื่อคำเทพดา.

วิสัชนาว่า **ปาฏิหาริยํ นํ ทิฏฺฐตฺตาย** ข้อซึ่งสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนะพระพุทธบิดา ได้ทรงสดับคำเทพดามาบอกว่า พระลูกเจ้านั้นเสด็จทิวงคตแล้วและไม่เชื่อ อาศัยเหตุที่พระองค์ได้ทรงเห็นปาฏิหาริย์แห่งพระมหาบุรุษเจ้าถึง ๒ ครั้งแล้ว คือ ครั้งเมื่อพระองค์ให้นำพระมหาบุรุษเจ้ามา ให้นมัสการพระกาลเทวิลดาบส พระบาททั้ง ๒ ของพระมหาบุรุษเจ้า ก็กลับขึ้นไปประดิษฐานบนช้องชฎาของพระกาลเทวิล นี้ก็เป็นปาฏิหาริย์ครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งนั้นในวันเมื่อพระองค์พาพระมหาบุรุษเจ้าเสด็จออกไปแรกนาขวัญ ได้ทรงเห็นเงาไม้หว้ามิได้ผันไปตามตะวัน เหมือนไม้ทั้งหลายอื่น นี้ก็เป็นปาฏิหาริย์มหัศจรรย์ครั้งหนึ่ง ได้ทรงเห็นเหตุสำคัญทั้ง ๒ นี้ ด้วยพระจักษุของพระองค์เอง จึงมิได้ทรงเชื่อคำเทพดา ด้วยมั่นพระทัยเสียแล้วว่า พระลูกเจ้าเรา ยังไม่ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าก่อนแล้ว ก็จักยังไม่ทิวงคตเลยเป็นอันขาด เหตุดังนั้น พระองค์จึงอาจคุกคามเทพดา สมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนราชาตรัสคุกคามเทวดาด้วยประการฉะนี้ เทพดานั้นก็อันตรธานหายจากที่นั้น.

มหาสตฺโตปิ ปฏิลภิตฺวา พระมหาบุรุษเจ้า เมื่อพระองค์ฟื้นคืนพระสมปฤดีแล้ว ก็เสด็จลุกจากสถานที่นั้น **ปุเนกทิวสํ** วันหนึ่งอีกพระมหาบุรุษเจ้าทรงพระจินตนาการว่า อาตมาเจริญภาวนาบัดนี้ยังมีอัสสาสปัสสาสะอยู่เมื่อพิเคราะห์ดูเห็นเพียรยังหยาบหาละเอียดไม่มิฉะนั้นอาตมาจะกลั้นเสียซึ่งอัสสาสปัสสาสะ กระทำเพียรให้พิเศษ

ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ทรงพระดำริฉะนี้แล้วพระองค์ก็กลั้นเสียซึ่งอัสสาส ปัสสาสะ จะได้ระบายลมเข้าออกมิได้ ลมอัสสาสวาตนั้น ครั้นออก ไม่ได้ตามช่องนาสิกแล้ว ก็ออกโดยช่องพระกรรณทั้ง ๒ พระมหา บุรุษเจ้าก็ห้ามเสีย มิให้ลมนั้นออกตามช่องพระกรรณเล่า ลมนั้น เมื่อออกไม่ได้ตามช่องพระกรรณแล้ว ก็ตระหลบขึ้นไปเบื้องบนพระเศียร เมื่อลมตระหลบขึ้นเบื้องบนพระเศียรดังนั้น พระมหาบุรุษเจ้าได้ เสวยทุกขเวทนาสุดกำลัง ให้ปวดพระเศียรประดุจดังว่าเชือดชำแหละ ออกด้วยมีด ลมนั้นเมื่อมิอาจทำลายพระเศียรออกได้ ก็กลับ ตระหลบลงไปเบื้องพระอุทรประเทศ กระทำให้มีทุกขเวทนาถึงสาหัส มีอาการปานดังว่าเชือดด้วยมีดฉะนั้น พระองค์ได้เสวยทุกขเวทนาถึง เพียงนี้แล้ว และจะมีพระทัยท้อถอยจากความเพียรนั้นหามิได้ ปราศ จากกระวนกระวาย มีพระสติตั้งมั่นมิได้จลาจล ความขวนขวาย พยายามของพระองค์ครั้งนั้น เป็นอุกฤษฏ์มหาปธานทุกกรกิริยา **โคปาลกา ตํ ทิสฺวา** ครั้งนั้นพวกโคบาลเห็นพระองค์แล้วต่างคนก็ ต่างทักว่า พระสมณะนี้ผอมซีดดำไปสิ้น ดูเหี่ยวแห้งลงไปนักเทียว

อถ โข กาเล มาโร ในกาลนั้น พญามาราธิราชมีความปรารถนา จะให้พระมหาบุรุษเจ้าสละเสียซึ่งความเพียร จึงกระทำเล่ห์กลอุบาย อย่างประหนึ่งว่ามีเมตตา เข้าไปสู่สำนักพระมหาบุรุษเจ้าแล้วก็กล่าว เป็นที่สั่งสอนว่า ดูกรท่านผู้เป็นมหาบุรุษเจ้า ข้าพเจ้าเห็นท่านแล้วก็ เป็นน่าเวทนานัก ท่านนี้ผอมนักผอมหนาทีเทียว ฉวีวรรณนี้เศร้า หมองยิ่งนัก ท่านทำไป ๆ อย่างนี้นี่เห็นว่าจะลำบากกายเสียเปล่า ๆ ข้าพเจ้านี้เห็นว่าท่านจะตายเสียสักพันส่วนอันที่จะรอดนั้นสักส่วนเดียว

ความเพียรนี้ท่านอย่าทำเลยหาประโยชน์มิได้ ถ้าท่านคิดอ่านปฏิบัติในการบูชายัญหรือบูชาไฟนั้น เห็นว่าจะดีกว่านี้อีก ท่านจงฟังคำข้าพเจ้าเถิด ความเพียรอย่างนี้อย่าทำเลย.

พระมหาบุรุษตรัสคุกคามพญามาร

พระมหาบุรุษเจ้าจึงตรัสคุกคามพญามารว่า มารปาปิม ดูกรพญามารผู้ใจบาป ท่านมาว่ากล่าวดังนี้ หาควรไม่ ท่านสำคัญว่าเราเป็นคนหลงหรือ เข้าใจว่าเราจะเชื่อถือถ้อยคำของท่านหรือ ดูกรพญามาร สันดานของท่านนี้ไม่มีดี ท่านจะลวงได้ก็แต่คนพาลมันทปัญญา อันตัวเรานี้ ศรัทธาก็มี ความเพียรก็มี ปัญญาก็มี เรารู้อยู่ว่าสิ่งนี้เป็นคุณ สิ่งนี้เป็นโทษ สิ่งนี้เป็นประโยชน์ สิ่งนี้ไม่ใช่ประโยชน์

นี่แน่ะมาราธิราช ตัวท่านนี้เป็นคนประมาทมากอยู่ด้วยความปรารถนาในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส นี้เป็นปฐมเสนาของท่าน เมื่อกามฉันท์อันมีลักษณะให้ปรารถนาเบญจกามสิ้นกาลทุกเมื่อนี้เป็นปฐมเสนาแล้ว อรติ คือความกระสันด้วยโทโส อันมีลักษณะให้โทมนัสขัดเคืองให้กริ้วโกรธมีประเภทต่าง ๆ เป็นทุติยเสนาของท่าน **ขุปฺปิปาสา** ความกระหายในเบญจกามคุณนั้น ก็เป็นตติยเสนาของท่าน ท่านนี้มีตัณหาเป็นเสนาครบ ๔ มีถีนมิทธะเป็นเสนาครบ ๕ มีอุทธัจจะเป็นเสนาครบ ๖ มีวิจิกิจฉาเป็นเสนาครบ ๗ มีมักขะลบหลู่คุณท่านเป็นเสนาครบ ๘ เสนาของท่านทั้ง ๘ เหล่านี้แหละ คนมันทปัญญาเป็นมิจฉาทิฏฐิฝักฝ่ายอยู่ด้วยโลภจึงมิอาจผูกผจญได้ ปัญญาของเรามี เรารู้อยู่ว่าถ้าผู้ใดผจญมารเสียได้ ผู้นั้น

ก็จะพ้นทุกข์ภัย อันที่เราจะละเพียรนั้นหามิได้ ถึงจะตายก็ให้ตายลงในสงคราม อันมีความแพ้แก่สงครามแล้ว ถึงจะมีชีวิตอยู่ก็ไม่ประเสริฐ ตายในสงครามมีความดีเป็นอันมาก เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าตรัสคุกคามฉะนี้ พญามาราธิราชก็มิอาจสืบกล่าวไปได้ ก็อันตรธานหายไปจากที่นั้น.

พระมหาบุรุษทรงเทียบมหาปธานกิริยา ด้วยพิณ ๓ สาย

พระมหาบุรุษเจ้าจึงทรงพระปริวิตกว่า อาตมากระทำเพียรนี้ก็เป็นอุกกฤษฏ์อยู่แล้วเหตุไฉนจึงไม่เป็นทางแห่งพระโพธิญาณได้ เมื่อทรงคำนึงในพระทัยฉะนี้ **อถ โข เทวานมินฺโท** ครั้งนั้นจึงอมรินทรเทวราชก็นำเอาพิณทิพย์ ๓ สาย ลงมาประโคมดีดถวายในที่ใกล้ ครั้งนั้นพิณสายหนึ่งที่ตึงเคร่งนักนั้น ก็มีสำเนียงไม่ไพเราะ ไม่เสนาะน้ำนวลเลย ยังสายหนึ่งที่หย่อนนักนั้น ก็ไม่เพราะไม่เสนาะด้วยสำเนียงนั้นหยาบนัก สายหนึ่งที่ไม่ตึงนักไม่หย่อนนักนั้นและดี มีสำเนียงไพเราะเสนาะสำนวน ควรจะสดับจับโสตยังความสำราญให้บังเกิดประเสริฐดี สมเด็จท้าวโกสีย์ทรงดีดพิณ ๓ สาย ถวายสิ้นเพลง ๓ ลาแล้ว ก็ถวายบังคมลากลับไปสู่เวชยันตพิมาน.

พระมหาบุรุษเจ้าผู้ปรีชา ก็ทรงพิจารณาถือเอานิมิตแต่สายพิณเพียงปานกลางนั้น เป็นบรรทัดฐานแล้วทรงจินตนาการว่า อาตมาจะกระทำเพียรพอเป็นปานกลาง เห็นจะเป็นทางแห่งพระโพธิญาณเที่ยงแท้ **ชมฺพูฉายาย นิสินฺโน** กาลเมื่ออาตมานั่งใต้ร่มไม้หว้านั้นได้

เจริญสมาธิอันใด จงถือเอาสมาธินั้นเถิด ก็แต่ว่าถ้าจะเจริญสมาธินั้น จำจะทำกายให้มีกำลังก่อนจึงจักเจริญได้ กำหนดในพระทัยเที่ยงฉะนี้แล้ว **เสนาย นิคเม ปิณฺฑาย จาริโต** พระองค์ก็เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเสนานิคม ได้จังหันพอเป็นยาปนมัตแล้ว ก็ฉันโดยควรแก่พระอัธยาศัย ไม่นานเท่าไรกำลังพระกายก็บังเกิด มีพระโลหิตและพระมังสะก็บริบูรณ์เป็นปกติดังเก่า พระทวัตติสมหาปุริสลักษณะและพระอสีตยานุพยัญชนะก็สมบูรณ์เหมือนแต่ก่อนมา.

ปัญจวัคคีย์ละพระมหาบุรุษไป

ครั้งนั้น อาศัยเหตุที่จะให้พระองค์ ได้ดำรงอยู่แต่ลำพังพระองค์เดียว จะให้ได้สำเร็จกายวิเวกตามพุทธกิจ จึงบันดาลดลจิตให้เบญจวัคคีย์ภิกษุ มีโกณฑัญญภิกษุเป็นประธาน ซึ่งพากันมาเฝ้ากระทำการปฏิบัตินั้น ครั้นเห็นพระมหาบุรุษเจ้าคลายจากอุกกฤษฏ์วิริยภาพ ทรงเที่ยวบิณฑบาตทุกวันดังนั้น ก็ประชุมปรึกษากันว่า เดิมพระสิทธัตถราชกุมารทำทุกกรกิริยาเป็นอย่างยิ่ง จนถึง ๖ ปีเข้านี่แล้วก็มิอาจตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ และกาลบัดนี้เธอมาละอุกฤษฏ์เพียรลงเวียนเที่ยวภิกขาจารแสวงหาโอฬาริกาหาร ในบ้านและนิคมมาฉันไปใหม่ดังนี้ **กุโต นุโข โพธิปตฺโต** เธอนี้ที่ไหนจะได้ตรัสรู้พระโพธิญาณเล่า ก็ฝ่ายพวกเราทั้งปวงจะมาเป็นห่วงเฝ้าอุปัฏฐากเธออยู่จะมีประโยชน์สิ่งไร ว่าแล้วเบญจวัคคีย์ภิกษุนั้นก็ละพระมหาบุรุษเจ้าเสียถือเอาบาตรและจีวรของตน ๆ ออกจากที่นั้นพากันเดินทางไปประมาณ ๑๘ โยชน์ ถึงอิสิปตนมฤคทายวันอยู่ ณ ที่ใกล้กรุงพาราณสี จึงพากันเข้ายับยั้งอาศัย ณ ทีพนสณฑ์ตำบลนั้น.

๕.๕ พุทธปูชากถา

นางสุชาดาจะทำพลีกรรม

เตน โข ปน สมเยน อุรุเวลาย เสนานิคเม ณ สมัยนั้นยังมีนางกุมาริกาคนหนึ่ง ชื่อว่าสุชาดา เป็นธิดาแห่งเสนกุฎุมพีอันอาศัยอยู่ในเสนานิคม ใกล้อุรุเวลาประเทศ ที่พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จอยู่ทรงกระทำมหาปธานทุกกรกิริยา **สา วยปฺปตฺตา** เมื่อนางสุชาดานั้นเจริญวัยวัฒนาการตั้งอยู่ในปฐมวัยแล้ว ก็มีความปรารถนาจะใคร่ได้ภัสดาที่ดี ที่มีชาติตระกูลเสมอกัน นางนั้นจึงได้ไปสู่ต้นนิโครธต้นหนึ่งกระทำปณิธานความปรารถนาว่า สืบไปเบื้องหน้าถ้าข้าพเจ้าจะมีภัสดาขอจงเทพดาได้โปรดเกล้า ให้ข้าพเจ้าได้ภัสดาที่ดีมีชาติตระกูลและสมบัติสมบูรณ์เสมอกัน และเมื่อข้าพเจ้าจะมีบุตรนั้น ขอให้ข้าพเจ้าได้บุตรชายเป็นปฐม ได้สมความปรารถนาฉะนี้แล้ว ข้าพเจ้าจะแต่งเครื่องพลีกรรมให้มีค่าควรถึงแสนตำลึง บูชาบวงสรวงแด่พฤกษเทพยดาทุก ๆ ปี นางสุชาดาบนไว้ฉะนี้ ความปรารถนาของนางนั้นก็ได้สำเร็จสมหวังทุกประการ เพราะฉะนั้น นางสุชาดาได้กำหนดวิสาขปุณณวารไว้เป็นวันจะแก้บน ก็พอเป็นวันชนขวบประจวบวันกำหนดพระมหาบุรุษเจ้าทรงกระทำทุกกรกิริยา ครบ ๖ พรรษาลงในวันนั้น.

ปุเรต มว พลีกมฺมกตฺตุกามา ก็ในวันก่อน ๗ แต่วันเพ็ญเดือน ๖ นั้น นางสุชาดาจึงใช้ให้นายโคบาลขับโคนมพันหนึ่งไปเลี้ยง

ในป่าชะเอม เครือให้โคนมนั้นกินใบชะเอมเครือ เพื่อจะให้น้ำนมนั้นหวาน ครั้นแล้วจึงแบ่งโคนมพันหนึ่งนั้น ออกเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๕๐๐ แล้วก็รีดนมโค ๕๐๐ ข้างหนึ่ง มาให้โคนม ๕๐๐ ข้างหนึ่งนั้นดื่มกิน แล้วจึงแบ่งโคนม ๕๐๐ ที่ดื่มกินน้ำนมแล้วนั้น ออกเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๒๕๐ แล้วให้โคนม ๒๕๐ ข้างหนึ่งดื่มกินน้ำนมแห่งโค ๒๕๐ ตกว่าแบ่งกึ่งกัน ๆ ลงไป จนตราบเท่าถึงโคนม ๑๖ ตัว แบ่งเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๘ ให้กินนมแห่งกันอีกเล่า แล้วจึงจะรูดเอานมโคทั้ง ๔ นั้น เป็นของต้องการ ตกว่านางกระทำให้พิศดารดังนี้ เพื่อประโยชน์จะให้น้ำนมนั้น มีรสหวานยิ่งมีโอชารสสนิทเป็นอันดี.

รตฺติยา ปจฺจูสสมเยน วุฏฺฐา ฝ่ายนางสุชาดาคิดว่า เราจะกระทำพลีกรรมในวันเพ็ญเดือน ๖ พรุ่งนี้แต่เช้า แล้วนางก็ลุกขึ้นแต่เวลาปัจจุสสมัย เพื่อจะไปรูดน้ำนมโคทั้ง ๘ นั้น นางจึงให้ปล่อยลูกโคเข้าไปก่อน เพื่อจะได้ถือเอานมข้น ครั้งนั้นก็ควรจะอัศจรรย์ยิ่งนักหนา ลูกโคอันกำดัดที่จะกินนมแม่นั้นก็ยืนอยู่แต่ไกลมิได้เข้าใกล้แม่ **นวภาชเน อปนีเต** แต่พอนางน้อมเอาภาชนะใหม่ ๆ เข้าไป เพื่อจะรูดนมโค ๆ นั้นก็ไหลลงมาเองเต็มภาชนะมิพักต้องรูด **ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา** นางสุชาดาเห็นอัศจรรย์ดังนั้นก็ชื่นชมโสมนัสยินดี ยกเอาภาชนะทองรองรับน้ำนมโคนั้นมาด้วยมือตน มาเทลงในภาชนะใหญ่แล้วก็ติดเพลิงยกภาชนะขึ้นตั้งบนเตาหุงมธุปายาสอันปราศจากน้ำ ในกาลนั้น **ตสฺมึ ปายาเสสุ สุชาตาย ปจฺจมาเน** กาลเมื่อนางสุชาดาหุงมธุปายาสนั้นบังเกิดมหัศจรรย์ต่าง ๆ ฟองแห่งมธุปายาสนั้นเวียนไปเบื้องขวาเป็นทักขิณาวัฏฏ์ ฟองใหญ่ ๆ จะได้ล้นไหลตกลงเสียสักหยาดหนึ่งก็หามิได้

ควันเพลิงที่เตานั้นไม่มี นางเห็นอัศจรรย์บันดาลดังนี้ก็ชื่นชมโสมนัส จึงร้องเรียกนางปุณณทาสีมาสั่งว่า **อมฺม ปุณฺเณ** ดูกรแม่ปุณณะ แม่จงเร่งออกไปกวาดแผ้วชำระที่ร่มพระไทรเสียให้บริสุทธิ์ เป็นอันดีแล้วจงรีบมา นางปุณณทาสีรับคำแล้วก็รีบออกไปสู่ร่มพระไทรใหญ่ต้นนั้น **ตสฺมึ รตฺติภาเค** ก็เมื่อภายในราตรีวันนั้นเป็นวันชุณหปักษ์ข้างขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลาจวนจะใกล้รุ่ง.

พระมหาบุรุษทรงพระสุบินนิมิต ๕ ประการ

พระมหาบุรุษเจ้า ก็ทรงพระสุบินบุพพนิมิตประหลาดถึง ๕ ประการ พระสุบินข้อปฐมนั้นว่า พระองค์เสด็จบรรทมอุตตานภาพ มีแผ่นพสุธาอันใหญ่เป็นพระแท่นสิริไสยาสน์ มีเขาหิมพานต์เป็นพระเขนยพระหัตถ์เบื้องขวาห้อยลงไปในมหาสมุทร ข้างปัจฉิมทิศ พระหัตถ์เบื้องซ้ายนั้นเกินไป หย่อนลงในมหาสมุทรข้างปุริมทิศ พระบาทเบื้องขวายาวเกินออกไปหย่อนลงในมหาสมุทรข้างทักษิณทิศ พระหัตถ์เบื้องซ้ายนั้นยื่นเกินออกไปหย่อนลงในมหาสมุทรข้างอุตตรทิศ.

ในพระสุบินนิมิตข้อ ๒ นั้นว่า หญ้าแพรกเส้นหนึ่งงอกขึ้นมาแต่พระนาภี เดิมทีนั้นสูงประมาณคืบหนึ่ง ครั้นพระองค์ทอดพระเนตรดูอยู่ก็สูงขึ้นไปประมาณศอกหนึ่ง วาหนึ่ง ๒ วา ๓ วา ๔ วา ตราบเท่าคาวุตหนึ่ง กึ่งหนึ่ง โยชน์หนึ่ง ๒ โยชน์ ๓ โยชน์ ๔ โยชน์ สูงขึ้นไปตราบเท่าจบนภดลประเทศ อันสูงมากกว่าพันโยชน์.

พระสุบินข้อ ๓ นั้นว่า มีกิมิชาติหมู่หนอนทั้งหลายตัวขาวหัวดำไต่ขึ้นมาแต่ปลายพระบาทถึงพระชาณุมณฑลปกปิดคลุมมิด

แต่ปลายพระบาทขาขึ้นมาจนถึงเข่า.

พระสุบินข้อ ๔ นั้นว่า มีหมู่สกุณชาติ ๔ เหล่า ๆ หนึ่งตัวเขียว เหล่าหนึ่งตัวแดง เหล่าหนึ่งตัวดำ เหล่าหนึ่งตัวเหลือง บินมาแต่ทิศทั้ง ๔ แล้วก็มาประชุมลงเป็นหมู่ หมอบอยู่แทบบาทมูลแห่งพระองค์ และนกทั้ง ๔ เหล่านั้นก็เป็นนกมีพรรณขาวผ่องบริสุทธิ์เสมอกันหมด

พระสุบินข้อ ๕ นั้นว่า พระองค์เสด็จเที่ยวจงกรมไป ๆ มา ๆ ณ เบื้องบนภูเขาอันแล้วด้วยคูถ โดยสูงได้โยชน์หนึ่ง พระกายของพระองค์นั้นจะได้ติดแปดเปื้อนไปด้วยมลทินมิฬหะอสุจินั้นหามิได้ ทรงพระสุบินนิมิต ๕ ประการดังนี้ แล้วพระองค์ก็ตื่นจากพระบรรทม เสด็จอุฏฐาการขึ้นทรงนั่งสมาธิ แล้วก็ทรงวิจารณ์ลักษณะแห่งเบญจพิธสุบินด้วยพระองค์เอง ก็ทรงเห็นประจักษ์ด้วยพระปัญญาว่า พระสุบินที่ปฐมซึ่งเห็นทรงบรรทมอุตตานภาพหงายพระกาย มีแผ่นพสุธาอันใหญ่เป็นพระแท่นบรรจฐรณ์นั้น เป็นบุพพนิมิตที่จะได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณ.

ข้อซึ่งมีเขาหิมพานต์เป็นพระเขนยนั้น เป็นบุพพนิมิตที่จะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ คือปัญญาอันรู้ซึ่งเหตุผลทั้งปวง อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน

ข้อซึ่งบรรทมอุตตานภาพนั้น เป็นบุพพนิมิตที่สัตว์ทั้งปวงในไตรโลกธาตุ จะมีจิตชื่นชมยินดี มีหน้าอันหงายเข้าสู่สำนักเรา เราจักได้รื้อขนสัตว์ทั้งหลายออกจากโอฆสงสาร.

ข้อซึ่งเห็นว่า พระหัตถ์และพระบาทเกินออกไปหย่อนลงในมหาสมุทรนั้น เป็นบุพพนมิตที่จะได้ตรัสเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร โปรดเวไนยสัตว์ทั้งปวง ข้อซึ่งเห็นว่า หญ้าแพรกงอกขึ้นมาแต่พระนาภี

แล้วเจริญขึ้น ๆ ขึ้นโดยลำดับ บัดเดี๋ยวหนึ่งตลอดขึ้นไปจนถึงนภดล นั้น เป็นบุพพนิมิตที่จะได้ตรัสเทศนาพระอัษฎางคิกมรรค ๘ ประการ.

ข้อซึ่งเห็นว่า หมู่กิมิชาติทั้งหลายไต่พระบาทขึ้นมาจนถึงชาณมณฑล เป็นบุพพนิมิตที่จะมีบริษัทนุ่งห่ม ซึ่งผ้าขาวเข้ามาถือพระไตรสรณคมน์แทบบาทยุคลของอาตมา เมื่อได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ข้อซึ่งเห็นว่า สกุณชาติ ๔ เหล่ามาแต่ทิศทั้ง ๔ แล้วมาประชุมหมอบลงแทบพระบาท แล้วมีตัวอันขาวบริสุทธิ์ไปสิ้นนั้น เป็นนิมิตที่ฝูงสัตว์ทั้ง ๔ ชาติมีขัตติยชาติเป็นต้น จะออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาแห่งเรา แล้วกระทำให้แจ้งมรรคผลมีตนอันสะอาด.

ข้อซึ่งเห็นว่า ได้จงกรมบนภู่เขาคูถ ๆ มิได้ติดเปื้อนพระบาทนั้น เป็นบุพพนิมิตที่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย จะน้อมนำจตุปัจจัยมาบูชาเรา และมิได้มีจิตติดซาบอยู่ด้วยลาภสักการนั้น ๆ.

เมื่อพระมหาบุรุษเจ้า ทรงพิจารณาพยากรณ์สุบินนิมิตแน่ในพระทัยว่า จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าหาสงสัยมิได้ ด้วยประการฉะนี้ เวลารุ่งเช้าพระองค์จึงชำระพระสรีรกิจเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปสถิตอยู่ที่ร่มพระไทรอันใหญ่ ที่นางสุชาดาจะออกมาทำพลีกรรมบวงสรวงในเวลาเช้าวันนั้น.

ฝ่ายนางปุณณทาสีที่นางสุชาดาใช้มา เพื่อจะให้แผ้วกวาดบริเวณต้นไทรนั้น ครั้นมาใกล้แลเห็นมหานิโครธพฤกษ์งามประหลาด ประกอบด้วยรังสีโอภาสรุ่งเรือง แลประหนึ่งว่าแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ แลเห็นพระมหาบุรุษเจ้าประดิษฐานอยู่ ณ ภายในรุกขมูล มีพระพักตรผินสู่บูรพทิศาภาค ทรงพระรูปโฉมประหลาดหลาก

งามเลิศด้วยฉวีวรรณเหลืองอร่าม งามประดุจดังทองนพคุณ ควรจะพิศวงนางปุณณทาสีได้เห็นพระมหาบุรุษเจ้าวันนั้น ความดีใจเป็นมหันต์พ้นที่จะประมาณ ตื้นตันไปด้วยปีติและปราโมทย์ ด้วยสำคัญว่านิโครธพฤษเทวดา ลงมาคอยเพื่อจะรับเครื่องพลีกรรม **เวเคนรปินวตฺติตฺตวา** นางปุณณทาสีจึงรีบกลับเร็วพลัน ครั้นถึงจึงบอกแก่นางสุชาดาว่าข้าแต่แม่เจ้า บัดนี้เทวดาของเรา ลงมานั่งคอยรับเครื่องพลีกรรมอยู่แล้ว ข้าพเจ้าเห็นเต็มตา รูปโฉมงามนักงามหนา มีรัศมีแจ่มจ้าส่องสว่างกระจ่างจับกับใบไทร รุ่งเรืองแต่เบื้องต้นตลอดปลายยอด แลประหนึ่งว่าแล้วไปด้วยแก้ว ๘ ประการ บุญญาภิสมภารของข้าพเจ้าวันนี้นักหนา ได้ไปเห็นเทพยดาแต่เวลาเช้า.

นางสุชาดานำถาดมธุปายาสไปถวาย พระมหาบุรุษเจ้า

ตํ สุตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺตา ฝ่ายนางสุชาดาได้ฟังนางปุณณทาสีบอกเล่า ก็ยิ่งมีความโสมนัสขึ้นกว่าเก่าร้อยเท่าพันทวี จึงว่าดีแล้วแม่ปุณณทาสี กระนั้นจำเดิมแต่วันนี้ไป เจ้าจงตั้งใจอยู่ในที่เป็นธิดาผู้ใหญ่ของเราเถิด ว่าเท่านั้นแล้วก็นำเอาเครื่องประดับสำหรับธิดามาให้ตั้งนางปุณณทาสีไว้ในที่เป็นธิดา **สุวณฺณปาฏึ คณฺหาเปตฺวา** แล้วจึงให้ถือเอาถาดทองอันควรค่าแสนตำลึง มาชำระเสียให้หมดมลทิน นางก็เอียงภาชนะที่หุงมธุปายาสนั้นว่าจะเทลงในภาชนะทอง มธุปายาสนั้นก็ออกจากภาชนะที่หุง ตกลงเองสู่ถาดทองเกลี้ยงเกลา ราวกะว่าหยาดน้ำอันตกลงจากใบบัว ครั้นแล้วนางจึงเอาถาดทองใบอื่นมา

ปิดครอบลง แล้วเอาผ้าพันคลุมหุ้มห่อเสร็จแล้ว **อตฺตานํ อลงฺกริตฺวา** นางจึงประดับกายเรียบร้อยแล้วยกถาดทองมธุปายาสทูนเศียรเกล้า ออกไปสู่ร่มพระไทรกับด้วยยศบริวารเป็นอันมากมาถึงแลเห็น พระมหาบุรุษเจ้าประทับอยู่ ณ ที่นั้น ก็สำคัญว่าพฤกษเทวดา **พลวโสมนสฺสชาตา** นางบังเกิดโสมนัส เป็นกำลังน้อมก้มกราบคลาน เข้าไปใกล้แล้ว ปลงถาดทองจากเศียรเกล้า เปิดภาชนะครอบออกแล้ว นำน้ำหอมอันเต็มด้วยน้ำหอม น้อมเข้าไปถวายเป็นทักษิโณทก.

อถ มตฺติกาปตฺโต ครั้งนั้นบาตรดินทีฆฏิการมหาพรหมถวาย เมื่อแรกทรงบรรพชานั้นก็อันตรธานหายไปมิได้ปรากฏ เป็นดังนี้ เพราะเหตุที่จะให้พระมหาบุรุษเจ้ารับมธุปายาสกับทั้งถาด พระองค์ เหลียวหาบาตรไม่แลเห็นแล้ว ก็ทรงเหยียดออกซึ่งพระหัตถ์เบื้องขวา รับน้ำทักษิโณทกนางสุชาดาถวายน้ำทักษิโณทกแล้วยกถาดมธุปายาส นั้นวางลงเหนือพระหัตถ์พระมหาบุรุษเจ้าๆ รับมธุปายาสกับ ทั้งถาดทอง แล้วทอดพระเนตรเพ่งดูนางสุชาดา ๆ ก็รู้ซึ่งพระอัธยาศัย จึงทูลว่าพระพุทธเจ้าข้า ถาดทองนั้นกระหม่อมฉันถวายเลย พระองค์ จงนำไปตามพระอัธยาศัยเถิด ความปรารถนาแห่งกระหม่อมฉัน สำเร็จแล้วฉันใด ขอความปรารถนาของพระองค์จงสำเร็จฉันนั้นเถิด นางทูลฉะนี้แล้วถวายนมัสการลากลับไปสู่เคหาแห่งตน.

เมื่อนางสุชาดาไปแล้ว พระมหาบุรุษเจ้าก็เสด็จอุฏฐาการ จากที่นั้น ทรงทำประทักษิณมหานิโครธพฤกษ์ แล้วนำเอาถาด มธุปายาสนั้นไปสู่ฝั่งเนรัญชรานที แล้วลงที่ท่าอันพระสัพพัญญูโพธิ สัตว์ทั้งหลาย แต่ปางก่อนเคยลงสรงทุก ๆ พระองค์ ครั้นเสด็จถึง

ท่าน้ำนั้นแล้ว จึงตั้งถาดมธุปายาสลงไว้ริมฝั่งน้ำ **นหายิตฺวา** เสด็จลงสรงสนานในท่าอันนั้นแล้วเสด็จขึ้นจากน้ำ ทรงพระภูษาเสร็จแล้วทรงนั่ง ตั้งพระพักตร์สู่ปุริมทิศ **เอกุนปญฺญาสปิณฺเฑ กตฺวา** ทรงปั้นมธุปายาสนั้นเป็นก้อน ๆ ได้ ๔๙ ก้อนเท่า ๆ จาวตาล แล้วพระองค์ทรงเสวยสิ้นทั้ง ๔๙ ปั้น มิได้ฉันอาหารสิ่งใดอีกเลยนานได้ถึง ๔๙ วัน.

ทรงอธิษฐานลอยถาดในแม่น้ำเนรัญชรา

ตโต ปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา ลำดับนั้น พระองค์ก็ทรงชำระถาดทองให้หมดอามิสสะอาดดีแล้ว จึงทำอธิษฐานเสี่ยงทายว่า **สจาหํพุทฺโธ ภวิสฺสามิ** ถ้าอาตมาจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเที่ยงแท้แล้วขอถาดทองนี้จงลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปให้เห็นประจักษ์แก่ตา ถ้าจักหาได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไม่ ก็ให้ถาดทองนี้ลอยล่องไปตามกระแสน้ำเถิด ทรงทำสัจจอธิษฐานฉะนี้แล้ว พระมหาบุรุษเจ้าก็ทอดถาดนั้นลงในแม่น้ำเนรัญชรา.

ขณะนั้นก็ควรจะเห็นเป็นมหัศจรรย์ ถาดทองอันหาจิตวิญญาณมิได้ ก็สำแดงอาการอย่างประหนึ่งว่ามีจิตวิญญาณ ตัดกระแสน้ำแล้วแล่นตรงออกไปถึงกลางแม่น้ำ แล้วก็ลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปประดุจดังว่าพญาสุวรรณราชหงส์อันมีกำลังเร็ว บินไปในอัมพรวิถี **อสีติหตฺถํ ปฏิโสตํ คนฺตฺวา** ถาดทองนั้นแล่นทวนกระแสน้ำขึ้นไปได้ถึง ๘๐ ศอก แล้วก็จมลงไปสู่ปล่องแห่งวนอันหนึ่ง ลงไปถึงพิภพแห่งพญากาลนาคราช กระทบกับถาดทองคำเป็นพุทธบริโภคแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ คือ พระกกุสันโธพระโกนาคมน์

พระกัสสป **กิรีติ สทฺทํ กริยมานา** กระทำสำเนียงดังกริ่งกร่าง แล้วลงไปตั้งอยู่ภายใต้แห่งถาดทั้ง ๓ นั้นควรจะเห็นเป็นอัศจรรย์.

ตทา กาเล นาคราชา ในกาลนั้น พญากาลนาคราช ได้สดับเสียงถาดกระทบกัน ก็ตื่นจากที่บรรทมออกวาจาว่า **หิยฺโย เอโก พุทฺโธ** เวลาวานนี้พระพุทธเจ้าอุบัติพระองค์หนึ่งแล้ว มาวันนี้ก็อุบัติอีกพระองค์หนึ่งเล่า จะหาเวลาว่างที่จะได้นอนไม่มีเลยทีเดียว การที่มัวเมาด้วยถีนมิทธะนีวรณธรรมนี้ก็พานจะหนักอยู่ ดูหรือพญากาลนาคราช นอนมานานกาลถึงพุทธันดรหนึ่งแล้ว ก็ปรากฏดุจดังว่าวันเดียวเท่านั้น **อุฏฺฐายา คนฺตวา** ลุกจากที่สิริไสยาสน์มาในที่ประดิษฐานแห่งถาด ออกวาจาโถมนาการเป็นอเนกปริยายแล้วกลับไปนอนอีก.

เสด็จบ่ายพระพักตร์สู่มหาโพธิ

ฝ่ายพระมหาบุรุษเจ้านั้น มีพระทัยหมายมั่นพันผูกว่าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าโดยแท้ **ตุฏฺฐปหฏฺโจ** มีพระกมลหฤทัยโสมนัสปรีดา เสด็จขึ้นมาสู่สาลวันอันงามไปด้วยบุบผชาติ ประชุมบานหอมตระการกลิ่นฟุ้งตระหลบรื่นชื่นชูใจ **อญฺญตรสฺมึ มูเล** ประทับนั่ง ณ ร่มพญารังหนึ่งแล้ว ยังยั้งอยู่ทิวาวิหารริมป่าฝั่งเนรัญชรานทีนั้น **สายณฺหสมเย** ในสายัณหสมัยมีภาณุมาสมณฑลชายลงบ่ายพฤกษชาติ พระมหาบุรุษเจ้าจึงเสด็จออกจากป่ารัง ด้วยพระสิริวิลาสอันงามเปรียบประดุจดังไกรสรสีหราช อันลีลาศออกจากกาญจนคูหา ครั้ง

นั้นไม้รังทั้งหลายอันหาจิตวิญญาณมิได้ ก็ปานประหนึ่งว่ามีจิตใจจะทูลได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า เชิญเสด็จเถิดพระองค์เสด็จไปบัดนี้ น่าที่จะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ มีอาการดังจะร้องทูลฉะนี้ แล้วก็น้อมยอดทอดกิ่งลงมาทำสักการบูชาด้วยช่อบุบผชาติ อันแย้มขยายเกษรและกลิ่นฟุ้งขจร ขณะเมื่อพระองค์เสด็จบทจรไป สู่ควงไม้มหาโพธิ ณ กาลนั้น.

ไม้มหาโพธินี้ ก็เป็นสหชาตธรรมสำหรับพระพุทธภูมิกบารมี คือเกิดร่วมวันเวลาเกิดแห่งพระมหาบุรุษเจ้า และพระมหาโพธินี้ประดิษฐานอยู่ประเทศท่ามกลางชมพูทวีป ที่นั้นท่านโบราณกบัณฑิตทั้งหลาย จึงกำหนดนามบัญญัติว่า ศีรษะปฐพี เพราะเหตุเป็นที่ตั้งแห่งอปราชิตบัลลังก์ ของสมเด็จพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทั้งหลายทุก ๆ พระองค์มา.

ฉตฺตาทีหิ ปฏิมณฺฑิโต ครั้งนั้นจึงเทพดาทั้งหลายก็ชักชวนกันมาประดับประดาพระศรีรัตนมหาโพธิ ด้วยราชวัติฉัตรธงวัตถาลังการาภรณ์ ห้อยพวงบุบผามาลัยเลิศต่าง ๆ ไม้พระมหาโพธินั้นก็งามปานดังกัลปพฤกษ์สวรรค์ และมรรคาที่จะสัญจรแห่งพระมหาบุรุษเจ้าในเวลานั้น เทพยเจ้าทั้งหลายหากตกแต่งด้วยสรรพลังการอันวิจิตรอย่างเอก เป็นอเนกอนันต์สลับกันกับด้วยฉัตร และธงทองกรองพนมดอกมณฑาบุบผามาลีมีประการต่าง ๆ

โพธิรุกฺขาภิมุโข พระมหาบุรุษเจ้าตั้งพระพักตร์เฉพาะสู่ปริมณฑลมหาโพธิ โดยมรรคาอันใหญ่กว้างได้ ๘ อุสุภ คือ ๑๔ เส้น

เป็นกำหนด ครั้งนั้นท้าวมหาพรหมก็นำเอาทิพยเศวตฉัตร ลงมากางกั้นพระมหาบุรุษเจ้า สันตุสิตเทพบุตรและสุยามเทพบุตร ก็ถือเอาจามรทิพย์ติดตามเสด็จ พัดโบกระบายลมถวาย ท้าวสักกเทวราชก็เป่าสังข์นำเสด็จผันผายไปในเบื้องหน้า พระมหาบุรุษเจ้าเสด็จไปสู่มหาโพธิมณฑล ครั้งนั้นเทพดาอินทร์พรหมทั้งหลายในหมื่นจักรวาลก็เกลื่อนกลุ้มประชุมชวนกันมาแห่ห้อมพร้อมพรั่ง ทั้งเบื้องหน้าเบื้องหลังและซ้ายขวา.

โสตถิยพราหมณ์ถวายหญ้าคา

เมื่อพระมหาบุรุษเจ้า เสด็จไปถึงมหาโพธิครั้งนั้น **โสตฺถิโย นาม พฺราหฺมโณ** มีพราหมณ์นามว่าโสตถิยะผู้หนึ่ง น้อมเอาหญ้าคามีประมาณ ๘ กำ เข้ามาถวายแด่พระมหาบุรุษเจ้า ๆ รับเอาหญ้าคาแล้วก็เสด็จเข้าไปสู่ที่ใกล้ควงไม้มหาโพธิ เสด็จหยุดประดิษฐานยืนอยู่ในข้างทักษิณ บ่ายพระพักตรเฉพาะสู่อุดรทิศ แล้วพระองค์ก็เรียงลงซึ่งหญ้าคา ๘ กำนั้น.

ตสฺมึ ขเณ ขณะนั้น แผ่นพสุธาอันหนาในด้านทักษิณทิศนั้นก็สำแดงอาการอย่างประหนึ่งจะทูลว่า ที่อันนี้มิใช่ที่ตั้งรัตนบัลลังก์แล้วก็เอียงลง ประดุจดังว่ากงเกวียนอันบุคคลตั้งไว้ให้เอียงข้างหนึ่งและแผ่นดินข้างปัจฉิมทิศและอุดรทิศ ก็มีอาการเอียงต่ำลงเหมือนกันพระมหาบุรุษเจ้านั้นก็เข้าพระทัยว่าทิศทั้ง ๓ คือ ทักษิณ อุดร ประจิมนั้น ๆ มิได้เป็นทิศตั้งอปราชิตบัลลังก์ พระองค์จึงเอาหญ้าคาทั้ง ๘ กำนั้น

วางเรียงลงในด้านข้างปุริมทิศแล้วทรงทำสัตยาธิษฐานว่า **สจาหํ สพฺพญฺญุตญาณํ ลภิสฺสามิ** ถ้าอาตมาจะได้ตรัสรู้สัพพัญญุตญาณเที่ยงแท้แล้ว หญ้าคาที่เอามาเรียบเรียงลงบัดนี้ จงบังเกิดรัตนบัลลังก์ตั้งขึ้นใต้ร่มมหาโพธิ ณ กาลบัดนี้.

ทรงอธิษฐานหญ้าคาเป็นวชิรอาสน์

ในที่สุดพระวาจาที่พระมหาบุรุษเจ้าทรงอธิษฐานนั้น หญ้าคา ๘ กำมือนั้นก็บันดาลเป็นบัลลังก์แก้วมหาวชิรอาสน์ สูง ๑๘ ศอก ประกอบด้วยรัศมีรุ่งโรจน์โชตนาการ สมเด็จพระพุทธพงศ์พิชิตมารโพธิสัตว์เจ้าจึงเสด็จขึ้นทรงนั่ง บนรัตนบัลลังก์แก้ววิเชียร **อาภุชิตฺวา** ทรงคู้พระเพลาเข้าพับพะแนงเชิง ตั้งพระสติเฉพาะหน้าสู่พระกรรมฐาน ทรงเจริญพระอานาปานสติสมาธิ ตั้งไว้ซึ่งอธิษฐานบารมีว่า **อาสเวหิ จิตฺตํ น มุจฺจติ** ถ้าจิตตสันดานแห่งอาตมานี้ยังมิได้พ้นจากอาสวกิเลสมาตรว่า เนื้อเลือดหนัง และเส้นเอ็นเป็นต้น จนสมองอัษฐิจะเหือดแห้งไปก็ดี ที่อาตมาจะคลายจากพับพะแนงเชิงนี้หามิได้ อันยังมิได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ อาตมาจักไม่คลายสมาธิเลยเป็นอันขาด ทรงอธิษฐานมั่นในพระทัยดังนี้แล้ว พระพักตรผันสู่ปุริมทิศ ผินพระปฤษฎางค์เข้าข้างลำต้นมหาโพธิ อันงามประดุจดังพวงเงินบริสุทธิ์สิ้นราคี ดูมหาโพธินั้นงามดุจฉัตรแก้วมณีอันมากางกั้นพระมหาบุรุษเจ้าควรจะนำมาซึ่งความปราโมทย์ แห่งเทพยดาอินทร์พรหมยมยักษ์ อสูรคนธรรพ์นาคและสุบรรณทั้งหลาย แต่บรรดาที่ได้มาทัศนาการ บรรดาเทพเจ้าทุกสถานในหมื่นโลกธาตุ เกลื่อนกล่นกันมาสโมสรสันนิบาต

ในจักรวาลนี้ **ปฐวิตลโต ยาว อกนิฏฺฐกา** แต่พื้นปฐพีตลอดจน อกนิษฐมหาพรม ก็พากันปรีดาภิรมย์หรรษา **วิวิธสกฺการาทิหตฺถา** แต่ล้วนมีพระหัตถ์ถือเครื่องสักการบูชา พระมหาบุรุษราชเจ้า ในการเมื่อทรงนั่งบัลลังก์รัตนมหาวชิรอาสน์ ณ ร่มมหาโพธินั้น.

๕.๖ มารวิชยกถา

พญามารให้ธิดาทั้ง ๓ ไปเล้าโลมพระมหาบุรุษ

ตสฺมึ สมเย มาโร ปาปิมา ในกาลนั้น พญามาราธิราช ผู้ใจบาป เมื่อแสวงหาโทษแห่งพระมหาบุรุษราชเจ้ามาช้านาน จะได้เห็นโทษอันหนึ่งก็หามิได้ ครั้นได้สดับศัพทโกลาหลแห่งหมู่อมรคณาสุราสุรเทพ ทั้งหลาย มาประชุมกันกระทำสักการบูชา แด่พระมหาบุรุษราชเจ้าในเวลาวันนั้น พญามาราธิราชก็มีกมลหวาดเสียวสะดุ้งใจว่า พระสิทธัตถราชกุมารนี้ เธอจะเปลื้องตนขนสัตว์ออกไปพ้นพิสัยของเราเสียเป็นอันมากแล้ว ครั้งนี้อาตมาจะฉิบหายเสียแล้ว จะนิ่งช้าอยู่ฉะนี้ที่ไหนได้ จำจะลงไปกระทำอันตรายิกธรรมเสียบ้างจึงจะได้ ดำริแล้วพญามาราธิราช จึงดำรัสสั่งให้มารธิดาทั้ง ๓ คือ นางราคา นางอรดี นางตัณหา จงเร่งเร็วลงไปกระทำความพยายาม เล้าโลมพระสิทธัตถราชกุมารไว้ อย่าให้เธอล่วงพ้นพิสัยของเราไปได้.

ฝ่ายมารธิดาทั้ง ๓ นั้น รับคำสั่งพระบิดาแล้วจึงชวนกันเข้าไปสู่สำนักพระบรมโพธิสัตว์ นางราคาเข้าไปทูลเชิญเสด็จว่า **อุฏฺเฐหิ โภ มจฺจุภีโต** ข้าแต่พระองค์ผู้เกรงเดชมฤตยุราช ขอเชิญพระองค์อุฏฐาการจากรัตนอาสน์เถิด จะทรงนั่งอยู่ที่นี้ทำไม มาจรลีครรไลด้วยข้าพเจ้าเถิด **ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต** พระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงฟัง จึงดำรัสถามว่า **กาสิ ตฺวํ** ท่านนี้เป็นนารีมีนามอย่างไร จะมาเชิญเราไปหนใด ? **อหํ ราคา** ข้าพเจ้านี้ชื่อนางราคา ฯ เอออาการกิริยาของท่านอย่างไรจึงได้ชื่อว่าราคา ? ข้าพเจ้านี้เป็นผู้ผูกสัตว์ให้กำหนัด

ยินดีอยู่ในบ่วงราคะ สัตว์ทั้งหลายจะหน่ายหนีจากบ่วงราคะแห่งข้าพเจ้านี้มิได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้ชื่อว่านางราคา ฯ อ่อราคาเอ๋ยราคา ท่านว่านี้จริงทีเดียว บุคคลผู้กำหนัดด้วยราคะนี้ ย่อมมืดมนอนธการ มิอาจพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นแก่นสาร ก็ตัวเรามาพากเพียรพยายามอยู่ทั้งนี้ ๆ เพื่อจะตัดเสียซึ่งราคะ คือห่วงท่าน ๆ อย่าอยู่เลยจงถอยออกไป นางราคามิอาจดำรงอยู่ได้ จึงถอยออกไปยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น นางอรดีเข้าไปทูลเชิญอีกว่า **อุฏฺเฐหิ ราชปุตฺต** ข้าแต่พระลูกเจ้า ท่านจงไปเสียเถิดให้พ้นจากรัตนอาสน์นี้ ฯ **กาสิ ตฺวํ** ใครนั่นเล่าเข้ามาอีก ฯ **อหํ อรตี** ข้าพเจ้านี้ชื่อนางอรดี ฯ เออเหตุไรเล่า ท่านจึงชื่อว่านางอรดี ? ข้าพเจ้านี้เป็นผู้ผูกสัตว์ไว้ด้วยบ่วง คือ โทโส สัตว์ทั้งปวงจะหลีกไปให้พ้นจากบ่วง คือโทสะแห่งข้าพเจ้านี้ หลีกไปได้เป็นอันยากยิ่งนัก อาศัยเหตุดังนี้จึงได้ชื่อว่านางอรดี ฯ อ่อนางอรดีเอ๋ย เรารู้แล้วว่าสัตว์ทั้งปวง อันลุอำนาจโทโสนั้น ย่อมมืดมนอนธการ มิได้เห็นซึ่งอรรถธรรมทั้งปวง เรานี้ปรารถนาจะตัดเสียซึ่งบ่วงคือโทโสแห่งท่าน จึงมาพยายามอยู่ฉะนี้ เราหาลุอำนาจแก่โทโสแห่งท่านไม่ ฯ นางอรดีได้ฟังก็จนใจ จึงไปยืนอยู่ในที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น นางตัณหาเข้าไปทูลอกีว่า **อุฏฺเฐหิ โภ สพฺพสิทฺธตฺถ** ข้าแต่พระองค์ผู้ให้สำเร็จประโยชน์กิจทั้งปวงผู้เจริญ เชิญพระองค์อุฏฐาการจากรัตนบัลลังก์นี้เถิด ฯ **กาสิ ตฺวํ** นั่นใครเข้ามาอีกเล่า ? **อหํ ตณฺหา** ข้าพเจ้านี้ชื่อว่านางตัณหา ฯ เออ ตัวท่านเป็นอย่างไรจึงได้ชื่อดังนั้น ? ข้าพเจ้าเป็นพนักงานผูกสัตว์ไว้ด้วยบ่วง คือตัณหาเหตุดังนั้น จึงได้ชื่อว่านางตัณหา ฯ ดูกรนางตัณหา เรารู้แจ้งอยู่แล้ว

ว่าสัตว์ทั้งปวงลุอำนาจแก่ความปรารถนาย่อมมีสันดานนั้นมืดมนอนธการ มิได้แลเห็นซึ่งอรรถธรรมทั้งปวง เรามาพยายามอยู่ทั้งนี้เพื่อจะตัดเสียซึ่งบ่วง คือตัณหาแห่งท่าน เราหาลุอำนาจแห่งท่านไม่ ท่านทั้งปวงจงพากันกลับไป อย่ามาเฝ้ารบเร้ากวนเราอยู่ ณ ที่นี้.

มารธิดาทั้ง ๓ นั้น ครั้นเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าขับเสียเช่นนี้แล้ว เมื่อจะไปสิหาไปดี ๆ ไม่ สำแดงลีลาศอาการมายาหญิงเยื้องกรายส่ายหน้าชำเลืองตาขับร้อง จะกระทำพระทัยพระบรมโพธิสัตว์ให้กำเริบก็มิอาจกระทำได้ อาศัยกรรมที่ตัวกระทำมิดีนั้น ซัดให้บัดเดี๋ยวใจก็กลับกลายเป็นคนชรา มีรูปพึงเกลียดพึงชัง **ลชฺชมานา** มารธิดาทั้ง ๓ นั้นก็มีความละอายมิอาจอยู่ช้าได้ ก็พากันรีบกลับไปสู่สำนักพญามาราธิราชทูลความตามนับหนหลัง.

พญามาราธิราช-เสนามารผจญพระมหาบุรุษ

ตทา มาโร ครั้งนั้น พญามาราธิราชได้ฟังก็ทรงพิโรธ มีความริษยานั้นครอบงำประจำสันดาน มิอาจทนทานโทโสอยู่ได้ ก็แผดร้องก้องประกาศด้วยศัพทสำเนียงอันดัง ร้องเรียกเสนามารทั้งปวงว่า เหวย ๆ ดูกรเจ้าเหล่ามารเสนาทั้งปวง เบื้องต่ำแต่อเวจีขึ้นมาตราบเท่าถึงภวัคคพรหม โดยกว้างตลอดไปในอนันตจักรวาลจงมาสโมสรประชุมให้พร้อมกัน ครั้งนี้สงครามกวดขันหนักหนามาช่วยกันเร็ว ๆ อย่าช้า. เสนามารได้ยินเสียงพญามาราธิราชร้องประกาศ ณ ครั้งนั้น ตลอดไปในจังหวัดแว่นแคว้นได้โยชน์หนึ่งต่างคนต่างก็กำเริบเอิกเกริก เป็นโกลาหล ร้องป่าวกันต่อ ๆ ไป

เกลื่อนกล่นกันมาแน่นคับคั่งประดังกันเข้าไปสู่สำนักพญามาราธิราช แล้วทูลถามว่า พระเจ้าข้ามีสงครามขึ้นครั้งนี้ด้วยเหตุประการใด.

อ่อท่านไม่รู้ดอกหรือ บัดนี้พระสิทธัตถราชกุมาร เธอขึ้นนั่งบนรัตนบัลลังก์ภายใต้ร่มไม้มหาโพธิ กระทำความเพียรจะตรัสเป็นพระพุทธเจ้า เธอจะมารื้อขนเวไนยชนทั้งปวงให้พ้นวิสัยของเรา วิสัยของเรานี้จะเสื่อมสูญเป็นอันมาก ท่านทั้งปวงอย่าช้าจงเร่งรัดจัดกันไปเป็นหมู่ ๆ ดูให้เป็นหมวดเป็นเหล่ากัน จงแสดงอิทธินิรมิตบิดผีนกายา ให้พิลึกพึงกลัวต่างกัน สาตราวุธเครื่องสรรพยุทธสำหรับมือถือมั่นตามอิทธิฤทธิแห่งตน ๆ จงช่วยกันผจญพระสิทธัตถะให้เธอหนีจากรัตนบัลลังก์อาสน์ให้จงได้ จงช่วยกันให้สิ้นฤทธิ์สิ้นฝีมือทุก ๆ ตน แต่ทว่าอย่าเข้าผจญให้ตรงหน้าเธอ เธอเป็นนรสีหะอันอุดม สูเจ้าจงเข้าแต่ข้าง ๆ ข้างทิศอุดรนั้นเถิด.

เสนามารทั้งปวงได้ฟังรับสั่งพญามาราธิราช แล้วก็สำแดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ **เอกจฺเจ นีลสรีรา รตฺตมุขา** บางพวกมีตัวเขียวหน้าแดง บางพวกตัวแดงหน้าเขียว บางพวกมีตัวขาวหน้าเหลือง บางพวกมีตัวลายด่างพร้อยหน้าดำ บางพวกตัวดำหน้าด่าง **เอกจฺเจ นีลสรีรา เสตมุขา** มารบางพวกมีตัวเขียวหน้าขาว บางพวกตัวขาวหน้าเขียว **เอกจฺเจ อุปริกายโต นาคสรีรา** มารบางพวกกายท่อนบนเป็นนาคราช ท่อนเบื้องต่ำเป็นมนุษย์ บางพวกท่อนกายเบื้องต่ำเป็นนาคราช เบื้องบนเป็นมนุษย์ บางคนตัวเป็นครุฑหัวเป็นนาค บางพวกตัวเป็นเสือ หัวเป็นวัว ตัวเป็นตัววัวหัวเป็นหัวเสือ บางพวกตัวเป็นวานรหัวเป็นม้า บางพวกหัวเป็นวานรตัวเป็นม้า ตัวเป็นราชสีห์หัวเป็นกระบือก็มี ที่ตัวเป็นกระบือหัวเป็นราชสีห์ก็มี ตกว่ามาร

ทั้งหลายที่เป็นเสนานั้น นิรมิตตนวิกลวิปริตต่าง ๆ นา ๆ ลางมารนิรมิตตัวเป็นแร้งหัวเป็นหัวกา ลางมารนิรมิตปีนอสรพิษพิลึกให้เลื้อยเข้าช่องหูซ้ายออกโดยช่องหูขวา เข้าช่องหูขวาออกมาแผ่พังพานอยู่ช่องหูซ้าย ลางมารมีงูเลื้อยเข้าทางจมูกออกมาแผ่พังพานอยู่ในช่องหู ลางมารนิรมิตอสรพิษ เป็นเครื่องประดับกายสายสังวาลย์วลัยเท้าและวลัยกร ลางมารนิรมิตเป็นอสรพิษพันเป็นผ้าโพกศีรษะ ดูนานาพิลึกพึงกลัว แต่ละตัว ๆ ล้วนโตใหญ่ยิ่งภูเขา ดูตาทั้งสองเล่าก็แดงเหลืองละลานเหลือกหลอก เขี้ยวขาวงอกออกจากปาก หน้าผากย่นขนคิ้วขมวดดำถมึงทึง เคราและหนวดดุจลวดเหล็กงอหงิกโง้ง ผมยุ่งหยิกโหย่งหยอกหยอย โลมากระหมวดวนเป็นก้นหอย เล็บและเขี้ยวก็คมคายมิใช่น้อย แต่ละตน ๆ วรรณสัณฐานนั้นน่าพิลึกพึงกลัวด้วยดุร้าย พ่วงพีกายกำยำใหญ่โต ล้วนแต่มีมือถือโล่ห์และโตมราสาตราวุธต่าง ๆ มีต้นว่าหอกดาบแหลนหลาวเกาทัณฑ์ธนูศร ซ่อมฉมวกมีดยาวง้าวกั้นหยั่นกระบี่ครบมือมาร บางหมู่แบกกระบองเท่าลำตาลและท่อนเหล็กท่อนทองแดงแกว่งกวัด บ้างแบกมัดต้นยุงยางต่างตะบองถือ บางหมู่มีมือถือก้อนศิลาแท่งล้วนแข็งกล้า บ้างก็ทำลายไหล่ผาหักเอามาเป็นอาวุธ แต่ละตน ๆ ใหญ่สูงสองสามคาพยุตและสูงสองสามโยชน์ก็มี มารเสนาทั้งปวงนี้ ล้วนหฤหรรษ์เหี้ยมฮึก โห่ร้องลำพองโลดโผนทะยาน ร้องตะหวาดผาดแผดพิลึก อุโฆษกึกก้องกัมปนาท ดุจเสียงอสนีบาตฟาดทั่วพิภพจบแดน พื้นแผ่นพสุธาเพียงจะเอียงล่มถล่มลง.

ครั้นพญามาราธิราชเตรียมพลมารพร้อมแล้วเสร็จ จึงเสด็จทรงคิริเมขล์อันสูง ๑๕๐ โยชน์ นิรมิตพาหาถ้วนถึงพัน พระกร

ข้างหนึ่งนั้นป้องพระพักตร พระกรนอกนั้นก็ทรงเทพสาตราวุธต่าง ๆ เป็นต้นว่า พระแสงดาบน้อยใหญ่และหอกใหญ่หอกซัด ธนูศรเกาทัณฑ์ จักรีฉมวก อาวุธมีคมข้างหนึ่งก็มีสองคมก็มีสามคมก็มีครบครันสิ้นทั้งปวง เสด็จอยู่ในท่ามกลางมารโยธา **ปุรโต ฉตฺตึสโยชนิก** มารเสนาที่ไปในเบื้องหน้านั้น ไกลออกไปได้ ๑๖ โยชน์ เบื้องหลังตลอดถึงขอบเขาจักรวาล พญามารยกพลมารมาครั้งนั้น ประหนึ่งว่าจะครอบงำย่ำยีเสียซึ่งโพธิบัลลังก์ เสียงพญามาร้องก้องสนั่นว่า **คณฺหถ พนฺธถ วิชฺฌถ หทยํ มทฺทถ** เหวยมารเสนาอย่าช้ามือ จงเร่งรัดกันเข้าไปจับ ไปถือ ไปผูก ไปมัด ไปรัด เอาพระสิทธัตถะมาแทงเสียเถิดอย่าไว้ ผ่าอกออกแล้วล้วงเอาดวงใจออกมาขยี้ขยำทำให้เสียให้ยับแล้วจับสองเท้าเธอเหวี่ยงขว้างไปยังฝั่งสมุทรฟากโน้น เมื่อพญามาราธิราชร้องประกาศฉะนี้แล้วก็ยกมารโยธามา ครั้งนั้นก็บังเกิดเป็นลางนิมิตร้าย เป็นต้นว่าอุกกาบาตตกลงโดยรอบขอบเมฆ หมอกกลัดกลุ้มมัวทั่วอากาศ มีมหาวายุวาตพัดแผ่นศิลาหักแตก รุกขชาติทั้งหลาย ที่ไม่ควรจะหักก็โค่นคลอนนอนระเนระนาด นิมิตร้ายหลายหลากหากมีฉะนี้ ด้วยสามารถจะสำแดงให้แจ้งว่า พญามาราธิราชจะถึงซึ่งปราชัยพ่ายแพ้แก่พระมหาบุรุษเจ้าแห่งเราครั้งนั้น.

ตสฺมึ ขเณ ฉณเวสํ คเหตฺวา ฝ่ายฝูงเทพยเจ้าทั้งหลาย บรรดาถือเพศเป็นคนมหรสพ มาแวดล้อมสมโภชบูชาพระมหาบุรุษเจ้าในสถานที่นั้น ครั้นได้สดับเสียงพญามารกับเสนาเอิกเกริกอื้ออึงมาก็สะดุ้งตกพระทัย **อุตฺตรํ ทิสํ โอโลกิยมานา** ต่างพระองค์แลดูไปข้างอุดรทิศ เห็นพญามาราธิราชเร่งพลโยธามา เทพยเจ้าทั้งหลายนั้นกลัวแต่เสนามารร้ายมีกำลัง ต่างองค์ต่างก็ละพระมหาบุรุษเจ้าไว้แต่พระองค์เดียว แล้วพากันหลีกไป.

พระมหาบุรุษทรงระลึกถึงบารมี ๓๐ ทัศ ให้มาต่อสู้พญามาร

เมื่อเทพธิดาทั้งหลายหนีไปจากสถานที่นั้นสิ้นแล้ว พระมหาบุรุษเจ้าทอดพระเนตรไปข้างทิศอุดร เห็นพญามาราธิราชกับเสนาตั้งหน้ามาสู่โพธิบัลลังก์ พระองค์จึงรำพึงว่า พญามาราธิราชยกพลใหญ่มาครั้งนี้ก็อาศัยแก่เราผู้เดียวปรารถนาจะทำอันตรายแก่เราผู้เดียวจึงระดมกันมา **อิมสฺมึ ปน ธาเน** ก็ในสถานที่นี้ สิ่งใดจะเป็นที่พึ่งแห่งเราจะได้มีหามิได้ สมเด็จพระมารดาบิดา พระประยูรญาติวงศาหรือมิตรสหายองค์ใดองค์หนึ่งก็มิได้มี เห็นเทพเจ้าทุกราศีเป็นเพื่อนอยู่ มาบัดนี้ หมู่อมรคณาก็พากันหนีมาราธิราชไปสิ้นแล้ว **อญฺญํ ปฏิสรณํ** สิ่งอื่น ๆ นั้นจะเป็นที่พึ่งแห่งอาตมาครั้งนี้ไม่มีเลย เห็นแต่พระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศ กับมหาบริจาค ๔ ประการ ที่อาตมาสร้างสมมาช้านานแล้ว นี้แลจะเป็นที่พึ่งของอาตมา จะยุทธนาสงครามด้วยพระยามาราธิราชด้วยพลบารมีนี้เถิด เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทรงดำริฉะนี้แล้ว พระองค์ระลึกถึงพระบารมีแห่งพระองค์ออกพระวาจาเป็นบาทพระคาถาว่า :-

อายนฺตุ โภนฺโต อิธ ทานสีลา
เนกฺขมฺมปญฺญา วิริยาธิขนฺตี
สจฺจาทิฏฺฐีธานเมตฺตา อุเปกฺขา
ยุทฺธาย โว คณฺหถ อาวุธานิ

ความว่า พระมหาสัตว์เจ้า ดำรัสเรียกพระบารมีว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย คือทานบารมี สีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฏฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี พระบารมีทั้งนี้แต่ละสิ่ง ๆ แจกออกเป็น ๓ สถาน เป็นบารมีสถานหนึ่ง เป็นอุปบารมีสถานหนึ่ง เป็นปรมัตถบารมีสถานหนึ่ง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น ๓๐ ทัศด้วยกัน พระบารมีทั้งปวงนี้ จงมาสโมสรประชุมให้พร้อมกัน ถือสรรพศัสตราวุธให้ครบมือช่วยการณรงค์สงคราม ด้วยมารโยธามีพญามาราธิราชเป็นประธานในกาลนี้.

อถ สมตึสโยธปุริสา ในลำดับนั้น พระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศก็มาสู่สำนักพระบรมโพธิสัตว์ ทำอาการปานประหนึ่งว่าจะเป็นตัวเป็นตนเป็นโยธา ๓๐ คนเข้ามาแวดล้อมอยู่พร้อมหน้า สำแดงอาการอย่างประหนึ่งจะทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ได้ทรงกรุณาชุบเลี้ยงเกล้ากระหม่อมมาสิ้นกาลช้านาน แต่พระองค์สิ้นทรัพย์สิ้นบุตรภริยาสิ้นเนื้อสิ้นเลือดสิ้นพระชนม์ เพราะขวนขวายชุบเลี้ยงเกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ คนนี้ มากกว่ามากนัก อย่าว่าแต่ข้าวน้ำโภชนาหารวัตถาลังการเลย แต่พระองค์ตัดพระเศียรซึ่งประดับสรรพอลังการให้เป็นทาน ถ้าจะประมาณประสมไว้ นาลีเกรผลาทิโต ก็มากกว่าผลไม้อันใหญ่มีผลมะพร้าวเป็นต้น บรรดามีในมณฑลสกลปฐพีนี้ แต่พระองค์ทรงคว้านพระเนตรทั้งสองซ้ายขวาให้เป็นทาน ถ้าจะประมาณก็มากกว่าดารากรในอากาศทั้งปวง แต่พระองค์ทรงผ่าพระทรวงเพิกพระหฤทัยออกให้เป็นทานนั้น ถ้าจะประมาณผสมกันกองไว้ ก็จะได้มากกว่าผลไม้น้อย ๆ ทั้งหลายบรรดามีในมณฑลสกลปฐพี แต่พระองค์

เชือดพระมังสะออกบำเพ็ญทานนั้น ก็มากกว่าปฐพี พระองค์ทรงบำเพ็ญพระโลหิตเป็นทาน ก็มากกว่าชลวารีทั้ง ๔ สมุทร ทรงยกพระปิยบุตรเป็นทาน เห็นปานดังพระชาลีกัณหา ทรงยกภริยาเป็นทานเห็นปานดังพระมัทรี ทรงบำเพ็ญสีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมีตลอดจนอุเบกขาบารมี อย่างอ่อนอย่างกลางอย่างอุกฤษฏ์ช้านานสิ้น ๔ อสงไขยแสนกัปป์ สู้ยากลำบากพระองค์มา เพราะทรงพระกรุณาเกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ นี้ บัดนี้สงครามมาถึงแก่พระองค์ ๆ อย่าได้ทรงพระปริวิตกเลย เกล้ากระหม่อมทั้ง ๓๐ นี้ จะขอรับอาสาออกทำสงครามด้วยพญามาราธิราช ให้พระองค์ได้ซึ่งชัยสิริสวัสดีพระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศอย่างประหนึ่งว่าจะทูลฉะนี้แล้ว ก็แวดล้อมองค์พระบรมโพธิสัตว์อยู่ ส่วนพระบรมโพธิสัตว์อย่างประหนึ่งว่าจะได้ยินพระบารมีทูลดังนั้นแล้วตรัสว่า เออดีแล้ว เราจะได้เห็นกำลังของท่านในครั้งนี้ พระองค์จะได้มีพระทัยท้อต่อพญามาราธิราชหามิได้ทรงตั้งไว้ซึ่งศีลบารมีมั่น ทรงพระขรรค์คมกล้า กล่าวคือพระปัญญาบารมี ด้วยพระหัตถ์กล่าวคือ ศรัทธา **เสสสมฺภารํ กตฺวา** ทรงกระทำซึ่งโล่ห์แขนป้องกันพระองค์ด้วยพระสัมภารบารมีนอกนั้น ตั้งพระพักตร์ผันสู่ปุริมทิศเป็นปกติ มิได้เหลียวแลแปรพระพักตร์ไปในเบื้องซ้ายและเบื้องขวา ทรงพระดำริแต่ว่าควรที่อาตมาจะกำจัดเสียซึ่งพญามาราธิราช กับทั้งพลเสนา ด้วยอำนาจแห่งโยธาบารมี ณ กาลบัดนี้.

ตทา มาโร ตํ อภินิสินฺนํ ทิสฺวา ฝ่ายพญามาราธิราช เมื่อเห็นพระบรมโพธิสัตว์นั่งขึงอยู่ มิได้สะดุ้งตกพระทัย ก็ขึ้งโกรธเหลือก

เนตรทั้ง ๒ ขึ้นแล้วก็ร้องตะหวาดว่า เหวย ๆ มารเสนา จงเร่งเข้าไปจับพระสิทธารถมาแทงมาฆ่าเสียอย่าไว้ เสนามารทั้งหลายก็กรูกันเข้าไปคับคั่ง ขู่ตะคอกคำรามร้องแผดสิงหนาทจะให้สะดุ้งตกใจกลัว บ้างก็มีมือถือตะบองเหล็กแบกภูเขาแผ่นศิลา บ้างก็เหาะขึ้นไปในอากาศคุกคามตะหวาดพระมหาบุรุษเจ้า อยู่แต่ไกล ๆ มิอาจเข้าไปใกล้ได้.

ฝ่ายพญามารครั้นเห็นพระมหาบุรุษเจ้ามิได้หวาดหวั่นไหว ก็เร่งพิโรธมีกำลัง จึงแผลงอิทธิฤทธิบันดาลลมพายุใหญ่ให้ระดมพัดมาแต่ทิศานุทิศ มีสำเนียงครื้นครั่นลั่นพิลึก ลมนั้นอาจพัดภูเขาอันสูงใหญ่ให้แตกหักกระจัดกระจายลง แล้วกลับหวนหอบกอบโกยเอาขึ้นไปบนอากาศได้ ถึงเพียงนี้ ก็มิอาจพัดพานมาตรว่าแต่ชายจีวรแห่งพระมหาบุรุษเจ้าให้ไหวได้ พญามารก็เร่งพิโรธโกรธใจ จึงบันดาลมหาเมฆอันใหญ่ให้ตั้งขึ้นร้อยชั้นพันชั้น ยังท่อธารน้ำฝนให้ตกลงอย่างประหนึ่งว่าจะทำลายปฐพี ก็มิอาจทำชายจีวรแห่งพระมหาสัตว์ให้ชุ่มเปียกได้ จึงบันดาลห่าฝนแผ่นศิลาให้ตกลงมา แต่ละก้อน ๆ ใหญ่รุ่งเรืองเป็นเปลวเพลิง ครั้นตกลงมาในที่ใกล้พระมหาบุรุษเจ้าแล้วก็กลับกลายเป็นพวงบุบผามาลัยทำสักการบูชา ตกว่าพญามาราธิราชยังพิโรธโกรธใจ บันดาลห่าฝนอาวุธหอกดาบแหลนหลาว บันดาลห่าฝนถ่านไฟ ห่าฝนเถ้ารึง ห่าฝนทรายและเปือกตมอันร้อนเป็นเปลวเพลิง และบันดาให้มืดคลุ้มกลุ้มกลัดยิ่งกว่ามืดในโลกันตมหานรก ครั้นเข้ามาใกล้พระมหาบุรุษเจ้า ก็เสื่อมหายกลับกลายเป็นบุบผามาลัยเข้าตอกดอกไม้เครื่องสักการบูชาไปสิ้น.

เอวํ มาโรปิ ปาปิมา เมื่อพญามารผู้ใจบาปบันดาลห่าฝน ๙ ประการดังนี้ให้ตกลงแล้ว มิอาจทำให้เป็นอันตรายแก่พระมหาบุรุษเจ้าได้ ก็พิโรธแผดร้องเงือดเงื้อจักราวุธ ไสช้างคิรีเมขล์รุกรันเข้าไปใกล้พระมหาบุรุษเจ้าแล้วร้องว่า ดูกรพระสิทธารถ รัตนบัลลังก์อาสน์นี้เป็นของเรา ท่านจงเร่งลุกหนีไปเสียเร็ว ๆ อย่าช้า ถ้าท่านมิไปเราจะผ่าทรวงล้วงเอาดวงหทัยท่านเสียบัดนี้.

อถ โข โพธิสตฺโต กาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสดับคำพญามารกล่าวหยาบช้าถึงเพียงนี้ พระองค์จะได้มีความเคืองแค้นพระทัยในถ้อยคำแห่งพญามารนั้นสักน้อยหามิได้ ทอดพระเนตรดูพญามารด้วยพระทัยกอปรด้วยความกรุณา ดุจบิดาอันแลดูซึ่งบุตร **เมตฺตํ พลโกฏฺฐกํ พนฺธิตฺวา** พระองค์จึงตั้งค่ายมั่นอันแน่นหนา กล่าวคือพระเมตตาพรหมวิหารแล้ว จึงเปล่งออกซึ่งพระวาจาว่า ดูกรพญามาราธิราช เรานี้ประเสริฐเลิศในโลก พลมารนี้กับตัวท่านไม่รู้ตัวว่าเป็นต่ำกว่าเรา บารมีของเราได้บำเพ็ญมานั้นจะประมาณมิได้ เป็นอนัญญสาธารณ์มิได้ทั่วไปแก่ผู้อื่น กุศลอันบุคคลทั้งหลายในอนันตโลกธาตุกระทำนั้น ๆ จะเอามาเปรียบกันกับด้วยบารมีของเรา แต่เสี้ยวซีกซึ่งแบ่งออกเป็น ๑๖ ส่วนถึง ๑๖ ครั้ง ก็ยังเปรียบมิได้ นี่แน่ะพญามาร **ติรจฺฉาโน สโส หุตฺวา** ตัวเรานี้มาตรว่าบังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน โดยต่ำเป็นกระต่ายก็ดี เราก็ยังมีศรัทธา เมื่อเห็นหน้ายาจกมาถึงแล้ว ก็ยังโลดโผนโจนเข้ากองไฟ เผาเนื้อแห่งเราให้เป็นทานได้ เราได้ทำทานถึงอย่างนี้ ยากที่จะมีผู้สามารถกระทำได้ เราบังเกิดในโลกนี้ก็จริง แต่น้ำใจของเรานี้จะติดไปด้วยโลกธรรมหามิได้ เรามา

อยู่ในสถานที่นี้ เพื่อจะแสดงให้สัตวโลกทั้งปวงได้เห็นซึ่งความชรา และมรณะ เรานี้ชื่อว่าอนันตชินะ ผู้ผจญเสียซึ่งมารทั้งปวงหาเศษมิได้ **พุทฺโธ โพธิมูเล หุตฺวา** เราจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ณ ควงไม้มหาโพธินี้ แล้วเราจะขนประชาชนทั้งปวงให้ล่วงจากสังสารวัฏ ท่านจะมาขวางขัดขจัดเสียจากที่นี้หาควรไม่.

อถ มาโร ตํ สุตฺวา พญามารได้ฟังดังนั้นด้วยกำลังอำนาจโทโส ยิ่งโกรธแรงแกว่งจักราวุธเข้าไปใกล้แล้วร้องตะหวาดว่า ดูกรพระสิทธารถ ให้ลุกหนีจากบัลลังก์ เหตุไฉนจึงยังนั่งเฉยอยู่ว่าไร บัลลังก์นี้หาสมควรแก่ท่านไม่ ย่อมสมควรแก่เรา ๆ เป็นผู้ประเสริฐเลิศในโลกครอบงำมนุษย์เทวดาทั้งปวง บัลลังก์บริสุทธิ์นี้เกิดด้วยบุญแห่งเราต่างหาก หาได้เกิดด้วยอำนาจบุญของท่านไม่.

พระมหาบุรุษเจ้าตรัสว่า จริงดังนั้นหรือพญามาร บัลลังก์นี้เกิดเพราะอำนาจท่านหรือ ? พญามารว่า เออ พระสิทธารถ บัลลังก์นี้เกิดแก่เราจริง ๆ ฯ พระมหาบุรุษตรัสว่า ดูกรพญามาร ก็ใครรู้เห็นเป็นพยานบ้างเล่า ? พญามารว่า **อยํ เม สกฺขี** บริษัททั้งปวงนี้แหละเป็นพยานของเรา ว่าแล้วก็มุ่งเขม้นดูหมู่บริวารของตน เสนามารรู้อัชฌาสัยก็ร้องรับสมอ้างอื้ออึงไปว่า จริงแล้วพระเจ้าข้า บัลลังก์นี้เกิดเพื่อบุญของพระองค์จริงอยู่ เออ ดูกรพระสิทธารถ ได้ยินหรือไม่เล่า พยานของเรามีถมไป อันพยานสมอ้างว่าเป็นของท่านนั้น เราก็ได้ยินอยู่แล้ว แต่เราจักขอถามท่านสักหน่อยก่อนว่า เมื่อก่อนนั้นบัลลังก์อย่างนี้มีหรือไม่ในที่นี้ ในที่นี้แต่ก่อนไม่มีบัลลังก์จริง ? นี่แน่ะพญามารแต่ก่อนในที่นี้ก็หามีบัลลังก์ไม่ ต่อเมื่อเราได้มาถึงจึงมีขึ้น

นี้แลเราจึงว่าเป็นบัลลังก์ของเรา ฯ ซึ่งท่านว่าเกิดเพราะบุญของท่านนั้น คือ ท่านได้บำเพ็ญทานและรักษาศีลสิ่งไร ? อ๋อ ท่านอย่าถามถึงทานและศีลนั้นเลย เราได้บำเพ็ญมานี้ก็มีมากอยู่แล้ว ก็จะได้ใครเป็นพยานอีกเล่า ก็หมู่มารเสนานี้สิเป็นพยานของเรา ว่าแล้วพญามารก็เหลียวดูบริษัทมารเสนา ๆ ก็รับสมอ้างพร้อมกัน พญามารจึงว่าท่านได้ยินหรือไม่เล่า พยานของเรามีเป็นอันมาก เออ พญามารข้อซึ่งท่านได้จำศีลให้ทาน การนี้จะมีจริงอยู่บ้าง ยกไว้ก่อนเถิด แต่ข้อซึ่งว่าบัลลังก์นี้เกิดเพราะท่านนั้น ท่านทำอธิษฐานประการใด ? นี่แน่ะพญามารเราจะเล่าให้ท่านฟังเมื่อแรกเรามาถึงที่นี่ เราเอาหญ้าคา ๘ กำมือมาเรียบเรียงลง ณ ควงไม้มหาโพธิแล้วอธิษฐานหญ้าคาก็บันดาลเกิดขึ้นเป็นบัลลังก์ด้วยอำนาจอธิษฐานบารมีของเรา ๆ จึงว่าบัลลังก์นี้เป็นของเรา ท่านจะให้เราลุกไปจากบัลลังก์นี้หาควรไม่ ดูกรพระสิทธารถท่านนี้กระไรใจคอองอาจฮึกฮักนักหนา ตัวก็คนเดียวหาเพื่อน ๒ มิได้ ศัสตราวุธก็ไม่มี ส่วนเรานี้มีเสนาโยธาหาญมากกว่ามากนักหนา เครื่องยุทธศัตราก็มีพร้อม ใจคอท่านไม่ยอมกลัวบ้างเลยหรือ ท่านนี้ช่างงมงายอยู่ หารู้ไม่ว่าโยธาของเรามี โยธาของเรานี้เราได้เลี้ยงดูเป็นเวลาช้านาน แต่ล้วนมีกำลังแกล้วกล้าสามารถอาจได้ชัยชนะจบทั่วจังหวัดอนันตจักรวาล อนึ่ง อาวุธของเราก็ขัดอานมานานแล้ว เราได้ซ่อนเหน็บเก็บไว้กับหัตถ์ของเรา เหตุดังนั้น เราจึงกล้าหาญอยู่ได้ในที่ยุทธภูมิ พญามาราธิราชได้ฟังก็สงสัยจึงดำริในใจว่า พระสิทธารถราชกุมารนี้เธอเป็นผู้เลิศเลื่องลือด้วยสัจจวาทีเหตุไฉนครั้งนี้เธอจึงมาเจรจาเหลาะแหละ หรือว่าเธอจนใจจวนตัวกลัวแต่มรณภัย ก็หากมีสติไหลเล่อเพ้อพูดไปตามความ จำอาตมา

จะซักถามเธอดูให้สิ้นสำนวนสักหน่อย คิดแล้วพญามารก็ซักถามว่า เออ ดูกรพระสิทธารถ แต่ก่อนแต่ไรมา เราไม่เคยเห็นเลยว่าท่านนี้เป็นคนเหลาะแหละพูดเหลวไหล พึ่งมาได้เห็นในครั้งนี้ นั่งอยู่แต่ผู้เดียวควรหรือบอกว่ามีโยธาได้เลี้ยงดูไว้เป็นอันมาก นั่งอยู่มือเปล่าก็ว่ามีอาวุธขัดอานไว้ช้านานแล้ว ก็เมื่อมีทำไมจึงไม่เห็นปรากฏเล่า ดูกรพญามาร ท่านอย่าเพ่อว่าเราเป็นคนเหลาะแหละ เราหาเป็นเช่นนั้นไม่ โยธาของเรามี เราได้เลี้ยงดูมาช้านาน คือ สมติงสบารมีทั้ง ๓๐ ทัศอันเราได้บำเพ็ญมาช้านาน ประมาณสี่อสงไขยแสนกัป อาวุธที่เราขัดอานไว้แล้ว คือ ติกขณปัญญาของเรา ปัญญาอาวุธของเรานี้อาจให้สำเร็จกิจได้ทุกประการ นี่แน่ะพญามาร ตัวท่านว่าบัลลังก์นี้เกิดขึ้นเพราะบุญญาภิสมภารของท่านนั้น ท่านได้บำเพ็ญสมติงสบารมีเมื่อครั้งไร ท่านได้บำเพ็ญปัญจมหาบริจาคเมื่อครั้งไร ว่าแต่โดยสัตย์จริงนะอย่ามุสา เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าตรัสติเตียนพญามาร ด้วยว่ากล่าวมุสาฉะนี้ ครั้งนั้นพญามาราธิราชได้ฟัง ก็พิโรธโกรธยิ่งนัก จึงกวัดแกว่งพระแสงจักรขว้างไป หวังใจจะให้สังหารผลาญพระชนมชีพแห่งพระมหาบุรุษเจ้า จักราวุธนั้นมีฤทธิ์มาก สามารถจะตัดภูเขาเพชรให้ขาดได้ ดุจดังว่าตัดซึ่งหน่อไม้ไผ่ ครั้นเข้าไปใกล้พระมหาบุรุษเจ้าแล้วก็กลับกลายเป็นเพดานกางกั้นอยู่ ณ เบื้องบนควรอัศจรรย์.

ตทา มหาสตฺตํ ปหาย ปลายิตฺวา ครั้งนั้นเทวดาทั้งหลายที่ละพระมหาบุรุษเจ้า แล้วหนีไปอยู่ ณ ขอบเขาจักรวาลนั้น ๆ **คีวํ ปสาเรตฺวา** ต่างองค์ต่างก็ยื่นพระศอเงยพักตร์ขึ้นและแง้ดูอยู่ เห็นพระยามหาบุรุษเจ้าทรงแกล้วกล้าปราศจากความกลัวแต่พญามาร

เปรียบปานพญาครุฑอันอยู่ในท่ามกลางแห่งฝูงนาคทั้งหลาย ต่างองค์ต่างก็น้อมกายประณมหัตถ์นมัสการอยู่ทุกถ้วนหน้า

พญามารเห็นว่า กระทำไม่ไหวแล้วก็ดำริว่า พระสิทธารถเธอเป็นอัครบุคคล จะผจญเธอด้วยฤทธิเห็นจะไม่ได้ แต่ไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็จำจะแก้ไขเอาด้วยกล คงจะผจญเธอให้จงได้ คิดแล้วพญามารก็ซักถามหาพยานว่า ดูกรพระสิทธารถผู้เจริญ บัลลังก์นี้เป็นของเรา พยานของเรามีมาก ซึ่งท่านว่าเป็นบัลลังก์ของท่านนั้น ใครรู้เห็นเป็นพยานบ้างก็เอาตัวมา เมื่อพญามารซักไล่หาตัวพยาน ครั้งนั้นพระมหาบุรุษเจ้าจึงทรงพระดำริว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งกอปรด้วยเจตนาจะได้เป็นพยานของอาตมานี้หามีไม่ ถ้าเว้นไว้แต่พระธรณี ๆ อันหาเจตนามิได้นี้แลจะเป็นพยานแห่งอาตมา ทรงดำริดังนี้แล้ว ก็เหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาออกจากกลีบมหาบังสุกุลจีวร มีพระวาจาดำรัสเรียกว่า ดูกรพระธรณีเจ้า แต่เราปรารถนาบัลลังก์นี้ จึงตั้งใจบำเพ็ญพระสมติงสบารมีมาสิ้นกาลนานนับโดยเอนกชาติ เรากระทำการกุศลสิ่งใดก็หลั่งไหลลงเหนือพระธรณีนี้ ครั้งนี้เรานั่งเหนือรัตนบัลลังก์ทำสงครามด้วยมารเสนา ๆ เป็นพยานอันโกงเข้ารับสมอ้างพญามาราธิราช เหตุไฉนพระธรณีจึงมานิ่งเสียได้ ไม่เป็นพยานแห่งเรา เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าตรัสฉะนี้ พระธรณีก็มิอาจทนทานอยู่ได้ด้วยอำนาจพระบารมี พระธรณีก็ผุดขึ้นมาด้วยเพศเป็นนารี **โพธิสตฺตสฺส ปุรโต ธตฺวา** ประดิษฐานอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตรทำอาการหนึ่งจะทูลว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษผู้ประเสริฐ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้แจ้งแล้วซึ่งบุญญาภิสมภาร อันพระองค์สร้างสมภารมาช้านาน ข้าพระองค์ย่อมได้รู้เห็นเป็นพยานทุกครั้งมา แต่พระองค์หลั่งน้ำทักขิโณทกธารา

ลงคราวไร ข้าพระองค์เอาเกศประคองรับไว้ กำพระเกศาข้าพระองค์นี้ก็ยังชุ่มอยู่เป็นอันมากนักหนา ข้าพระองค์จักบิดออกให้เห็นแจ้งประจักษ์แก่ตาในครั้งนี้ ประหนึ่งว่าจะทูลฉะนี้แล้วก็บีบออกซึ่งน้ำในกำพระเกศ น้ำนั้นก็พังหลั่งไหลออกมาเป็นท่อธาร ท่วมทับพวกพลมารสิ้นทั้งปวง จนแต่ช้างนาฬาคิริเมขล์ อันใหญ่หลวงโดยสูงได้ ๑๕๐ โยชน์ก็มิอาจหยุดยืนอยู่ได้ ล้มถล่มเลื่อนลอยไปถึงมหาสมุทรสาคร มารเสนานิกรก็พากันล่องลอยไปตามกระแสน้ำสิ้นด้วยกัน ต่างตกใจกลัวตัวสั่นพากันปลาตนาการหนีไปในทิศต่าง ๆ.

พญามารและเสนามารแพ้พระบารมี พระมหาบุรุษ

มาโร อตฺตโน อุตาโณ ส่วนพญามารนั้นหาที่พึ่งแห่งตนมิได้แล้ว ก็บังเกิดมีความกลัวเป็นอันมาก จึงดำริว่า จริงหนอผลทานเป็นอัศจรรย์ให้ผลล้ำเลิศ พระสิทธารถนี้เธอมีฤทธิ์มาก จะได้สำเร็จความปรารถนาเที่ยงแท้ คิดแล้วก็กลับมีศรัทธาเลื่อมใสในพระมหาบุรุษเจ้า **สพฺพาวุธานิ ฉฑฺเฑตฺวา** พญามารก็สลัดเสียซึ่งสรรพศัสตราวุธทั้งปวงแล้วยกหัตถ์นมัสการขึ้นเหนือเศียร กล่าวสรรเสริญพระคุณด้วยคาถาว่า

นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เต ปฏิปุคฺคโล
ตฺวํ พุทฺโธ ตฺวํ สตฺถา ตฺวํ มาราภิภู มุนิ
ตฺวํ อนุสเย เฉโก ติณฺโณ ตาเรสิ มํ ปชํ

อธิบายความในคาถาว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษเจ้าอันอุดม ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมแด่พระองค์ พระองค์เป็นผู้เลิศหาผู้ใดผู้หนึ่งในไตรโลกธาตุเป็นคู่เปรียบเทียบได้ย่อมไม่มี พระองค์ตรัสรู้แล้วจะได้เป็นพระบรมศาสดาแห่งเทพยดามนุษย์ทั้งปวง พระองค์เป็นปราชญ์ฉลาดในกิเลสเครื่องแนบสันดาน ครอบงำมารกับทั้งเสนามารเสียได้ พระองค์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏแล้ว จะยังข้าประชาสัตว์ทั้งหลาย ให้ข้ามพ้นจากวัฏฏสงสาร

เอวํ มาโร โพธิสตฺตํ โถเมติ พญามารกล่าวสรรเสริญพระคุณพระมหาบุรุษเจ้าด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็กลับไปสู่ที่อยู่ของตน.

๕.๗ อภิสัมโพธิกถา

ธรรมที่ตรัสรู้

พระมหาบุรุษเจ้าถึงซึ่งชัยมงคล คือ ผจญมารกับทั้งเสนาให้พ่ายแพ้แล้ว เวลานั้นก็เป็นสายัณหสมัย พระองค์สถิตเหนืออปราชิตบัลลังก์ เทพดาทั้งหลายครั้นเห็น พญามาราธิราชพ่ายแพ้อำนาจพระมหาบุรุษราชไปสิ้น แล้วก็ชวนกันมาสโมสรสันนิบาตกระทำสักการบูชาโดยมโหฬาราดิเรก **เอวํ โพธิสตฺโต เทเวหิ ปูชิยมาโน** พระมหาบุรุษเจ้าอันเทพดาเจ้าทั้งหลายมาประชุมกันทำการสักการบูชาอยู่ด้วยประการดังนี้ พระองค์กระทำมนสิการในพระอานาปานสติกรรมฐาน ได้สำเร็จจตุตถฌานสมาบัติ แล้วพระองค์จึงกระทำให้แจ้งซึ่งบุพเพนิวาสญาณระลึกชาติหนหลังได้ในเวลาปฐมยาม เมื่อพระองค์ได้บุพเพนิวาสญาณนั้น เดิมเมื่อจะระลึกถอยหลังนั้น พระองค์ระลึกไปว่าอาตมานี้มาแต่ไหน จึงได้มานั่งอยู่บนรัตนบัลลังก์นี้ เมื่อพิจารณาไป ๆ ก็รู้แจ้งเห็นแจ้งว่าอ่ออาตมานี้มาแต่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วพิจารณาถอยไปถึงที่พระองค์รับมธุปายาสนางสุชาดา แล้วทรงพิจารณาถอยหลังไปถึงเสวยพระสุบิน ๕ ประการ แล้วพิจารณาถอยหลังถึงที่วันฉันอาหารหยาบ แล้วถอยหลังลงไปถึงที่ทรงทำทุกกรกิริยา ถอยหลังลงไปถึงกาลอันเข้าไปหาอุทกดาบสรามบุตรและอาฬารดาบสกาลามโคตร แล้วพิจารณาถอยหลังไปถึงวันที่ ให้ปฏิญาณแก่พระเจ้าพิมพิสาร ถอยหลังลงไปถึงเมื่อพระองค์ทรงบาตรในเมืองราชคฤห์ แล้วพิจารณาถอยหลังลงไปถึงกาลเมื่อเสด็จอยู่ใน

อนุปิยัมพวัน ถอยหลังลงไปถึงเมื่อทรงบรรพชาแทบฝั่งแม่น้ำอโนมานที ถอยหลังลงไปถึงเมื่อเสด็จอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ถอยหลังลงไปถึงกาลเมื่อประสูติจากพระครรภ์พระพุทธมารดาในป่าลุมพินีวัน ทรงระลึกถอยหลังลงไปถึงกาลเมื่อพระองค์จุติจากดุสิตวิมาน แล้วลงปฏิสนธิในครรโภทร พระองค์ทรงระลึกถอยหลังไป ๆ ตราบเท่าถึงพระชาติที่เป็นพระสุเมธ และได้พุทธพยากรณ์แทบบาทมูลแห่งสมเด็จพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระพุทธบุรุษเจ้าพิจารณาบุพเพนิวาสญาณระลึกพระชาติหนหลังครั้งนั้น ประกอบด้วยอุเทศและกาลมีประการเป็นอันมาก จะระลึกโดยหยาบหามิได้ ระลึกโดยละเอียดแจ้งประจักษ์ด้วยพระญาณว่า ชาตินั้น ๆ อาตมาบังเกิดมีโคตรตระกูลอย่างนี้ ๆ มีรูปพรรณสัณฐานนั้น ดำแดงขาวเหลืองดังนี้ ๆ ใหญ่น้อยมีประมาณเพียงนี้ ๆ เลี้ยงชีวิตด้วยอาหารอย่างนี้ ๆ ได้เสวยสุขทุกข์อย่างนี้ ๆ มีกำหนดอายุเท่านี้ ๆ **ปฐมยาเม ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสริ** พระมหาบุรุษเจ้ายับยั้งอยู่ด้วยบุพเพนิวาสญาณนั้นล่วงปฐมยามแล้ว

ครั้นล่วงเข้าถึงมัชฌิมยาม พระองค์ทรงพิจารณาชำระทิพยจักษุญาณและทิพยโสตญาณ มีพระเนตรและพระกรรณประดุจดังทิพย์เห็นแจ้งประจักษ์ในสัตตสังขารทุกสิ่งทุกประการ พระองค์ดำรงอยู่ด้วยทิพยจักษุญาณและทิพยโสตญาณนั้น ๆ สิ้นเวลามัชฌิมยาม

ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยาม พระองค์จึงปลงพระปัญญาพิจารณาปัจจยาการ คือ พระปฏิจจสมุปบาทธรรมว่า **อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ** เป็นอาทิ ความว่า สังขารธรรมทั้งหลาย ย่อมบังเกิดแต่อวิชชาเป็นปัจจัย ซึ่งได้นามบัญญัติว่า อวิชชา ๆ นั้น จะได้แก่ธรรมอันใดหนอ อ่อ อวิชชานี้มิใช่

อื่นไกล คือ โมหะ ๆ ที่ปิดป้องปัญญามิให้พิจารณาเห็นในห้องพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นแลได้นามชื่อว่า อวิชชา ๆ นี้แลเป็นปัจจัยให้บังเกิดสังขาร ๆ ก็มีถึง ๓ ประการ โดยปริยาย คือ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอเนญชาภิสังขาร เป็น ๓ ประการดังนี้ ก็กามาพจรกุศลที่เป็นพนักงานตกแห่งซึ่งกามสุคติ คือมนุษยโลกและฉกามาพจรสวรรค์นี้แลได้ชื่อว่า ปุญญาภิสังขาร ถึงรูปาพจรกุศลที่แต่งผลในรูปภพ ๑๖ ชั้นพรหมนั้นก็ดี ก็ได้ชื่อว่าปุญญาภิสังขารเหมือนกัน ส่วนอปุญญาภิสังขารนั้น ได้แก่อกุศลที่ตกแต่งผลในจตุราบายภูมิ ๔ มีนรกเป็นต้น ส่วนอเนญชาภิสังขารนั้น ได้แก่อรูปาพจรกุศลอันแต่งผลในภูมิ ๔ สังขารมี ๓ ประการดังนี้.

อันใจความนั้น ก็คือกุศลากุศลกรรมที่ตกแต่งสัตว์ทั้งหลายให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารนั้นแล ได้ชื่อว่าสังขาร.

ปุจฉาว่า ข้อซึ่งอกุศลตกแต่งให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏฏสงสารนี้นั้นก็ชอบแล้ว ก็กุศลนั้นเหตุไฉนจึงตกแต่งให้เวียนวนอยู่ด้วยเล่า เพราะเหตุไรจึงไม่ช่วยรื้อขนสัตว์ให้พ้นทุกข์ ให้ถึงซึ่งสุขกล่าวคือ พระนิพพานเล่า.

วิสัชชนาว่า ข้อซึ่งกุศลตกแต่งผลให้วนเวียนอยู่ในสงสารมิอาจให้ถึงซึ่งพระนิพพานได้นั้น อาศัยด้วยอวิชชายังมีอยู่มากนักในสันดาน จึงมิอาจให้ถึงนิพพานได้ ต่อเมื่อใดตัดอวิชชาเสียได้ขาดเด็ดจากสันดานแล้ว เมื่อนั้นแลกุศลจึงตกแต่งให้ถึงนิพพานสุขได้ อาศัยเหตุฉะนี้ จึงว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ กุศลากุศล ซึ่งทำให้ต่อภพต่อชาติมิได้สิ้นสุดในวัฏฏสงสาร.

เมื่อสังขารมีอยู่ตราบใด แล้วก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

วิญญาณในที่นี้ประสงค์แต่ปฏิสนธิจิต ๑๙ ดวง วิญญาณในที่อื่นนั้นได้แก่จิต ๘๙ โดยสังเขป ๑๒๑ โดยพิสดาร ในที่นี้ว่าแต่ปฏิสนธิวิญญาณ ๑๙ ดวง คือ กามาพจรวิบาก ๑๐ ดวง รูปาพจรวิบาก ๕ ดวง อรูปาพจรวิบาก ๔ ดวง เป็น ๑๙ ดวงนี้แลชื่อว่าวิญญาณ บังเกิดแต่ปัจจัย คือ สังขาร เมื่อวิญญาณกล่าวคือ ปฏิสนธิจิตบังเกิดมีแล้วก็ย่อมเป็นปัจจัยให้บังเกิดนามรูป นามรูปนี้ย่อมบังเกิดแต่ปัจจัย คือวิญญาณนามธรรมนั้นได้แก่จิตและเจตสิกอันเหลือจากปฏิสนธิจิต ๑๙ ดวงที่กล่าวแล้ว รูปนั้น ได้แก่รูป ๒๘ คือ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ แต่ในที่นี้ประสงค์แต่อาการ ๓๒ มีเกสาเป็นอาทิอันนี้แลเป็นรูปธรรม รูปธรรม นามธรรมทั้ง ๒ นี้บังเกิดแต่ปัจจัย คือ วิญญาณ.

เมื่อนามรูปมีแล้วก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดอายตนะ ๖ ประการมีจักขวายตนะเป็นอาทิ อายตนะทั้ง ๖ นี้ มีแล้วก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดผัสสะ ๖ ประการ มีจักขุสัมผัสเป็นอาทิ เมื่อผัสสะ ๖ ประการนี้บังเกิดมีเป็นเหตุเป็นปัจจัยแล้ว เวทนาทั้ง ๕ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนาโสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา อุเบกขาเทวนา ก็บังเกิดมี.

เมื่อเวทนาทั้ง ๕ นี้มีแล้วก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดตัณหา กิริยาที่ปรารถนารูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส มีความรักใคร่อาลัยอยู่ในเบญจพิธกามคุณนี้แล ได้ชื่อว่าตัณหา ๆ นี้เป็นปัจจัยให้บังเกิดอุปาทานอุปาทานนี้ก็มิใช่อื่น คือ ตัณหานั้นเอง ตัณหาคือความอยากมีมากมั่นหมายอยู่ในเบญจกามคุณ ไม่สละละวางเสียกาลใด ก็จักได้ชื่อว่าเป็นอุปาทานได้ในกาลนั้น.

ครั้นอุปาทานบังเกิดมีแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดภพ ๆ นั้น เมื่อจำแนกออกก็เป็น ๒ อย่าง คือ กรรมภพ ๑ อุปปัตติภพ ๑ กรรม

ภพนั้นได้ด้วยกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ตกแต่งสุคติและทุคคติภพ อุปปัตติภพนั้นมิใช่อื่นไกล ได้แก่เบญจขันธ์ทั้ง ๕ นี้แลได้ชื่อว่า อุปปัตติภพ.

เมื่อภพทั้ง ๒ สถาน คือ กรรมภพ และอุปปัตติภพ บังเกิดมีเป็นปัจจัยแล้ว ที่นั้นชาติ คือ ความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ก็มีขึ้นแล.

เมื่อชาติมีแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้บังเกิดชรามรณโสกปริเทวทุกข์โทมนัสอุปายาส กองทุกข์ทั้งปวงมีนัยดังกล่าวมานี้ จักบังเกิดแก่สัตว์ทั้งปวงได้ ก็อาศัยด้วยอวิชชาเป็นปัจจัยให้บังเกิดขึ้น อวิชชามีแล้วจึงมีสังขาร ๆ มีแล้ว จึงมีอายตนะ ๆ มีแล้ว จึงมีผัสสะ ๆ มีแล้ว จึงมีเวทนา ๆ มีแล้ว จึงมีตัณหา ๆ มีแล้ว จึงมีชาติ ๆ มีแล้ว จึงมีชรามรณโสกปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาส ตกว่าอวิชชาตัวเดียวนี้แลเป็นมูลเหตุให้บังเกิดกองทุกข์ทั้งปวง เมื่อจะดับกองทุกข์ทั้งปวงได้นั้นก็ต้องดับอวิชชาเป็นต้น เมื่อมีปัญญาพิจารณาเห็นพระนิพพาน หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ได้ ดับอวิชชาเสียขาดด้วยอำนาจพระอริยมรรคแล้ว อวิชชาก็ดับขาดเป็นสมุจเฉทปหาน เมื่ออวิชชาดับแล้วสังขารเป็นต้นก็จะดับเป็นลำดับ ๆ ไป.

ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ

เมื่อพระมหาบุรุษเจ้าทรงพิจารณาพระปฏิจจสมุปบาท ธรรมเป็นอนุโลม ปฏิโลม ถอยหน้าถอยหลังไป ๆ มา ๆ เมื่อเวลาปัจจุสสมัยจวนใกล้รุ่ง พระองค์ก็ได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นองค์พระพุทธเจ้าในโลก ประกอบด้วยพระคุณทั้งปวงมีทศพลญาณ

และจตุเวสารัชชธรรมเป็นต้นเป็นประธาน พร้อมด้วยมหัศจรรย์บันดาลเป็นอเนกประการ ในเมื่อเวลาอรุณย่ำรุ่งส่องแสงทองรองเรือง ณ เบื้องปุริมทิศแห่งโลกธาตุ สมเด็จพระบรมโลกนาถได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จึงเปล่งออกซึ่งพระปฐมพุทธพจน์ ดำรัสติเตียนตัณหาด้วยประพันธคาถาว่า

อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ
คหการํ คเวสนฺโต ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ
คหการกทิฏฺโฐสิ ปุน เคหํ น กาหสิ
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา คหกูฏํ วิสงฺขตํ
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา

ความว่า ดูกรนายช่างเรือน คือ ตัณหา เจ้านี้มีเล่ห์มายาเหลือล้นแต่เจ้าตั้งทำการตกแต่งซึ่งเรือน คือ รูปกายให้แก่เราตถาคตนี้มากกว่ามากนักหนา เราตถาคตเวียนลุ่มหลงพะวงอยู่ในเรือนอันแล้วด้วยฝีมือเจ้านี้ ช้านานนักหนานับด้วยอเนกชาติ เมื่อตถาคตยังไม่ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณนั้น เราเสาะแสวงหานายช่างเรือนนี้ได้ความทุกข์ยากลำบากกายแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็มิได้ประสบพบปะไม่รู้ไม่เห็นเลยว่าเจ้านี้เป็นนายช่างเรือน เราตถาคตพึ่งได้มารู้จักตัวเจ้าชัดในบัดนี้ นี่แน่ะนายช่างเรือนเอ๋ย จับเดิมแต่นี้ไปเจ้าจะมาตกแต่งซึ่งเรือนคือรูปกายให้เราสืบต่อไปไม่มีอีกแล้ว สีข้างแห่งเจ้ากล่าวคือกิเลสทั้งปวงนั้น ๆ เราหักเสียแล้ว ช่อฟ้าเรือนตัณหากล่าวคืออวิชชานั้นเรากำจัดเสียขาดแล้ว จิตของเรานี้น้อมหน่วงเอาพระนิพพานเป็น

อารมณ์ ถึงซึ่งตัณหากษัยแล้ว พระองค์ตรัสติเตียนตัณหาด้วยปฐมพุทธพจน์มีประการดังนี้.

ทรงเสวยวิมุตติสุขบนอปราชิตบัลลังก์ ๗ วัน

เอวํ ภควา อปราชิตปลฺลงฺเก นิสินฺโน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้บรรลุพระสรรเพชญโพธิญาณ เป็นองค์อัครบรมไตรโลกุตตมาจารย์แล้ว สถิตนิสีทนาการอยู่บนรัตนบัลลังก์อปราชิตอาสน์ได้ทรงพระอนุสรณ์คำนึงในพระทัยดังนี้ว่า **อยํ เม ปลฺลงฺโก** อปราชิตบัลลังก์นี้ แต่เราตถาคตมีจิตประสงค์แสวงหา ทนทุกขทรมานมาในวัฏฏสงสารนานนักกำหนดได้ถึง ๔ อสงไขยแสนกัลปแล้ว ก็เพราะจะใคร่ได้บัลลังก์นี้ สู้เสียทรัพย์อันดีมีแก่นสารจะประมาณมิได้ จนถึงสู้สละอัชฌัตติกทรัพย์ภายในสุดที่รัก คือ สิรเกล้าและดวงพระเนตรและเนื้อหทัย อีกทั้งลูกเมียรัก คือ มัทรี ชาลีกัณหา เป็นปัญจมหาบริจาค ยากที่จะมีผู้อื่นกระทำได้ เราตถาคตสู้ทนทำถึงอย่างนั้น จึงได้นั่งบนรัตนบัลลังก์นี้ ก็บัดนี้เรามีความดำริเสร็จสมประสงค์แล้ว และอุฏฐาการลุกหลีกไปเสียจากอาสน์ อันเป็นของหายากอย่างนี้โดยเร็วพลันนักมิได้สมควร ควรที่เราจะนั่งอยู่บนบัลลังก์นี้ให้นานวันสักหน่อยก่อน ทรงพระอนุสรณ์คำนึงในพระหฤทัยฉะนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงเสวยวิมุตติสุขแห่งผลสมาบัติอยู่ ตราบเท่าถึง ๗ วันบนอปราชิตบัลลังก์นั้น.

อเถกจฺจานํ เทวตานํ ครั้งนั้น ความวิมัติกังขาบังเกิดขึ้นแก่เทวดาบางหมู่ว่า สมเด็จพระอนันตชินพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว

ใหม่ ๆ นี้ หามีพุทธกิจประการอื่น ๆ อันหนึ่งอันใดบ้างเลยหรือไม่.

ตถาปิ ตาสํ วิตกฺกํ ญตฺวา สมเด็จพระสรรเพชญพุทธเจ้าได้ทรงทราบ ในข้อปริวิตกแห่งเทวดาทั้งหลายนั้น ด้วยปรจิตตวิชานั้นญาณ ก็มีพระพุทธอัธยาศัยใคร่เพื่อจะบรรเทาเสีย ซึ่งความวิมัติกังขาแห่งเทพดาทั้งหลายนั้นด้วยพระพุทธปาฏิหาริย์ **เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา** จึงเสด็จเหาะขึ้นไปบนนภาดลประเทศเวหาส ทรงแสดงพระยมกปาฏิหาริย์ บันดาลท่อน้ำท่อเพลิงให้พลุ่งออกจากพระสรีรกายเป็นคู่ ๆ พร้อม ๆ กัน ควรจะเห็นเป็นมหัศจรรย์ยิ่งนัก.

ครั้นทรงแสดงพระยมกปกฏิหาริย์ มีธารท่อน้ำท่อเพลิงพลุ่งออกจากพระสรีรกายเป็นคู่ ๆ กัน อันเป็นพุทธวิสัยปาฏิหาริย์ จะได้เป็นของสาธารณ์ทั่วไปในพระปัจเจกพุทธวิสัย และพระสาวกวิสัยหามิได้.

เสด็จประทับยืนบูชามหาโพธิพฤกษ์ ๗ วัน

ลำดับนั้น พระองค์จึงเสด็จลงประดิษฐานยืนอยู่ ณ ประเทศข้างทิศอิสาณ ใกล้รัตนบัลลังก์ออกมามีประมาณหน่อยหนึ่ง จึงทรงคำนึงในพระทัยว่า ไม้มหาโพธิ์นี้ย่อมมีคุณูปการแก่ตถาคตเป็นอันมาก เราตถาคตนี้ได้อาศัยพึ่งร่มพึ่งเงา ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ ก็กาลบัดนี้เราไม่มีอะไรจะทำปัจจุปการสนองคุณมหาโพธิพฤกษ์ เห็นแต่พระเนตรทั้งคู่นี้แล สมควรจะบูชาเป็นปฏิการสองคุณมหาโพธิพฤกษ์ ในครั้งนี้ทรงพระจินตนาดังนี้แล้ว ก็ทรงลืมพระเนตรทั้งสอง

มิได้กระพริบสิ้นทั้งกลางวันและกลางคืนทรงยืนประดิษฐาน ทำบูชามหาโพธิพฤกษ์ด้วยดวงพระเนตรทั้งสองซึ่งลืมไว้มิได้กระพริบนั้น **สตฺตาหํ วีตินาเมสิ** อยู่ถ้วนครบ ๗ วัน ประเทศนั้นก็ได้นามปรากฏว่า อนิมมิสเจดีย์ จำเดิมแต่นั้นมา.

เสด็จจงกรมข้างโพธิพฤกษ์ ๗ วัน

ครั้นแล้วสมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงนิรมิตที่จงกรมแก้วอันประเสริฐ มีเสาแล้วไปด้วยทองถึงหมื่นเป็นกำหนดกล่าวคือ สิเนรุบรรพตในหมื่นจักรวาล พื้นจงกรมนั้นเรียบราบด้วยทรายแก้ว กล่าวคือ ทรายในท้องมหาสมุทรในหมื่นจักรวาล เบื้องบนดาษด้วยเพดาน กล่าวคือ นภาดลประเทศอากาศเพดานนั้นดาษไปด้วยดาวแล้วด้วยแก้วและทอง ผ่องใสไพโรจน์แลประหนึ่งว่าจะหยดจะย้อยลงมายังปฐพีจงกรมแก้วนั้นรุ่งรูจี มีรัศมีแจ้งกระจ่างสว่างไสวด้วยแสงประทีปชัชวาล แล้วด้วยเงินและทองทั้งหลายสิ่งละหมื่น ๆ กล่าวคือ พระอาทิตย์และพระจันทร์ในหมื่นจักรวาล สมเด็จพระสุคตทศพลญาณทรงจงกรมอยู่ในรัตนจงกรมในทิศาภาคข้างอุดร แห่งมหาโพธิพฤกษ์มณฑล ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่สิ้นกาล ๗ วัน ประเทศที่นั้นก็ได้นามปรากฏว่ารัตนจงกรมเจดีย์.

เสด็จเข้าประทับนั่งพิจารณาพระไตรปิฎก ในเรือนแก้ว ๗ วัน

ครั้งนั้นพระพุทธรังสีมิได้พลุ่งออกจากพระสรีรกายก่อน **จตุตฺเถ ปน สตฺตาเห** ต่อกาลเมื่อล่วงถึง ๔ สัปดาหะนั้น สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมาทรงนิสัชชนาการในเรือนแก้วในทิศาภาคข้างพายัพ เรือนแก้วประดับด้วยพระสัทธรรม จัดเอาพระสติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นแท่นรองเบื้องต่ำ จัดเอาพระอิทธิบาททั้ง ๔ เป็นเสา จัดเอาพระสมาธิทั้ง ๘ ประการเป็นพรึง จัดเอาพระสัมมัปปธานทั้ง ๔ เป็นฝา จัดเอาพระสุตตันปิฎกเป็นกลอน จัดเอาพระอภิธรรมปิฎกเป็นหลังคาเรือนแก้ว เรือนแก้วของสมเด็จพระมหากรุณาเจ้านั้นประดับแล้วด้วยพระสัทธรรม มีนัยนิยมดังพรรณนามาฉะนี้แล้ว พระพุทธองค์ทรงวิจารณ์ในห้องแห่งพระไตรปิฎก อันประกอบด้วยพระธรรม ๘ หมื่น ๔ พัน พระธรรมขันธ์ พิจารณาซึ่งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกก่อน แล้วจึงพิจารณาซึ่งพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ พระคัมภีร์ ตั้งแต่พระธรรมสังคณีไป ตราบเท่าถึงพระคัมภีร์เป็นครบ ๖ คือ พระยมกนั้นพระรัศมีก็ยังมิได้เปล่งออกจากพระบวรกายก่อน เป็นดังนี้ด้วยเหตุอันใด แก้ว่าพระองค์ทรงพิจารณาแต่พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมทั้ง ๖ คัมภีร์นั้น พระองค์ยังคับแคบพระหฤทัยอยู่ **มหามจฺโฉ วิย** เปรียบประดุจปลาตัวใหญ่อันชื่อว่าติมิงคลมหามัสยาอันมีกายใหญ่ยาวได้ถึง ๓๐๐ โยชน์ ปลาตัวนั้นเข้ามาในมหาสมุทรอันมีน้ำลึกแต่เพียง ๔๐๐ โยชน์ จะผายผันหันเศียรส่ายว่ายแหวก

เวียนไปในทิศทั้ง ๔ นั้น ก็เป็นอันขัดขวางนัก ต่อเมื่อใดออกไปถึงท้องมหาสมุทรอันลึกได้ ๘-๙ พันโยชน์ จึงจะกว้างขวางในใจ จะผายผันหันเศียรและหูหางว่ายแหวกไปในทิศทั้ง ๔ ก็มิได้ขัดขวาง ความข้อนี้ฉันใด สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อพระองค์จะพิจารณาพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๖ พระคัมภีร์ยังคับแคบพระหฤทัยอยู่ ต่อเมื่อพระองค์ทรงวินิจฉัยในคัมภีร์พระมหาปัฏฐาน อันเป็นใหญ่ประกอบด้วยนัยอธิบายลึกละเอียดยิ่ง สมด้วยพระปรีชาญาณ พระองค์จึงจะกว้างขวางในพระหฤทัย เหมือนด้วยมหาติมิงคลมัจฉา อันออกมาถึงท้องมหาสมุทรที่ลึกหลายพันโยชน์ฉะนั้น.

จริงอยู่ อันคัมภีร์พระมหาปัฏฐานอนันตนัยนี้ ประกอบด้วยนัยลึกลับละเอียดยิ่ง หาคัมภีร์ใดที่จะมีนัยกว้างลึกเสมอมิได้ พระมหาปัฏฐานปกรณ์นี้ ประดับด้วยปัจจัยถึง ๒๔ ประการ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น มีอวิคตปัจจัยเป็นปริโยสาน ปัจจัยทั้ง ๒๔ ประการนั้น แต่ละปัจจัย ๆ ก็ย่อมมีนัยอธิบายสุขุมคัมภีรภาพยิ่งนัก เพราะฉะนั้นจึงสมควรแก่พระปรีชาญาณแห่งสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า อาศัยเหตุฉะนี้ เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ ทรงพิจารณาพระคัมภีร์พระสมันตมหาปัฏฐานนั้น จึงกว้างขวางในพระหฤทัยของพระองค์ ครั้นเมื่อพระหฤทัยกว้างขวางแล้ว น้ำเลี้ยงดวงพระหฤทัย มีประมาณซองมือหนึ่ง เป็นที่ซับซาบแห่งชีวิตวัตถุ ก็ผ่องใสบริสุทธิ์เป็นอันดี มีรัศมีอันงดงาม รัศมีน้ำนั้นก็ตลอดพระมังสะออกมาจับเอาพระฉวีวรรณพรรณผิวหนัง ๆ นั้นผ่องใสบริสุทธิ์กาลใด **ฉพฺพณฺณรงฺสิโย** พระรัศมี ๖ ประการก็สร้านออกจากพระอังคาพยพ พระรังสี ๖ ประการนั้น คือ

เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท เลื่อมปภัสสร **อิมินา นีหาเรน สตฺตาหํ** ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ทรงพิจารณาในห้องแห่งพระไตรปิฎกอยู่โดยนิยมอย่างนี้ถี่ถ้วน ๗ วันแล้ว ประเทศที่เรือนแก้วนั้น ก็ได้นามปรากฏว่า รัตนฆรเจดีย์ จำเดิมแต่นั้นมา.

เสด็จประทับภายใต้อชปาลนิโครธ

ปญฺจเม สตฺตาเห ครั้นเมื่อล่วงเข้าสัปดาหะที่ ๕ จึงสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าเสด็จไปสถิตอยู่ ณ ภายใต้ร่มไม้อชปาลนิโครธ ไม้โทรต้นนั้นเป็นที่อาศัยแห่งคนเลี้ยงแพะมาก่อน เพราะเหตุนั้นจึงได้นามบัญญัติว่า อชปาลนิโครธ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าพระองค์เสด็จมา ทรงนิสัชชนะสถิตใต้ร่มอชปาลนิโครธครั้งนั้น **เอกปลฺลงฺเกน** พระองค์ทรงนั่งด้วยพับพะแนงเชิงคราเดียว มิได้คลายออกซึ่งบัลลังก์นั้นเลย สมเด็จพระพุทธองค์ ทรงพิจารณาในส่วนพระปฏิเวธธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงปรารภเพื่อจะเป็นพระสัทธรรมเป็นส่วนตามสันดานแห่งเวไนยสัตว์ ซึ่งจะได้ตรัสรู้ตามโดยอเนกประการ ก็ได้ทรงเห็นว่าเวไนยสัตว์สันดานนั้น เป็นไปโดยจริต ๖ ประการ คือ ราคจริต โทสจริต โมหจริต วิตกจริต สัทธาจริต พุทธจริต ก็กิจที่จะแสดงธรรมเทศนานั้น ถ้าสัตว์มากอยู่ด้วยราคจริตแล้ว ก็ย่อมมีอสุภกรรมฐานเป็นที่สบาย มากด้วยโทสจริตก็ย่อมมีเมตตาพรหมวิหารธรรมเป็นที่สบาย ถ้ามากอยู่ด้วยโมหจริตย่อมมีอานาปานสติกรรมฐานเป็นที่สบาย ถ้ามากอยู่ด้วยสัทธาจริตและพุทธจริต ก็ย่อมมีธรรมเทศนาประกอบพร้อมด้วยพระพุทธคุณ คือ

อุคฆติตัญญู วิปัจจิตัญญู และเนยย อุคฆติตัญญูนั้น แสดงแต่สังเขปย่อ ๆ ก็เป็นที่สบาย วิปัจจิตัญญูนั้นแสดงแต่พอเป็นอย่างกลาง คือไม่ย่อนักไม่พิสดารนักนั้นแลเป็นที่สบาย ส่วนเนยยนั้น แสดงโดยพิสดารกว้างขวางจึงเป็นที่สบาย สัตว์ทั้งหลายย่อมมีจริตต่าง ๆ กันอย่างนี้ ควรต้องแสดงธรรมเทศนาโดยจริตนั้น ๆ

เอวํ ภควา เวเนยฺยปุคฺคเล สมฺมสนฺโต เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพิจารณาธรรมสำหรับพุทธเวไนยอยู่ฉะนี้ ก็ทรงเห็นว่าเมื่อสัตว์ได้ประพฤติตนตั้งอยู่ในศีลเป็นอันดีแล้ว ก็อาจทำจิตเป็นเอกัคตามีอารมณ์อันเดียวแล้วก็จะทำวิปัสนาปัญญาให้บังเกิดได้เมื่อจิตไต่ไปตามวิปัสนาปัญญาแล้ว ก็อาจถึงซึ่งอริยธรรม คือ มรรค เป็นดังนี้ด้วยเหตุใด เพราะเหตุนั้น พระตถาคตเจ้าจักพิจารณาซึ่งพระวินัยปิฎก อันประดับด้วยนัยเป็นเอนกประมาณ เป็นการชี้แจงแสดงอานิสงสผลแห่งศีล อันประดับด้วยนิทเทสนัยเอนกวิธี คือนัยที่จะแสดงมากหลายนัยด้วยอำนาจอุภโตวิภังค์อันจำแนกแยกออกเป็นฝ่ายศีลภิกษุ คือภิกขุปาฏิโมกข์และเป็นฝ่ายศีลภิกษุณี คือภิกขุนีปาฏิโมกข์ กับขันธ์และปริวารไว้สำหรับกับศีล แล้วพระองค์ทรงพิจารณาพระสุตตันตปิฎก เป็นธรรมสำหรับชี้แจงแสดงซึ่งอานิสงสผลแห่งสมาธิจิต อันประดับด้วยนัยนิทเทสมีประมาณมากด้วยสามารถแห่งชื่อ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย ไว้สำหรับกับสมาธิภาวนา แล้วพระองค์ทรงพิจารณาซึ่งพระอภิธรรมปิฎก เป็นธรรมสำหรับชี้แจงแสดงทางวิปัสนาปัญญาอันประดับด้วยอนันตนัยเทศนาด้วยสามารถแห่งชื่อ คือ

พระธรรมสังคณีหมวด ๑ พระวิภังค์หมวด ๑ พระธาตุกถาหมวด ๑ พระปุคคลบัญญัติหมวด ๑ พระกถาวัตถุหมวด ๑ พระยมกหมวด ๑ พระมหาปัฏฐานหมวด ๑ ไว้สำหรับกับปัญญาภาวนา.

เอวํ ภควา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเสวยวิมุตติสุข สอบสวนพระสัทธรรม ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ด้วยประการดังนี้ และทรงนิสีทนาการอยู่ ณ ภายใต้ร่มไม้อชบาลนิโครธนั้น.

พญามารทูลเชิญเสด็จนิพพาน

อถ โข มาโร ปาปิมา ในกาลนั้น จึงพญามาราธิราชผู้ใจบาปหยาบช้ามีจิตมิได้แน่นอน แต่ก่อนได้มีใจเลื่อมใสแล้ว ๆ กลับมีจิตริษยาอีกเล่า แต่เฝ้าติดตามมองหาช่อง หาโอกาสอยู่เป็นนิจ ก็มิได้ข้อผิดพลั้งพลาด แห่งสมเด็จพระไตรโลกนาถเจ้า มีในที่ใดที่หนึ่ง วันหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพิจารณาธรรมอยู่ พญามารจึงเข้าไปสู่สำนักแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วจึงอาราธนาว่า พระพุทธเจ้าข้า เดิมพระองค์ทรงพระอุตสาหะก่อสร้างพระบารมีมาช้านาน เพราะมีความต้องการธรรมสิ่งใด บัดนี้พระองค์ก็ได้ซึ่งธรรมสิ่งนั้น คือ พระสัพพัญญุตญาณ สำเร็จดังพระกมลประสงค์แล้ว **กินฺเต โลกวิจารเณ** พระองค์จะประสงค์ประโยชน์เสียด้วยสัตวโลกเล่า จะลำบากไปใย แต่ก่อนไกลพระองค์สู้ทรงทรมานพระกาย ทนทุกข์ยากลำบากมามากหลายอยู่แล้ว ขอพระองค์จงอย่ามีความขวนขวายในกิจที่จะวิจารณ์ฝูงสัตว์อยู่ให้ลำบากพระองค์สืบไปอีกเลย พระเจ้าข้า

ปรินิพฺพนฺตุ ภนฺเต ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสด็จปรินิพพานเสียเถิด **ปรินิพฺพนฺตุ สุคโต** ขออาราธนาพระสุคตทศพลญาณเจ้า จงเสด็จปรินิพพานเสียเถิด **ปรินิพฺพานกาโล** กาลนี้สมควรที่พระองค์จะเสด็จนิพานแล้ว พระพุทธเจ้าข้า.

ตรัสตอบปฏิเสธพญามาร

เอวํ วุตฺเต ภควา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับคำพญามาร มาทูลอาราธนาเพื่อจะให้พระองค์ปรินิพพานเสียในกาลนั้น จึงมีพระพุทธฎีกาดำรัสตอบว่า **ยาว เม ปาปิม** ดูกรพญามารผู้ใจบาป กาลบัดนี้ยังมิควรที่เราผู้ตถาคตจะปรินิพพานก่อนพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกแห่งเราจักมี พระสาวกทั้งหลายจักเป็นผู้ฉลาด อาจสั่งสอนเวไนยสัตว์และองอาจแกล้วกล้ากล่าวอรรถธรรม จักเป็นพหูสูตร ได้สดับพระบรมพุทโธวาทมากแล้วจะทรงไว้ซึ่งธรรม จักปฏิบัติไปตามธรรม ประพฤติตามธรรม อาจถือเอาลัทธิถ้อยคำของผู้พฤฒาจารย์ บอกกล่าวสั่งสอนสืบสัตว์จักแต่งตั้งข้อบัญญัติอนุโลมตามธรรม จักจำแนกแจกอรรถอันฟั่นเฝือลี้ลับให้อุตตานภาพกลับตื้นดูรู้ความปฏิบัติได้สะดวกดี และอาจจักข่มขี่คำปรับปวาท แสดงอาณาเทสนาปาฏิหาริย์ได้ ตลอดกาลเพียงใด ดูกรมารผู้ใจบาปมีกรรมลามกมาก เราตถาคตจักยังไม่ปรินิพพานตราบเท่ากาลเพียงนั้น.

ยาว เม ภิกฺขุนิโย ดูกรพญามารผู้มีสันดานอันลามก

พระภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาแห่งเราจักมีพระภิกษุณีนั้น ๆ จักเป็นผู้ฉลาดอาจสั่งสอนซึ่งเวไนยสัตว์ และจักองอาจแกล้วกล้ากล่าวซึ่งอรรถธรรม จักเป็นพหูสูตร จักปฏิบัติตามธรรม ประพฤติตามธรรม อาจจักเพียรเรียนลัทธิถ้อยคำของอาจารย์ได้เป็นของตน และบอกกล่าวสั่งสอนสืบสัตว์ จะแสดงแจ้งอรรถตั้งบัญญัติอนุโลมตามธรรมจักสอนกุลบุตรให้บอกซึ่งธรรม จักจำแนกแจกอรรถอันฟั่นเฝือลี้ลับอยู่ ให้กลับตื้นดูรู้ความปฏิบัติได้โดยสะดวกดี และอาจข่มขี่คำปรับปวาท อาจแสดงอาณาเทสนาปาฏิหาริย์ได้ตลอดกาลประมาณเพียงเท่าไร **น ตาวาหํ ปาปิม** ดูกรพญามาร ปาปิ มีกรรมลามกมาก เราจักยังไม่ปรินิพพานตลอดกาลเพียงนั้น.

ยาว เม อุปาสกอุปาสิกาโย ในบริษัททั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกานั้น นักปราชญ์ทั้งหลายพึงสันนิษฐานเถิดว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่มารเหมือนนัยที่กล่าวแล้วในภิกษุ และภิกษุณีบริษัทนั้นเถิด แล้วพระองค์จึงตรัสสืบไปอีกว่า **ยา จ เม อิทํ เจว ภวิสฺสติ** ดูกรปาปิมาร เมื่อบริษัททั้ง ๔ อันใดด้วยศาสนธรรมคำสอนอันใดด้วย ของเราตถาคตยังไม่แผ่ไปแพร่หลายไพบูลย์กว้างขวางมีผู้รู้มากมูลดังพื้นปฐพีอันหนา เทวดามนุษย์ทั้งหลายได้ชวนกันทำสักการบูชามากแล้วกาลใด **น ตาวาหํ ปาปิม** ดูกรปาปีมารเราตถาคตจักไม่ปรินิพพานก่อน ณ กาลนั้น.

เอวํ วุตฺเต มาโร ปาปิม เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคดำรัสพุทธฎีกาด้วยประการดังนี้แล้ว จึงพญามารผู้ลามกนั้นก็โทมนัสเศร้า

เสียใจว่า พระมหาสมณะนี้เธอล่วงข้ามวิสัยของเราไปเสียโดยแท้ครั้งนี้แน่แล้ว ด้วยความเสียใจอย่างนั้น พญามารจึงนั่งลงในมรรคาอันใหญ่ ตั้งใจคิดถึงเหตุ ๑๖ ประการ แล้วขีดเป็นรอยหมายลงบนแผ่นดินดังนี้ว่า **นาหํ เอโส วิย ทานปารมี** เราไม่ได้บำเพ็ญทานบารมีไว้เหมือนพระมหาสมณะนี้ เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่มีอานุภาพเหมือนพระมหาสมณะนี้ คิดตกลงดังนี้ข้อหนึ่ง พญามารจึงเอาไม้ขีดดินลงรอยหนึ่ง แล้วคิดต่อไปว่า **นาหํ เอโส วิย สีลปารมี** เรานี้ไม่ได้บำเพ็ญศีลบารมีไว้เหมือนพระมหาสมณะนี้ เราจึงไม่มีอานุภาพเหมือนด้วยพระมหาสมณะนี้ คิดแล้วก็ขีดรอยลงอีกรอยหนึ่งเป็นที่ ๒ แล้วพญามารคิดต่อไปโดยลำดับ พระบารมีครบทั้ง ๓๐ ทัศ คือเนกขัมมบารมีที่ ๓ ปัญญาบารมีที่ ๔ วิริยบารมีที่ ๕ ขันติบารมีที่ ๖ สัจจบารมีที่ ๗ อธิฏฐานบารมีที่ ๘ เมตตาบารมีที่ ๙ อุเบกขาบารมีที่ครบ ๑๐ โดยอาการที่คิดในที่ ๑ ที่ ๒ นั้น แล้วขีดลง ๆ บรรจบครบ ๑๐ รอบ พญามารระลึกสืบไปในโลกกุตตรปัญญาอีก ๖ สถาน โดยอาการเหมือนดังนั้นว่า **นาหํ เอโส วิย ทสปารมิโย** เพราะว่าเราไม่ได้บำเพ็ญพระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศ ซึ่งจะเป็นอุปนิสัยให้ได้ตรัสรู้ซึ่งปัญญาอันล่วงรู้รอบคอบในอินทรีย์ของสัตว์ เหมือนด้วยพระมหาสมณะนี้ จึงไม่มีอานุภาพเหมือนกับพระองค์นั้น คิดดังนี้แล้วก็ขีดแผ่นดินลงอีกรอยหนึ่ง แล้วระลึกสืบไปอีกว่า เราไม่ได้บำเพ็ญทศบารมี อันเป็นไปเพื่อจะให้ได้ซึ่งปัญญาล่วงรู้ซึ่งความปรารถนาในสันดานของสัตวโลกเหมือนพระมหาสมณะนี้ เพราะเหตุนั้นเราจึงไม่มีอานุภาพเหมือนกับพระองค์ คิดแล้วก็ขีดลงอีกรอยหนึ่ง แล้วคิดว่าเราหาได้บำเพ็ญทศบารมี ที่จะทำให้ได้ซึ่งปัญญาอันรู้ความกรุณามากในฝูงสัตว์

เหมือนพระองค์ไม่ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอานุภาพเหมือนกับพระองค์ แล้วขีดลงอีกรอยหนึ่ง แล้วคิดว่า เราหาได้บำเพ็ญทศบารมีธรรม สำหรับจะทำให้ได้ปัญญาที่รู้ทำปาฏิหาริย์เห็นปานดังพระองค์ไม่ เพราะฉะนั้นเราจึงไม่มีอานุภาพเช่นกับด้วยพระองค์ แล้วขีดลงอีกรอยหนึ่ง แล้วคิดว่า เราหาได้บำเพ็ญทศบารมีที่จะทำให้ได้ปัญญาอันรู้ตลอดไป ไม่มีที่กั้นกางอย่างพระองค์ไม่ เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่มีอานุภาพเช่นกับด้วยพระองค์ แล้วขีดลงอีกรอยหนึ่ง แล้วคิดว่า เราหาได้บำเพ็ญทศบารมี ที่จะทำอุปนิสัยให้ได้ปัญญาที่สารพัดรู้ทั่วไปในสรรพสิ่งทั้งปวง เหมือนกับด้วยพระองค์ไม่ เราจึงไม่มีอานุภาพใหญ่อย่างพระองค์ แล้วก็ขีดลอยลงบรรจบครบ ๑๖ สถาน ด้วยประการฉะนี้.

ธิดามารทั้ง ๓ ทูลรับอาสาบิดา

ตสฺมึ นิสินฺเนเยว ในกาลเมื่อพญามาราธิราชนั่งเป็นทุกข์อยู่ ณ ที่กลางทางใหญ่ครั้งนั้น จึงธิดาพญามารทั้ง ๓ คือ นางตัณหา ราคา และอรดี มิได้เห็นพญามาราธิราชในที่อยู่ จึงว่าแก่กันว่า สมเด็จพระบิดาเราไปไหน ไม่ปรากฏในที่นี้ ว่าแล้วก็ชวนกันพิจารณาในมนุษยโลก ก็เห็นซึ่งพญามารผู้บิดาโทมนัสนั่งขีดแผ่นดินอยู่ จึงพากันลงมาสู่สำนักพระบิดาแล้วถามว่า **กสฺมา ทุกฺขี ทุมฺมโนสิ ตาต** ข้าแต่พระบิดา พระองค์เศร้าสร้อยน้อยพระทัยด้วยเหตุผลสิ่งใดหรือ จึงมานั่งขีดแผ่นดินอยู่ในสถานที่กลางทางอย่างนี้.

พญามาราธิราชบอกแก่ ๓ ธิดาว่า **อมฺมา อยํ มยฺหํ วสํ อติกฺกนฺโต** ดูกรแม่ทั้ง ๓ ความที่พระสิทธัตถมหาสมณะ เธอก้าว

ล่วงจากอำนาจของเรา บิดาตั้งใจมองหาช่องโอกาส ก็ไม่เห็นเธอมีความประมาทพลาดพลั้งลงบ้างเลย **เตนมฺหิ ทุกฺขี ทุมฺมโน** เพราะฉะนั้นบิดาจึงได้โทมนัสน้อยใจนัก.

มารธิดา ตัณหา ราคา อรดี พี่น้องทั้ง ๓ นางได้ฟังดังนั้น จึงพร้อมกันทูลรับอาสาว่า **ยเทวํ มาจินฺตยิตฺถ** พระเจ้าข้า เหตุเท่านั้นไม่เป็นไร สมเด็จพระชนกาธิบดีอย่าทรงพระวิตกเลย ไว้ธุระข้าผู้ธิดาทั้ง ๓ นี้เถิด ข้าพระองค์จะขออาสาไปกระทำด้วยอำนาจ นำพระมหาสมณะมาให้อยู่ในอำนาจของพระบิดาให้จงได้.

พญามารทานทัดธิดาว่า **น สกฺกา อมฺมา** อย่าเลยแม่ทั้ง ๓ บิดานี้เห็นว่าเจ้าทั้ง ๓ ไหนเลยจะเหนี่ยวหน่วงนำเธอให้มาสู่อำนาจของเราได้ เจ้าจงอย่าประมาทใจนะ พระมหาสมณะนี้เธอมีอานุภาพมีปัญญาคมคาย เป็นชายผู้ประเสริฐด้วยอจลสัทธาใหญ่หลวงอยู่เจ้าอย่าทะนงองอาจนัก มารธิดาทั้ง ๓ จึงโลมเล้าเอาใจพระบิดาว่า **ตาต มยํ ถิโย นาม** ข้าแต่พระบิดา ข้าพเจ้าทั้ง ๓ นี้ก็ชื่อว่าเป็นสตรีคนหนึ่งและคนหนึ่ง อาจผูกมัดรัดรวบเอาพระมหาสมณะนั้นมาด้วยบาศบ่วงทั้ง ๓ มีราคบาศเป็นต้นแล้วและนำมา พระบิดาอย่าได้เศร้าโศกเสียพระทัยเลย ว่าแล้วนางตัณหาราคา และอรดีทั้ง ๓ ก็มาสู่ที่ใกล้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกล่าวว่า **ปาเท เต มหาสมณ** ข้าแต่พระมหาสมณะผู้ประเสริฐ ข้าพเจ้าทั้ง ๓ นี้ตั้งใจมาว่า จะขอเป็นบาทบริจาริกาบำเรอเท้าทั้ง ๒ ของท่าน จะผลัดเปลี่ยนเวียนเว้นกันรับอภิบาลบำเรอท่าน ให้ถึงพระทัยพระองค์จงรับความปฏิพัทธจิตข้าพระองค์ทั้ง ๓ นี้เถิด

ภควา อกฺขีนิ อนิมฺมิเลตฺวา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มิได้ทรงมนสิการในถ้อยคำแห่งมารธิดาหลับพระเนตรทั้ง ๒ ซ้ายขวาลง ทรงเสวยวิมุตติผลสมาบัติมัธยัสถ์นั่งนิ่งอยู่.

ลำดับนั้น มารธิดารำพึงว่า **อุจฺจาวโจ ปุริสานํ อธิปฺปาโย** เป็นธรรมดาจิตของบุรุษทั้งหลาย ย่อมใคร่ต่าง ๆ กัน บางพวกมีจิตใคร่ในนางกุมารีทั้งหลาย บางพวกพอใจในนางกุมารีที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย บางพวกพอใจหญิงตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย บางพวกพอใจหญิงตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย ผิดังนั้นเราทั้งหลายจะได้เข้าไปประโลม ด้วยเพศสตรีมีประการต่างๆ คิดแล้วมารธิดาทั้ง ๓ คนหนึ่งและคนหนึ่งก็นิรมิตกายเป็นกุมารีมีประมาณได้ละร้อย ๆ แล้วเข้าไปกล่าวว่าเหมือนกาลก่อนนิรมิตเป็นหญิงสาวใหญ่เข้าไปใหม่ เห็นไม่เป็นการแล้ว ก็กลับนิรมิตเป็นหญิงคลอดแล้วครั้งหนึ่ง แล้วนิรมิตเป็นหญิงปานกลางแล้วเป็นหญิงแก่ แต่แปรเพศเข้าไปกล่าวประโลมถ้วนถึง ๗ ครั้ง.

ธิดามารพ่ายแพ้สมเด็จพระผู้มีพระภาค

อถ โข ภควา วาระคราวหลังเป็นที่สุด สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงดำรัสรุกรานมารธิดาเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจงหลีกไป ท่านทั้งหลายมาเห็นอะไรจึงพยายามด้วยประการฉะนี้ ท่านทั้งหลายมาทำความเพียรเห็นปานฉะนี้ ณ ที่เฉพาะหน้าของบุคคลผู้มีราคาทิกิเลสอันยังไม่พรากจากสันดานนั้นจึงจะชอบ นี่ท่านทั้งหลายมาขวนขวายประกอบความพยายาม ในที่เฉพาะหน้าแห่งเราตถาคตมีราคะละแล้วเสร็จ สิ้นสรรพกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน ท่านทั้งหลาย

จะนำเราไปในอำนาจด้วยเหตุอันใด ดังนี้แล้ว จึงดำรัสพระคาถาว่า :-

ยสฺส ชิตํ นาวชิยติ ชิตมสฺส โน ยาติ เกจิ โลเก
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ
ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา ตณหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ

ความว่า ราคาทิกิเลสอันพระพุทธเจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว กิเลสหน่อยหนึ่งในโลกย่อมไปหาความชนะของท่านไม่ได้ ท่านจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นซึ่งเป็นผู้มีโคจรไม่มีที่สุด หาร่องรอยมิได้ ไปด้วยร่องรอยอะไรเล่า ตัณหามีข่ายมีอันฟุ้งไปในอารมณ์ต่าง ๆ ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อจะนำไปในภพไร ๆ ท่านทั้งหลายจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นซึ่งเป็นผู้มีโคจรไม่มีที่สุด หาร่องรอยมิได้ไปด้วยร่องรอยอะไรเล่า.

คาถาปริโยสาเน ในเมื่อจบพระสัทธรรมเทศนาพระคาถานั้นลง ธรรมาภิสมัย คือ ความได้บรรลุมรรคผลมีแก่เทพดาทั้งหลายเป็นอันมาก ส่วนมารธิดาทั้ง ๓ ก็ว่าแก่กันด้วยคำทั้งหลายมีอาทิว่า **สจฺจํ กิร ปิตา อวโจ** จริงทีเดียว พระบิดาเราทั้งหลายได้กล่าวแล้วว่า พระมหาสมณะนี้เป็นอรหันตสุคต มิได้เกี่ยวข้องพ้องพันธ์อยู่ด้วยราคดำฤษณาในโลกนี้แล้ว ๆ ก็พากันอันตรธานหายไปจากที่นั้น

ภควา สตฺตาหํ วีตินาเมสิ ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงเสวยวิมุตติสุข กล่าว คือ ผลสมาบัติวิเวกครบ ๗ วันแล้ว

ตมฺหา วุฏฺฐาย จึงเสด็จออกจากอชปาลนิโครธพฤกษ์ **เยน มุจฺจลินฺโท** ต้นมุจลินท์ไม้จิกมีอยู่โดยทิศาภาคใด สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จไปโดยทิศาภาคนั้น ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว จึงทรงนิสีทนาการ ณ ภายใต้ร่มไม้จิก แล้วก็ทรงนั่งอยู่ ๗ วัน ด้วยบัลลังก์อันเดียวมิได้เคลื่อนคลาย **วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวที** ทรงเสวยวิมุตติผลสมาบัติสุขอยู่ ณ ร่มไม้จิกนั้น โดยสมควรแก่พระอัธยาศัย.

อถ โข กาเล ครั้งนั้น อกาลเมฆตั้งขึ้นเต็มไปในห้องจักรวาล ฝนนั้นตกพรำ ๆ มิได้ขาดหยาดเลย จึงมีพญานาคตนหนึ่ง ชื่อมุจลินทนาคราชมีศักดานุภาพมาก สถิตย์อยู่ในสระโบกขรณีในที่ใกล้มุจลินทพฤกษ์นั้น **โส นาโค โก เอโส โสภติ** พญานาคราชนั้น เมื่อได้เห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จนั่งอยู่ ณ ภายใต้ร่มไม้จิกอันใหญ่ จึงดำริว่า ท่านผู้นี้คือใครหนอมานั่งอยู่ใต้ร่มไม้ของเรา รูปโฉมช่างงามนักหนา จะเป็นยักษาธิราชหรือคนธรรพ์สุบรรณพิทยาธรเทพบุตรผู้พิเศษตนใด พญานาคนั้นพิจารณาไปก็ยิ่งประหลาดใจนัก **เอสา น เทวตา** ท่านผู้นี้มิใช่เทวดาอินทร์พรหมยมยักษ์นาคครุฑตนใด **ฉพฺพิธวณฺณากีรโน** มีพระกายอาเกียรณ์ไปด้วยฉัพพรรณรังสีงามผ่องผุดสุดจะหาผู้เปรียบถึง ๒ **สมฺมาสมฺพุทฺโธ** ท่านผู้นี้ดูทำนองจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แล้ว เป็นบุญลาภของเราจึงได้มาพบแก้วดวงประเสริฐ ฝูงสัตว์บังเกิดร้อยพันหมื่นแสนชาติ ก็มิอาจได้ประสบพบปะซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งนี้เป็นบุญญราสีบังเกิดแก่เราใหญ่หลวงนัก ชื่อว่าฝูงสัตว์เกิดมาในโลกนี้ เป็นมนุษย์ก็ดี เป็นเทวดาก็ดี ผู้ใดได้ประสบพบเห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ได้ความเลื่อมใสในพระองค์แล้ว บุญญนิธิขุมทอง กล่าว คือ บุญญราสี ก็จะบังเกิดมีแก่บุคคลผู้นั้นจะนับจะประมาณมิได้ ก็ในกาลนี้ อาตมา จะได้สิ่งอันใดหนอ ที่จะสมควรเป็นเครื่องสักการบูชาแด่พระสรรเพชญ พุทธเจ้า จะบูชาด้วยสรรพพัสดุใด ๆ ซึ่งเป็นพาหิรภายนอกกายนั้น ไม่ประเสริฐเหมือนบูชาด้วยร่างกาย มิฉะนั้นอาตมาจะเอากายนี้เถิด ออกเป็นเวยยาวัจจกรรมสักการบูชา แด่สมเด็จพระมหากรุณาสัมมา สัมพุทธเจ้า เราจะแผ่พังพานกางกั้นเป็นเพดานเบื้องบน ปิดป้อง กำบังฝนและน้ำค้าง ทั้งแดดลมหลือบยุงฝูงสัตว์เสือกคลานอัน จะครรไลเข้ามาพ้องพานพระวรกาย แห่งสมเด็จพระสรรเพชญพุทธเจ้า เราจะบูชาด้วยกายนี้เถิด เห็นจะเกิดอานิสงส์ผลแก่อาตมาเป็นอันมาก พญามุจลินทนาคราชดำริฉะนี้แล้ว จึงขึ้นมาจากพิภพแห่งตน **ภควโต กายํ สตฺตกฺขตฺตุํ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา** นิรมิตกายให้ใหญ่ เอาขนาด ตัวนั้นเป็นกำแพงแวดวงล้อมองค์สมเด็จพระพุทธองค์เข้าไว้ได้ ๗ รอบ แล้วก็แผ่พังพานเป็นเพดานกางกั้นในเบื้องบน แห่งพระสกนธ์กาย สมเด็จพระพุทธองค์ **ตถา กตฺวา** แต่พญานาคราชทำบูชาด้วยร่างกาย อยู่ดังนั้น ก็ถ้วนถึงสัตตวารกำหนด **สตฺตาหจฺจเยน** ครั้นเมื่อล่วง ๗ วัน ไปแล้ว พญานาคราชดูเห็นอากาศนั้นสว่างผ่องแผ้วพื้นนภากาศ ขาด เมฆพลาหกแล้ว จึงเคลื่อนคลายขยายตัวออกจากที่ นิรมิตกายเป็น มาณพ นั่งกระทำอัญชลีกรรมเหนือเศียรเกล้าถวายบังคมสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ในที่สมควรข้างหนึ่ง.

ทรงเปล่งพระวาจาอุทาน

อถ โข ภควา สตฺตาหจฺจเยน ตมฺหา สมาธิโต วุฏฺฐหิตฺวา เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากสมาธิแล้ว ก็เปล่งออกซึ่งอุทานคาถาว่า :-

สุโข วิเวโก ตุฏฺฐสฺส สุตธมฺมสฺส ปสฺสโต
อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลเก ปาณภูเตสุ สญฺญโม
สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมติกฺกโม
อสฺมิมานสฺส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขํ

ความว่า บุคคลอันมีมรรคธรรมปรากฏ คือ ว่าสำเร็จซึ่งมรรคและผล หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว ยินดีพิจารณาซึ่งวิเวกอันมีนามว่าอุปธิวิเวก กล่าวคือ พระนิพพานอันเป็นสุขล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าสุขทั้งปวงแท้จริง พระนิพพานนี้ได้นามว่าอุปธิวิเวกเหตุสงบสงัดจากกิเลส ๆ มิอาจวี่แววแผ้วพานเข้าไปใกล้พระนิพพานได้.

ก็ลักษณะวิเวกนั้นมี ๓ ประการ คือ กายวิเวกประการ ๑ จิตตวิเวกประการ ๑ อุปธิวิเวกประการ ๑ เป็น ๓ ประการฉะนี้.

คณมฺหา วิรหิโต เอกีภาโว ความที่หลีกออกจากหมู่จากคณะแล้วอยู่ผู้เดียวไม่มีเพื่อนสอง อย่างนี้แลได้ชื่อว่า กายวิเวก.

นีวรณาทิกิเลเสหิ จิตฺตสฺส ทูรภาวกรณํ จิตฺตวิเวโก กิริยาที่

พระโยคาวจรเจ้ากระทำจิตให้ไกลจากกิเลสทั้งหลาย มีนิวรณธรรม คือ กามฉันท์เป็นต้นอย่างนี้แลได้ชื่อว่าจิตตวิเวก นักปราชญ์พึงสันนิษฐานว่า รูปฌานและอรูปฌานนั้นแลได้ชื่อว่าวิเวก.

พระนิพพานอันไกลจากอุปธิเป็นอาทินั้นแลได้ชื่อว่าอุปธิวิเวก ในพระอุทานคาถานี้ นักปราชญ์พึงรู้ว่า พระพุทธองค์เจ้า ประสงค์ตรัสแต่อุปธิวิเวกอย่างเดียว วิเวกของผู้มีมรรคธรรมผลธรรมปรากฏแล้ว ยินดีพิจารณาซึ่งพระนิพพาน เป็นอารมณ์แห่งมรรคจิตผลจิตนำมาซึ่งความสุข

บุคคลมีจิตไม่จองเวรพยาบาทนั้น ก็จัดเป็นความสุขประการ ๑ ในโลกนี้ ก็และลักษณะพยาบาทนั้น ย่อมเป็นโทษเพราะพร้อมด้วยองค์ ๒ ประการ คือ **ปรสตฺโต** สัตว์อื่นที่ตนโกรธนั้น ก็จัดเป็นองค์อันหนึ่ง **ตสฺส วินาสนจิตฺตา** จิตคิดปองร้ายขวนขวาย แต่จะทำให้บุคคลที่ตนโกรธนั้น ถึงซึ่งพินาศนี้ก็จัดเป็นองค์อันหนึ่งทำพร้อมด้วยองค์ ๒ ประการนี้แล้ว ก็จัดเป็นพยาบาทได้ ถ้ายังไม่พร้อมก็ยังไม่เป็นพยาบาทก่อน ถึงจิตโกรธแต่เพิกเฉยอยู่ไม่พูดไม่เจรจา ด้วยคิดแต่ในใจว่า อาตมาจะพูดด้วยผู้นี้ก็หาผลประโยชน์มิได้ จะพูดไปเดี๋ยวนี้ก็จะเป็นข้อขุ่นเคืองขัดข้องหมองใจกันเสียเปล่า ๆ คิดฉะนี้แล้วก็นิ่งเฉยเสียไม่เจรจา ถึงอย่างนี้ก็ไม่เป็นพยาบาท ต่อเมื่อใดคิดจะให้คนที่ตนโกรธนั้นถึงพินาศฉิบหายนั้นแล จึงจะจัดเป็นพยาบาทได้ พยาบาทนี้ถ้ามีอยู่ในสันดานของบุคคลผู้ใด ก็จะไหม้เผาผลาญสันดานแห่งบุคคลผู้นั้น ให้เดือดร้อนพลุ่งพล่านมิให้มีความสบายได้ บางทีปองร้ายหมายมั่นจะฆ่าฟันเขาให้ฉิบหายประลัยไป ครั้นทำโทษตอบแทนแก้แค้นเขาไม่ได้ ก็ขัดอกขัดใจกระทำร้ายตนเองฆ่าตนเสีย

ด้วยศัตราวุธก็มี ผูกคอตายเสียก็มี กินยาตาย โจนน้ำตายเสียก็มี ขึ้นชื่อว่าความพยาบาทนี้ มีแต่จะทำให้เศร้าหมองมีประการต่าง ๆ บางทีทำให้กำเริบโรคาแก่ชรากายวิการรวดเร็วนัก ด้วยอำนาจความพยาบาทแทรกสิงอยู่ในสันดาน ถ้าดับจิตวิญญาณตายลงด้วยความพยาบาทนั้น ก็สำหรับแต่ที่จะลงไปทนทุกขเวทนาไหม้หมกตกอยู่ในจตุราบาย พ้นจากอบายแล้วมาบังเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีรูปอันชั่วช้าพึงเกลียดพึงชัง จะไปในประเทศใด ๆ ก็หาเมตตากรุณามิได้ในประเทศนั้น ๆ **สพฺเพ สตฺตา** สัตว์ทั้งปวงแต่บรรดาที่เป็นเวรแก่กันก็จะตามล้างตามผลาญกันเป็นอนันตชาติ อาศัยด้วยเวรพยาบาท เพราะเหตุฉะนี้ สมเด็จพระบรมโลกนาถจึงตรัสเทศนาว่า มีใจไม่พยาบาทแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขในอิธโลกและปรโลก.

ปาณภูเตสุ สญฺญโม ประการหนึ่งบุคคลในโลกนี้ ถ้าปฏิบัติสำรวมอินทรีย์ รักษาศีลเป็นต้นว่าเว้นจากปาณาติบาต ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีเมตตาจิตคิดกรุณาสัตว์เป็นปุเรจาริก มีความละอายเกรงกลัวบาปพิจารณาเห็นชีวิตสัตว์นั้น เหมือนกันกับชีวิตแห่งตนกิริยาที่รักษาปาณาติบาตได้นี้ ก็จัดว่าเป็นสุขในโลก บุคคลที่หาเมตตากรุณามิได้นั้น มีแต่โทโสเป็นเบื้องหน้า ปราศจากหิริโอตตัปปะกระทำกรรมอันหยาบช้า ครั้นทำลายเบญจขันธ์แล้ว ก็ย่อมมีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า แม้ว่าได้มาเกิดในมนุษย์เล่า ก็จะเป็นคนมีอายุน้อยมีโรคาพาธไม่รู้หาย สู้ทนยากลำบากกายกว่าจะตายไปชาติหนึ่ง ๆ จะหาใครเมตตากรุณาตนมิได้ ทั้งนี้เพราะโทษปาณาติบาต อำนวยผลเบื้องว่าบุคคลมีศรัทธารักษาศีลเว้นจากปาณาติบาตบริสุทธิ์ได้ ผู้นั้น

ครั้นทำลายชีวิตอินทรีย์ก็จะมีสวรรรค์มีอารมณ์เป็นทิพย์เป็นเบื้องหน้า ถึงจะมาบังเกิดในมนุษย์นี้ ย่อมจะมีรูปโฉมบริสุทธิ์สะอาดนัก เป็นที่รัก ที่เสน่หาอาลัยแห่งเทพยดามนุษย์ทุกสถาน ย่อมมีอายุยืนนานทั้งนี้ ก็ได้ด้วยอานิสงส์ที่รักษาศีลบริสุทธิ์เป็นอันดี เพราะเหตุนี้สมเด็จ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเทศนาว่าเป็นสุขอย่างหนึ่งในโลก.

ข้อซึ่งตรัสเทศนาว่ารักษาศีลเว้นจากปาณาติบาต บังเกิด ความสุขเป็นปธานนัย ยกขึ้นตรัสเทศนาแต่พอเป็นหลักเป็นประธาน นักปราชญ์พึงสันนิษฐานให้ทั่วไปในศีลสิ้นทั้งปวงเถิด แต่บรรดาศีล อันสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสเทศนาบัญญัติไว้นั้น ถ้าผู้ใดรักษาได้ก็ให้ บังเกิดความสุขแก่ผู้นั้นเที่ยงแท้ ศีลแต่ละประเภท ๆ นั้นอาจกัน จตุราบายภูมิได้ เมื่อบุคคลได้รักษาไว้มั่นแล้ว

ในบทแห่งอุทานคาถาว่า **สุสา วิราคตา โลเก** เป็นต้นนั้น มีอธิบายว่า บุคคลอันมีจิตปราศจากราคะล่วงเสียซึ่งกามตัณหา มิได้ ปรารถนาซึ่งเบญจพิธกามคุณ กระทำอัสมิมานะให้ปราศจากสันดาน เป็นสมุจเฉทปหานได้นั้น ก็จัดเป็นความสุขอันอุดมได้แท้เป็นยอดยิ่ง กว่าสุขทั้งปวง.

ในบาทเบื้องปลายแห่งพระอุทานคาถาว่า **เอตํ เว ปรมํ สุขํ** นั้น เป็นคำแสดงพระนิพพานสุข คือสุขอันเป็นโลกุตตระอย่างยอด.

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอุทานพระคาถาฉะนี้แล้ว จึงเสด็จอุฏฐาการจากร่มมุจลินทพฤกษ์ ในเวลารุณรุ่งขึ้นเป็น วันครบ ๘ จึงเสด็จเข้าไปสู่ร่มราชายตนพฤกษ์ไม้เกตอันประดิษฐาน อยู่ในทิศาภาคข้างทักษิณ ทรงนิสัชนาการอยู่ในสถานที่นั้นด้วย บัลลังก์สมาธิคราวเดียว ยับยั้งอยู่จนถ้วนถึง ๗ วันทรงเสวยวิมุตติสุข

กล่าวคือพระอรหัตผลสมาบัติ **สตฺตาหจฺจเยน** ครั้นล่วงกาลไปได้ครบสัปดาห์ แล้วก็เสด็จออกจากผลสมาบัติ ในเวลารุ่งอรุณขึ้นเป็นวันครบ ๘ ยังมิได้เสด็จจากที่นั้น.

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น สมเด็จท้าววชิรปาณีทอดทิพยเนตรแลลงมาในมนุษยโลก ก็เห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธองค์ ทรงนิสัชนะสถิต ณ ร่มไม้เกต จึงทรงพระดำริว่า **อยเมว ภควา** สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ จำเดิมแต่ได้ตรัสรู้แล้วมาถึงวันนี้ นับวันในมนุษย์ได้ ๔๙ วันแล้วพระองค์จะได้ทรงฉันอาหารอื่นหามิได้ บิณฑบาตที่นางสุชาดานำมาถวาย พระองค์ทรงปั้นได้ ๔๙ ปั้น นั้นเลี้ยงพระชนมชีพแห่งพระองค์ได้ ๔๙ วันแล้ว ในเวลาวันนี้สมควรที่พระองค์จะทรงฉันแล้ว มิฉะนั้นอาตมาจะเอาทิพยโอสถลงไปถวายให้พระองค์ทรงฉันในกาลบัดนี้ ทรงจินตนาดังนี้แล้ว **ทิพฺโพสถํ หริตกึ อาเนตฺวา** ก็นำเอาผลสมอไทยอันเป็นทิพย์ ลงมาถวายแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ กาลนั้น พระองค์ทรงรับผลสมอทิพย์มาจากพระหัตถ์สมเด็จอมรินทร์แล้วก็ทรงฉัน ครั้นแล้วสมเด็จท้าวสหัสสนัยน์เทวราช จึงถวายน้ำบ้วนพระโอษฐ์ **มุขํ โธวิตฺวา** สมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงชำระพระบวรโอษฐ์เสร็จแล้วก็ยังทรงนั่งยับยั้งพระอิริยาบถอยู่ ณ ร่มไม้เกตนั้น โดยสมควรแก่พระอัธยาศัยแห่งพระองค์.

พระคัมภีร์สัมภารวิบากจบเพียงนี้.

ตอนที่ ๖

ภาคผนวก

๖.๑ ว่าด้วยปัญหา

๑. **ถามว่า** อสงไขย แปลว่า อะไร ?

ตอบว่า ในคัมภีร์โสตัตถกีมหานิทาน ท่านแสดงไว้ว่า **อสงฺเขฺยยฺยาติ น อสงฺเขฺยยฺยา อสงฺเขฺยยฺยา. เอกาทิวเสน คเณตฺวา ยาวปมาณา กตา.** แปลว่า บทว่า **อสังเขฺยยยา** - ไม่ใช่ นับไม่ได้ ชื่อว่า อสังเขยยยา(นับได้). ความว่า นับด้วยอำนาจหนึ่งเป็นต้นไป จนกระทั่ง ยังกระทำการกำหนดได้.อธิบายว่า ยังทำการกำหนดนับได้ โดยนับตั้งแต่ ๑ เป็นต้นไป จนถึง ๑ อสงไขย. ๑ อสงไขย ได้แก่ เลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว.

หรือ **ตโต ปรํ ลกฺขํ วา ปมาณํ วา อกตเมว อสงฺเขฺยยฺยา นาม.** แปลว่า ต่อจากนั้น กระทำการนับ หรือการกำหนดไม่ได้ นั่นเทียว ชื่อว่า อสังเขยยยา(นับไม่ได้). อธิบายว่า ล่วงเลย อสงไขยที่กำหนดนับได้นั้นไป คือ ล่วงเลย เลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว นั้นไป.

อีกอย่างหนึ่ง ในคัมภีร์ไวยากรณ์มีคัมภีร์กัจจายนะเป็นต้น ท่านแสดงว่า **วุฑฺฒิปตฺโต สงฺเขฺยยฺโย อสงฺเขฺยยฺโย** - การนับที่ถึงความเจริญขึ้น ชื่อว่า อสังเขยยยะ. ได้แก่ เลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว.

หรือ **น สงฺขฺยาตพฺโพติ อสงฺเขฺยยฺโย, กาโล** - กาลที่พึงนับไม่ได้ ชื่อว่า อสังเขยยยะ.

ก็ คำว่า อสงไขย ในคำว่า ๔ **อสงไขย** แสนมหากัป นี้ แปลว่า การนับไม่ได้แห่งมหากัป ในฐานะ ๔ อย่างนี้ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือ :-

กัปทั้งหลาย ในระหว่าง แห่งพระพุทธเจ้าเหล่านี้ คือแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **ทีปังกร** และแห่งพระศาสดา พระนามว่า โกณฑัญญะ เป็นกัปที่นับไม่ได้ โดยการคำนวณ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นนายก พระนามว่า **มังคละ** โดยพระนามอื่นจากพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **โกณฑัญญะ** กัปทั้งหลาย ในระหว่างแห่งพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น ก็เป็นกัปที่นับไม่ได้ โดยการคำนวณ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **อโนมทัสสี** ผู้มียศใหญ่ โดยพระนามอื่นจากพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **โสภิตะ** กัปทั้งหลาย ในระหว่างแห่งพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น ก็เป็นกัปที่นับไม่ได้ โดยการคำนวณ.

กัปทั้งหลาย ในระหว่างแห่งพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น คือแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า **นารทะ** แห่งพระศาสดาพระนามว่า **ปทุมุตตระ** ก็เป็นกัปที่นับไม่ได้ โดยการคำนวณ.

๒. **ถามว่า** อสงไขย มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?

ตอบว่า มี ๒ ประเภท คือ อสุญญอสงไขย ได้แก่ อสงไขยที่ไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้า คือ มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ในทุก ๆ อสงไขย อันเป็นระยะเวลาการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า มโนปณิธาน ๗ วจีปณิธาน ๙, และสุญญอสงไขย ได้แก่ อสงไขยที่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึง อสงไขย ที่แปลว่า นับไม่ได้

นั่นเอง อันเป็นระยะเวลาการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัป.

๓. **ถามว่า** กัปป์ แปลว่า อะไร ?

ตอบว่า แปลว่า กำหนด อายุของเหล่าสัตว์เป็นต้น ดังมีวจนัตถะว่า **กปฺปียเต ปริจฺฉิชฺชเตติ กปฺโป** - อายุของเหล่าสัตว์ อันบัณฑิตทั้งหลาย พึงกำหนดไว้ ว่ามีประมาณ เท่านี้ ๆ เพราะเหตุนั้น อายุของสัตว์เหล่านี้ เรียกว่า กัปป์.

๔. **ถามว่า** กัปป์ มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง ?

ตอบว่า กัปป์ มี ๔ ประเภท คือ

๑. **อายุกัปป์** ได้แก่ กำหนดอายุขัยของเหล่าสัตว์ที่เกิดในภูมินั้น ๆ เช่น มนุษย์มีอายุขัยสูงสุด ๑ อสงไขยปี ต่ำสุด ๑๐ ปี เป็นอายุขัย.

๒. **อันตรกัปป์** ได้แก่ กำหนดนับจาก ๑ อสงไขยปีของมนุษย์ลดลงมาถึง ๑๐ ปี, และนับจาก ๑๐ ปี ขัยขึ้นไปจนถึง ๑ อสงไขยปี นับเป็นคู่หนึ่ง เช่นนี้ เรียกว่า ๑ อันตรกัปป์.

๓. **อสงไขยกัปป์** ได้แก่ เมื่อครบจำนวน ๖๔ อันตรกัปนั้น นั่นแหละ นับเป็น ๑ อสงไขยกัปป์.

อสงไขยกัปป์นี้ มี ๔ ประการคือ

๓.๑ สังวัฏฏอสงไขยกัปป์

กำหนดเวลาตั้งแต่มหาเมฆทำลายโลกตั้งขึ้น แล้วแสนโกฏิ

จักรวาลกำลังถูกทำลาย ด้วยไฟของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ จนกระทั่งไฟ หรือน้ำกรด หรือว่าลมกรด ที่ทำลายโลก ได้ดับสนิทลง เพราะสิ้นเชื้อ นับเวลาได้ ๖๔ อันตรกัปป์.

๓.๒ สังวัฏฏฐายีอสงไขยกัปป์

กำหนดเวลาตั้งแต่แสนโกฏิจักรวาลถูกทำลายหมดสิ้น เปลวไฟขาดลง น้ำกรดยุบแห้ง หรือลมกรดสงบลง มีแต่ความว่างเปล่าอากาศเนื่องเป็นอันเดียวกัน มืดสนิท จนกระทั่งถึง มหาเมฆสร้างโลกทำให้ฝนตกเต็ม ในสถานที่ไฟไหม้เป็นต้น นับเวลาได้ ๖๔ อันตรกัปป์.

๓.๓ วิวัฏฏอสงไขยกัปป์

กำหนดเวลาตั้งแต่ฝนตกเต็มไปทั่วแสนโกฏิจักรวาล จนกระทั่งถึงดวงอาทิตย์ บังเกิดขึ้น นับเวลาได้ ๖๔ อันตรกัปป์.

๓.๔ วิวัฏฏฐายีอสงไขยกัปป์

กำหนดตั้งแต่ดวงอาทิตย์ บังเกิดขึ้น จนกระทั่งถึง มหาเมฆทำลายโลกตั้งขึ้นอีก นับเวลาได้ ๖๔ อันตรกัปป์.

ก็ พระพุทธทั้งหลาย อุบัติขึ้น เฉพาะในวิวัฏฏฐายีอสงไขยกัปป์นี้เท่านั้น.

๔. มหากัปป์ ได้แก่ กัปป์ที่ใหญ่กว่ากัปป์ทั้ง ๓ มีอายุกัปป์เป็นต้นเหล่านั้น ความว่า ทั้ง ๔ อสงไขยกัปป์มีสังวัฏฏอสงไขยกัปป์เป็นต้นนั่นเอง นับเป็น ๑ มหากัปป์ อันเป็นวงรอบอายุของโลกแต่ละใบ. ฉะนั้น คำที่ว่า **ยิ่งด้วยแสนกัปป์** ก็คือ จำนวนโลก หนึ่งแสนใบ.

๖.๒ ตารางแสดง ๔ อสงไขย แสนกัป

คัมภีร์พุทธวงศ์

ชื่อ กัป	พระนามพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์	๔ อสงไขย แสนกัป
สารมัณฑกัป ๔ พระองค์	๑. ตัณหังกร ๒. เมธังกร ๓. สรณังกร ๔. ทีปังกร	
สุญญกัป (ไม่มีพุทธะ)	จากสารมัณฑกัปนั้น มีมหากัปล่วงไปนับไม่ได้	๑ สุญญอสงไขย
สารกัป ๑ พระองค์	๕. โกณฑัญญะ	๑ อสุญญกัป
สุญญกัป (ไม่มีพุทธะ)	จากสารกัปนั้น มีมหากัปล่วงไปนับไม่ได้	๑ สุญญอสงไขย
สารมัณฑกัป ๔ พระองค์	๖. มังคละ ๗. สุมนะ ๘. เรวตะ ๙. โสภิตะ	๑ อสุญญกัป
สุญญกัป (ไม่มีพุทธะ)	จากสารมัณฑกัปนั้น มีมหากัปล่วงไปนับไม่ได้	๑ สุญญอสงไขย
วรกัป ๓ พระองค์	๑๐. อโนมทัสสี ๑๑. ปทุมะ ๑๒. นารทะ	๑ อสุญญกัป
สุญญกัป (ไม่มีพุทธะ)	จากวรกัปนั้น มีมหากัปล่วงไปนับไม่ได้	๑ สุญญอสงไขย
มัณฑกัป ๑ พระองค์	๑๓. ปทุมุตตระ	กัปที่ ๑ แสน
มัณฑกัป ๒ พระองค์	๑๔. สุเมธะ ๑๕. สุชาตะ	กัปที่ ๓ หมื่น
วรกัป ๓ พระองค์	๑๖. ปิยทัสสี ๑๗. อัตถทัสสี ๑๘. ธรรมทัสสี	กัปที่ ๑,๘๐๐
สารกัป ๑ พระองค์	๑๙. สิทธัตถะ	กัปที่ ๙๔
มัณฑกัป ๒ พระองค์	๒๐. ติสสะ ๒๑. ผุสสะ	กัปที่ ๙๒
สารกัป ๑ พระองค์	๒๒. วิปัสสี	กัปที่ ๙๑
มัณฑกัป ๒ พระองค์	๒๓. สิขี ๒๔. เวสสภู	กัปที่ ๓๑
ภัททกัป ๕ พระองค์	๒๕. กกุสันธะ ๒๖. โกนาคมนะ ๒๗. กัสสปะ ๒๘. โคตมะ ส่วนอนาคตชื่อว่าเมตเตยยะ	กัปปัจจุบัน

๖.๓ ตารางแสดงการนับสังขยาคูณ

สังขยาหลัก	คูณด้วย	เท่ากับ	เลข	จำนวนเลขศูนย์
ทส (สิบ)	ทส (สิบ)	สตํ (ร้อย)	๑	๒
สตํ (ร้อย)	”	สหสฺสํ (พัน)	๑	๓
สหสฺสํ (พัน)	”	ทสสหสฺสํ, นหุตํ (หมื่น)	๑	๔
ทสสหสฺสํ (หมื่น)	”	สตสหสฺสํ, ลกฺขํ (แสน)	๑	๕
สตสหสฺสํ (แสน)	”	ทสสตสหสฺสํ (ล้าน)	๑	๖
ทสสตสหสฺสํ (ล้าน)	”	โกฏิ (๑๐ ล้าน)	๑	๗
โกฏิ (๑๐ ล้าน)	โกฏิ (๑๐ ล้าน)	ปโกฏิ	๑	๑๔
ปโกฏิ	”	โกฏิปโกฏิ	๑	๒๑
โกฏิปโกฏิ	”	นหุตํ	๑	๒๘
นหุตํ	”	นินฺนหุตํ	๑	๓๕
นินฺนหุตํ	”	อกฺโขภินี	๑	๔๒
อกฺโขภินี	”	พินฺทุ	๑	๔๙
พินฺทุ	”	อพฺพุทํ	๑	๕๖
อพฺพุทํ	”	นิรพฺพุทํ	๑	๖๓
นิรพฺพุทํ	”	อหหํ	๑	๗๐
อหหํ	”	อพพํ	๑	๗๗
อพพํ	”	อฏฏํ	๑	๘๔
อฏฏํ	”	โสคนฺธิกํ	๑	๙๑
โสคนฺธิกํ	”	อุปฺปลํ	๑	๙๘
อุปฺปลํ	”	กุมุทํ	๑	๑๐๕
กุมุทํ	”	ปุณฺฑรีกํ	๑	๑๑๒
ปุณฺฑรีกํ	”	ปทุมํ	๑	๑๑๙
ปทุมํ	”	กถานํ	๑	๑๒๖
กถานํ	”	มหากถานํ	๑	๑๓๓
มหากถานํ	”	อสงฺขฺเยยฺยํ	๑	๑๔๐

รายชื่อผู้ร่วมบุญพิมพ์หนังสือ
สัมภารวิบาก

ร่วมบุญ ๑๐๐,๐๐๐ บาท คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร

ร่วมบุญ ๕๐,๐๐๐ บาท กองทุนจัดพิมพ์หนังสือธรรมะในพระพุทธศาสนาขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

ร่วมบุญ ๒๕,๐๐๐ บาท ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

ร่วมบุญ ๔๐,๐๐๐ บาท พระครูธรรมธรสุมนต์ นันทิโก

ร่วมบุญ ๑๐,๐๐๐ บาท วัดเสมียนนารี, พระธรรมสุธี, พระปลัดสมทบ ปรกฺกโม

ร่วมบุญ ๕,๐๐๐ บาท พระเมธีวรญาณ, พระมหาอมรินทร์ อมรินฺโท, พระมีชัย รตนปญฺโญ, พระมหาจารัญ พุทฺธปฺปิโย

ร่วมบุญ ๔,๐๐๐ บาท พระครูสถิตบุญวัฒน์

ร่วมบุญ ๓,๐๐๐ บาท วัดเจ้าพระยาธรรม, พระมหาสมปอง มุทิโต, พระครูนิวิฐสาธุวัตร

ร่วมบุญ ๒,๐๐๐ บาท พระครูกิตติวรโสภิต, พระมหาพิทักษ์ จิตฺตโสภโณ, พระมหาวัลลภ วลฺลภปญฺโญ, พระมหาวุฒิชัย อาทิจฺโจ, พระเทพวิริยาภรณ์, พระครูอาทรศาสนกิจ, พระอาจารย์สันติ อุตฺตมปุญฺโญ, พระมหาพยอม ธมฺมรกฺขิโต, พระมหาจรัณ อิสฺสริยธาตา

ร่วมบุญ ๑,๐๐๐ บาท พระครูพิศาลธรรมานุวัตร, พระสมภพ สุมโน, พระมหาธีรโชติ ธีรปญฺโญ, พระมหาอำนาจ รตโน, พระมหาชาญ ฐิตธมฺโม, พระครูประกาศ สมาธิคุณ, พระกาล รกฺขิตธมฺโม, พระมหาพลวรรธน์ วีรวํโส, พระครูสุธีสุตกิจ, พระมหาสุรัช ปญฺญาธิโก, พระสมหมาย ฐิตปุญฺโญ, พระชุมพล (ติ๋ง) อตฺถวโร

ร่วมบุญ ๖๐๐ บาท พระมหาวีระพร จนฺทวโร, พระธนวัฒน์ ธนวฑฺฒโน

ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อวัดปากน้ำ)

ร่วมบุญ ๑๐๐,๐๐๐ บาท คุณกิ่งกาญจน์ อารักษ์พุทธนันท์ คุณจตุรงค์ ขาวสุทธิ์ และคุณปรินดา ขาวสุทธิ์, คุณแม่ม่วย แซ่แต้และครอบครัวอารักษ์พุทธนันท์, คุณสุรศักดิ์ โตรุ่งเลิศ

ร่วมบุญ ๕๐,๐๐๐ บาท คุณเกศนี จิรวัฒน์วงศ์, คุณวิวัฒน์ - คุณเพียงพิศ ทยานุวัฒน์, คุณประหยัด - คุณสุธัญญา บุญสูงและคุณจุติพงศ์ - คุณจุติพัทธ์ - คุณจุติพันธ์ บุญสูง

ร่วมบุญ ๓๖,๐๐๐ บาท คุณธนกฤต - คุณธนษา อภิวงศ์ธนาและครอบครัว

ร่วมบุญ ๓๐,๐๐๐ บาท วีเหลี่ยม กรุ๊ป

ร่วมบุญ ๒๐,๐๐๐ บาท ครอบครัววีระจิตต์, คุณเกรียงศักดิ์ โตรุ่งเลิศ

ร่วมบุญ ๑๕,๐๐๐ บาท คุณประเสริฐ ทองกิตติกุล

ร่วมบุญ ๑๒,๐๐๐ บาท คุณประไพพิศ โตวิจิตร

ร่วมบุญ ๑๑,๐๐๐ บาท คุณตายงค์ - คุณยายสิริมา จักรภีร์ศิริสุข

ร่วมบุญ ๑๐,๐๔๐ บาท คุณสุรินทร์ทิพย์ พรทิพย์เทวาและคุณประพจน์ มีทรัพย์

ร่วมบุญ ๑๐,๐๐๐ บาท คุณสุเทพ สิมะวรา, คุณภูเธียร พงษ์พิทยาภา, คุณช่อพิภพ โอสถานุเคราะห์, ชมรมใฝ่ธรรมวันพุธ, คุณอุดมพร หล่อกิติยะกุล, บริษัท เอ็น ซี ทัวร์ จำกัด, คุณนภดล ไทยเจียมอารีย์, คุณประทีป เลี่ยวไพรัตน์, พ.ญ.เชาวรี อัชนันท์,

ร่วมบุญ ๘,๐๐๐ บาท คุณธนัทชาติ เผือกผ่อง

ร่วมบุญ ๖,๐๐๐ บาท คุณแม่สังวาลย์ - คุณนพพร - คุณรัตติยา - คุณปิยธิดา - คุณอารีภา โชติทัตต์, คุณประไพ สุวรรณรัฐ, คุณม่วย พันธุ์เถกิงอมร,

ร่วมบุญ ๕,๔๐๐ บาท คุณศราวุธ จารุจินดา และ คุณเภรี ธนาฐิติวรดา, คุณรัตน์ฟ้า ธานาคีต และ คุณธีรัตน์ พันธยติวงศ์,

ร่วมบุญ ๕,๐๐๐ บาท คุณสุวรรณ ศรีกุเรชา, คุณทัชชะพงศ์ ประเวศวรารัตน์, บริษัท ปรินดา จำกัด (มหาชน), หจก.เม็ดทรายค้าวัสดุก่อสร้าง, คุณศิริมา เจนจินดาวงศ์, คุณบุญส่ง - คุณพัชรินทร์ สถาวราวงศ์ และครอบครัว, ครอบครัวภักดีวุฒิธรรม, คุณเดชา - คุณสมศรี พฤกษ์ไพโรจน์กุล, คุณพิชยุตม์ ต้นไพโรจน์, รศ.สิริกร กาญจนสุนทร, ลูกหลานครอบครัวบูชา, คุณนิสากร พากเพียร, คุณอนุ จารุศิลาวงศ์, คุณสุรพล กิติเวช, คุณสุวรรณา สุเมธโชติเมธา, คุณศศิธร นิธากรและครอบครัว, คุณทศพร - สุภาวดี สุทธจินดา, นพ.ปราโมทย์ เอสิตานนท์, คุณสนั่น ดุลยวิทย์, บริษัท เอส ดี พี กรุ๊ป จำกัด, คุณมนัส รัตนสัจธรรม, คุณสมชาย กาญจนสันติกุลและครอบครัว, พลโทนรวีร์ - คุณเสริมสุข ปัทมสถาน, คุณชาญวิทย์ มโนธีรวัฒน์, คุณทำเนียบ สืบสงวน, คุณบุษกร สิงคาลวณิช, คุณชัยโรจน์ - คุณรุ่งฤดี พูนทรัพย์มณี คุณบุญชัย ลิ่มอติบูลย์และคุณแสนดี พูนทรัพย์มณี, คุณภาณุวัฒน์ - คุณสมหญิง อังสนานนท์, ด.ช.กรณ์ - ด.ช.กรรณ อังสนานนท์, คุณณัฐเศรษฐ์ - คุณอรอาภา พูนทรัพย์มณี,

ร่วมบุญ ๔,๐๐๐ บาท ดร.สิทธิเดช ทรัพย์รุ่งเรือง - คุณรัชณิดา สิงคาลวณิช, คุณอุบล จำรูญรัตน์, คุณภิเษก - คุณพรทิพย์ เอราวัติและครอบครัว, บริษัทพริม่า เจมส์ จำกัด, คุณชลธิต ฉลองสัพพัญญู

ร่วมบุญ ๓,๐๐๐ บาท คุณไพรัตน์ - คุณสุมณฑา เอราวัติ, คุณสุวรรณา - คุณสมบูรณ์ , พัฒนการุณย์และครอบครัว, คุณเกยูร อัสสกุล, ครอบครัวธัชยพงษ์, คุณอดุลย์ รามแก้ว, คุณวรวัฒน์ จารุวิทยานนท์, คุณสุรศักดิ์ พฤฒิสารและคุณนุสรา อุ่นจิต, คุณเสงี่ยม ศรีอนันต์, ร้านดอกบัว, คุณชวนชื่น ชีวะกานนท์, คุณพิชาพร พิสุทธิชานนท์, คุณสุวรรณา สวาทสุต, คุณศรีชา ม่วงไข่, คุณนวพร วงค์อุไร, คุณธเนศ - คุณสุชาดา - คุณศิวลัย ชีวะชื่น, คุณอรทัย จันทนา, คุณสุวิทย์ - คุณทัศนีย์ - คุณขวัญนลิน กอปรวิริยะกิจ, บจ.จุ้ยเจริญค้าของเก่า

ร่วมบุญ ๒,๕๐๐ บาท คุณเธียรพนธ์ สารีรัตน์, คุณเพชรรัตน์ สุทธิพงษ์ไกวัล

ร่วมบุญ ๒,๒๖๐ บาท ร้านนวดศิษย์อาจารย์ชีวก ตลาดน้ำดอนหวาย

ร่วมบุญ ๒,๐๖๐ บาท คุณสุดารัตน์ ฮวดสุนทร

ร่วมบุญ ๒,๐๐๐ บาท คุณกาญจนา ทรัพย์รุ่งเรือง, คุณนาถวดี พิพัฒน์เวช, คุณชูศักดิ์ - คุณสุนทรี ศรีราชา, บจ.โรงโม่หินดวงตะวัน, บจ.บูรพาแอกกริเกต, บจ.โรงโม่หินพงษ์เทวินทร์, บจ.โรงโม่หินเพชรลดา, คุณทวีพงษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, คุณมนตรี - คุณประภา ภักดีวุฒิธรรม, คุณกร พรนพรัตน์, คุณสมใจ สิงห์สา, คุณพ่อเชิด - คุณแม่ทองย้อย เชิดชู, คุณดลยา ฟองเพชร, หจก.จิตรชัยการไฟฟ้า

ครอบครัวและบริวาร, คุณณิชาภา - คุณพัณณ์ชิตา วงศ์ธนู, คุณกิติวีณ์ ชลาภิรมย์, คุณสุพิน วงษ์มณีพิทักษ์, คุณทองจุล - พรพิมล สิงหกุล, คุณเธียร รติธรรมกุล, ดร.นวลศิริ เปาว์โรหิตย์, คุณเศรษฐวุฒิ เอราวัติ - คุณณิชาภา พรหมณะ, คุณธวัชชัย - คุณลัดดา สิงห์แก้วและครอบครัว, ทพ.อรชิต ทัศนเมธิน, คุณเฉลิมชัย - คุณบังอร สุขอวยชัย, คุณมนพร พิบูลภานุวัธน, คุณวณิชย์ - คุณจินตนา ศิริสันธนะ, คุณพิชญา นิงสานนท์, คุณลัดดาวัลย์ ทังสุนันท์, คุณอรพินท์ อัครวัชรางกูร, คุณนิภา ธีรนิติ, คุณเสนีย์-ประภาศรี คุปต์กานต์, คุณคัมภีร์ คุปต์กานต์, คุณจิราพร เปรมโยธิน, คุณศรัทธา ภราดรและคุณสุรินทร์ นวลละออ, พญ.กะรัตเพชร - นพ.บัณฑิต หวังวิทยา คุณและครอบครัว นพ.กิจชัย -คุณวัฒนา ยิ่งเสรีและครอบครัว, คุณมารศรี หวังวิทยาคุณและครอบครัว

ร่วมบุญ ๑,๘๐๐ บาท คุณแม่อุไรวรรณ วีรเวทวัฒน์และคุณธฤตวัน ธนธรวรากุล

ร่วมบุญ ๑,๕๐๐ บาท คุณอรรถสิทธิ์-ศุภมาศ-ธัญญพัทธ์ เผ่าธัญญลักษณ์, คุณวิวัฒน์ อุดมวิเศษยิ่งและครอบครัว คุณชาญชัย กิตติรัตนวิวัฒน์และครอบครัว คุณโชคชัย กิตติรัตนวิวัฒน์และครอบครัว คุณสมพิศ แสงศิริวิไลและครอบครัว คุณสุวรรณา อุดมวิเศษยิ่ง

ร่วมบุญ ๑,๓๐๐ บาท คุณสุมนฑา กระจาดทอง

ร่วมบุญ ๑,๒๐๐ บาท ครอบครัวเปล่งเพ็ญแข, คุณนพวรรณ วรรณประเสริฐ, คุณชูเกียรติ จิตติไมตรีสกุล, คุณอลิศรา แก้ววิมล

ร่วมบุญ ๑,๑๐๐ บาท คุณปิยรัศมี คณิศิรินทร์

ร่วมบุญ ๑,๐๒๐ บาท คุณชัยภัทร ศรีอนันต์

ร่วมบุญ ๑,๐๐๐ บาท คุณสมชาย - คุณบุปผา อมรเกียรติขจร, คุณวีรีรัตน์ พูนพัฒนปรีชา, คุณสิริพรรณ กล่อมจิต, คุณนารีรัตน์ เบ็ญญาสาร, คุณกันยารัตน์ เมธนิมิต, คุณจันทร์เพ็ญ ตั้งมั่นอนันตกุล, คุณปราณี เศรษฐเสถียร, คุณจักรัตน์ ศิวากรณ์, คุณธนพร เอี่ยมสมุทร, คุณไปรวรรณ ทังสุนันท์, อ.สุคนธ์ สุ่นศิริ, คุณศิริมา คืนตัก, คุณสมนึก ตันพิชัย, คุณอภิญญา ชุมวรฐายี, บจ.ศิริรัฐ อินเตอร์เทรด, กัปตันพงษ์พันธ์ - คุณกาญจนา คงจันทร์, ทญ.จันทร์ศรี เบญจสำราญวงศ์, ทญ.จรีรัตน์ บุญกรไกรฤกษ์, ดร.ลัดดา กิติวิภาต, คณะศิษย์ อ.สุรพงศ์ เทพสุธา (ตึกเขียว วัดสามพระยา), คุณศิริลักษณ์ พัฒนะเอนก, คุณเยาว์ ภูทองแน่น, คุณพรทิภา ดวงทวีทอง, คุณรัตนา วัชรกาฬ, คุณพนม - คุณพรรณี สนิทประชากร, คุณศาริณี - คุณฐานทัต พุทธสุวรรณ, คุณวราลี วนาสันตกุล, คุณพรทิพย์ งามสอาดและครอบครัว , คุณวัชรี นิตยาเกษตรวัฒน์, เด็กชายสุวินทร์ นภารักษาวงศ์, ครอบครัวลู่ทอง, คุณศิริวัฒน์ ศรีพิพัฒน์กุล, คุณสมพิศ เศรษฐเบญจพล, คุณวนิทิพ สถิตาภรณ์, คุณทรงศรี เกิดอุบลและครอบครัว, คุณยุพดี ลิ้วประเสริฐ, คุณดาราภรณ์ สุคัมภีรานนท์, คุณรุ่งนภา บุษยพงศ์ภักดี, คุณดลฤดี สุจิตตานนท์รัตน์, คุณธงชัย- นันทนา จักรภีร์ศิริสุข, คุณปาริชา-สุภัช-เฉลิมวัฒน์ ศุภพิพัฒน์, คุณวรนันท์ โคติเสน, คุณวิชุณี ธนสารกิจ, คุณทวินชัย นาท้าว, คุณสุเมธ ประเวศวรารัตน์, พ.ญ.พวงมะลิ ประเวศวรารัตน์, คุณภูริษ ภูษิตานนทธกร, คุณภูชัย กวมทรัพย์, คุณสายสาคร ขาวสุทธิ์, คุณอัปสร สินสวาสดิ์, คุณภัสสร ลีละพัฒนะ, คุณรัตนาภรณ์ พรพิชญธรรม, คุณทองอยู่ หิรัญวัฒน์, คุณชัยณรงค์ เชิดชู, คุณแม่วิภา ศรีทิพย์, คุณวลัยพร เกิดพิบูลย์, คุณสุปิติ ศรีทิพย์, คุณเทียน (ร้านอาหารโลตัส รัฐไมอามี่ อเมริกา), คุณประมวล - คุณสายทอง มังสา, คุณภาวินี พยุงดี, คุณมยุรี ตันติสิระ, คุณวิมล จรุงธนะกิจ, คุณสอาง ปัจฉิมกุล,

คุณอรุณี หาญทวีพันธ์, คุณพ่อยั้งง้วน แซ่เตีย - คุณแม่สอาด ชุมเกษียรและครอบครัว, คุณพ่อโกมล - คุณแม่พรทิพย์ สวัสดิ์พาณิชย์, คุณจงรักษ์ - คุณนภา ศรีแก้วนิล, คุณประดิษฐ์ - คุณจุไรวรรณ สุปิ่นะเจริญ, พ.อ.อนุกร เดชะปัญญา, คุณมยุรี เจริญ, คุณเรวดี จุลเสนีย์, คุณอุไรพรรณ พิพัฒน์ไพบูลย์, คุณฐาภพ ฉัตรสกุลเอก และคุณเกศรินทร์ ดีรณวัฒนากูล, คุณภัทรี วัยอุดมวุฒิ, คุณอำพันธ์ - คุณสมลักษณ์ เดชคงทนและครอบครัว, คุณจรูญ - คุณหนูยิ้ม ยิ้มแย้ม, คุณสิทธิชัย - รัชรี สูญราช, เรือเอกธรรมรงค์ สิริภัทรโชติ, คุณปรียะพงษ์ - จันทนา เอี่ยมแสงชัยรัตน์และครอบครัว

ร่วมบุญ ๙๐๐ บาท คุณประนอม - คุณนันทนา ตันสุขเกษม, คุณคมสัน สุรินทร์รัฐ

ร่วมบุญ ๘๖๐ บาท คุณมยุรี ศรีอ่อน

ร่วมบุญ ๗๐๐ บาท คุณจรรยา จงเกษมศรีและครอบครัว, คุณประนอม คล้ายสังข์, คุณสิปปภาส งามสิริพร, คุณสุมลมานส์ พันธุมาตย์

ร่วมบุญ ๖๐๐ บาท คุณกิตติกา อรัญศรี, ด.ช. กีรติ อรัญศรี, คุณนฤมล สุทธิภูมิและครอบครัว, คุณมนกานต์ มีบุญลือ, คุณบุญโชค - คุณอุษา ติกขะปัญโญ, คุณพ่อเชี้ยน - คุณเนติมา ธนาธิ, คุณชูศักดิ์ ฮวดสุนทร, คุณง้วนเตียง - คุณชัชภัสสร จงธรรมสุขยิ่ง

ร่วมบุญ ๕๔๐ บาท คุณจุไรรัตน์ นันทเสนา

ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท คุณสุกาญจนา ลิมปิสวัสดิ์, คุณจิตรี โพธิมามกะ, พญ.กรรณิการ์ เลาหวิจิตร, คุณนพาภรณ์ สุวรรณสิงห์, คุณบุญชื่น ลิ่มสุวรรณ์, คุณประสิทธิ - คุณสมบูรณ์ มงคลไพบูลย์, คุณวรรณจิต วรรณศรี, คุณวัลฎา อิ่มอมรพงศ์, คุณอรุณวรรณ ลาภะวัฒนาพันธ์, พญ.สมบูรณ์ ธรรมเถกิงกิจ, คุณอัจฉรา ธรรมเถกิงกิจ, คุณสุนทรีย์ อรรฆย์วัชร, คุณทิพาพรรณ วิเศษศิริ, ภก.นิยม บุญญพนิช, คุณณัฏฐชัย - คุณอัจจิมา สุธรรมวัชโรทัย, คุณภพภวิษย์ - คุณณัฐนัทธ์ สุธรรมวัชโรทัย, คุณณัฐชุดา โพธิ์ขำ, คุณทิพย์สุคนธ์ มหาโยธิน, คุณวรรณี จิวริยเวชช์, คุณเสริมศิริ จิวริยเวชช์และครอบครัว, คุณสุกิจ จิวริยเวชช์และครอบครัว, คุณประเสริฐ - คุณลัดดา จิวริยเวชช์และครอบครัว, นพ.วิทยา จิวริยเวชช์และครอบครัว, คุณสุพัตรา จารุพัฒน์, คุณอุดมพร สิรสุทธิ, คุณกาญจนา ลาวัลย์พานิชเจริญ, พันโทหญิงมารศรี พิบูลย์ฤกษ์, คุณวิเชียร บรมธรรม, คุณจิรประภา เดชะอำไพ, คุณอภิชัย อึ้งอร่าม, คุณวันชัย เพ็ชรฤทธิ์, คุณสุนทรี เอี่ยมฤกษ์ศิริ, คุณวิมล ด่วนชะเอม, คุณนงเยาว์ อุดมยมกกุล, คุณทวีศักดิ์ คุปต์กาญจนากุล, คุณเสาวณีย์ กำโชคภัทรพร, คุณปภาวิน สุวภาพกุลและครอบครัว, คุณแม่เฉลียง - คุณฐิติพร ธนาธิพันธ์, คุณวิไลวรรณ - คุณรัตนาภรณ์ ธนาธิพันธุ์, คุณปาณิสรา อดิเรกลาภนุกูลและครอบครัว, นายแพทย์ปรีชายุทธ โยคะนิตย์และครอบครัว, คุณวนิดา กายโรจน์, คุณดวงใจ มีกังวาล, คุณอุไรวรรณ พัฒนโอหาร, คุณอภิชาติ โปรณานันท์และครอบครัว, คุณดวงพร สำราญรมณ์, คุณแก้วกานดา แซ่ตั้ง, คุณสุทธิศรี ตระกูลสิทธิโชค, คุณสมควร - คุณกิมจู ไกยวินิจและครอบครัว, คุณนงนาฏ - คุณนาฏยา บวรเศรษฐนันท์, อาจารย์สมร วิภาตนาวิน, คุณแม่ตลับ ทองลมูล, คุณแม่เครือจิตต์ วรฉัตร (จันทรศรี), คุณสุธนา พลสาย, คุณวธิตา อติแพทย์, พ.จ.อ.แว่น - คุณรัชนีวรรณ แสวงผล, ร.ต.อ.ขจร เทศมาสา, คุณสุวรรณา ชินเศรษฐกิจ, คุณเยาวภา เจริญกิจขจรและครอบครัว, คุณณัฐวรรณ-สิรินารถ-สุธาทิพย์ ฉั่วตระกูล, คุณอัญชัญ-ธนวัฒน์-จันทิมา กิตติวินทวงศ์, คุณจรี บุญเทียม, คุณลัดดาวัลย์ สถิตาภรณ์, คุณภัทรพล หอมนิรันดร์, คุณพีระวัฒน์ - คุณศิวาพร - คุณสุวพัชร

ประดิษฐวัฒนา, คุณอึ้งชุกเคง แซ่อึ้ง, คุณสุชญา เจียรโภคกุล, คุณสุวิชา - คุณลักขณา อิ่มเอม, คุณอำภา คำนวนตา, คุณปทุม เหลืองสวัสดิ์, คุณสุชัย ศรีวรพันธุ์, คุณสุวรรณ ตันตระเธียร, คุณปราโมช น้อยวัฒน์, คุณปชารัตน์ ธีระวิทยภิญโญ, คุณนวลฤดี กฤตยานุกูล, คุณสุนีย์ ธุระงาน, คุณมนฤดี โพชนุกูล, คุณเกษร ตันนุกิจ, คุณเพ็ญศรี วุฒิเศรษฐไพบูลย์, คุณโสภิต ธรรมอารี, คุณกษมา บุญชัย, คุณกวี บุญชัย, คุณณัฐ สุปินะเจริญและลูกคิด, คุณมกร สุปินะเจริญ, คุณมนัสนิจ สุปินะเจริญ, คุณหญิงเดือนเพ็ญ พึ่งพระเกียรติ, แม่ชีสิริกร ศรีลาพัด, คุณปภาวรินทร์วินี แตงวิเชียร, อาจารย์วารินทร์ มาศกุล, คุณมณฑาทิพย์ คุณวัฒนา, คุณปรีชา แสนเขียว, คุณสุรพงศ์ เทพสุธา, คุณจิรารัตน์ บุญชัย, คุณกีระณา สุนนานนท์, คุณเกรียงศักดิ์ - คุณพันธ์ทิพย์ ธนสินไพบูลย์, คุณวิไลลักษณ์ หาญมงคลชัย, คุณชนากานต์ พรรณมณีทอง, คุณเยาวพา มาต้น, คุณนวรัตน์ วิศวเวที, คุณลัดดาวัลย์ น้อยภาษี, คุณสุวรรณ ศรีเนตร, คุณอรุณี ไกรศักดาวัฒน์, คุณเยาวลักษณ์ ไกสรสวัสดิ์, ทพ.วิรัช จิตรุ่งเรืองชัย, คุณยายแต๋ว พึ่งสระน้อย, คุณกนกรัตน์ พึ่งสระน้อย, ทญ.คัคนางค์ ไชยหาญ, คุณอภิรดี เหลืองรัตนแสง, คุณรัชฎา อุณหนันท์, คุณสิริการย์ อัศวกิจเสถียร, คุณบรินดา จิตไพศาลวัฒนา, คุณนงนุช โชติกเสถียร, คุณกัลย์ สิงคาลวณิช, ด.ญ.ณิชธร ภู่นันท์วรากร, คุณธเนศ - คุณชุติรัตน์ เฉลิมวงศาเวช, คุณชวลิต - คุณรัตนา กิจพลากร, คุณรดี วุทฒวิภาต, คุณใบบุญ ธฤติวงศ์, คุณสรณา จิรารัตน์สกุล

ร่วมบุญ ๔๘๐ บาท คุณเบญจวรรณ คล้ายวิจิตร์

ร่วมบุญ ๔๒๐ บาท คุณแม่เพลิน - คุณธนภัทร รักประดิษฐ์

ร่วมบุญ ๔๐๐ บาท คุณนวลพรรณ-เพชรพริ้ง-พันธุ์ศักดิ์ โชคเชาว์โรจน์, คุณนิรดา ธนนาถบุญญาธร

ร่วมบุญ ๓๐๐ บาท คุณสุนทรี ประจวบวัน, คุณเอมอร ปถมพาณิชย์, คุณเมตตา พูนกูลพงศ์, คุณรัชติญา ทรัพย์สิน, คุณพ่อเพิ่ม แซกรัมย์, คุณศรีจันทร์ ศุขกสิทร, คุณบุษย์ จันศิษย์ยานนท์, คุณปราณี ทัพเป็นไทย, คุณชวนพิศ ดุลยวทัญญู, คุณจินตนา เดือนฉาย, คุณวนาลี ศรีทิพย์, คุณจริญญา ศรีมาน, คุณพัชรี ตระกูลฮุน, คุณสมุทร-คุณวิไลวรรณ คณาญาติ, คุณพิริยะ กิ่งขจี, คุณคมคาย จงเจริญสุข, คุณสมสวาสดิ์ บุญญภัทโร, คุณอารยา อ่องจรูญ, คุณยุพา สุขใจ, คุณธรรมวิทย์ - คุณลาวัณย์ วรรณประเสริฐ, คุณปภาภร - คุณชญาดา จงธรรมสุขยิ่ง, คุณรัศมี สมคิด, คุณโอฬาร - ด.ช.นิธิวิทย์ - ด.ช.อทิศกิตติ์ เปี่ยมกุลวนิช, คุณไพโรจน์ อจละนันท์, คุณอัจฉรา สุวพรศิลป์, คุณพรนิภา ศรีวิชาและคุณจิตติพงศ์ แสงลา, คุณเนาวรัตน์ มิ่งฉายและญาติธรรม, อ.สมไชย รากโพธิ, คุณจวงจันทน์ เหมะรัชตะ, ทญ.ฐาปนี พรหมบุตร

ร่วมบุญ ๒๕๐ บาท คุณฐการ เสนีวงศ์ ณ อยุธยาและครอบครัว, คุณสุมาลี โพธิวรรณ์, ด.ญ. สุพิชญา เลิศบุญญาฤทธิ์

ร่วมบุญ ๒๔๐ บาท คุณธัญนาท คล้ายวิจิตร์, คุณจันจิรา คล้ายวิจิตร์, เด็กชายธนนพ คล้ายวิจิตร์, เด็กชายจิตต์จำนงค์ คล้ายวิจิตร์, เด็กหญิงหทัยภัทร คล้ายวิจิตร์

ร่วมบุญ ๒๑๐ บาท คุณสมใจ อุ่นสุดคลอง

ร่วมบุญ ๒๐๐ บาท คุณรำภาวดี พรประสิทธิ์, คุณศิริรัตน์ รุ่งสว่าง, คุณพ่อเฮง - คุณแม่เฮียง พันธุ์ประจวบ, คุณสุนินาถ ธรรมภิวัฒนา, คุณณัฐมน โรจนวิบูลย์สถิต, คุณอรวรรณ หูมวงศ์, คุณคมคาย

จงเจริญสุข, คุณภารวี บุญอนุวัฒน์, คุณอรดี แย้มสรวล, คุณทองมาก นันธ์ดี, คุณมณีรัตน์ โทสันเทียะ, คุณโชติ เย็นสุขสวรรค์, คุณดวงกมล ตันชวณิชย์, คุณนิลรัตน์ เตียงธวัช, คุณนิศตรัฐ ธิติวรเวศย์, คุณมนตรา ผึ้งเทศ, คุณศศิณัฐ เจษฎาคุปต์, คุณสมศรี สุรโกมล, คุณสุรางค์ หงษา, คุณอารีย์ อังสนานนท์, คุณสุธีรา เขมะสิงคิ, คุณประพิม คังคายะ, คุณสมรวย - คุณนงค์นวล ชัยพานิช, คุณประชุมพร กิจพลากร, คุณบัณฑิต กิจพลากร, คุณพิทักษ์ กิจพลากร, คุณธรัชต์ - คุณวลัยพร - คุณธนวัชร จีระตระกูล, คุณวรณัน ดิษยบุตร์, คุณกิตติธัญญา โอ้วประเสริฐ, คุณเอกชัย พิสุทธิชานนท์, คุณดวงพร อติวรมันต์, คุณสุปราณี แดงหนองแปน, คุณสุนีย์ ด่านชัย, คุณยายยุทธ อินทรมา, คุณนาฏสิริ อินทรมา, คุณวิชาญ - คุณกุหลาบ กิ่งขจี, ด.ช.ทัตชนันท์ เชิดเกียรติกำจาย, คุณอังคณา จันดิษย์ยานนท์, คุณไพลิน จารุสมบัติ, พญ.จุฑาทิพย์ เปรมโยธิน, คุณนงนาถ สิงหศักดิ์, คุณอรุณี แสงเสย์โย, คุณศรีประภา นามโคตร, คุณชัยณรงค์ แซ่แต้, คุณสุระพันธ์ จันทร์ทอง, คุณพัชรี ปัญญากิตติพัฒน์, คุณประพัฒน์ จันทร์ทอง, คุณวิไล กงศรี, คุณสมหวัง เจริญผล, คุณนันทา ชูรูรักษ์, คุณอำไพ เอกคะสุข, คุณนิตยา อินทสาโร, คุณเจษฎา อ่อมมีเพียรและครอบครัว, คุณนิภา คำไวย์และครอบครัว, คุณนภา วิมลสถาพร, ครอบครัววิมลสถาพร, คุณนงนาท สุนทรวานิช, คุณอมรรัตน์ นามไพโรจน์และครอบครัว, คุณอำไพ สอนเมือง, คุณมาลัย คล้ายมุข, คุณนครินทร์ วงศ์ศศิธร, คุณอธิศ วงศ์ศศิธร, คุณเรืองชัย-อัญคณางค์ ธนูสา, คุณสุขสันต์-ฐิติรัตน์ เสมือนโพธิ์, คุณกัญประวีร์ ระวิวงศ์กิจเดชาและครอบครัว, คุณชาลินี จิตร์เอื้อและครอบครัว, คุณจำนงค์ - คุณอารีย์ หยูตุ้ง, คุณปิยพักตร์ ด่านชัย, ด.ญ.พิชญา สุวรรณเพชร, คุณจินตหรา จินดาศรี, คุณภัชรี หิมะพงษ์, คุณเสน่ห์ กลิ่นอยู่, นาวาเอกมนต์ทัย บุญเลิศ

ร่วมบุญ ๑๘๐ บาท คุณมลิวัลย์ แห่งตระกูล

ร่วมบุญ ๑๗๕ บาท พนักงานบมจ.ปรินดา (กทม.)

ร่วมบุญ ๑๖๐ บาท คุณกัลยา อ่วมบำรุง

ร่วมบุญ ๑๕๐ บาท คุณกุศลิน กุ่ยสาคร

ร่วมบุญ ๑๔๐ บาท คุณบุญอำนวย รัตนธาดา, คุณพิรัตน์ ภัทรดิลก, คุณสุภาพร สุทธิฤกษ์

ร่วมบุญ ๑๒๐ บาท คุณเฉลียว ปิดทองคำ, คุณสุกัญญา ปิดทองคำ, คุณมะลิ สถานทรัพย์, คุณมานิตย์ วันอินทร์, คุณศิรินวล สันติรักษ์โยธิน. คุณจินตนา เมืองไพศาล, คุณแมงิ่มเฮียง แซ่อั้ง - คุณสมบูรณ์ ติรพิพัฒน์ชัยและครอบครัว, คุณเมทินี พิมพิสาร, คุณธัญญา ปัญญาแก้ว, คุณนพรัตน์ จั่นมณี, คุณบุญส่ง เลี่ยมทอง, คุณสาวัตรี เบิกบาน, คุณเพ็ญศิริ เปรมมะ, คุณปิยมาพร รุ่งเรือง, เด็กชายอัคภัทร รุ่งเรือง, คุณช่วย - คุณมณีรัตน์ แจ้งศรี, ด.ญ.วิภาษณีย์ - ด.ญ.สุประวีณ์ แก้วนวลบวรนิจ

ร่วมบุญ ๑๐๐ บาท คุณโสภา กรวยทอง, คุณนฤมล อันภักดี, คุณไพจิตต์ เชื้อเทศและครอบครัว, คุณนิภา ชุติฉัตรชัย, คุณวศมล โรจน์เกตุ, คุณสมถวิล เกตุลา, ด.ญ.จิดาภา รัตนะ, ด.ญ.ณิชยากร มิ่งแก้ว, คุณภริตพร เผ่าไทย, คุณพัชราวรรณ พุธสวัสดิ์, คุณอภิญญา กับเกตุ, คุณยุวพร โพธิ์ขำ, คุณโมฬี ลรรพรัตน์, คุณวิชิต คุณวิภา ฐานาริยชัย, คุณเพิ่ม ขุนทองแก้ว, คุณจิรสิน ขุนทองแก้ว, คุณสุกัญญา ชวนไชยสิทธิ์, คุณคิงชิง แซน, คุณบังอร ธรรมวงศ์สิน, คุณศิริพร ธรรมวงศ์สิน, คุณพุฒิพิชฌา เรืองชัยนันท์, คุณรุจิรา สังขดุลย์, คุณเชาวณี เสตสุวรรณ, คุณกุลรัฐา กุลวุฒิวิลาศ, คุณจงกลณี นาคสมบูรณ์, คุณพรเพ็ญ พูลทรัพย์, คุณพีระพล อินชมภู, ม.ล. เกษรกุล สนิทวงศ์, คุณวรวรรณ

ต่วนชนอม, คุณศิริทิพย์ จันละนา, คุณสมจิต เสรีจันทร์, คุณสมร อริยปัญญา, คุณสายใจ ศรีแสนยงค์, คุณนงคราญ สุขนนท์, คุณสดใส วงศ์กำจัด, คุณนิพนธ์ - คุณนิวัติ ชอบสำโรง, คุณกองแก้ว จันทวิรุจ, คุณพิณยา จงประทีป, คุณจิปพิชญาภา โรจยารุณ, คุณนันท์นภัส แม้นบุตร, คุณกนกนารถ สุขศรีเนตร, คุณนันท์นิชา จงราช, คุณทัตชญา สมประดิษฐ์, คุณปุญชิดา กุ่ยสาคร, คุณพลจักร วีรเวทวัฒน์, คุณบุญธรรม รอดแผ้วพาล, คุณผะแนง ห้วยหงษ์ทอง, คุณสะนอง ห้วยหงษ์ทอง, คุณประยูร กลิ่นถือศีล, คุณสายันต์ เหวียง, คุณวิชิต เที่ยงธรรม, ด.ญ.จีรนาฎ บุญสิริวัฒนากร, คุณศยากมล เลี้ยงตน, คุณวัชราภรณ์ นามวงษ์, คุณภู่ จันทร์แสง, คุณเมี่ยวน้อย รัตนะ, คุณบุญชื่น พรสัจจา, คุณศิฆัณพรญ์ บึงเกษมพันธุ์, คุณพิศมัย แสงภักดี, คุณสมัชฌา กองแก้ว, คุณจิตติมา พุ่มทอง, คุณประวิทย์ สูญราช, คุณลัดดาวัลย์ เจือสุวรรณ, เรือโทหญิงวัลภา สิริภัทรโชติ, คุณชญาดา สิริภัทรโชติ, คุณพิกุล มะนู, คุณกัลป์จณัณ แสงมาลาธนวัจน์, คุณสุมิตร วงษ์พันธ์, คุณทิพย์วรรณ ยืนนาน, คุณไพรจิต สิทธิเดช, คุณพิมพ์สร โพธิ์กระสัง, คุณสมศรี เนียวกุล, คุณวีระ อ่อนท้วม, คุณนัทรี แสงทองศรีกมล, คุณวัฒนา แก้วหิรัญ, คุณจินดารัตน์ พงศ์พยุหะ, คุณบุญศรี แก้วสุก, คุณไพเราะ สังเนตร, คุณคงแก้ว แกล้วกล้า, คุณอำไพ สุขแสงดาว, คุณนิพนธ์ วงศ์ตระกูล, คุณวราภรณ์ ฮั้นประเสริฐ, คุณปัญญา สุระศันสนีย์, คุณสุชาดา หัทยา, คุณชูเกียรติ จารุสมบัติ, คุณลักษณาวดี จารุสมบัติ, คุณสวียา จารุสมบัติ, คุณปรียา สุขแสงศรี, คุณวันเพ็ญ ศิริรัศมีวงศา, คุณสมเดช ศิริรัศมีวงศา, นาวาโทหญิงนวรัตน ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา, คุณเสกสรร จำเนียรสุข, คุณธวัช บุญพีระ, ด.ช.นัฐวัฒน์ คูประดิษฐานนท์, คุณเสาวนีย์ ธนโชติไชยมิน, คุณทวาย พลางกูร, คุณละออ หามา, คุณจินตนา ชำนาญยนต์, คุณณัฐพงษ์ รัตนสิน, คุณนิตยาภรณ์ บวบทอง, ด.ญ.ปนัสสยา บวบทอง, คุณสมหวัง ขจรศักดิ์ชัย, คุณสมชาย ขจรศักดิ์ชัย, คุณบงกช ยะภักดี, คุณบยุพิน ยะภักดี, คุณนวพร ยะภักดี, ด.ญ.นัฐพร ศรีเรือง, คุณชาตรี วัลภาทิตย์, คุณขวัญเรือน วัลภาทิตย์, คุณชินพันธ์ วัลภาทิตย์, คุณพรทิพย์ วัลภาทิตย์, คุณสมจิตร รุ่งศิริ, คุณถารัตถ์ ชัยพานิช, คุณนภนันท์ กลิ่นสุคนธ์, คุณจันทิรา ไชมงคล, คุณกัญญา - คุณนวลจันทร์ เอี่ยมศรี

ร่วมบุญ ๗๐ บาท คุณไพศาล ธัมธาตรี, คุณณัฐกมล ทองบพิตร, คุณพรรณี บัวหลวง, คุณสรัลธร สุขพัฒน์

ร่วมบุญ ๕๐ บาท คุณอร่าม โกสุมพิพัฒน์, คุณจงกล สังข์เสน, คุณมณฑาทิพย์ พงษ์นรินทร์,

ร่วมบุญ ๔๐ บาท คุณยาใจ พรพุทธิชัย, คุณเพียงพร เจริญลาภ

ผู้ไม่ประสงค์ออกนามและสำรองกันตกหล่นรวม ๒๗,๒๕๐ บาท

ยอดรวม ๑,๕๗๐,๑๒๕ บาท

หากมีความบกพร่องผิดพลาดหรือตกหล่นของรายชื่อผู้ร่วมบุญท่านใด ผู้จัดทำต้องขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

ใบแก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	คำถูก
๖๕	๑๑	มมุสฺสา	มนุสฺสา
๑๐๔	๒	ที่ปเป็นต้น	ที่ปฐมเป็นต้น
๑๓๐	๖	ฤฺติ	ฤุติ
๑๔๔	๓	๖๐ หมื่นปี	๖ หมื่นปี
๑๔๕	๗	พุทฺ	พุทฺ
๑๕๒	๙	พระอัตภทัสสี	พระอัตถทัสสี
๑๕๓	๑๐	พระสุธัมมาเถวี	พระสุธัมมาเถรี
๑๖๐	๑๓	ภทฺกทปฺเป	ภทฺทกปฺเป
๑๖๘	๑๙	มหาภิเนษกมณ์	มหาภิเนษกรมณ์
๑๗๓	๒๒	ประเภทห่ง	ประเภทแห่ง
๑๗๖	๒๐	พรตัณหังกระ	พระตัณหังกระ
๑๙๔	๑๐	เครือประดับ	เครื่องประดับ
๑๙๕	๑๖	สรรเสรริญ	สรรเสริญ
๒๐๒	๑๖,๑๘	สาส์น	สาสน์
๒๒๑	๔	พรหมณ์	พราหมณ์
๒๔๗	๑๖	ตมฺมึ	ตสฺมึ
๒๔๘	๑๙	สมด็จ	สมเด็จ
๒๔๙	๑๒	โพธสัตว์เจ้า	โพธิสัตว์เจ้า
๒๖๔	๑๖	นิลต	นิล
๒๖๖	๑๖	สมิปํ	สมีปํ
๒๖๙	๒๒	ตราใด	ตราบใด
๒๗๔	๑๘	ต สุตฺวา	ตํ สุตฺวา
๒๗๖	๑๖	ดาวดึงส	ดาวดึงส์
๓๐๐	๔	เวเครปิ	เวเคนาปิ
๓๑๓	๔	สโยชนิก	สโยชนิกา
๓๑๓	๗	พญามา	พญามาร
๓๑๗	๒๐	บันดา	บันดาล
๓๓๑	๙	กัลป	กัลป์
๓๔๕	๔	ตณหา	ตณฺหา
๓๔๘	๕	สุตธสฺมมฺส	สุตธมฺมสฺส
๓๕๑	๑๒	สุสา	สุขา
ปกหลัง	๓	เมรุปฺปมาณมธิ**กญจ**	กญฺจ

โส สาคเร ชลธิก่ รุธิร่ อทาสิ
ภูมึ ปราชิย สม่สมทาสิ ทาน่
เมรุปฺปมาณมธิกญฺจ สโมฬิสีส่
เขตารกาธิกตร่ นยน่ อทาสิ.
(ชินาลงฺการ)

พระโพธิสัตว์นั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งโลหิตเป็นทาน มากกว่าน้ำ ในมหาสมุทร
ได้ให้แล้ว ซึ่งเนื้อของตน เป็นทาน จนชนะแผ่นดิน
ได้ให้แล้ว ซึ่งศีรษะที่อภิเษกแล้ว ยิ่งกว่าประมาณแห่งขุนเขาสุเมรุ
และได้ให้แล้ว ซึ่งนัยน์ตา มากยิ่งกว่าดวงดาวในท้องฟ้า

สัมภารวิบาก